

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KLAUS BERNTSEN

ERINDRINGER

FRA

RIGSDAGS- OG
MINISTERAAR

KØBENHAVN

VPIOS BOGHANDEL POVL BRANNER

1 9 2 5

ERINDRINGER
FRA RIGSDAGS- OG MINISTERAAR

KLAUS BERNTSEN:
E R I N D R I N G E R

- I. FRA BARNDOM OG UNGDOM
- II. FRA MANDDOMMENS AAR
- III. FRA RIGSDAGS- OG MINISTERAAR

Klari Berntsen
1910.

KLAUS BERNTSEN

ERINDRINGER

FRA

RIGSDAGS- OG MINISTERAAR

V. PIOS BOGHANDEL • POVL BRANNER
NØRREGADE • KØBENHAVN • MCMXXV

I.

UNDER MINISTERIET ESTRUP.

Ni Aars provisorisk Regimente.

VED Folketingsvalget den 25. Juni 1884 stod jeg for første Gang siden 1869 ikke som Kandidat, men som Vælger og ordførende Stiller for Gaardejer Chr. Christoffersen af Bro, der ved de forudgaaende seks Valg, altsaa i de elleve Aar jeg repræsenterede Bogensekredsen, havde været min ordførende Stiller. Nu havde Venstres Organisation kaaret ham til at være min Afløser. Som hans Modkandidat havde Højre opstillet Amdsraadsmedlem Anton Laursen af Vigerslev, og Partiet nærrede et ikke ringe Haab om at faa ham valgt. Det gjaldt derfor for Højre om at faa min Talefrihed indskrænket i det størst mulige Omfang, og kort før Valghandlingens Aabning kom Redaktør Pagh, der var Valgbestyrelsens Formand, til mig og sagde, at han af Modkandidaten og Højres Ledere var anmodet om at forbyde mig Adgang til at holde et politisk Foredrag, hvorfor jeg maatte indskrænke mig til i faa Ord at anbefale Venstres Kandidat. Jeg svarede, at jeg ikke lod mig foreskrive af nogen, end ikke af Valgbestyrelsens Formand, hvormed eller hvorlænge jeg maatte tale. Hvis han forsøgte at indskrænke min Talefrihed her, hvor jeg stod som Kredsen hidtidig Repræsentant og følte Trang ikke blot til at takke Vælgernes Flertal for deres Trofasthed mod mig og Venstres Sag,

men tillige at omtale, hvilke Grundsætninger Partiet kæmpede for, og hvad Venstre ventede af min Efterfølger, saa vilde jeg i første Omgang bøje mig for hans Paabud, men naar den almindelige Forhandling mellem Kandidaterne var sluttet, og der blev givet Vælgerne Lejlighed til at stille Spørgsmaal, vilde jeg formaa min Ven, Gaardejer Chr. Madsen af Hammerslev, en veltalende Mand, kaldet »den gule Smed«, til at begære Ordet for at spørge mig om, hvad jeg syntes om Højres Kandidat og den Politik, som han var Talsmand for. Da Redaktør Pagh nu forstod, at naar han lukkede én Dør i for mig, sprang der straks en anden op, lod han mig tale, saalænge jeg ønskede. Resultatet af Valghandlingen blev, at min Efterfølger valgtes med 1103 Stemmer mod 622. Det var ikke blot i Børgeskredsen, at Venstre gik af med Sejren, men hele Landet over vandt Oppositionen mod Ministeriet Estrup den største Sejr, der hidtil var vundet, idet den af 102 Valgkredse erobrede de 83.

I flere politiske Lejre rejste der sig nu en stærk Stemning for at lade Venstre komme til Magten. C. Berg forstod, hvor Vinden bar hen, og en Dag sammenkaldte han de ledende Mænd indenfor Partiets Bestyrelse til et fortroligt Møde, hvor han foreholdt dem Situationens Alvor og bad dem være forberedt paa, at den Dag var nærmere, end man anede, da Venstre maatte danne et Ministerium. Efter et Øjeblik Tavshed spurgte Holstein-Ledreborg, om der fra Allerhøjeste Sted var sket nogen Henvendelse, og da Berg svarede Nej, lo Greven ironisk og udbrød, »at saa var det bedst at vente med at fordele Portefeuillerne, indtil Kongens Opfordring forelaa«. Den udeblev imidlertid, og det var et af Højres store Fejlgreb. Hvis C. Berg dengang var sat i Spidsen for et nyt Ministerium, saa var Folket blevet forskaanet for den bitre Strid, der fremkaldtes ved, at Ministeriet Aaret efter brød Grund-

loven og i de følgende ni Aar regerede provisorisk. Med Berg som Førsteminister vilde der ikke være sket nogen revolutionær Omvæltning. Man vilde have faaet en rimelig Ordning af Forsvarsspørgsmaalet og en mere frisindet Udvikling af Kirke- og Undervisningsforholdene m. m. I Bevillingsspørgsmaal var Berg ingen smaatskaaret eller snæversynet Mand. Vor Lovgivning vilde under ham være ført ind i et fornuftigt Spor og fremfor alt være præget af Flertallets Vilje.

Inden Rigsdagen traadte sammen i Oktober 1884, indtraf der imidlertid Begivenheder, som i høj Grad svækkede Betydningen af Venstres Sejrr. For det første udbrød Striden mellem Hørup og Berg. Hørup og Edvard Brandes fratraadte Redaktionen af »Morgenbladet« og stiftede »Politiken«, som de kaldte »Organ for den højeste Oplysning«. Mindre kunde ikke gøre det. Bladets Start efterfulgtes af en Sprængning af Partiet, saaledes at 24 Medlemmer fulgte Hørup og dannede den saakaldte »europæiske« Fløj, medens Berg nu atter søgte Alliance med Bojsen, og det Parti, som samledes om disse to Førere, talte nu 48 Medlemmer. Alle de Idéer, som »Politiken« i de følgende Aar gjorde sig til Talsmand for, stempledtes med Etiketten »moderne«, Slagordet anvendtes om Bøger, Skuespil, Malerkunst, Politik, og det gjorde sin Virkning, thi hvem vilde vel gaa for at være gammeldags? Indrømmes maa det, at Bladet blev usædvanlig livligt skrevet. Jeg spurgte engang den radikale Humanist Dr. Pingel, der oprindeligt var »Europæer«, hvad han syntes om den Journalistik, der førtes i »Politiken«. Han svarede: »Den synes jeg ikke om, thi den minder mig om de franske Kokke, for hvem det var ligegyldigt, om de tilberedte en Steg af en Rotte, en Høne eller en Kat, naar blot Saucen var pikant og Serveringen elegant«. Ikke blot gik Bladets Vid ud over Ministeriet og Højre, men dets Spalter aab-

nedes snart for et voldsomt Bombardement mod C. Berg, som Hørup nu kaldte »en ordinær Rumlepotte«. Med det akademiske Hovmod, som »Europæerne havde arvet efter de Nationalliberale, lagde de ikke Skjul paa den Ringagt, de nærrede for den ulærde Venstrefører. Berg blev dem imidlertid ikke Svar skyldig; ved forskellige Lejligheder betegnede han »Politiken«s Folk som »Luskepetere«, der med »klamme Hænder vilde slukke Lysene i de smaa Hjem«.

En anden Begivenhed, som indtraf i Efteraaret 1884 kort før Rigsdagens Sammentræden, var Christiansborgs Brand. Budskabet herom modtoges med Sorg over hele Landet, men det gik her, som det ofte gaar, naar store Ulykker indtræder for et Folk: Man blander Politik i Sagen. Den nærmeste Anledning hertil var ikke mindst den, at »Morgenbladet«, som nu redigeredes af K. P. Korsgaard og Otto Borchsenius, medens Berg var Udgiver, Dagen efter Branden indeholdt en Artikel, hvori der stod, at »paa denne Tomt rejses intet Christiansborg mere«. Berg fik naturligvis Skyld for denne Udtalelse, og Højrebladene angreb ham, fordi han, der var Folketingets Formand, efter hvad man bragte til Torvs kun havde haft Interesse for at redde sin Seng, som stod i Formandens Værelse. Skønt Berg afviste Beskyldningerne, satte Højre som en Protest mod ham straks en privat Indsamling i Gang til Slottets Genrejsning; Partiets Blade klagede hjerteskræende over, »at Kongen ikke mere havde Tag over Hovedet«. Der opstod imidlertid snart indenfor Højre en Strid om hvilke Mænd, som skulde indtræde i Komitéen, og for at tilfredsstille Ærgerrighederne, blev der nedsat hele to, hvoraf den ene skulde indsamle Penge til Slottets Genrejsning og den anden til dets Udsmykning. Det blev senere bevist, at man havde gjort Berg

Uret, idet fhv. Folketingsmand, cand. jur. N. J. Larsen vedkendte sig den fatale Sætning.

Men de, som ikke har oplevet hin Tid, gør sig ingen Forestilling om, hvilket Had de nævnte Ord, som altsaa ikke skyldtes Berg, vakte i Befolkningen. Modstanderne udnyttede den med fuld Kraft for at skade ham politisk. Estrup og hans Meningsfæller, der havde Adgang til Hof-fet, undlod ikke at gøre ham umulig dør, og Højres Presse fremturede med den gamle Beskyldning, at han vilde reducere Kongen til »Folketingets Skriver og Forvalter«. Efter at Berg i 1883 var blevet Formand, var han undertiden kommet i personlig Forbindelse med Kong Christian IX, og nu frygtede Højre, at han ikke længer skulde staa som et Skræmmebillede, men at det officielle Samvær skulde faa politiske Følger. Den samme Angst nærrede forøvrigt ogsaa »Europæerne«. Stridighederne indenfor Venstre medførte naturligvis, at Ministeriet og dets nitten Tilhængere i Folketinget følte sig mere tryk.

Efter Slotsbranden indrettedes det tidligere Landkadetakademi paa Hjørnet af Fredericia- og Bredgade til Brug for Rigsdagen, og her udkæmpedes de følgende Aars Kampe mellem Provisorisme og Parlamentarisme. Jeg havde altsaa sagt mit sidste Ord i det gamle Christiansborg og drømte ikke om, at jeg over en Menneskealder senere skulde blive den, som indviede Folketings-salen i det ny, det tredie Christiansborg. Medens jeg passede min Højskole ovre i Sørslev og mine kommunale Hverv, fortsattes Striden mellem Folketinget og Ministeriet. »Visnepolitiken«, der drev mig til at opgive mit Mandat, var nu i sit fuldeste Flor: Estrup vilde ikke forhandle med Folketinget om den vigtigste af alle Love, Finansloven, og til Gengæld vilde Venstre ikke forhandle om Ministeriets øvrige Forslag. Skønt Folketinget med

63 Stemmer mod 18 vedtog, at Forhandling med Estrup om Reformer var »ørkesløst«, veg han ikke Pladsen, men styrkede tværtimod sit Ministerium ved at optage to stridslystne Mænd, nemlig Godsejer Jacob Scavenius som Kultusminister og Oberst Bahnson som Krigsminister. De var begge lige ivrige for at befæste Kjøbenhavn baade mod Land- og Søsiden, hvad enten det skete med eller uden Rigsdagens Samtykke. I »Berlingske Tidende« stod under Mærket »Z« (Højesteretssagfører Hindenburg) den ene Brandartikel værre end den anden med Opfordring til Ministeriet om at ty til provisoriske Finanslove, hvis Venstre vedblivende forkastede Ministeriets Forslag om ekstraordinære Forsvarsbevillinger. Ude i Landet dannede Professor Matzen saakaldte »konservative Klubber«, hvor det gik lystigt til med Dans og Punch som Lokkemiddel til at samle Ungdommen. I Fyn rejste Pastor Johannes Clausen mellem Kvinderne en stærk Bevægelse, som førte til, at der under Ledelse af en Gaardmandskone i Nørre Lyndelse, Sofie Jensen, udstedtes et Opraab om at indsamle frivillige Bidrag. Det lykkedes at naa et større Beløb, for hvilket de købte 8 Fæstningskanoner, der ved en Deputation af saakaldte »Kanonkvinder« blev overdraget Kongen som Gave til Landets Forsvar. Endvidere iværksattes den »frivillige Selvbeskatning« med det Formaal at anlægge Forsvarsværker udenom Kjøbenhavn. 1885 fremkom Estrup med et Forslag til en midlertidig Finanslov, der baade i Form og Indhold var vidt forskellig fra de tidligere midlertidige Finanslove, idet den gav Ministeriet Ret til at afholde de Udgifter det selv fandt nødvendige. Dette hverken kunde eller vilde Venstre gaa med til, men indgav til Kongen en Adresse, som krævede Ministeriets Afgang. Landstinget vedtog straks en Modadresse, hvori Folketingets Krav om Parlamentarisme stempledtes som en Illusion. Det blev vedtaget, at 12 Med-

lemmer af hvert Ting skulde overbringe Kongen disse Adresser den 21. Marts 1885. Majestæten svarede, at det fremdeles var hans Agt og Vilje at hævde den grundlovs-mæssige Frihed og Magtfordeling. Men derefter tilføjede han: »Vi kunne ikke uden at opgive den Kongen tilkom-mende forfatningsmæssige Stilling lade os sætte det Vil-kaar for en Finanslovs Vedtagelse af Rigsdagen, at vi skulde afskedige vort Ministerium, da Opfyldelsen af en saadan Fordring vilde være enstydigt med Opgivelsen af Vor forfatningsmæssige Stilling«. Denne maatte Kongen hævde, men iøvrigt ansaa han det for en Ulykke, dersom Rigsdagens tvende Afdelinger ikke kom overens om en Finanslov for det snart begyndende Finansaar. Hermed var man altsaa lige vidt.

Blandt Venstres Førere var ingen mere end Berg og Bojsen klare over den opdukkende Fare, der hed provisorisk Regimente. De gjorde derfor, hvad de formaaede, for at holde igen indenfor Oppositionen, medens »Europæ-erne« tilspidsede Konflikten. Berg udtalte gentagne Gange: »Vi skal gøre alt, hvad vi kan gøre med Ære, for at hindre Provisoriet, medens det endnu er Tid, thi vi maa huske paa, at med Provisoriet saas der en ond Sæd, som vil bære bitter Frugt for lange Tider«. Han forlangte derfor, at Venstre skulde gaa med til at bevilge ca. 1½ Mill. Kr. til Opretholdelsen af bestaaende Love, og han tilføjede, at hvis hans Meningsfæller ikke stillede Forslag herom, vilde han gøre det alene. Overfor denne bestemte Fordring bøjede Partiet sig, men det blev snart klart, at Højre vilde sætte Venstre Kniven paa Struben. Det nyt-tede heller ikke, at Folketingsmanden for Nørre-Sundby, Etatsraad Juel, gjorde et sidste Forsøg paa at hindre Provisoriet, idet han i Folketinget indbragte Forslag til en ny midlertidig Finanslov gældende til 1. Maj. Under For-handlingen herom afgav Holstein-Ledreborg paa hele

Venstres Vegne den Erklæring, at dette Forslag ikke skulde betragtes som et Ultimatum. Det vedtoges med stor Majoritet, men forkastedes samme Dag i Landstinget paa Forslag af Professor Matzen med 43 Stemmer mod 18.

Den sidste Aften i Fællesudvalget tilkendegav Berg sin Vilje til om muligt at naa en Overenskomst, men Hørup syntes snarere at være stemt for at umuliggøre en saadan, og heri fik han Støtte af Professor Matzen, som Aftenen før 1. April udslyngede en Trusel om, at dersom Venstre ikke inden Kl. 12 Midnat yderligere lagde 3 Mill. Kr. paa Bordet, kom man ud »i det tomme Rum«. Da Partiet ikke kunde bøje sig for en saa brutal Ordre, skiltes Fællesudvalget uden at opnaa Forlig.

Berg tog en Droske og søgte i allersidste Øjeblik ved Forhandling med Nellemann, Rimestad og andre af Højres Spidser at afværge den truende Ulykke, men forgæves. Dagen efter sluttedes Rigsdagen, og fra Formandspladsen oplæste Berg følgende Forslag til Beslutning, som var vedtaget i Venstres Fællesmøde:

»Til det danske Folk!

Folketinget har, medens det endnu var Tid, henvendt sig til Kongen for at afværge det Brud, hvortil Forfatningslivet her i Danmark ledes af en egenraadig Regering. Tingets Udtalelse til Kongen er tillige vor Redegørelse for Folket. Vi har kun at tilføje, det er Regeringen, som har valgt Brudet. Endnu en Gang har man afvist den paany tilbudte Forhandling om en midlertidig Finanslov. Regeringen afbryder Fællesudvalgets Arbejde og hjemsender Rigsdagen uden nogen lovlig Bevilling for det ny Aar. Hensigten hermed er klar. Idet Folketinget nedlægger Indsigelse mod det længe forberedte nu forestaaende Grundlovsbrud, opfordrer vi Folket til at samles om sin grundlovshjemlede Ret under den Kamp, som alvorligere end nogensinde stiller uafviselige Krav til det danske Folk.«

Da ingen Afstemning kunde finde Sted, fordi Forslaget ikke var opført paa Dagsordenen, tilkedegav Folketingets Flertal sin Tilslutning ved at rejse sig og istemme et nifoldigt af Holstein-Ledreborg udbragt »Grundloven leve«. Derpaa forlod Oppositionen straks Salen; kun nogle Højremænd blev tilbage for at høre Estrup oplæse det kongelige aabne Brev om Rigsdagens Hjemsendelse.

Han sluttede altsaa Rigsdagssamlingen uden at have faaet vedtaget nogen Finanslov. For anden Gang søgte han derfor sin Redning ved Udstedelsen af et Provisorium, men af et langt videregaaende Indhold end det, han udstedte 1877. Nu begyndte en rasende Kamp, som om alle onde Kræfter var sluppet løs. »Europæerne« syntes ikke bedrøvet over, at Tanken om et Ministerium Berg hermed var udelukket; tværtimod, man hørte fra den Kant Udbrud som »hellere Estrup end Berg«, ligesom man fra samme Side hævdede, at Berg havde afskediget Hørup og Brandes fra »Morgenbladet« for at vinde Yndest hos Kongen. Han skulde derved lettere have Udsigt til at blive Konsejlspræsident end i Kompagni med »Europæerne«.

Sommerens Politik 1885 var meget bevæget. Størst Opsigt vakte et Sammenstød i Holstebro. Justitsminister Nellemann havde paalagt Landets Politimestre at overvære Venstres Møder og særlig lægge Mærke til, om der paa disse faldt revolutionære Udtalelser. Nellemann vidste jo fremfor nogen, at man nu var udenfor Grundlovens Forudsætninger. Derfor vilde han følge Bevægelsen i Landet med et vaagent Øje og slaa ned paa enhver, der ytrede oprørske Tendenser. I Forening med N. J. Larsen og Harald Holm foretog C. Berg en Agitationsrejse i Jylland og foranledigede derved den saakaldte »Holstebro-Affære«, der medførte, at Berg tillige med to af Indby-

derne, Gaardejer Noes og Redaktør Nielsen, blev idømt 6 Maaneders Fængsel paa sædvanlig Fangekost. Politimesteren havde nemlig taget Plads paa Tribunen, og da Berg erklærede, at han ikke vilde tale, saalænge han blev siddende dør, og Politimesteren ikke vilde følge Opfordringen til at forlade Tribunen, tog Noes og Nielsen ham under Armene og »ledsagede« ham ned. De to »Voldsmænd« blev af Politiet transporteret til Kjøbenhavn og arresteret, medens Justitsministeren nedsatte en Domstol, der idømte dem den nævnte Straf, som senere stadfæstedes af Højesteret.

Ude i Landet vakte det selvfølgelig Harme og Forbitrelse, at et Ministerium saa grovelig traadte Grundloven og Bevillingsretten under Fødder. Paa forskellig Maade forsøgte man at protestere mod Voldshandlingen, enkelte Steder ved Skattenægtelse, der dog snart blev opgivet, fordi det ikke førte til andet end Besvær og Ulejlighed for vedkommende Politimyndigheder, som var uden Ansvar for Ministeriets provisoriske Handlinger. Andre Steder oprettedes uden forudgaaet Aftale med Venstres Bestyrelse nogle Riffeforeninger, særlig paa Opfordring af unge Brushoveder blandt Provinsredaktørerne, der mærkelig nok fik den brave Frihedsmand, Gaardejer Hans Frandsen af Gudom ved Slagelse til Formand. Ledende Venstremænd i Fyn indbød i den Anledning Berg til et privat Møde i Odense, hvor jeg anmodede ham om at meddele os, hvorledes han og Bestyrelsen stillede sig til Riffelbevægelsen, og da han erklærede, at den kun var at betragte som spredte Udslag af Befolkningens Harme over Provisoriet, advarede jeg indtrængende det fynske Venstre mod at støtte den. Nogen Tid efter erfarede jeg, at Venstres Bestyrelse havde sammenkaldt Redaktørerne. Da de kom, spurgte Berg som Partiets Formand, hvad de ønskede. Forundret svarede deres Ordfører, Redaktør

Slengerik, at de jo var tilkaldt, og at det var *dem*, der maatte spørge, hvad Bestyrelsen vilde tale med dem om. Der blev en pinlig Pavse, indtil Bojsen sagde, at man vilde anmode dem om snarest muligt at indstille Riffelbevægelsen, der kun vilde føre til Ubehageligheder; han kunde forsikre dem, at ikke ét Medlem af Venstres Bestyrelse vilde have det mindste at gøre med den Sag. Bojsen fik Ret. Nogen Tid efter idømtes de ivrigste Talsmænd, Redaktørerne Slengerik, Jordan, Sort og Lyngby, nogle Maaneders Fængselsstraf, og derefter skrinlagdes Bevægelsen.

Ministeriet Estrup var imidlertid blevet opskræmt og fandt sig foranlediget til den 5te Maj 1885 at udstede den saakaldte »provisoriske Riffellov«. Kultusminister Jacob Scavenius udsendte den 22. samme Maaned det saakaldte »Mundkurvcirkulære«, hvori der nedlagdes Forbud imod, at Lærerne ved Borger- og Almueskoler optraadte agitatorisk mod Regeringen.

Forinden Rigsdagens Sammentræden efter den bevægede Sommer holdt Venstres Førere et Møde for at lægge Fremtidens Slagplan. Hørup og hans Meningsfæller holdt paa, at man nu burde forhandle med Regeringen om Finansloven, for at Folketinget ikke skulde blive sat ud af Spillet, men i et Fællesmøde mellem Grupperne fik Berg Flertal for at afbryde alle Forhandlinger ved straks at nægte Finansloven. Dette viste sig at være uklogt. Naar Folket ikke vilde besvare Provisoriet med en Revolution, var der kun Forhandlingens Udvej tilbage.

Da Rigsdagen traadte sammen, meddelte Estrup, at han først vilde have den nye Finanslov behandlet, inden han agtede at forelægge den provisoriske. Denne Dristighed gav Anledning til, at C. Alberti paa eget Initiativ indbragte baade den provisoriske Finanslov og »Riffelprovisoriet«. Men da disse Forslag kom til Behandling, er-

klærede Estrup straks, at Regeringen ikke kunde anerkende det private Initiativs Berettigelse, da kun den havde Ret til at forelægge foreløbige Love. Derpaa forlod han Mødet. Berg nedlagde straks Protest, og C. Alberti udbrød, at det var den største Haan mod Folkets Udsendte, der nogensinde var vist af en Regering. Derefter forkastedes de provisoriske Love som stridende imod Grundloven.

Den 16. Oktober kom Finanslovforslaget for 1886—87 til første Behandling. Det indeholdt bl. a. et Beløb paa over 31½ Mill. til Kjøbenhavns Befæstning mod Landsiden. Som Venstres Ordfører fraaraadede Holstein-Ledreborg at behandle Forslaget, da Regeringen ikke tog Hensyn til Folketingets Mening, og han foreslog derfor at nægte Sagens Overgang til anden Behandling. Dette vedtoges med 77 Stemmer mod 21. Da Estrup derefter meddelte, at han vilde forelægge sin provisoriske Finanslov, fastsatte Berg nyt Møde med denne Sag paa Dagsordenen den 22. Oktober, men dette Møde blev ikke afholdt, fordi der Dagen før indtraadte en Begivenhed, der fik skæbnesvangre Følger, idet en fanatisk Typograf ved Navn Julius Rasmussen med en Revolver affyrede to Skud mod Estrup, da han om Eftermiddagen vilde gaa ind ad Porten til sit Hjem paa Toldbodvej. Det ene Skud ramte Porten, — Mærker deraf var endnu synlige for faa Aar siden — og det andet traf en Knap i Estrups Frakke. Den unge Mand fastholdt i Forhørene, at han troede at gøre Landet en Tjeneste ved at rydde Statschefen af Vejen. Hermed vendte Stemningen sig til Gunst for Estrup, særlig i Kjøbenhavn, hvor ca. 15,000 Mennesker gav ham et Fakkeltog. De herskende Klasser fik et Paaskud til med endnu større Kraft at slutte sig om ham til Kamp imod »den raa Masse«, der vilde tage sig selv til Rette. Efter denne Begivenhed blev Rigsdagen hjem-

sendt. Da Berg som Formand oplæste det kongelige aabne Brev herom, udtalte han følgende:

»Uagtet vore offentlige Møder ved dette aabne Brev er afbrudt, vil dette Tings Medlemmer dog ikke kunne skilles, uden at den Følelse, som besjæler enhver lovkær Mand i Landet ligeoverfor det begaaede Mordattentat paa Konsejlspræsidenten, finder sit Udtryk. Idet jeg derfor udtaler en dyb Beklagelse og Fordømmelse af den forøvede Forbrydelse, er jeg overbevist om Tingets Tilslutning«.

Alle Folketingets Medlemmer sluttede sig til denne Udtalelse ved at rejse sig.

Næppe var Rigsdagen hjemsendt, før Ministeriet atter krænkede Retsbevidstheden med disse nye provisoriske Love:

1. Om Oprettelse af et militært Gendarmerikorps (de lyseblaa).
2. Om overordentlige Politiudgifter og
3. Om Tillæg til den almindelige borgerlige Straffelov. (Presseprovisoriet).

Dog ikke nok dermed. Estrup besad endog den naive Brutalitet at byde Folketinget, da det ved Juletid atter traadte sammen, et Forslag til en Grundlovsændring, der gik ud paa, at den endelige Afgørelse af Stridigheder om Finansloven skulde foregaa ved Lodtrækning. Forslaget blev straks kaldt »Lotteriloven«, hvilket Navn det bar med Rette. Tankegangen deri var altsaa, at Tilfældet skulde være det afgørende i vigtige Spørgsmaal! Selvfølgelig kunde Folketinget ikke billige dette. Medens Behandlingen stod paa, var den tidligere omtalte »Holstebroaffære« til Afgørelse i Højesteret, og just under Mødet fik Berg Meddelelse om, at han var idømt Fængsel, men han fortsatte dog Arbejdet, som om intet var passeret. Den 21. December forkastede Folketinget de tre for-

annævnte provisoriske Love. Estrup lod nu Justitsminister Nellesmann forelægge i Landstinget det Finanslovsforslag for 1886—87, som Folketinget havde nægtet Overgang til anden Behandling. Dette Skridt vakte stor Opsigt. I Folketinget betegnede Berg det som grundlovsstridigt, en Udtalelse, som hilstes med stærke »Hør«. Da Sagen kom frem i Landstinget, erklærede Venstres Medlemmer, at de ikke kunde deltage i Forhandlingen; særlig Opmærksomhed vakte det, da en af Højres Tilhængere, tidligere Minister A. F. Krieger, protesterede mod det, der her foregik, idet han hævdede, at efter Grundloven, som han i 1849 var Ordfører for, kunde et Finanslovsforslag ikke komme til Landstinget uden gennem Folketinget. Men han talte for døde Øren. Dagen efter blev Berg ført til Fængslet ved Blegdamsvejen for at afsone sin Straf, skønt han efter Grundloven skulde være urørlig, saalænge Rigsdagen var samlet. Han afleverede en skriftlig Protest mod sin Fængsling, og gennem »Morgenbladet« bragte han en Tak til de mange Mennesker, som havde givet ham Beviser paa personlig og politisk Sympati. Endvidere sendte han denne Skrivelse til Folketingets Viceformand, Statsrevisor Høgsbro:

»Jeg meddeler Dem herved, at jeg nu Søndag Morgen Kl. 8 — trods min i Afskrift vedlagte Protest — føres til Fængsling for at afsone den mig ved Højesteretsdom idømte Straf.

Som Følge af denne mod Grundlovens Paragraf 57 stridende Fængsling kan jeg ikke give Møde i Tinget.

Jeg anmoder Dem som første Viceformand om i mit Forfald at ville overtage min Funktion som Formand

Kjøbenhavn, den 24. Januar 1886.

C. Berg.«

Selvfølgelig blev der ogsaa fra Folketingets Side nedlagt Indsigelse; ikke blot Venstre, men ogsaa Monrad stemte for Protesten. Til Højres Ordfører udtalte den

gamle Biskop, at Dommen havde berørt ham smerteligt, og at han ikke var sikker paa, om han ikke i et lignende Tilfælde vilde have handlet som Berg. Frihedsmændene fra 1848 havde med andre Ord aldrig tænkt sig en saadan Anvendelse af Grundloven.

Da Fængselsopholdet havde varet til Midten af April, blev Berg syg og laa til Sengs med Feber. Magthaverne frygtede, at han skulde dø i Arresten, og han blev derfor opfordret til at søge om Benaadning, men det vilde han ikke; dog, da Opfordringen gentoges, tillod han, at Afgørelsen maatte overlades til hans Hustru. Men da Birke-dommer Schouw vilde overtale Fru Maren Berg til det ydmygende Skridt, svarede hun kækt: »Søge dette ulovlige Regimente om Benaadning? Nej, om jeg saa skal faa min Mand ud af Fængslet som Lig, saa i Guds Navn lad det ske.«

Ude i Landet foretoges der en Indsamling for at tilvejebringe en Gave i Anledning af Bergs Sølvbryllup den 22. Maj s. A. Der indkom fra over 80,000 Mennesker et saa stort Beløb, at der kunde købes en mægtig Bordopsats med to Kandelabre, og desuden blev der en Pengegave paa 45,000 Kr. til Rest. Den overraktes Berg i Fængslet, hvor han opholdt sig paa Festdagen, og hvor Pastor J. C. Hostrup tog ham og hans Hustru til Alters. Om Morgen den 8. Juli 1886, blev Berg løsladt. Han modtoges udenfor Fængslet paa Blegdamsvejen af en mægtig Skare. Ved sin Hjemkomst fik han Indbydelse fra Kjøbenhavns liberale Forening til en Udflugt den følgende Dag. Det var Hensigten, at Festen skulde være holdt i Dyrehaven den 25. Juli, men dette nægtede Indenrigsministeren, hvorfor Komitéen blev enig om at rekvirere 16 større og mindre Skibe for at tage til »Brødrene hinsides Sundet« og holde Fest ved Landskrona. Men de danske Autoriteter henvendte sig, da

dette kom dem for Øre, til de svenske Myndigheder, som derefter meddelte Redaktør N. Neergaard, der var Komiteens Formand, at det danske Selskab vilde blive mødt med væbnet Magt, hvis det gjorde Forsøg paa at gøre Landgang paa svensk Grund. Neergaard gav dog ikke op under denne vanskelige Situation. Han henvendte sig til Værten paa Marienlyst, der straks erklærede sig villig til at modtage Selskabet, og Neergaard lod da sin Eskadre dampe op gennem Sundet til Helsingør, hvor Festen foregik under mægtig Begejstring. Hovedtalerne holdtes af Neergaard, Hostrup, Høgsbro og P. Knudsen. Berg takkede bevæget for den store, festlige Deltagelse og sluttede med følgende Ord: »Der er én Ting, som jeg endnu vil minde om: Det er Aarsdagen for Istedslaget. Den Dag, da den danske Bonde ifølge Plougs Ord skrev sit Adelsbrev. Gid vi altid ligesom dengang maa have Kraft til at tugte enhver Slags Oprører.«

Inden jeg atter traadte ind i det politiske Liv, var ikke alene de provisoriske Finanslove en Kendsgerning, men ogsaa Begrebet »en kgl. Resolution« i den Betydning, at Regeringen dermed havde Fuldmagt til at afholde de løbende Statsudgifter paa ubestemt Tid. Da Landstingsvalget skulde afholdes 1886, var faktisk den rene Enevælde traadt i Grundlovens Sted. Paa Fyn valgtes Redaktør Jørgen Pedersen, hvorved hans Folketingskreds, Assens, blev ledig, og da Venstre saa' sig om efter en Afløser, faldt Valget paa mig. Ikke mindre end fem Gange mødte min Ungdomsven, Gaardejer Claus Bang af Liltofte, ledsaget af Husejer Mads Mikkelsen af Turup, og anmodede mig om at modtage Valget. Fire Gange sagde jeg Nej, men da de mødte femte Gang, sammenkaldte jeg Bestyrelsen for Særslev Højskole og fik dens Tilladelse til at modtage Hvervet for at bevare Kredsen for Venstre. Samtidig fik jeg skriftlige Anmodninger fra C. Berg,

Bojsen og Høgsbro om atter at indtage min Plads i Folketinget, og Jørgen Pedersen skrev til mig, at han vilde ønske, jeg havde været nærværende ved et Møde, han havde holdt med sine Stillere, thi der var en afgjort Stemning for at faa mig til hans Afløser. Min Modkandidat, Gaardejer Fr. Clausen, havde allerede aabnet Vælgermøderne, ledsaget af Lars Dinesen, og da jeg kom til Stede i Stubberup Kro, mødte han mig med Ønsket om, at vi nu kunde føre en saadan Valgkamp, at vort personlige Venskab ikke gik i Stykker. Jeg gav ham mit Haandslag derpaa, og da jeg paa Valgdagen den 26. Oktober 1886 var bleven valgt ved Kaaringen, rekvirerede Valgbestyrelsens Formand, den ivrige Højremand Apoteker Strøbyerg, Portvin til Bestyrelsen og bad den i Vælgerne Paasyn drikke et Glas med de to Kandidater, der havde ført en saa ridderlig og saglig Valgkamp uden personlig Bitterhed. Ved den skriftlige Afstemning fik jeg 1031 Stemmer mod 875. Under de Møder, der afholdtes forud for Valget, viste Redaktøren af »Assens Avis«, Højremanden Engsig Karup, den Hensynsløshed at unnlade at referere mine Udtalelser i Landdistrikterne. Da jeg indledede Mødet i Assens, bad jeg derfor Vælgerne undskylde, at jeg maatte holde en længere Tale; jeg fandt det rimeligt, at de blev gjort bekendt med de politiske Grundsætninger, jeg var Talsmand for, og som Byens Højreblad ikke hidtil havde villet referere. Disse Ord gav Anledning til, at flere Vælgere raabte: »Skaf os et Venstreblad her i Assens, Berntsen, for det trænger vi til!« Jeg svarede, at hvis jeg blev valgt, skulde jeg tage det Spørgsmaal op til Overvejelse. Efter Valget startede jeg et Trykkeri og et Blad med Navnet »Assens Amts Avis«. Det fik stor Betydning for Venstre, der hidtil ikke havde været organiseret. Efter at jeg var blevet valgt paany ved Omvalget den 28. Januar 1887, rejste jeg fra Sted til Sted og fik oprettet en demo-

kratisk Vælgerforening i hvert Sogn. Venstremændenes Koner skænkede derefter Faner til disse Foreninger, og jeg rejste atter fra By til By for at indvie Fanerne, og kom derved i personlig Berøring med en stor Mængde af Vælgere. Aaret efter drog jeg paany Kredsen rundt, denne Gang for at oprette Skytteforeninger, hvilket ogsaa lykkedes mig. Dette gav Anledning til, at de unge Piger forærede Faner til Foreningerne, og jeg maatte saa atter rundt for at tale ved Indvielsen af disse Faner. Følgen heraf blev, at jeg vandt mange personlige og politiske Venner, hvorved Venstres Stemmetal steg Valg efter Valg, saa at man efter nogen Tids Forløb helt holdt op med at stille Kandidater imod mig. Assens, som jeg har den Ære og Glæde at repræsentere den Dag i Dag, er nu en af Venstres sikreste Kredse i Landet. Paa et Vælgermøde i Flemløse forud for Valget 1886 blev der en Forhandling mellem Dinesen og Jørgen Pedersen angaaende »Den sjællandske Bondestands Sparekasse«. Lars Dinesen havde nemlig søgt at vække Mistillid blandt dens Interessenter, idet han haabede at faa gjort Kaal paa denne for Bønderne saa betydningsfulde Institution, ligesom det tidligere var lykkedes ham at underminere I. A. Hansens Brandkasse. Overretsprokurator C. Alberti, Sparekassens Stifter og Formand, sagde siden til mig, at havde han ikke været i Stand til at rejse et Laan i England, saa kunde den Uro, som Dinesen skabte, let have foraarsaget et Run, saa at han maatte have lukket Sparekassen. Ordskiftet imellem Dinesen og Jørgen Pedersen angaaende dette Forhold førte til, at Jørgen Pedersen udbrød: »Ja, jeg siger ikke, at Lars Dinesen lyver, men Alberti, som jeg har stor Tillid til, har for mig fremsat en modsat Udtalelse om denne Sag.« Dinesen forlangte, at Jørgen Pedersen skulde tilbagekalde sine Ord, og da han ikke vilde det, anlagde han Sag. Den fanatiske Højremand, Politi-

mester Lindberg i Assens, der afsagde Dommen, erklærede ikke blot Udtalelsen for død og magtesløs, men idømte Jørgen Pedersen en Bøde paa 150 Kr. Da de to Modstandere senere mødtes i Rigsdagen, spurgte Dinesen, om Jørgen Pedersen ikke vilde appellere Dommen, da han selv fandt, at Bøden var lovlig høj, men Jørgen Pedersen svarede: »Nej, det vil jeg ikke. Jeg har med Glæde betalt en Bøde, fordi jeg ikke vilde sige, at Du lyver«.

Ved min Genindtræden i Folketinget forefandt jeg en tilsyneladende Enighed mellem de to Venstregrupper. Man havde opgivet at fortsætte »Visnepolitiken«, der jo var et tveægget Sværd derved, at den ramte mange Venstremænd, som maatte se Statens Midler anvendt til provisoriske Foranstaltninger uden selv at faa Støtte til Fremme af deres Formaal. Enigheden mellem Venstre fandt sit Udtryk i et af Berg affattet Forslag til Beslutning, der lød saaledes: »Finansloven føres gennem alle Stadier, medmindre Partiet bestemmer anderledes«. Denne Beslutning blev Indledningen til, at »Forhandlingspolitiken« anerkendtes som det virksomste Middel, man under den givne Situation kunde anse som egnet til Opnaaelse af positive Resultater. Men desværre fandt jeg en uhyggelig Raadvildhed mellem Venstres Førere, forenet med indbyrdes Jalousi og Mistænksomhed, og det varede da heller ikke længe, før Uenigheden brød ud paany.

Da Estrup ikke var tryk for Følgerne af Forhandlingspolitiken, søgte han at krydse Venstres forandrede Optræden ved at opløse Folketinget straks efter Nytaar og udskrive Valg midt i Vinterens Hjærte. Han havde overhovedet Forkærlighed for Valg om Vinteren. Fiskerne, der fortrinsvis var Højremænd, kunde da være hjemme, og desuden var det lettere for Byvælgerne, da de fleste Valg afholdtes i Købstæderne, at komme til Valg end for Landboerne, der ofte havde flere Mil til

Valgstedet. Denne Gang mistede Venstre Størstedelen af de københavnske Medlemmer, som de havde vundet 1884; Højre gik frem fra 19 til 27 Medlemmer, medens Venstre fra 83 gik ned til 75. Men Resultatet gav ingen Forandring i den politiske Situation. Da Rigsdagen atter traadte sammen i Februar, fortsattes »Forhandlingspolitiken« ivrigere end før, og der indleddes en Række hemmelige Underhandlinger, som Berg holdtes uden for. Den 17. Marts 1887 fik han at vide, at Hørup i flere Timer havde talt med Estrup i Landstingets Minister-værelse. Men han vidste ikke, at Bojsen havde været tilkaldt, og da denne bad ham om at sammenkalde Partiet, svarede Berg: »Lad Hørupperne derom, det vedkommer jo ikke os«. »Jo,« sagde Bojsen, »jeg har ogsaa været med!« Da blev Berg vred og udbrød med barsk Stemme: »De! Har De ogsaa været med?« Straks efter blev Partiet kaldt sammen, og dør gav Bojsen Oplysning om, hvad han vidste om de med Estrup og Nellesmann førte Forhandlinger. Men Berg følte sig tilsidesat, fordi han ikke var blevet spurgt, og før Mødet sluttede, erklærede han, at han agtede at nedlægge sin Formandsplads i Partiet saavel som i Folketinget. Næste Dag valgtes Høgsbro i hans Sted.

Det er en Selvfølge, at dette Skridt fra Bergs Side vakte stor Opsigt baade i Rigsdagen og ude blandt Vælgerne. Han dannede straks sin egen Gruppe, som han kaldte »Det rene Venstre«, men fulgtes kun af 8 Mand. Ved Møderne ude i Landet og særlig i Kolding rettede han voldsomme Angreb mod Venstres Flertal og bragte derved stor Forvirring, ikke mindst fordi han sad inde med et stort Antal Blade, hvis Tal han forøgede, hver Gang han kom i Mindretal indenfor Partiet. Den øvrige Del af Venstre fortsatte Forhandlingspolitiken, men ingen ivrigere end »Europæerne«, til hvilken Gruppe Grev

Holstein-Ledreborg nu helt sluttede sig. Dog, deres Samtaler med Ministeriet forblev resultatløse i det væsentlige.

I Sommeren 1887 forberedte de i Forening med nogle Godsejere af Landstingets Højre, navnlig Greverne Ahlefeldt-Laurvig, Frijs-Frijsenborg og Moltke-Lystrup, en ny Politik. Uagtet Hørup tidligere havde udslynget: »Ingen over og ingen ved Siden af Folketinget«, hindrede dette ikke hans Følgesvend, Edvard Brandes, i at rejse til Langeland og forkynde, at »det parlamentariske Spørgsmaal var dødt«, hvilket var en fuldstændig Opgiven af Venstres Program. Den største Del af Partiet var dog heldigvis uenig med ham.

Den ny Politik fik sit første Udslag i den saakaldte »Smørkrig«, der gik ud paa at forhindre Indførsel, Fabrikation og Salg af Kunstsmør og skabe »det rene Land« for »det gode danske Smør«. Saaledes lød Slagordene.

Den 30. Januar 1885 havde de sjællandske Landboforeninger holdt Møde i Kjøbenhavn, hvor det vedtoges at indgaa til Indenrigsministeriet med Andragende om en Lovgivning vedrørende Kunstsmør. Finansudvalget opfordrede Ministeriet til at tage denne Sag under Overvejelse, og Følgen blev, at Minister Finsen den 10. Marts s. A. forelagde Forslag i Folketinget, hvor Holstein-Ledreborg som Venstres Ordfører anbefalede Sagen. Den henvistes til et Udvalg med Bojsen som Ordfører. I den treaarige Lov, som blev Resultatet af Forhandlingerne, bestemtes det, at i alle Butikker, hvor der handledes med Kunstsmør, skulde Beholderne have en særlig Form og være mærket med Ordet »Margarine«. Man vilde ikke forhindre Brugen af selve Varen, men kun af dens Forfalskning. Inden de tre Aar var omme, rejste Hørupperne sammen med Holstein-Ledreborg Sa-

gent paany, men denne Gang var den forvandlet til et politisk Spørgsmaal. Man vilde søge at foregøgle Bønderne, at Oprettelse af Margarinefabrikker og Handel med Kunstsmør vilde ødelægge Landbefolkningen, idet det danske Smør derved vilde blive fortrængt. I Slutningen af 1887 dannede man en Organisation nærmest for Godsejernes Penge med det Formaal for Øje at forbyde Brugen af Kunstsmør. Der nedsattes i al Hemmelighed et Udvalg, hvis Formand var Proprietær Lawaetz, Refsnæsgaard. Dette Udvalg udsendte en Bunke Skrifter og en Række Agitatorer mod Kunstsmørret; det vakte for Resten en ikke ringe Opsigt, da jeg i Folketinget afslørede den hemmelige Forberedelse til Kampen. Foruden Gaardejer Leth-Espersen udmærkede sig blandt Agitatorerne særlig Johan Ottosen samt Redaktør Vilhelm Lassen, den senere Finansminister, hvilket Tvillingpar under »Smørkrigen« tilkæmpede sig Navnet »Fanden og hans Pumpestok«. Min Valgkreds blev ogsaa Genstand for Paavirkning, og jeg er ikke utilbøjelig til at tro, at dersom Estrup havde foretaget en ny Opløsning og udskrevet nye Valg i det psykologisk rigtige Øjeblik, vilde mange af os, der var Modstandere af det »rene Land«, være blevet paa Valpladsen. Der rejste sig dog snart en Modbevægelse, idet Husmændene paa Landet og Arbejderne i Byerne blev opmærksomme paa, at Forbudet mod Margarine vilde være økonomisk skadeligt for dem. »Socialdemokratisk Forbund« sendte midt i Februar et helt Vognlæs af Adresser til Rigsdagen, underskrevet af ca. 68,000 Personer, og da Sagen naaede frem til afgørende Behandling i Folketinget, hvor Bojsen angreb den, medens Hørup og Jens Busk var dens ivrige Forsvarere, havde Situationen i væsentlig Grad forskudt sig. Der opnaaedes et Kompromis, der maatte betegnes som et Fremskridt for det bestaaende. Det gjordes nemlig

muligt ved Normalfarve at skelne mellem Mejerismør og Margarine, og der sattes strenge Straffe for Smørforfalskning. Indenfor den radikale Ungdomsbevægelse i Hovedstaden vakte Hørups Stilling under »Smørkampen« alt andet end blide Følelser, hvilket endog gav sig Udslag en Aften ved et Møde i hans Borg, »Studentersamfundet«, hvor han fik en ilde Medfart.

Den hele »Smørkrig« var et planlagt Led i Bestræbelserne for at skabe en Forening mellem de »store og smaa Bønder«, for om muligt derigennem at komme ud af den politiske Situation. Dette vedkendte Holstein sig ogsaa senere ved at betegne »Smørkrigen« som den mest »fedtede« Politik, han nogensinde havde taget Del i. Et andet Forsøg paa at skabe Fællesinteresser mellem Godsejerne og Bønderne fandt sit Udtryk i Planen om at faa nedsat en Kommission, der efter Aftale med Minister Ingerslev, — thi han stod ogsaa bag »Smørkrigen« — skulde udarbejde Forslag til en Nyordning af Undervisningen paa den kgl. Landbohøjskole. Efter Planen skulde denne omdannes til et Landbrugsuniversitet med Ansættelse af Lærere, der skulde have Rang med Professorerne ved Universitetet. Kommissionen skulde bestaa af 20 Medlemmer, valgte dels af Ministeriet, dels af de forskellige Landbrugsorganisationer. Uden at jeg anede, hvad der laa bag denne Bevægelse, kom Grev Holstein en Dag til mig og forklarede mig Nødvendigheden af en saadan Ordning, gennem hvilken der kunde opnaas Uddannelse af Mænd, som kunde medvirke til en højere Udvikling af vort Landbrug. Da han ønskede, at den paatænkte Kommission skulde have en saa alsidig Sammensætning som muligt, bad han mig om at træde ind i den som Repræsentant for Højskolerne. Valgene skulde formelt foretages af Landbrugets Repræsentanter, og derfor spurgte jeg ham, hvorledes han da

havde tænkt sig, at jeg kunde blive valgt. Han svarede, at jeg skulde vælges af »Fyens Stifts patriotiske Selskab«. Jeg lo og sagde, at det var komplet umuligt, da dette Selskabs Bestyrelse bestod af mine argeste Modstandere. Holstein betroede mig da, at Indenrigsministeren havde lovet at paavirke de fynske Godsejere til Gunst for mit Valg. Det gik imidlertid, som jeg havde forudsagt: »Det patriotiske Selskab« valgte en anden. Men Minister Ingerslev fandt da en Udvej for at faa mig valgt. Det blev bestemt, at Lærerraadet ved den kgl. Landbohøjskole skulde have Ret til at vælge en Repræsentant, og da Højskolen sorterede under Ministeren, overtalte han Lærerne til, at de skulde stemme paa mig. Saaledes blev jeg Medlem af den nævnte Kommission, der, som det senere viste sig, ikke blot skulde have en landøkonomisk, men ogsaa en politisk Opgave. Jens Busk blev som Hørups haandgangne Mand Medlem af Kommissionen, og da han i et Møde holdt sin første Tale, gik det op for mig, hvad det egentlig var, jeg var gaaet ind til, thi han lagde ikke Skjul paa, at under de daværende Forhold maatte det blive en Samfundsopgave at samle »de store og smaa Bønder« Landet over, for at de kunde sætte Ryg imod Ryg og skabe en ny Tid her i Landet. Jens Busk udtalte endvidere sin Misfornøjelse med Højskolen og dens Mænd. Nu burde der stilles nye Opgaver ved andre Mænd; Kandidaterne maatte, naar de udgik fra Landbohøjskolen, oprette Landbrugsskoler, thi det var Landbrugsundervisning, som Bønderne nu trængte til i Stedet for at høre paa al den »Bragesnak«, der førtes paa Højskolerne. Se, det var en Tale, som hilstes med Glæde af Flertallet, og Jens Busk, der var gammel Højskoleelev og oprindelig paavirket i grundtvigsk Retning, røbede hermed, at han ikke omsonst var kommet under »Høruppernes« Paavirkning. Kommissionen bestod af

20 Medlemmer ; dens Formand var General Thomsen, der var Direktør for Landbohøjskolen. Sekretæren var Højskolernes mangeaarige Tilsynshavende, Docent Feilberg, og da Kommissionen afgav sin Betænkning, forelaa der en Indstilling, som var tiltraadt af dens 19 Medlemmer, medens jeg som en enlig Svale afgav en særskilt Betænkning, hvis Indhold blev meget unaadig optaget. Holstein-Ledreborg overfusede mig, fordi jeg havde taget et Særstandpunkt, som muligen kunde blive Anledning til, at der ikke i Folketinget kunde skabes et Flertal. Forinden Betænkningen blev afgivet, aflagde Docent Feilberg et Besøg paa min Højskole i Særslev. Jeg modtog ham velvilligt, men opdagede snart, at den udmærkede Filosof ikke var kommet for at se Højskolens Virksomhed ; han var end ikke inde i Skolestuen, men sad i flere Timer i mit Kontor for at overtale mig til at tage min Mindretalsbetænkning tilbage, hvad jeg selvfølgelig hverken vilde eller kunde. Ak, Filosofi er ét, Praksis noget andet ; han forlod min Skole i en ret uvillig Stemning. Følgen af hans Besøg gav sig senere Udslag i, at Ministeriet nedsatte den Understøttelse, der var tilstaaet mig til Særslev Højskole. Da jeg kom til Kjøbenhavn, opsøgte jeg straks C. Berg, som den Gang ikke var min Partifælle, men altid under de skiftende Forhold vedblev at være min personlige Ven, og satte ham ind i, hvad der var passeret. Han tilsagde mig sin ubetingede Støtte, og da Ingerslev efter Rigsdagens Sammentræden forelagde det af Kommissionen udarbejdede Lovforslag, optraadte jeg derimod, hvorefter Berg gav mig sin Tilslutning. Da det af Folketinget nedsatte Udvalg skulde konstitueres, blev jeg paa Forslag af Berg valgt til dets Formand, og Resultatet blev, at Rigsdagen vedtog et helt andet Forslag om Højskoler og Landbrugsskoler, end Kommissionen havde ønsket.

Uagtet Smørkrigen var blevet et Nederlag for »Hørupperne«, fortsatte de deres Forsøg paa at komme overens med Estrup om en ordinær Finanslov, men det gik her som i Skakspil: Det gaar ofte ud over Bønderne for at redde Matadorerne. I Foraaret 1887 havde, som tidligere nævnt, Estrup og Hørup haft hemmelige Underhandlinger, som intet Sted er refereret — de var jo ogsaa private — men Dr. Edvard Brandes har i nogle Betragtninger over »Provisorieaarene 1885—94« dvælet derved og udtalt, at Hørup selv tillagde dem en vis Betydning. Af de faldne Ytringer mente han at kunne slutte, at Estrup ikke var saa befæstningsivrig, at han vilde sætte sit politiske Liv til for Fæstningens Skyld. Hvis man atter skulde naa til en regelmæssig Finanslov, kunde det efter Hørups Mening kun ske derved, at Ministeriet gav efter paa militære Omraader; thi med Militærbevillinger var Kampen begyndt, og den kunde kun afsluttes, hvis Ministeriet opgav Fæstningen. Som Udtryk for, at Estrup var blevet klar over dette Forhold, forelagde han om Efteraaret 1887 et Forslag til Finanslov, hvorpaa der ingen Fæstningsbevilling var opført paa Paragraf 26, og da dette Forslag blev omdelt i Folketinget, fortæller Dr. E. Brandes, »greb Hørup, som ellers ikke var synderlig ivrig efter at se paa de Papirer, der i høje Stabler laa paa hans Plads, begærlig Finanslovsforslaget, bladede hurtig hen til Paragraf 26, og et lille forstaaende og beroliget Smil lyste et Øjeblik paa hans Ansigt. »Ingen Fæstning paa Paragraf 26,« sagde han hastig til én, der stod ham nær«.

Hørup og Holstein-Ledreborg var altsaa paa dette Tidspunkt villig til Forlig med Estrup om en ordinær Finanslov. Dr. Brandes sagde rent ud i Tinget, at for »Europæerne« maatte Ministeriet gerne blive siddende, naar blot Landet kom ind i lovlige Tilstande. For Berg

derimod gjaldt det først og fremmest om at fjerne Regeringen. Hørup og Jens Busk var de egentlige Ledere af Forligsbestræbelserne; Busk søgte navnlig at påvirke Landstingets Godsejere og blev beskyldt for »at have siddet i Grevens Lænestol«, som et Udtryk for, at han særlig havde forhandlet med Grev Moltke-Lystrup. Man naaede til et Resultat i Paaskedagene 1888, da det meddeltes Partiet, at Estrup var villig til at tiltræde Overenskomst om en Finanslov paa disse Vilkaar:

1) At Folketinget skulde bevilge $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr. paa de militære Budgetter udover den Bevilling, som Folketinget havde stemt for ved tredie Behandling.

2) At der ydedes en Bevilling til Provisoriernes Afvikling, hvorefter disse skulde gives Folketinget til fri Behandling samtidig med, at der optoges Forhandling om at erstatte Gendarmerne med et Statspoliti og

3) at der gaves en Bevilling paa ca. 8 Millioner Kroner til Fuldførelse af Københavns Feltbefæstning. Vedtog Folketinget dette Punkt, vilde Estrup love, at der i hans Regeringstid ikke skulde blive anvendt flere Penge til Københavns Befæstning uden Rigsdagens Samtykke.

Disse Betingelser opnaaede imidlertid ikke at samle et Flertal i Partiet. Da Hørup mærkede, at Frede Bojsen og Høgsbro ikke vilde gaa med, sprang han fra, medens Jens Busk forlod Mødet før Afstemningen. Ved et senere Møde ude i Landet, hvor man spurgte Busk om Grunden til hans Fraværelse ved en saa vigtig Afstemning, svarede han, at han gik, fordi han »ikke kunde taale Tobaksrøgen«. Denne Motivering blev modtaget med Latter, da ingen før havde anet, at han var af en saa sart Støbning. Resultatet af Afstemningen blev, at 26 stemte mod Forliget og 18 for det, medens 20, deriblandt C. Berg, svarede »stemmer ikke«; 10 var fraværende, og iblandt disse var jeg paa Grund af, at jeg kort forud

telegrafisk var blevet hjemkaldt, fordi min Hustru var meget syg. Hørup lod vel sit eget Barn i Stikken, men tilkendegav i »Politiken« sit egentlige Standpunkt: »Enhver kan regne Profitten ud paa sine Fingre,« skrev han. »Dersom Venstre havde slaaet til, havde vi faaet mere Fæstning for 6—8 Millioner, men vi havde tillige faaet en Finanslov, og vi var blevet af med Gendarmerne. Nu beholder vi Gendarmerne og bliver af med Finansloven. Fæstningen faar vi for 6—8 Millioner i det ene Tilfælde som i det andet«.

Rigsdagen blev straks efter hjemsendt, og Ministeriet Estrup holdt Paaskeferie med Udstedelse af en ny provisorisk Finanslov.

Blandt de øvrige Forslag, der blev fremsat i Samlingen 1888, var ét, som skyldtes den senere Nobelpristager Frederik Bajer. Det gik ud paa at give Kvinderne kommunal Valgret. Paa Baggrund af det, som siden skete, er det interessant at mindes den Modtagelse, Forslaget første Gang fik. Det vedtoges i Folketinget, men i Landstinget fik Carl Ploug det slaaet ned ved at stille en Dagsorden, hvori han udtalte, »at kvindelig Valgret hverken vilde være i Samfundets eller Kvindernes Interesse«.

Løvrigt var 1888 et Aar rigt paa Begivenheder. Den store Industriudstilling bragte en Mængde Fremmede til Kjøbenhavn, og Hundredeaarsdagen for Stavnsbaandets Løsning blev fejret. I Marts døde Kejser Wilhelm den Første, ca. 91 Aar gammel. Situationen var spændt mellem Tyskland og Frankrig, hvorfor Fyrst Bismarck fik gennemført en saa stærk Forøgelse af den tyske Hærsstyrke, at han i Tilfælde af Krig kunde opstille en Million Soldater baade ved Øst- og Vestgrænsen og dog have en Million Soldater i Reserve. En saadan Udvidelse vakte selvfølgelig Uro i Europa. Det var ved den Lejlighed,

at Bismarck udtalte de karakteristiske Ord: »Vi Tyskere frygter Gud, ellers intet i Verden«.

Den 8. April fejrede Kong Christian den Niende sin 70 Aars Fødselsdag. Nogle Dage forinden udkom der i den Anledning en foreløbig Lov, hvorefter de Domme, der var fældet i Henhold til det provisoriske Tillæg til Straffeloven af 2. November 1885, blev annullerede. Og den 15. November samme Aar fejrede Kongen sit 25 Aars Regeringsjubilæum. De lovløse Tilstande medførte, at Venstre holdt sig tilbage fra al Deltagelse i Festlighederne. Formanden for Folketinget, Sofus Høgsbro, gav ikke Møde ved Hoffet, men motiverede sin Udeblivelse saaledes i Tinget:

»Idet jeg hæver Mødet, maa jeg endnu minde om, at i Morgen festligholder Hans Majestæt Kongen sit 25 Aars Regeringsjubilæum. Det vilde have været i høj Grad ønskeligt, om jeg da kunde have haft den Ære at overbringe Hans Majestæt Folketingets Lykønskning.

Naar jeg ikke desmindre maa undlade at søge Tingets Bemyndigelse hertil, er Grunden den, at Tingets store Fler-tal, hvor stærkt det end hævder Kongens ifølge Grundloven uansvarlige Stilling, dog — i Overensstemmelse med den sidste i Marts 1885 her vedtagne Udtalelse til Hans Majestæt — ikke med Sandhed formaar at ønske Hans Majestæt til Lykke med en Regeringstid, under hvilken hans Ministerium har valgt det Brud med Grundloven, Tinget den Gang søgte at afværge, og har sat sig udover dette Tings Ret til en medbestemmende Deltagelse i saavel den finansielle som den almindelige Lovgivning.

Dermed er Grundvolden for Landets fri Forfatning rokket, Folkets Selvfølelse krænket og dets Kræfter oprevet i bitter Splid i Stedet for at samles til enigt og udholdende Arbejde for det haardt prøvede Fædrelands Vel. En saa beklagelig og faretruende Tilstand kan Tinget ikke ville tilsløre for Landets Konge mindst i et for Konge og Folk saa betydningsfuldt Øjeblik som det nuværende.

Men maa vi end derfor give Afkald paa Deltagelse i en Fest, som under regelmæssige Forhold vilde have samlet alle danske Mænd og Kvinder, sker det i Haabet om, at den Tid dog ikke maa være altfor fjern, da det maatte lykkes Hans Majestæt, hvis høje Kald det er at staa over Partierne, at lade Fred og Forsoning afløse Kampens Bitterhed og at tilvejebringe en sand Forstaaelse mellem Regering og Rigsdag.«

Medens Venstre altsaa undlod at deltage i Jubilæums-højtideligheden, var Højre saa meget desto ivrigere i at tilkendegive sin Loyalitet overfor Kongen. Især var Kjøbstæderne, Estrups faste Borge, paa Tærne. I alle Byraad med Undtagelse af Kolding, hvor Venstre havde Flertal, valgtes Delegerede til Lykønskingskuren. Flere end én Borgmester ønskede at blive Ordfører for Deputationen, og tilsidst stod Valget mellem Borgmestrene Salicath og Koch, men sidstnævnte, der var Borgmester i Odense, gik af med Sejren. Venstremanden, fhv. Folketingsmand Schjørring, der var Borgmester i Kolding, følte sig ilde tilmode over, at han var den eneste, der ikke kunde møde som Repræsentant for sit Byraad. Han fik dog paa anden Maade Lejlighed til at deltage, idet Bestyrelserne for nogle Foreninger i Byen gav ham Mandat til at være deres Tolk, men da Deputationen var samlet paa Amalienborg, traadte Kongens Adjutant, Oberst Gyldenchrone, frem og forkyndte:

»Repræsentationen for de danske Kjøbstæder bedes træde ind i Riddersalen, hvor Hans Majestæt Kongen vil modtage den, men Repræsentanterne for Island, Færøerne og Kolding bedes vente til senere«.

Da Rigsdagen paany traadte sammen, gav den Misfornøjelse, som ulmede indenfor Flertallet af Venstre paa Grund af Hørups hemmelige Underhandlinger med Ministeriet, sig Udslag, idet han og Busk ikke genvalgtes som Medlemmer af Bestyrelsen. Bergs Standpunkt

var nu det, at han nok vilde forhandle med Landstinget om en Finanslov, men den skulde have et saadant Indhold, at Estrup ikke kunde modtage den. Hans Program blev kort og godt: »Ingen Finanslov til dette Ministerium«.

Da Forligsbestræbelserne som nævnt mislykkedes i Foraaret 1888, standsede man i Landstinget Finanslovens Behandling, og da dette Ting den 31. Marts 1889 skulde behandle Tillægsbevillingsloven, viste det sig, at Krigsministeriet i Løbet af Sommeren allerede havde lagt Beslag paa de omtalte 8 Millioner. Nu gjaldt det altsaa om i sidste Øjeblik at erhverve Landstingets Billigelse heraf, men da Bahnson søgte at faa Beløbet vedtaget, faldt dette dog nogle af de gamle Nationalliberale for Brystet. Den tidligere Minister Gehejmeraad Andræ gik i Stilhed hen til Venstremanden Thomas Nielsen og spurgte, om Venstre ikke var enig med ham om at standse denne Sag. »Hvorledes kan dette ske?« spurgte Thomas Nielsen. — »Jo, der kræves ifølge Forretningsordenen $\frac{3}{4}$ af de afgivne Stemmer for, at Sagen kan fremmes ekstraordinært«. Da Formanden nu foreslog Tingets Samtykke til dette, begærede Andræ en Afstemning, som gav det Resultat, at Sagens Fremme nægtedes, fordi der ikke var den fornødne Majoritet; ikke mindre end 19 Medlemmer var fraværende. C. Ploug, som den Dag ledede Mødet, skyndte sig at fastsætte et nyt Møde samme Dag, og da dette aabnedes, spurgte han, om nogen begærede en ny Afstemning? »Jeg gentager min Begæring,« svarede Andræ. Kort før havde Højre trommet saa mange som muligt af de fraværende Partifæller sammen og paalagt Formanden, Grev Moltke-Lystrup, at afgive en Erklæring. Denne Mand talte meget nødigt, og han nøjedes da ogsaa ved denne Lejlighed med at oplæse nogle

faa Ord om »Tilslutning til Regeringen i denne Sag«. Professor Matzen holdt derefter en udfordrende Tale som Bekræftelse af disse Ord, medens en anden Højre- mand, Oberstløjtnant Blom, erklærede, at han ansaa det for usømmeligt for Landstinget at vedtage en Tillægs- bevillingslov, der gjaldt ca. 9 Mill. Kr., og som inde- holdt vanskelige konstitutionelle Spørgsmaal. Han vilde derfor stemme med Andræ, da han fandt, at Landstin- get vilde tilsidesætte Hensynet til sin egen Værdighed, om det vedtog dette Forslag, uden at gøre det til Gen- stand for en alvorlig Drøftelse. Ved Navneopraab blev det saa forhindret, at Sagen kunde forhandles, idet der kun faldt 42 Stemmer for og 16 imod. Saa sluttedes Rigsdagen, — og Estrup udstedte et nyt Provisorium.

Kort før vi atter mødte i Oktober 1889 afholdt Ven- stre et Delegeretmøde med Repræsentanter fra alle Egne i Landet. Her mærkedes det straks, at Partiet stod lige- saa splittet ude blandt Vælgerne som inde i Rigsdagen. Hørups Gruppe, der havde sin Styrke i Hovedstaden, søgte nu i stigende Grad Samarbejde med Socialdemo- kratiet, der foruden P. Holm snart fik Hørdum som Re- præsentanter i Folketinget. De to Mænd tog selvfølgelig med Glæde mod den udstrakte Haand, men krævede til Gengæld, at Socialdemokratiet ved alle Valg, politiske som kommunale, fik sin Del af Kagen. Den Fare, der ved denne Alliance kunde opstaa i Fremtiden, naar Socialisterne fik Overtaget i Kjøbenhavn, lukkede Hø- rup, som nu drev Politik paa »bedste Beskub«, fuld- stændig Øjnene for, men der var dog én Mand i hans Lejr, som var klartskuende nok til at se den. Det var Ove Rode, den ansvarshavende Redaktør af Dagbladet »København«. Han skrev nemlig den 28. August 1889 i en Polemik med Pastor Henning Jensen om det so-

cialdemokratiske Parti: »Det tager undervejs den Hjælp, det kan faa af de Folk, der er dumme nok til at hjælpe det, og kaster dem bagefter tilside, naar de er brugte ... Det vil søge at vinde Landarbejderne og Husmændene for sig. Og den Dag det lykkes, er Venstre et undergravet og ødelagt Parti... Den Gøgeunge, Venstre godmodigt har taget op i sin Rede, plejet og dægget for, vil med Tiden vokse sig saa stærk, at den tager Reden for sig alene. Men endnu er den ikke mere velvoksen, end at den kan tages ved Vingerne og kastes udenfor. Det er dette, der bør ske og ske snarest«.

Det skete imidlertid ikke.

Naar jeg nu sammenligner hine Forhold med det, der senere er sket, maa jeg beundre Ove Rodes profetiske Ord. Men hvem er det, der mere end nogen anden fremdeles »plejer og dækker« Socialdemokratiet? Det er saamænd den samme Ove Rode. —

I Overensstemmelse med Delegeretmødets Krav udarbejdede Overbestyrelsen for Venstres Organisation i Oktober 1889 et udførligt Reformprogram, der indeholdt Ønsker om Størstedelen af de vigtige Love, som siden blev gennemført. Efter Valgperiodens Udløb afholdtes nye Valg den 21. Januar 1890 — altsaa i Overensstemmelse med Estrups Princip om at sende os ud i Vinterens Hjerte. Valget gik for en Del ud over nogle jyske Bønder, de saakaldte »Limfjordspolitikere«, der havde deltaget i Hørups Forligsbestræbelser 1888. Resultatet blev en Sejr for Oppositionen, der erobrede tre Pladser fra Højre i Kjøbenhavn, hvor man valgte Herman Trier, Christopher Hage og Socialisten C. Hørdum. I Køge genvalgtes Hørup, skønt han ikke havde kunnet deltage i Kampen, fordi han afsonede en Straf i Anledning af et Angreb paa Borgmester Sylow i Korsør. Berg

forøgede sin Gruppe fra 8 til 17 Stemmer og dannede straks et nyt Parti med Navnet »Det rene Venstre«. Kampen mellem de to Ting skærpedes yderligere. Følgen blev, at Rigsdagen hjemsendtes, og at Ministeriet udstedte en ny provisorisk Finanslov, som bl. a. indeholdt 9 Millioner til Middelgrundsførtet. Grev Holstein-Ledreborg fandt nu Stillingen haabløs, og den 12. Juni 1890 nedlagde han sit Mandat og rejste til Udlandet. I et Brev til sine Meningsfæller motiverede han sin Beslutning: »En Tilbagevenden til den Grundlov, vi har haft, er umuliggjort; thi den naas kun ad én Vej: *Forstaaelse* i Kraft af fri Forhandling paa Grundlag af Agtelse for hinandens Ret. Og dermed er Forudsætningen for min Politik bristet baade nu og i Fremtiden«.

Dagen efter skrev Frede Bojsen i »Morgenbladet«:

»Jeg forstaaer, at Grev Holstein personlig kan have Grund til at se paa Stillingen, som han gør. Men naar jeg og andre af hans Kolleger ikke har fulgt hans Eksempel og trukket os tilbage fra Rigsdagen, ligger det i, at vi ikke har opgivet Haabet om at naa frem mod Maalet ad Forhandlingens Vej. Jeg har aldrig tænkt mig, at Forhandlingspolitikens afgørende Betydning laa i Muligheden af at tilvejebringe en storpolitisk Forstaaelse eller et Forlig i Dag eller i Morgen. Den Forudsætning kan efter min Mening umulig briste paa 3 eller 4 Aar. Kan der ikke naas en Forstaaelse med det nuværende Regeringsparti, nuvel, saa skaber Udviklingen et andet, men Vejen hertil er, som Grev Holstein rigtig betoner, alene Forhandling, der gives ingen anden.«

Det var paa Baggrund af denne Situation, at Bojsen af et stort Antal af Venstres Medlemmer i Folketinget blev opfordret til at forelægge en Arbejdsplan, der var egnet til at føre os over »det døde Punkt«. Denne Opfordring efterkom Bojsen, og da Rigsdagen traadte sammen næste Efteraar, forelagde han Planen for den For-

handlingspolitik, der gjorde hans Navn historisk. Partiets Flertal antog nu Navnet »Det forhandlende Venstre«, og efter nogle Aars Forløb tilvebragte han det *politiske Forlig*, hvorved det endelig opnaaedes, at Grundloven atter blev sat i Højsædet. Siden har den været respekteret af alle politiske Partier. Bojsen var under sine Overvejelser kommet til det Resultat, at Forhandling om et storpolitisk Forlig vilde være ørkesløst under de daværende Forhold, men ved at gennemgaa de senere Aars Reformforslag saa' han, at det, der havde ligget Rigsdagens to Ting imellem, var for flere Spørgsmaals Vedkommende ikke af mere gennemgribende Art, end at man med god Vilje fra begge Sider kunde forhandle sig til Rette derom. Nu gjaldt det først og fremmest om at skabe et Tillidsforhold mellem Landsting og Folketing, saaledes at man kom bort fra Skinforhandlingen og ind paa Realitetsforhandlingen, der kunde føre til positive Resultater. Han tilraadede derfor at arbejde med enkelte Reformer i Stedet for at sprede sig over flere Felter.

Hørup viste snart sin Uvilje mod denne Politik. Han var en negativ Natur og ejede ikke Evnen til at se forhaabningsfuldt paa Tilværelsen. Ret betegnende udtalte han sig nu blandt andet saaledes:

»Ser man omkring i de lovgivende Forsamlinger, vil man finde, at der er Stilstand i dette Øjeblik. Man ligesom trækker Vejret overfor Opgaver, der er altfor uhyre til, at man nu kan overse end sige løse dem. For Tiden kan der hos os og andre Steder kun være Tale om ganske ringe Reformtanker angaaende Sygekasser, Ulykkesforsikring og den Slags, som man i al Beskedenhed sikkert fra alle Sider vil skænke fornøden Opmærksomhed, men af hvilke intet tænkende Menneske venter sig nogen grundig Reform af Samfundstilstanden saalidt som sand Tilfredsstillelse af de Krav, der i

dette Øjeblik bevæger Sindene. Som Menneske ser jeg nærmest paa de 6 Maaneder, der foreligger med et Indtryk af, at det er et sørgeligt Afsnit af spildt Tid, som bliver taget fra den korte Levetid, der er os beskaaren, og som Borger i et frit Land forekommer den Tilstand, hvorunder vi skal arbejde, mig nærmest som en Spot over Frihed og Land. Men jeg vil ønske baade mig selv og mine Kolleger, at vi maa have Taalmod til at slide disse 6 Maaneder, som vi adskillige Gange før har slidt Halvaar af samme Beskaffenhed«.

»Den syntes født til Bagateller, og noget stort den blev ej heller!« sagde Hørup om Forhandlingspolitikken. Han maatte ifølge sin Natur og sit Livssyn være en absolut Modsætning til Bojsen, og da han desuden efter at have brændt sig paa sit tidligere Forligsforsøg ikke følte sig stærk nok til at føre en positiv Politik, navnlig efter at Holstein-Ledreborg havde forladt Rigsdagen, søgte han tilbage til den negative Protestpolitik, som tiltalte ham mere. Men da han i de senere Aar ofte havde angrebet Berg og bebrejdet ham, at han ikke kunde anvise Midler til en Udgang af Striden, var en Tilnærmelse ikke let. Men han slap dog over Vanskeligheden.

Da Hørup en Dag med en af sine Venner kom ind i Folketingssalen, sad Berg paa sin Plads fordybet i sine Papirer. Vennen raadede ham da til at gaa hen til Berg og indlede en Samtale med ham, efter at de i lang Tid ikke havde talt sammen. Efter nogen Overvejelse fulgte Hørup Vennens Raad. Berg svarede imødekommende, og Samtalen endte med en Forstaaelse. Fra nu af sluttede de sig sammen og arbejdede med Iver for at hindre den Bojsenske Forhandlingspolitik, og man saa' nu det Syn, at en Mand som Højskoleforstander cand. theol. Falkenstjerne, der stærkere end noget andet Medlem havde opfordret Bojsen til at udarbejde Ar-

bejdsplanen, slutte sig til Hørup. Dog, Falkenstjerne blev ikke gammel i Rigsdagen. Inden han endte som Præst, husker jeg, at han sammen med Morten Pontopidan faldt over mig ved et Møde paa Kolds Højskole, fordi jeg ikke var enig med dem i deres Forsøg paa at optræde som Førere for en kirkelig Reformpolitik i Grundtvigsk Aand.

Heldigvis var der et stort Flertal i Venstre, der samtykkede i, at Bojsen og Rasmus Claussen indbragte Forslaget om at en Del af Sukker- og Petroleumstolden ombyttedes med Skat paa Bayersk Øl. Bojsen udtalte, at man nu fortrinsvis skulde have Opmærksomheden henvendt paa sociale Reformer. Men Hørup angreb heftigt Forslaget om Ølskatten, fordi det vilde ramme den arbejdende Befolkning, for hvem Nedsættelsen paa Sukkerskat ikke fik synderlig Betydning. Som Argument for sin Modstand paastod han, at det Bayerske Øl vilde gaa ud og tage hele Befolkningen med sig, ligesom Tobakken og Kaffen havde gjort det, og derved højne Livet i Landet. De er blevet almindelige Nydelsesmidler og har forøget Civilisationen, gjort Folkets Stilling bedre og gjort Livet mere værd at leve«. Han hævdede, at Brugen af Bayersk Øl ikke blot var noget nødvendigt og naturligt, men ogsaa i høj Grad ønskeligt. Han maatte derfor stemple Forslaget som udemokratisk. Overfor denne Paastand tillod jeg mig at spørge Hørup, om det var hans Mening, at man i Fremtiden skulde betragte et blussende Ansigt som Kendetegnet paa *en god Demokrat*, ligesom man i Frankrig havde betragtet den røde Hue som Kendetegnet paa en Jakobiner.

Berg modsatte sig ogsaa Forslaget, men ud fra et storpolitisk Synspunkt. Han paastod, at Flertallet nu vilde opgive »Førstefødselsretten« uden at faa noget for

den. Befolkningen vilde komme til at betale mindst 6 Mill. Kr. i Ølskat om Aaret, og det syntes han var for meget for »den Ret Linser«. Socialdemokraten P. Holm angreb ligeledes Forslaget. Han gik ud fra, at Ølskatten vilde komme til at hvile haardest paa Byarbejderne. Frede Bojsen gjorde opmærksom paa, at man i andre Lande lagde Skat paa Malten eller Urten, hvorved den kom til at omfatte alt Øl, ogsaa Hvidtøl, men vi byggede paa det demokratiske Princip, at det lette Øl skulde være fri for Skat.

Det næste Forslag, hvorom Kampen kom til at dreje sig, var vort Krav om Alderdomsunderstøttelse, der efter lange og bitre Forhandlinger endte med at blive op-
højet til Lov — den første af den Art i Europa. Der vedtoges ligeledes en forbedret Fattiglov, hvis Indhold var saare human. Loven om Alderdomsunderstøttelse søgte at sætte Skel mellem værdige og uværdigt trængende, men da Oppositionen øjnede Muligheden for dens Gennemførelse, fandt Hørup og Berg i sidste Øjeblik paa at fremsætte et nyt Forslag. Alene det, at Forslaget kom fra Hørup var paafaldende. Han havde nemlig aldrig før lagt Interesse for saadanne Spørgsmaal for Dagen, og det blev ogsaa snart en offentlig Hemmelighed, at det var en Mand udenfor Rigsdagen, der stod bagved, nemlig Marcus Rubin. Hans Navn kunde jo ikke saadan uden videre nævnes, saa jeg maatte under Debatten nøjes med at bruge den Vending, at Hørup nok troede at have »fundet om ikke de Vises Sten saa dog den Rubin«, ved Hjælp af hvilken han var blevet i Stand til at fremsætte sit Forslag. Endvidere gennemførte Venstre samme Aar en Lov af stor Betydning ikke blot for Kjøbenhavns, men for Danmarks Handelsstand, nemlig Anlæget af Frihavnen samt Skibsafgiftens Op-

hævelse, og i denne Sag ydede Højres Folketingsmand, Ingeniør Hammerich, os værdifuld Støtte.

I Modsætning til Venstres andre Førere forstod Bojsen at fordele Arbejdet mellem sit Mandskab saaledes, at enhver, der kunde, fik Lejlighed til at bruge sine Kræfter. Derved kom ogsaa jeg, uden at albue mig frem, til at yde min Medvirkning til Gennemførelsen af adskillige vigtige Love. Ifølge min Natur og Sans for Realiteter sluttede jeg mig med Liv og Sjæl til denne positive Forhandlingspolitik. En af de Sager, jeg i 1891 fik særlig Indflydelse paa Afgørelsen af, var Ordningen af Statsbanedriften. Efter at Staten i Slutningen af Firserne havde købt »De sjællandske Jernbaner«, som var anlagt og hidtil drevet af et engelsk Selskab, vedtoges det at tilvejebringe en Lov om, at disse Baners Budget sammen med de øvrige Statsbaners skulde optages paa Finansloven. Der var herom i nogle Aar ført Forhandling, men Tauber, i hvis Haand Venstre havde lagt denne Sag, havde ikke været i Stand til at tilvejebringe fornøden Enighed. Da han nu tilmed var gaaet over til den radikale Fløj, valgtes jeg i hans Sted og nød den Ære at blive Udvalgets Formand. Ved nogle Samtaler, som jeg i denne Egenskab førte med Højres Repræsentant i Udvalget, Etatsraad N. Andersen, der var særlig kyndig i Jernbanernes Anlæg og Drift, blev jeg klar over, at der var Mulighed for at opnaa en heldig Afslutning paa denne vanskelige Sag, hvorom Meningerne var stærkt delte. Efter at Sagen længe var drøftet i Udvalget, indkaldte jeg Ændringsforslag til det af Ministeren fremsatte Lovudkast, og da det viste sig, at N. Andersen og jeg var enige om de væsentligste Punkter, forstod jeg, at det for Sagens Gennemførelse var bedst at faa ham valgt til Ordfører. Efter Mødets Slutning bad jeg Berg

om en Samtale; han foreslog mig at føre den i fri Luft, hvorfor vi Arm i Arm gik rundt i Rigdagsgaarden. Jeg sagde ham da, at vi burde enes om at vælge N. Andersen til Ordfører, men Berg svarede straks, at han ikke holdt af, at Venstre valgte en Højremand dertil. Jeg udviklede saa min Anskuelse for ham: Da Ordningen af Statsbanedriften ikke egentlig var et politisk, men et i høj Grad finansielt Anliggende, som det ikke var muligt at faa gennemført uden i Forstaaelse med Højre, særlig overfor Minister Ingerslev, der nærmest fulgte sine Embedsmænds Raad, saa kunde jeg ikke indrømme, at det var forsvarligt at lade den Sag ligge uløst. Samtalen endte med, at Berg gav mig sin Haand og sagde, at jeg maatte gøre, hvad jeg ansaa for rettest. Han lovede, at han ikke vilde lægge mig nogen Hindring i Vejen. Dermed skiltes vi — for sidste Gang. Næste Dag kom Budskabet om, at Berg var død Natten mellem 27. og 28. November 1891, ramt af et Hjerteslag. Meddelelsen gjorde et stærkt Indtryk paa mig. Berg havde ubestridt været Danmarks største politiske Agitator og Organisator, men Diplomat blev han aldrig; dertil var hans Natur for stejl og ensidig. Uagtet han kæmpede for Flertalsregimentet, brød han gerne ud, naar Partiflertallet ikke vilde følge ham. Gang paa Gang dannede han sin egen Gruppe. Derfor endte det ogsaa med, at han ved Afslutningen af sit flittige Liv kun stod som Fører for et lille Parti, medens han en Tid havde været Fører for over 80 af Folketingets Medlemmer.

Da Statsbaneudvalget atter holdt Møde, blev N. Andersen valgt til Ordfører, og et Flertal sluttede sig til de af ham og mig fremsatte Ændringer, men der opnaaedes ikke Enighed herom med Minister Ingerslev. Sagen førtes videre til Landstinget, hvor Ministeren havde Flertallet, og derefter fortsatte Lovforslaget sin Van-

dring til et Fællesudvalg, for hvilket jeg valgtes til Formand. Dagen efter traf jeg tilfældigt Indenrigsministeren i Nærheden af den store Stentrappe foran Ministerbygningen. Han standsede mig, og der faldt dette Ordskifte mellem os:

Ingerslev: »Hvor skal De hen? Skal De ned i Ministeriet for at undergrave mig?«

Jeg: »Nej, jeg har andet at gøre«.

Ingerslev: »Naa, men De skal ikke bilde mig ind, at De kunde sidde inde med en Tiendedel af Deres Viden om Statsbanedrift, hvis ikke en eller flere af mine Embedsmænd forsynede Dem med Oplysninger. Men det vil jeg sige Dem, det finder jeg mig ikke i! Og faar jeg at vide, hvem der manuducerer Dem, sætter jeg ham paa Porten, hvem det end er«. De sidste Ord blev ledsaget af et Slag med Stokken mod Stenbroen, formodentlig for at give mig Indtryk af, at han ikke var til at spøge med i denne Sag.

Jeg: »Da jeg ikke er Jernbanemand af Fag, maatte jeg være mere uforstandig, end jeg er, hvis jeg ikke modtog tekniske Oplysninger hos Sagkyndige, hvad enten de findes i eller udenfor Ministeriet. Det søger jeg ikke Deres Tilladelse til«.

Ingerslev: »Jeg forlanger, at De skal spørge *mig* om de Oplysninger, De ønsker, og jeg gentager, at jeg jager bort enhver Embedsmand, der bag min Ryg forsyner Dem med Viden«.

Jeg: »*De* har ikke Tid til at vejlede mig! Og de Embedsmænd, jeg samtaler med, er »Nikodemusser«, der kommer til mig om Natten. De faar aldrig at vide, hvem det er. Men jeg har altid anset Dem for at være en forstandig og praktisk Mand, der vilde sætte en Ære i at gennemføre en saa stor Sag, som jeg vil hjælpe Dem til«.

Ingerslev: »Ja, hvis der kunde skabes en god Ord-

ning, vilde det være mig en Glæde at medvirke dertil. Men Venstre har jo kun til Opgave at undergrave mig ved at gøre Sagen politisk. Ellers skulde min Bistand ikke savnes«.

Jeg: »Hvor kan det falde Dem ind at paastaa, at jeg vil gøre denne Sag politisk, naar De ved, at jeg fremfor nogen anden har medvirket til, at en Højremand blev valgt til Ordfører?«

Ingerslev: »Netop derved er jeg blevet bestyrket i min Opfattelse! N. Andersen har i flere Aar været mig paa Nakken og ofte med Held søgt at krydse mine Planer«.

Jeg: »Saa! Det har jeg ingen Anelse haft om«.

Derpaa skiltes vi. Da jeg om Eftermiddagen traf Niels Andersen og fortalte ham denne Samtale, bad jeg ham hurtigst muligt se at faa klaret sit Mellemværende med Ministeren, for at det ikke skulde staa som en Hindring for Sagens Gennemførelse. Han svarede, at Ingerslev var en syg og nervøs Mand, der ikke taalte nogen Modsigelse; han turde forsikre, at der intet som helst laa til Grund for det, Ministeren sigtede ham for. Men han vilde gerne tale med ham. Dagen efter kom Ministeren til mig og sagde, at han — efter at han var kommet til Forstaaelse med Niels Andersen — gerne vilde have en Samtale med os begge to. Den blev fastsat til samme Aften. Under denne gennemgik vi alle de større Punkter, hvorom vi var uenige, og det lykkedes os efterhaanden at naa til en Forstaaelse paa to Spørgsmaal nær, men da var Klokkeren ogsaa blevet to. Jeg foreslog, at vi nu kom hinanden i Møde paa den Maade, at Ministeren fik sin Vilje paa det ene og vi paa det andet Punkt; dette gik han ind paa og lovede os, da der kun var faa Dage til Rigsdagen sluttede, at sende en jernbanekyndig Mand, som kunde hjælpe Ordførerne

med at redigere Ændringsforslagene. Næste Formiddag mødte en Fuldmægtig fra Ministeriet, og ved hans Bistand lykkedes det at faa Forslagene færdige, saa de Dagen efter kunde omdeles i Fællesudvalget. Ingerslev søgte mig tidlig og blev glædelig overrasket, da han erfarede, at vi var kommet saa vidt; han spurgte, hvorledes jeg nu vilde bære mig ad med at fremme Sagen og faa den fra Fællesudvalget? Jeg svarede, at jeg vilde søge nedsat et Underudvalg, derefter forelægge dets Indstilling først i Partierne og senere i Fællesudvalget. Gik det dør efter Ønske, kunde Loven komme til Afstemning i Rigsdagen inden første April.

Ministeren spurgte mig derefter, hvad jeg syntes om den unge Mand, han havde sendt os til Hjælp. »Udmærket godt«, svarede jeg, »men jeg fik ikke Tid til at spørge om hans Navn«. Ingerslev fortalte saa, at han var Søn af afdøde Minister Bardenfleth, der havde været Stiftamtmand paa Fyn, og at det var hans Hensigt, at Sønnen, der endnu kun var Fuldmægtig, senere skulde blive Stiftamtmand i Odense. Han var en Mand, der vilde passe godt til Fynboerne. Det blev han nu imidlertid ikke; Ingerslev anede ikke den Dag, at Bardenfleth faa Aar efter skulde beklæde hans eget høje Embede.

Alt klappede efter Ønske, og inden Rigsdagen sluttede, var Loven om Statsbanedriften en Kendsgerning.

Ved Valget 1890 traadte to unge, dygtige Mænd ind i Bergs Gruppe, nemlig Lærer J. C. Christensen af Stadil og Husejer Anders Nielsen af Tapdrup; de fik som bekendt begge stor Betydning i dansk Politik. Det faldt i min Lod før dette Valg at blive sendt til Ringkjøbing, hvor jeg aldrig før havde været, for at støtte

min gamle Ven Branddirektør A. Clausager, der stillede sig mod J. C. Christensen, men det viste sig hurtigt under Mødet, at Kredens Vælgere var saa afgjort »Bergianere«, at der intet var at udrette for en anderledes Troende. Her saa' og hørte jeg for første Gang J. C. Christensen, og det stod mig straks klart, at han var en Personlighed, en Mand med politiske Fremtidsmuligheder. Trods sin Ungdom bar han — ligesom sit Forbillede, C. Berg — opstaaende Flipper og hvidt Halsbind. Sindig Klogskab og Fasthed var udbredt over ham. Da han havde talt, sagde jeg til nogle af de nærmest staaende, at de i ham havde fundet en dygtig Kandidat, men at han saa' mig vel ung ud; straks svarede en sindig Jyde: »Ja, han æ jo væl spæd, men han blyver god, nær han blyver gemt«. J. C. Christensen opnaaede i denne sin første Kampagne 1155 Stemmer mod 435. Hvad der især prægede ham i hans tidligste Rigsdagsperiode, var hans forbavsende Kendskab til »Rigsdagstidende«. Han havde aabenbart med stor Flid forberedt sig til sin Livsgerning ved at sætte sig ind i alle Forhandlinger siden Grundlovens Tilblivelse. Denne Viden kom ham nu til stor Nytte, og det var vist egentlig den, som først henedte Bergs Opmærksomhed paa ham. Han viste ham snart megen Velvilje og saa' vistnok en Fremtidsfører i ham. Og da saa Berg pludselig døde, stod den 35-aarige J. C. Christensen parat til at blive Formand for »Bergianerne«. Man havde egentlig ventet, at ogsaa Koldingkredsen vilde have valgt en værdig Arvtager efter Berg, men da det ikke lykkedes Vælgerne at formaa Holger Begtrup til at stille sig, opgav man Forsøget og valgte Gaardejer H. Henriksen, der udenfor Kredsen var ukendt som Politiker.

Bojsens Politik blev efterhaanden forstaaet af Mænd som Greverne Mogens Frijs, Ahlefeldt-Laurvig, Moltke,

Lystrup, Generalauditør Steffensen, Baron Reedtz-Thott, Kammerherre Lüttichau og Etatsraad Hammerich m. fl., men det var derimod umuligt for Bojsen at forhandle personligt med Estrup; deres Karakterer var saa forskellige, at enhver Forstaaelse var udelukket. Bojsen plejede altid at sende N. J. Larsen, naar en eller anden Sag nødvendigvis maatte drøftes med Konsejlspræsidenten. Paa Larsen virkede en Samtale med Estrup oplivende; den var, som han selv har udtalt, Tankespring i Lighed med et Egern, der let og selvglad hoppede fra Gren til Gren.

Forhandlingspolitiken førte, som sagt, til flere gode Reforme, men Militærspørgsmaalet laa stadig Tingene imellem, og da der heller ikke opnaaedes et Forlig om Finansloven 1892—93, skred Estrup atter til Opløsning og udskrev nye Valg til den 20. April 1892. Ved Møderne ude i Landet stod der heftige Kampe mellem »det forhandlende Venstre« og »det rene Venstre«, men Valgresultatet viste Fremgang for os, som nu talte 37 Medlemmer, medens det radikale Parti kun opnaaede 27, støttet af 2 Socialister og 6 Løsgængere. Højre gik fra 24 op til 30 Medlemmer. Den Hørupske Gruppe led et smerteligt Nederlag, fordi selve Føreren faldt i Køge for Højesteretssagfører A. Alberti, der fik et Flertal paa 125 Stemmer. Valgkampen i denne Kreds interesserede hele Landet. Den blev ført saa kraftigt som ingensinde før. Alberti holdt Møde ikke blot i hvert Sogn, men i hver By og udsendte tillige gratis en Valgavis til alle Kredsens Vælgere. Hørup havde hidtil indskrænket sig til at holde et Par Møder, men nu vilde Alberti, som han udtrykte sig, »lære Hørup at kende sin Valgkreds«. Paa Møderne havde Hørup Flertal, men paa Valgdagen tabte han, og senere kunde hans Venner ikke formaa ham til atter at søge Valg.

Nøgen Tid forinden denne Kamp begyndte, talte jeg mod Hørup ved en politisk Sammenkomst ved Havdrup, hvor han altid plejede at holde sine Møder. Da Stemningen her for første Gang var imod ham, modnedes Beslutningen hos det forhandlende Venstre om at give ham en dygtig Modkandidat. Hørup optraadte fuldkommen ubehersket, og mod Mødets Slutning sprang han op i den Vogn, hvorfra jeg talte, og afbrød mig. I det Øjeblik lignede han ganske den Statue, som staar af ham i Kongens Have. Det gjorde han for Resten ogsaa, da han engang i et Partimøde korporligt vilde overfalde mig. Han skaanede aldrig selv en Modstander, men taalte ikke, at nogen anvendte Latterens Svøbe imod ham.

Samtidig med Hørup faldt Pastor Henning Jensen i Middelfart og Redaktør Bing i Bælum. Jeg var til Stede ved fem Vælgermøder i Middelfartskredsen for at støtte Gaardejer Lohmanns Valg. Det sidste af disse Møder holdtes i selve Middelfart. Henning Jensen havde tilkaldt ekstra Hjælp, og som saadan mødte Octavius Hansen, Alfred Christensen og Læge Dreyer, den senere Direktør for Zoologisk Have. Det var næsten ikke muligt for Lohmann at komme til Orde, og da jeg skulde til, blev jeg modtaget med larmende Hyl og Trampen i Gulvet, saa jeg maatte staa ganske roligt i henved ti Minutter. Da Dirigenten, Købmand Larsen af Middelfart, spurgte mig, om jeg ikke vilde frafalde Ordet, svarede jeg, at jeg havde god Tid og nok skulde faa sagt, hvad jeg vilde, naar Spektaklet var forbi. Omsider stilledes Stormen, saa jeg kunde faa spurgt, om det nu var de Radikales Hensigt at vise deres Venstresind ved at knægte Ordets Frihed under offentlige Møder. De Herre havde dog fire Talere, der alle var Akademikere, men fra vor Side var vi kun to Mand, tilmed Lægmand, saa det var jo nærmest en Mistillid til deres egne Ordførere,

naar de ikke turde høre os. Saa blev der omsider Ro, og i tre Kvarter hørtes jeg med Opmærksomhed. Da Octavius Hansen fik Ordet, begyndte han med at rose mig, hvilket sikkert var vel ment, men taktisk forkert, og da Henning Jensen ud paa Natten bebrejdede Venstre, at de opstillede en Mand som Lohmann, der ikke kunde klare sig uden at have »en Barne pige til Hjælp«, svarede jeg, at naar de Radikale kunde være bekendt at lade Henning Jensen ledsage af en Læge og hele to Barne piger, saa burde han ikke klage over sin Modkandidat. Resultatet blev, at Lohmann valgtes med over 300 Stemmers Flertal. Aftenen før Valget rejste Harald Holm og jeg til vore Kredse Verving og Assens, og da Toget holdt i Odense, kom Henning Jensen tilfældig ind i vor Kupé. Han vilde straks gaa igen, men jeg bad ham blive, da jeg havde et Ord at sige ham. Saa satte han sig for at høre mig. Jeg bebrejdede ham nu, at han i »Politiken« havde omtalt min Deltagelse i hans Vælgermøder som en Præstation af en tredje Rangs Skuespiller. Vi havde begge forsvaret vor politiske Overbevisning, men ingen af os havde spillet Komædie. Og hvor daarlig en Modstander, han end mente, jeg havde været, saa turde jeg dog spaa ham, at han inden næste Aften var en slagen Mand i Middelfartskredsen. Mine Ord havde aabenbart gjort et stærkt Indtryk paa ham, thi jeg erfarede senere, at han havde begyndt sin Valgtale saaledes: »I Aften er jeg maaske en slagen Mand!« Da Meningsfællerne raabte: »Nej, Nej!«, svarede han: »Ingen kender Dagen, før Solen gaar ned«. Resultatet blev, som jeg forudsagde.

Ved Valget i Odense samme Dag blev det saakaldte Etatsraadsparti, der hidtil havde domineret Byen, fuldstændig distanceret af det jævne Borgerskab, idet Haandværkerforeningen med stor Energi gennemførte

Valget af sin Formand, Guldsmed Emil Christiansen. Han havde saare ringe politisk Begreb, men var i Besiddelse af en »Gaaen paa med krum Hals« og et enestaaende Snakketøj. Hans Valg var sikkert en bitter Pille at sluge for Matadorerne. Byen havde før været repræsenteret bl. a. af Minister Bardenfleth, Etatsraad Schovelin, Redaktør Dreyer, Borgmester Koch, Højesterets-sagfører Octavius Hansen, Professor Falbe-Hansen, Højesteretssagfører R. Strøm og General Hedemann. Efter Valget kørte jeg sammen med Guldsmeden, som jeg kendte fra Soldatertiden, og da jeg vidste, at hans Modkandidat var Venstremanden, cand. jur. P. Svejstrup, spurgte jeg ham, hvorledes min Meningsfælde havde klaret sig i Kampen. Christiansen svarede, at da Svejstrup havde talt et Kvarter, stod det ham klart, at han var ham langt overlegen i politisk Viden, og da Vælgerne nødig maatte mærke det, grundede han paa, hvordan han nu skulde svække sin Modstander. Efter nogen Overvejelse kom han til dette Resultat: »Jeg skal Satan gale mig ta' ham paa Religionen!« Da jeg spurgte, hvordan han saa klarede sig, — thi jeg vidste, at dér var Guldsmeden om mulig endnu tyndere beslaet —, svarede han: »Jeg begyndte saaledes: »Her kommer denne Fritænker, der vil afskaffe Religionen, ophæve Ægteskabet og lukke Kirkedørene, og har Dristighed til at tilbyde sig som Rigsdagsmand for vor gamle, kristelige By. Skal vi taale det?« Vælgerne raabte: Nej, nej! Det var nær endt med, at de havde pryglet ham, hvis jeg ikke havde sagt, at *det* dog ikke var Meningen«. Guldsmeden var herefter styrket i Overbevisningen om, at Guds-frygt er nyttig til mange Ting. Politisk Betydning fik han dog ikke.

Valget 1892 betød en Styrkelse for Bojsens Politik, og vi, hans Meningsfæller, gjorde nu Forsøg paa ved

fortsat Forhandling med Grev Frijs og hans Tilhængere at naa til et Forlig baade om en Finanslov og om Militærordningen. Fra vor Side arbejdede Frede Bojsen, Neergaard, N. J. Larsen, Harald Holm og jeg med Højremændene Frijs, Moltke-Lystrup og Steffensen for at naa et Resultat. Omsider (1893) kom vi til Enighed om Vilkaarene, men Forliget strandede alligevel i sidste Øjeblik paa Modstand fra Estrup og Bahnsons Side, skønt Ingerslev og Nellemann støttede det. Stemningen for at komme ud af det politiske Uføre voksede imidlertid. Et yderligere Vidnesbyrd herom var Stiftelsen 1892 af »Agrarforeningen«, der krævede Reformen til Gunst for Danmarks Hovederhverv. Jeg overværede Stiftelsesmødet i Odense og fik det Indtryk, at den store Forsamling længtes efter en Afslutning paa den storpolitiske Strid. Maalet vilde ikke kunne naaes gennem den radikale Protestpolitik, som nu førtes af J. C. Christensen og Edv. Brandes i Forening.

Et af de mange politiske Møder, hvori jeg deltog i denne Periode, fandt Sted i Fredsskoven ved Rudkjøbing. Folketingets Viceformand, Rasmus Claussen, var ogsaa indbudt. Som vore Modstandere mødte Kredens Repræsentant, Dr. Edvard Brandes, fulgt af J. K. Lauridsen og tidligere Landstingsmand Caspersen. Mødet holdtes en smuk, varm Sommerdag, og en talrig Forsamling var kommet til Stede. Før Kampen samledes Talerne for at lægge Slagplanen. Jeg bad Brandes, da det var i hans Kreds, Slaget skulde staa, om at indlede Mødet, men det vilde han ikke; tværtimod, han vilde tale sidst. Vi endte med at blive enige om, at, da de var tre, og vi kun to, maatte en af dem lægge for, og det blev Dyrnlæge Caspersen. Derefter kom Rasmus Clausen, fulgt af J. K. Lauridsen, og saa kom Turen til mig. Jeg var i godt Humør og i passende Kampstemning efter de

foregaaende Taler, og det lykkedes mig i Løbet af en god Time i Hovedtrækkene at fremsætte mit Syn paa det forhandlende Venstres Opgave, som var at genrejse Forfatningen og ved Gennemførelse af en Række Reforme at bringe Forstaaelse mellem Rigsdagens Ting. Jeg paaviste dernæst, hvilken politisk Forvandling Dr. Brandes var undergaaet i de senere Aar. Ingen Venstremand havde med større Iver forladt »Visnepolitiken« i 1888, ingen havde med større Iver end han baade ved Paaskeforliget og under »Smørkrigen« arbejdet for Forstaaelse med Landstingets Højre og for Enighed om en Finanslov — uden at kræve Ministeriets Afgang. Dr. Brandes var endog gaaet saa vidt, at han for at naa sit Maal havde forladt Kravet om Parlamentarisme og udtalt, at Spørgsmaalet var dødt. Men nu havde han fuldstændig vendt om og var enig med »Bergianerne« i Ønsket om, at Estrup skulde forsvinde, før der overhovedet kunde være Tale om at enes om en Finanslov. Forsamlingen fulgte mit Foredrag med Interesse, og da jeg sluttede, hilstes jeg med Bifald. Saa kom Turen omsider til Dr. Brandes, men Landbefolkningens Stemning vendes ikke i en Fart, og det var sikkert en Skuffelse for ham, at han blev modtaget med Tavshed; han talte næppe et Kvarter og sluttede pludselig af, uden at det var lykkedes ham at vække Forsamlingen til Begejstring for den radikale Protestpolitik.

Det var et af de Øjeblikke, hvor det urimelige i Dr. Brandes Valg i en overvejende Landkreds faldt stærkt i Øjnene. Han hørte, som det udprægede Kulturmenne-ske han var, hjemme i Hovedstaden, Sædet for hans Interesser, Videnskaben, Litteraturen, Teatret og den lette Journalistik. Hans Lærdom og Flid kunde ikke veje op mod den Fordel, det er, at være »runden af Muldet«, naar man vil være Landborepræsentant. Da

han hin Sommerdag kom ned af Talerstolen, sagde han til mig, at Varmen havde gjort ham fuldstændig blød paa Hjernen, og han beklagede sig over den ubehagelige Lugt af daarlig Tobak og Vadmelsfrakker. Hertil svarede jeg, at derom maatte han tale saa sagte, da det dog var Indehaverne af samme Tobak og Vadmelsfrakker, som havde baaret ham ind i Rigsdagen. Derefter kom Fru Brandes, som heller ikke havde følt sig løftet af Stemningen, hen til mig og sagde i en vred Tone, at det var aldeles utilbørligt, at jeg vilde fortælle Langelænderne, at hendes Mand havde skiftet Anskuelse; det vidste hun bedre end jeg, at han ikke havde gjort. Da jeg vilde undgaa videre Diskussion med Fruen, sagde jeg smilende: »Kære Frue, De ved jo nok, at Kjærlighed gør blind; jeg kan derfor mere uinteresseret bedømme Deres Mand, end De er i Stand til.«

»Agrarforeningen«s Krav om Reformer faldt ganske sammen med det forhandlende Venstres Ønsker, og under Frede Bojsens kloge Førerskab lykkedes det nu at gennemføre flere vigtige Love, f. Eks. om Bidrag af Statskassen til Amtsrepartitionsfondene. Forholdet var dengang saaledes, at Amtsskatterne hvilede næsten udelukkende paa Hartkornet, og Udgifterne til Landevejene maatte altsaa afholdes af Landboerne. Dette blev nu tildels ændret. Ligeledes lykkedes det at oprette en kommunal Kreditforening, men det var ikke muligt at faa vedtaget en Hypothekbank med Statsgaranti paa ca. 15 Mill. Kr. Derimod lykkedes det at gennemføre Loven om Støtte til Overenskomster ved frivillig Afløsning af Tienden, og som Partiets Ordfører ydede jeg al den Bistand, som jeg formaade, ligesom jeg, efter at Loven var vedtaget, udnævntes til Tiendekommissær. Endvidere blev der nedsat en Landbokommission og en Toldkommission og særlig paa N. J. Larsens Foranledning

en Kommission til at udarbejde Forslag til Lov om en ny Retsordning. Andre Resultater fra denne frugtbare Periode var Lovene om Folkehøjskoler, Landbrugsskoler og om den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, ved hvilke der gennemførtes faste Regler for Understøttelsen, medens det hidtil havde været overladt Administrationen at fordele Statsbidragene. Denne Ret var blevet groft misbrugt under Provisoriet; Skoler med venstresindede Forstandere blev ofte forbigaaet. Endvidere gaves der ved Lov Regler for statsanerkendte Friseminarers Understøttelser.

Hele dette positive Arbejde blev naturligvis fremstillet som en ensidig »Agrarpolitik«, men Beskyldningen var i høj Grad uretfærdig, thi i samme Periode gennemførtes ogsaa vigtige Reforme til Støtte for Handel og Søfart. Skibene fik faste Panteregistre til Ordning af Prioritetslaan, Skibsafgiften blev ophævet, hvorved Farten lettedes for en betydelig Skattebyrde. Ligeledes gennemførtes en Nyordning af Konsulatsvæsenet, som medførte, at der tilvejebragtes Midler til at udsende lønnede Konsuler til de vigtigste oversøiske Pladser for at aabne ny Muligheder for vor Handel. Sidst, men ikke mindst, vil jeg atter nævne Anlægget af Kjøbenhavns Frihavn samt Loven af 8. Maj 1894 om nye Jernbaneanlæg, hvortil der var givet Tilsagn om betydelige Statslaan. Disse aabnede Vejen for en Forhandling af stor Rækkevidde, som førte til Optagelse af Laan i Udlandet og Statsgældens Konvertering fra $3\frac{1}{2}$ til 3 Procent.

Tiden blev mere og mere moden til Løsning af den store Konflikt. Efter det første mislykkede Forsøg udtalte Bojsen, at de forhandlende Partier alligevel ikke vilde lade det rette Øjeblik for en Afgørelse gaa ubenyttet hen. Vilkaarene for Forliget var naturligvis vanske-

FORLIGETS MÆND AF VENSTRE 1894

I NEDERSTE RÆKKE: M. C. B. NIELSEN, WISTOFT, S. JØRGENSEN, F. BOJSEN, N. I. LARSEN, KL. BERNTSEN, KR. JENSEN, R. CLAUSSEN, KR. HØJMARK, N. NEERGAARD, CL. NIELSEN.
ØVERSTE RÆKKE: CHR. HANSEN, H. HOLM, H. JØRGENSEN, R. NIELSEN, KR. LOHMANN, I. P. DALSGAARD, JENSEN-TOUSTRUP, BØD'CHER, J. OUSEN, I. K. LARSEN, J. PEDERSEN, SLOTH, B. JENSEN, J. MORTENSEN, S. SVENDSEN, C. RAVN, J. BERTHELSEN, CHR. NIELSEN. (W. DINESEN, „BOGANIS“, VAR AFGAAET VED DØDEN).

lige, naar de skulde indeholde Sikkerhed for, at Provisorismen blev absolut skrinlagt. Det bedste Middel hertil vilde naturligvis være en Grundlovsændring, men en saadan vilde ikke kunne opnaas under Estrups Regimente. Efter mangfoldige Forhandlinger enedes vi efterhaanden om et Forligsgrundlag, der fik Udtryk i denne Beslutning:

»For at forebygge lignende politiske Konflikter som den nærværende beslutter Rigsdagen at udtale:

1. Dersom Behandlingen af Finanslovsforslaget for det følgende Finansaar ikke er tilendebragt inden Finansaarets Udgang, bør Regeringen forelægge for Rigsdagen og denne vedtage en midlertidig Finanslov saalydende:

Indtil Finansloven for Finansaaret... er givet, dog ikke udover 2 Maaneder, bemyndiges Regeringen til at opkræve de ved de bestaaende Love hjemlede Skatter og andre Statsindtægter, samt til at afholde de til Statshusholdningens Førelse nødvendige Udgifter, dog at Beløbene af de enkelte ved den sidste Finanslov bevilgede Udgiftsposter ikke overskrides, og at der til Foranstaltninger, som ligge udenfor den regelmæssige Statsforvaltning, kun kan gøres de Udgifter, som ere fornødne for at holde allerede paabegyndte Arbejder i Gang, og ikke udover de hertil tidligere bevilgede eller dog ved de tidligere Bevillinger til Arbejdernes Fortsættelse i det vedkommende Finansaar forudsatte Beløb,

2. Ved Behandlingen af de af Regeringen i Medfør af Grundlovens § 25 for Rigsdagen forelagte foreløbige Love iagttages, at der, naar en saadan Lov ikke bliver forkastet af det Ting, for hvilket den er forelagt, gives det andet Ting Lejlighed til, inden den paagældende Rigsdagssamlings Slutning, at træffe sin Afgørelse med Hensyn til samme.

3. Hvert af Rigsdagens Ting forbeholder sig sin Stilling til og Folketinget sin Ret til at gøre Ansvar gældende med Hensyn til Spørgsmaalet om Befæstningsanlægene om Kjøbenhavn, et Forbehold, der overhovedet gælder alle ad provisorisk Vej truffne Foranstaltninger, og eventuelle Bevillinger, der staa i Forbindelse med de nævnte Anlæg, ere derfor kun at betragte som Udtryk for, at disse Anlæg nu en Gang er til Stede.

4. I det Rigsdagen udtaler, at Forsvarsvæsenets Ordning kun

sker med det Maal for Øje, at værges os mod Angreb og at værne vor Neutralitet under Sammenstød mellem andre Magter, opfordres Regeringen til ved gunstig Lejlighed at søge denne vor Neutralitet almindelig anerkendt og respekteret.

Foruden dette Forslag gik Overenskomsten ud paa, at der vedtoges et Tillæg til Hærloven, hvorved der opnaaedes Besparelser i de aarlige Udgifter; men her maatte man gøre Brud paa den Ordning, der var truffet 1867, hvorefter alt vaabenført Mandskab skulde uddannes, idet den stigende Folkemængde naturligt forøgede det aarlige Rekruttal. Man fastsatte derfor, at Rekruttallet til Fodfolket ikke maatte overstige 4800 Mand aarligt. Endvidere skulde de provisoriske Love om Gendarmere, ekstraordinært Politi, Presselov og Kriminalretslov overgives Folketinget til fri Behandling. Disse Love havde Landstinget hvert Aar beholdt.

Det første Punkt i »Forliget« fastsatte altsaa, hvad der skulde ske, naar der ikke blev opnaaet Enighed om en ordinær Finanslov. Det var jo Kampen herom, som havde ført til Provisorierne. Men nu blev al Tvivl om Indholdet af Fremtidens midlertidige Finanslove fjernet.

Det andet Punkt var for at umuliggøre, at Landstinget, der Aar efter Aar havde hengemt de provisoriske Love, for Fremtiden kunde fortsætte denne Taktik.

I det tredje Punkt fastsloges, at ethvert Ting stod frit overfor de provisoriske Foranstaltninger. Man gik ud fra, at disse var en Kendsgerning, hvis Oprindelse man ikke godkendte. Men man maatte erkende, at de var til Stede, og naar man bevilgede Midler til deres Vedligeholdelse, saa skete det kun under udtrykkeligt Forbehold af Rigsdagens fremtidige Stilling til deres provisoriske Oprindelse. Dette Forbehold gjaldt selvfølgelig

alle andre ubevilgede Foranstaltninger som Aalborg Latinskole, Frilagerbygningen i Kjøbenhavn og alle Jernbanebygninger m. v. Hvad endelig det fjerde Punkt angik, blev det deri for første Gang fastslaaet, at begge Rigsdagens Ting var enige i den Opfattelse, at Danmarks Forsvarsvæsen kun havde det ene Formaal at værne Landets Neutralitet under en Krig mellem andre Magter og at søge denne vor neutrale Stilling anerkendt.

Betingelsen for, at Forliget kunde afsluttes paa disse Vilkaar, var den, at Estrup skulde forlade Magten; man enedes ikke blot derom, men tillige om at formulere de Udtryk, han skulde fremsætte i Rigsdagen før sin Tilbagetræden. Men Bojsen var en Modstander af at komme ind paa Spørgsmaalet om, hvem der skulde afløse Regeringschefen, — intet var ham mere imod end at faa Skær af personlig Ærgærrighed. Alle forudsatte, at det maatte blive et blandet Ministerium. Før Forligsvilkaarene offentliggjordes, afholdt Bojsen et Partimøde hos Venstremanden, Grosserer Johan A. Neiiendam, Sukkerhuset i Adelgade. Hos denne udmærkede, frisindede Mand havde baade det Bergske og det Bojsenske Venstre i flere Aar haft gæstfrit Samlingssted; »Johan A.«, som vi altid kaldte ham, og hans Hustru Christiane havde fra første Færd fulgt Venstres Kamp med den største Interesse. Dette Møde blev et af de mest alvorlige, som jeg har oplevet i mit politiske Liv. Da Bojsen havde forelagt Forligsvilkaarene og anbefalet dem til Godkendelse, krævede Højesteretssagfører A. Alberti Oplysning om, hvem der blev Ministre, naar Estrup gik, og da Bojsen svarede ham, at derom forelaa der ingen Aftale, erklærede Alberti, at saa vilde han ikke følge Partiet længer, da det var hans Overbevisning, at Venstre blev snydt. Det hastede aabenbart for ham at

komme til Magten — hvorfor forstod vi først fjorten Aar senere. Han forlod derefter det forhandlende Venstre, og han gik desværre ikke alene, men 14 andre Medlemmer fulgte ham, deriblandt gamle Høgsbro, som havde støttet Bojsen lige til den Dag, da den endelige Beslutning om Forliget skulde tages. Tilbage blev ialt 25 Mand, og dette Tal var heldigvis tilstrækkeligt til sammen med Højre at vedtage Forliget. Forhandlingen i Folketinget var meget bevæget; Forliget blev ikke, som vi havde haabet, en Kampafslutning, men derimod en Indvarsling til ny Strid. I. C. Christensen var Forligets bitreste Angriber; han kaldte det et fuldstændigt Brud med Venstres Fortid, og han gik i sin Iver saa vidt, at han anbefalede Bojsen, der jo var cand. theol., at kalde hele Menigheden sammen til Aftensang og prædike om de Ord, som staar i Peders Brev og som lyder saaledes: »Hunden vender sig til sit eget Spy«. Selv Hørup kunde saamænd ikke have holdt en mere spottende Tale.

Forligets Vedtagelse blev dog en Kendsgerning. Det opnaaede i Folketinget 53 Stemmer mod 37 (1 stemte ikke, og 10 var fraværende) og i Landstinget 33 Stemmer mod 6. Altsaa, efter ni Aars Forløb, i hvilke Estrup havde udstedt ni provisoriske Finanslove og én kgl. Anordning, vedtoges den 1. April 1894 atter en *ordinær* Finanslov, hvorved Statsmaskineriet igen blev sat i lovlig Gænge. Da Folketingets Formand havde oplæst Resultatet af Afstemningen, gik Edvard Brandes hen til Frede Bojsen og ønskede ham til Lykke. Bojsen spurgte, om han vilde gøre Nar ad ham? Men Brandes svarede, at han havde Respekt for Realiteter, og han vilde erkende, at det var en modig Handling, Bojsen her havde foretaget, da det var højst sandsynligt, at han politisk talt knækkede Halsen paa denne. Dagen efter mødte jeg Dr. Brandes og udtalte min Beklagelse af, at

han ikke havde stemt for det politiske Forlig, da han dog fremfor nogen Venstremænd tidligere havde været forligsvenlig. Han svarede aabenhjertigt, at Grunden var den, at da han og Hørup i 1884 startede »Politiken«, aftalte de, at Hørup uidskrænket skulde raade over Bladets politiske Stilling, medens Brandes ligesaa ene-vældigt skulde raade over dets litterære Indhold. Han sluttede: »Jeg vil ikke skilles fra Hørup. Dèr har De min Forklaring«. —

Det var ikke med Glæde, at Estrup gik ind paa Forliget, tværtimod. Senere var det ham aabenbart meget magtpaaliggende, at det i Historien fik Udseende af, at han gik frivilligt (jvfr. hans egenhændige Bemærkninger i den Bog, som »Højres Fond« udsendte om ham i 1925). Ikke desto mindre følte han sig forraadt af en Del af Højre, og som Protest mod Forliget blev han ved Magten i ca. fire Maaneder og gav derved dets Modstandere rig Lejlighed til Angreb. De beskyldte os for, at vi var »Overløbere, Sammensmeltere og Forrædere mod Venstres Sag«. Men Modstanderne glemte at tilføje, at de ikke selv havde været i Stand til at anvise nogen Vej ud af Uføret. Man saa endog det Syn, at Ministeriet fik Tilslutning i »Politiken«, som hævdede, at Estrup burde fortsætte, da han jo nu havde Flertal i begge Ting. Ogsaa det skulde man opleve!

Som sagt, Oppositionen fik Vind i Sejlene, og det skal indrømmes, at den udnyttede Situationen med en Kraft, der var en bedre Sag værd. Man paastod, at Forliget ikke kunde holde, men Tiden viste, at det hvilede paa et solidt Grundlag.

Og naar jeg nu ser tilbage, glæder jeg mig over, hvad der skete i 1894. Ingen Regering har senere vovet at gaa udenom den Grundlov, som vi dengang paany satte i Højsædet.

II.

EFTER FORLIGET.

I 1893 var jeg blevet opfordret af Kultusminister Goos til at træde ind i en Kommission, som han ønskede nedsat til Undersøgelse af det kgl. Teaters indre Forhold. Den dannedes som en Følge af den Kritik, der længe havde været fremsat i Pressen og Rigsdagen mod Kammerherre Fallesens Ledelse. Han havde i Halvfjerdsene og Firsernes Begyndelse været en dygtig Chef, som bragte Teatret over farlige politiske Skær, men nu, i sin Alders 76 Aar, var hans Kraft aabenbart brudt, og han selv eftergivende overfør fremmed Indflydelse. Hvert Aar steg Underskudet, som Staten maatte betale, og Kritiken, som Edv. Brandes ledede, tog til i Styrke.

Den 25. Marts 1893 nedsattes Kommissionen under Ministerens Forsæde. Den bestod af Teaterchef Fallesen, Grev Mogens Frijs, Professor ved Universitetet W. Scharling, Bankdirektør Strøm, Justitsraad Berner, Professor P. Hansen, Redaktør Otto Borchsenius, Kontorchef Stemann, Sceneinstruktør Pietro Krohn og jeg. Senere indtraadte kgl. Skuespiller Emil Poulsen og Direktør Tvermoes. Af Medlemmerne er jeg nu den sidstlevende.

Da jeg nogen Tid efter traf sammen med Teaterchefen, ønskede han mig til Lykke med min Indtræden og tilføjede, at han godt vidste, hvorfor Kommissionen

var nedsat. Den skulde blive en Pind til hans Ligkiste: »Men nu skal jeg betro Dem en Hemmelighed, Hr. Berntsen: Kammerherre Fallesen gaar ikke, før han dør, og han dør aldrig«.

Det første holdt Fallesen, men Døden kunde han ikke undgaa. Den indhentede ham 6. Juli 1894 under et Ophold i Paris. Han havde en høj Stjerne hos Kong Christian den Niende og rejste i Reglen hvert Aar til Wiesbaden nogen Tid før Kongen afsluttede sit Ophold derne. Naar Kongen forlod Badekuren, drog Kammerherren videre til Paris, bl. a. for at besøge sin Ven, Forfatteren Richard Kaufmann, der var gift med en Søster til Operasangerinden Elisabeth Dons.

Efter at det politiske Forlig var sluttet, indbød Direktør Ritzau de Mænd, der havde virket for det, til en splendid Middag, hvor blandt andre offentlige Personligheder ogsaa Kammerherre Fallesen var til Stede. Det var kort før, han døde. Han holdt den Aften en af sine vittige Taler, der var et Udtryk for hans ejendommelige, elegante, fremmedartede Personlighed, medens Professor P. Hansen gjorde et ret mislykket Forsøg paa at henlede Opmærksomheden paa sig, indtil et mindre Ildebefindende tvang ham til at afbryde. Efter Bordet gik Fallesen hen til mig med Glasset i Haanden og sagde: »Maa jeg drikke med Dem, Hr. Berntsen, og maa jeg tillige spørge, hvem De synes bedst om, enten den vordende eller den værende Teaterchef?« Svaret faldt mig let. Det var sidste Gang, jeg talte med Fallesen.

Da han var død, standsede Olaf Poulsen mig paa Gaden og spurgte, om jeg havde hørt noget om, hvem der skulde være Efterfølgeren? Jeg svarede, at der gik Rygte om, at Valget vilde falde paa fhv. Kultusminister Jacob Scavenius. Da Olaf Poulsen hørte dette, udbrød han med et komisk Minespil: »Hm! Saa kommer Ballet-

ten s'gu til at danse paa Roser«. Det viste sig imidlertid, at Fallesens Formodning var den Rette. P. Hansen blev valgt, væsentligst fordi Teatrets Førstekraft, Emil Poulsen, vilde have ham. Blandt de Forsmaaede var Dr. Edv. Brandes sikkert den, hvem Skuffelsen ramte haardest. Sammenlignet med P. Hansen er der ingen Tvivl om, at Ministeriet burde have foretrukket Dr. Brandes.

Kommissionen tilkaldte en Dag daværende Chef for Marinens Torpedovæsen, Kommandør Jöhnke, den senere Marineminister, for at raadspørge ham om nogle maskintekniske Forhold. Da han sammen med Kammerherre Fallesen gik over Scenen uden at tage Hatten af, gjorde Chefen ham opmærksom paa, at man blottede sit Hoved, naar man betraadte Kunstens Tempel. Jöhnke parerede naturligvis straks Ordre. Men da han nogen Tid senere foreviste Fallesen Torpedohallen paa Orlogsværftet, og Kammerherren straks tog Hatten af, sagde Jöhnke: »Behold kun Hatten paa, Hr. Kammerherre; her spiller vi ikke Komædie«. I Kommissionen havde jeg forøvrigt den Glæde at samarbejde med Justitsraad Berner, som fra 1866—74 havde været Teatrets egentlige Leder og den første, der tilvejebragte ikke blot Balance, men ogsaa et betydeligt Reservefond. Ingen var som han inde i alle Institutionens Detailler, men han havde ogsaa ofret Størstedelen af sit Liv i dens Tjeneste, fra han i 1839 begyndte som Volontør paa Teaterkontoret, til han endte som Intendant. Vi blev hurtigt fortrolige, og det var af Betydning for mig, at jeg hos ham kunde faa Raad og Vejledning — jeg, der hidtil kun havde set Kunstens Udøvere fra Tilskuersalen. Kigget bag Kulisserne var for Resten ikke meget opbyggeligt: Sladder, Misundelse, Bagtalelse, Misforståelse med alt og alle hørte til Dagens »Orden«. Jeg maatte sande Rigtigheden af vore Fædres Opfattelse af,

at der her i Verden findes ikke blot »Lysalfer«, men i endnu højere Grad »Svartalfer«. Justitsraad Berner var højlig forbavset over den Mangel paa Disciplin, der havde udviklet sig siden hans Afgang, og over den svigtende Kontrol med alle Udgifter. Spørgsmaalet om en Dobbeltscene var allerede dengang — altsaa for over en Menneskealder siden — brændende, og der forelaa her til en Plan af Teatrets Arkitekt, Professor Dahlerup, men der opnaaedes ikke Enighed om at foreslaa dens Gennemførelse. Otto Borchsenius og jeg indtog det Standpunkt, at naar det viste sig umuligt at holde Statens aarlige Tilskud indenfor rimelige Grænser, maatte vi tilraade at henvise Operaen til Privatdrift, fordi den tyngede Budgettet uforholdsmæssigt. Derved vilde Teatret blive sat i Stand til at opfylde sin oprindelige Opgave, at være en Scene for det reciterende Skuespil. De Resultater, vi naaede i Kommissionen, var ikke store, men vi fik dog indført *Eftermiddagsforestillingerne*, som baade har været til Gavn for Kassen og til Glæde for den mindre bemidlede Del af Befolkningen. Da Kommissionen ikke fik Diæter for de mange Møder, den holdt i de 4 Aar der hengik, inden dens Betænkning blev afgivet, modtog vi til Gengæld et livsvarigt Frikort til alle Teatrets Forestillinger og Generalprøver. Denne Bestemmelse havde dog ikke alle de senere Kultusministre bemærket, thi da jeg engang overværede en Generalprøve i de Radikales magtfuldkomne Periode, vendte Minister Keiser-Nielsen sig om mod mig og spurgte i en noget forundret Tone: »Hvordan i al Verden er De kommet her?« »Ind ad Døren, Hr. Minister, paa et livsvarigt Frikort,« svarede jeg og blev roligt siddende.

Fallesen lod i sin sidste Periode Skuespillet træde i Skyggen for Operaen, der da ejede hans største Sympati, og dette Forhold affødte vor Holdning. Men da jeg

senere atter overvejede Teatrets Stilling, nægter jeg ikke, at jeg skiftede Anskuelse. Det vilde blive et stort Tab for vort Aandsliv, hvis Staten ikke opretholdt de fire Kunstarter samlede paa vor Nationalscene. Tiden har længe været inde til, at Staten burde opføre en Tale-scene ved Siden af den nuværende Bygning, og dette Standpunkt gjorde jeg mig som Venstres Ordfører til Talsmand for, da Sagen — jeg ved ikke for hvilken Gang — atter kom til Behandling under Ministeriet Zahle. Det lykkedes mig i Januar 1919 for første Gang at tilvejebringe et Flertal for Rejsningen af en Tale-scene, saaledes at et Lovforslag herom blev vedtaget i Folketinget og sendt til Landstinget, men da Resultatet ikke var, hvad Regeringen ønskede, gik den senere Gesandt i Prag, Konsul P. Nørgaard, skønt han var vor Partifælle, de Radikales Ærinde, idet han »slyttede« Sagen i Landstinget, hvor han var Formand for Teaterudvalget. Hvis han ikke havde handlet saaledes, var Sagen sikkert blevet gennemført i begge Ting inden Aprilvalget 1920, da den økonomiske Nedgang forestod. Nu maatte vi nøjes med at hindre de Radikales letsindige Forsøg paa at benytte »Casino«s faldefærdige Bygning til Operahus, og siden gennemførte Undervisningsminister Appel Købet af to Ejendomme i Tordenskjoldsgade, hvor Magasinbygning, Kontorer m. m. skal indrettes, men længere kom vi ikke. Grunden var ikke den saakaldte »Byfjendtlighed« eller Mangel paa Interesse for Kunsten, men fordi det blev Venstres Hovedopgave at skaffe Balance paa Statens Regnskab, medens Partiet havde Magten i Perioden 1920—24. —

Men tilbage til det politiske Forligs forventningsfulde Dage.

Ved Rigsdagens Slutning blev det aftalt mellem de ledende Mænd i Forligsforhandlingerne, at Grev Mogens

Frijs skulde kalde os sammen, saa snart Spørgsmaalet forelaa om en ny Regerings Dannelselse, og hvis dette ikke skete inden Kronprinsens Sølvbryllup den 28. Juli 1894, skulde vi denne Dags Formiddag uden nærmere Tilsi-gelse møde i Grevens Bolig. Saadan blev det. Da vi var samlet, meddelte Grev Frijs os, at Estrup ikke siden Rigsdagens Slutning havde talt et Ord til ham om Tids-punktet for Ministeriets Afgang. Grev Moltke-Lystrup, der var Højres Formand i Landstinget, anede heller ikke, hvad Estrup havde i Sinde, men de vilde begge anse det for et Brud paa Tro og Love, hvis Ministeriet blev siddende til Rigsdagen atter samledes. »Skulde dette imod Forventning ske,« udtalte Grev Frijs, »skal han komme til at falde for en Flertalsbeslutning«.

Vi fulgtes derefter til Amalienborg, hvor Rigsdagens Medlemmer var kommet til Stede for at lykønske Kronprinsen.

Da Sølvbrudeparret traadte ind i Salen, bragte Tin-genes Formænd Rigsdagens Hyldest, hvorefter Kron-prinsen bevæget takkede; til Høgsbro udtalte han sin særlige Glæde over hans Nærværelse; han vidste, at Høgsbro nylig havde haft den Sorg at miste sin Hu-stru. Derefter traadte Kronprinsen tre-fire Skridt frem i Salen og henvendt til os alle, udtalte han en hjertelig Tak, fordi Rigsdagen var mødt fuldtalligt ved denne Lejlighed. Han knyttede hertil den Bemærkning, at Enigheden om at vende tilbage til normale politiske Forhold havde været ham en stor Glæde, og med Varme i Stemmen udtalte han Ønsket om, at det nu afsluttede Forlig »maatte blive gennemført i alle dets Konsekven-ser«. Faa Dage efter, den 7. August 1894, indgav Estrup Ministeriets Afskedsbegæring, efter at han i 19 Aar havde øvet den Kunst at regere paa et Mindretal, som stadig svandt ind. Men hvad nu? Mod Forvent-

ning blev Estrup ikke afløst af et Blandingsministerium, og Rygtet gik, at det var Bojsens Skyld, fordi han ikke vilde være Minister. Men Sagen forholdt sig ikke saaledes. Bojsen modtog *ingen Opfordring* hverken til at danne eller indtræde i noget Ministerium. Hvad kunde Grunden være? Jeg kan kun tænke mig to Grunde. Den ene var den, at Estrup, der stadig havde Kongens ubetingede Tillid, ønskede, at Højre skulde fortsætte som Regering, da han ikke kunde forlige sig med den Tanke, at hans Afgang skulde medføre et Systemskifte. Den anden Grund var den Svækkelse, det forhandlende Venstre i Folketinget led, da det i sidste Øjeblik inden Forliget sank ned til 25 Medlemmer, medens 15 gik over til Oppositionen. Havde de 40 staaet sammen, da tvivler jeg om, at nogen Højremand havde vovet at danne Regering. Det var, hvad alle nu erkender, Højres store Fejlgreb, at Partiet lod, som om Forliget og dets Mænd ikke eksisterede; ved at blive siddende bag andre Navne aabnede Estrup Sluserne for Radikalisme og Socialisme. Jeg har alle Dage beklaget at en Mand som Baron Reedtz-Thott, der forstod Betydningen af det politiske Forlig, vilde sætte sig i Spidsen for det rene Højreministerium, som afløste Estrup. Rimeligvis var det Lensmanden, som efterkom sin Konges Ønske. Dagen efter Udnævnelser, standsede Indenrigsminister Ingerslev mig paa Gaden og sagde, at han vilde hilse paa mig, skønt han vidste, at jeg, efter hvad der var sket Dagen før, ikke var god at komme nær: »Men,« sagde han, »vi skal jo gaa paa Jorden, selv om den er gloende«. Jeg svarede, at han imod min Forventning havde gjort sit dertil, men jeg var overbevist om, at jeg havde været med til at foretage en Handling, der vilde blive til varig Gavn for Folk og Land. Ingen turde herefter vove at tage An-

svaret paa sig for atter at føre Danmark ind i proviso-
riske Tilstande. Bevidstheden herom var saa alvorlig, at
vi maatte finde os i at blive Ofre for den Sag, vi saa
varmt havde kæmpet for. Ingerslev svarede, at hvis han
ikke følte sig som en syg Mand, var *han* kommet til at
danne Ministeriet, og i saa Fald vilde det være blevet
noget anderledes. Men Reedtz-Thott havde under den
givne Situation handlet, som han *maatte* handle. Grunden
vilde han ikke sige mig. Jeg var imidlertid ikke i Tvivl
om, at vor Udelukkelse var en sidste Hilsen fra Estrup
inden Afgangen. Selv en Mand som Kammerherre
Lüttichau fra Tjele, der var ivrig Forligsmand, kunde
ikke dy sig for at krumme Ryg for Estrups Vælde; han
udtalte endogsaa, efter at han var blevet Finansmini-
ster, at »Estrup skulde afpæle Fremtidens Løb«.

I det nye Ministerium sad ikke færre end fire af
Estrups tidligere Ministre. Sammensætningen var:
Reedtz-Thott, Konsejlsræsident og Udenrigsminister,
Nellemann, Ingerslev og Ravn som henholdsvis Justits-
Indenrigs- og Marineminister, Bardenfletth Kultusmini-
ster, Lüttichau Finansminister og General C. A. Thomsen
Krigsminister — den sidste havde under Forligsforhand-
lingerne bistaaet Bojsen ved Udarbejdelsen af den nye
Hærlov. Med Undtagelse af Bardenfletth, der politisk var
et ubeskrevet Blad, havde alle sympatiseret med For-
liget, og der er ingen Tvivl om, at de derved forudsaa
et Systemskifte, men Chefen havde endnu ikke Mod
til at afkaste det Estrupske Aag, uagtet han ubetinget
stillede sig paa Forligets Grund.

Da Rigsdagen traadte sammen i Oktober 1894, ud-
talte Reedtz-Thott under Finanslovens første Behand-
ling, at Ministeriet vilde være en villig Hjælper til, at
Folke- og Landsting maatte finde hinanden i gensidigt
Arbejde til Gavn for Fædrelandet. Paa det forhand-

lende Venstres Vegne udtalte N. Neergaard, at Konsejlspræsidentens Ord var et Vidnesbyrd om, at Regeringen betragtede sin Opgave korrekt: »I en konstitutionel Stat maatte Opgaven for en Regering være den at staa som Mægler mellem Tingene saaledes, at der paa Lovgivningens Omraade kom praktiske Resultater ud af dens Virksomhed«. Dog, det følte snart som en Svag-
 hed, at Reedtz-Thott, da han blev afæsket en Erklæring om, hvorvidt man for Fremtiden kunde betragte provisoriske Love som et umuligt Kampmiddel, ikke resolut bekræftede dette. Det er min Overbevisning, at havde Ministeriets Chef her klart tilkendegivet, at der paa dette vigtige Omraade var sket et Systemskifte, vilde Oppositionen have mistet sin Brod. Desværre viste det sig snart, at Bruddet indenfor Venstre var saa dybt, at de femten Medlemmer, der i sidste Øjeblik traadte ud af Forligsmændenes Rækker, ikke mere vendte tilbage under Bojsens Førerskab. Høgsbro valgtes til Formand, og ved Valget af Viceformænd ombyttedes Bojsen og R. Clausen med J. C. Christensen og H. Trier. I Landstinget fik Forligsmændene et Slag i Ansigtet ved, at den ivrigste Forsvarer af Provisorismen, Professor H. Matzen, sattes paa Formandsstolen efter Liebe.

En af Hovedbegivenhederne i denne Samling blev en ny Valgkredslov. Under Forhandlingerne herom paa-
 stod Høgsbro, at den, Forligspartierne anbefalede, var i Strid med Grundloven, hvis Paragraf 32 indeholdt en Bestemmelse om, at Folketingets Antal skulde omtrent være ét Medlem for hver 16,000 Indbyggere. Efterhaanden som Folkemængden tiltog, blev dette Forhold forrykket særlig for Kjøbenhavn og de større Kjøbstæders Vedkommende. Men der var i Tinget Uvilje mod at forøge Antallet. Hvis Grundlovens Bud skulde

opfyldes, maatte Tallet stige fra 102 til 137 Medlemmer, men herom kunde der ikke blive Enighed. Dog lykkedes det at opnaa Flertal for en Valgkredsordning, hvorefter Medlemstallet blev fastsat til 114. Men Formanden, Høgsbro, der hidtil havde været Venstres Ordfører i denne Sag, forlod sit Sæde for at hævde sin Modstand imod en Ordning, som han ansaa for at være grundlovsstridig, og da Lovforslaget desuagtet blev vedtaget, tog han Konsekvensen heraf ved at nedlægge sit Mandat. Og straks derefter meddelte han, at Viceformændene, I. C. Christensen og Herman Trier, ogsaa af samme Grund nedlagde deres Mandater.

Ved det følgende Valg afgav Oppositionen blanke Sedler, hvorefter Rasmus Clausen blev Formand, medens Professor, Dr. Scharling valgtes til første og jeg til anden Viceformand.

I denne min nye Stilling fungerede jeg kun én Gang, og netop den Dag vilde Skæbnen, at Overretssagfører J. K. Lauridsen havde Ordet under Forhandlingen om et Lovforslag angaaende Nedsættelse af Renten i fast Ejendom. Han var ikke blot en vittig og ejendommelig Taler, men da det var uberegneligt, hvad han kunde finde paa at sige, maatte jeg følge ham med særlig Opmærksomhed. Han begyndte sit Indlæg med at hente sit Stof, om ikke fra Adam og Eva, saa dog fra deres Sønner Kain og Abel, idet han sagde:

»Der er to Retninger i den agrariske Bevægelse, og den ene af dem har været til Stede fra den ældste Tid. Den ældste Agrar, der er os bekendt som saadan, var Kain. Om ham hedder det, at han dyrkede Jorden, og han var altsaa en virkelig Agrar, men saasnart han troede, at de andre Samfundsklasser havde det bedre end han, blev han misundelig og slog dem ihjel. Det var nu en meget forkert Fremgangsmaade og en Agita-

tion, som bør misbilliges.« Dog, til min Beroligelse vendte Lauridsen snart tilbage til Nutiden. »Je. K.«, som han altid kaldtes, var en mærkelig Begavelse. Han stammede oppe fra Herningegnen og var et fattigt Landsbybarn. Første Gang, jeg saa' ham, var paa et Hotel, hvor han kom og bad om et Glas Øl, men før han drak det, halede han op af sine Lommer en lybsk Pølse og et Stykke bart Rugbrød, og til denne Kost nød han sin Drik. Nogen Tid efter dette Møde kom vi til at bo i Hus sammen. Det var altid en Fornøjelse at tale med ham. Han var som Medlem af Studentersamfundet efterhaanden blevet en øvet Debattør, og Sagerne blev interessante under hans ejendommelige Fremstilling. Men grim var han, og det vidste han selv. En Dag kom et Medlem af »Kjøbenhavns Forskønnelsesforening« og bad om et Bidrag, men Lauridsen svarede: »Guld og Sølv haver jeg ikke, men jeg er villig til at yde mit Bidrag til Byens Forskønnelse ved at forlade den i tre Maaned«. Den Gang, han var oppe til juridisk Embeds-eksamen, skulde han eksamineres i Statsret af Professor Matzen. Paa Vejen til Auditoriet mødte han en anden Professor, der i Forbigaaende spurgte, hvordan det gik ham, hvortil Lauridsen svarede: »Det ved jeg ikke, Hr. Professor, for mit Hoved er som en Ørken«. Da Professoren trøstede ham med, at der jo fandtes Oaser i Ørkenen, sagde Je. K.: »Ja, Hr. Professor, det ved jeg; men det kommer an paa, om Kamelerne kan finde dem«. Inde ved Eksamensbordet svarede han sagligt paa Matzens Spørgsmaal, men da Professoren vilde vide, hvorledes han opfattede Bestemmelserne i Grundlovens Paragraph 25 med Hensyn til Lovmedholdeligheden af Udstedelse af provisoriske Finanslove, kunde Je. K. ikke tilbageholde sit Lune: »Nu begynder den s'gu at blive højtidelig, Hr. Professor! Paa dette Spørgsmaal maa jeg

svare med at citere, hvad Professor Matzen derom har sagt i første Udgave af sin Statsret. Jeg beder udtrykkelig bemærket, at jeg siger første Udgave, da det ikke er ubekendt, at Professoren paa dette Punkt har skiftet Anskuelse«. Herefter fik Matzen ordret sine egne Udtalelser, og Eksamensresultatet blev et rent Ug. Som ung Jurist blev han Rigsdagsmand for Ringstedkredsen, og de Radikale anvendte ham meget ved Møder ude i Landet. Da Redaktør Tauber var død, blev der Kamp mellem de Moderate og de Radikale om, hvem der skulde være Afløseren. Ved et stort Møde i Ruds-Vedby en Søndag Eftermiddag mødte C. Ravn og jeg for at anbefale den moderate Kandidat, Hans Jørgensen af Outvedgaard, medens J. K. Lauridsen og Fogtmann anbefalede den radikale Kandidat, Lars Johansen af Karsholte. Mødet begyndte under Munterhed med et Ordskifte mellem de to Kandidater, som mindede om et Par Hanekyllinger, der farer op. Je. K. kom saa hen til mig og spurgte, hvordan vi nu skulde »skære den« overfor dette Søndagspublikum. Jeg foreslog ham at »skære den« moderat, og da han spurgte mig, hvad jeg forstod ved det, opfordrede jeg ham til at gøre Forsøg paa at faa Publikum interesseret i en saglig Forhandling, der nok maatte være skarp i Indholdet, men høflig i Formen. »Lad gaa«! — sagde han, »paa det Vilkaar, at jeg kun diskuterer med Dem, for naar jeg hører Ravn, bliver jeg saa ædende gal; men hvem skal begynde?« — »Det bør De gøre,« svarede jeg; det var mit Indtryk, at Forsamlingen overvejende var radikal. Je. K. begyndte da saaledes: »De Moderates Politik kan skrives med de tre Ord: »Rundt paa Gulvet««. Efter denne ejendommelige Indledning havde han straks Folks Øre, men han overholdt Aftalen, saa Foredraget havde udelukkende et sagligt Indhold, og morsomt var det. Forsamlingen hilste ham

selvfølgelig med enstemmig Bifald. Da jeg skulde til, spurgte Redaktør Hans Jensen, Slagelse, mig, om jeg nu kunde vende Stemningen? — »Vi faar se,« svarede jeg. Jeg imødegik Je. K. udelukkende sagligt, men jeg indledede med nogle venlige Mindeord om Kredens afdøde Folketingsmand, og efter at jeg havde gjort Rede for Forhandlingspolitikken og dens Resultater, hilstes jeg med et ligesaa varmt Bifald som den foregaaende Taler; vi havde Ordet hver tre Gange, og Bifaldet gentog sig. Saa kom Turen til Fogtmann, men da han begyndte sit Foredrag med at sige: »Klaus Berntsen er en Mand, der æder sine egne Børn,« protesterede Forsamlingen. Der raabtes »Fy! Saadanne Uforskommetheder vil vi ikke høre efter den saglige Forhandling«. Det nyttede ikke Fogtmann, at han som Undskyldning sagde, at han kun mente de politiske Børn; Forsamlingen kendte aabenbart ikke noget til Kronos Myten, men den stampede i Gulvet, hyssede og raabte, at den ikke vilde høre paa ham; saa maatte han slutte. Je. K. kom hen til mig og lo, saa Taarerne trillede. Jeg sagde til ham, at der kunde han se, at jeg havde Ret, da jeg foreslog ham at »skære den moderat«. Resultatet blev, at det forhandlende Venstres Mand sejrede.

Iøvrigt bidrog Valgkredslovens Vedtagelse og den demonstrative Maade, hvorpaa Høgsbro optraadte, i ikke ringe Grad til at svække det forhandlende Venstre. Misfornøjelsen gav sig et tydeligt Udslag under det følgende Valg den 9. April 1895, ved hvilket Oppositionen sejrede. Dens Stemmetal steg til 54 samt 8 Socialdemokrater, medens det forhandlende Venstre talte 27 og Højre 25, tilsammen 52 Medlemmer. Den Bergske, den Hørupske og Høgsbros Gruppe blev nu slaaet sammen under Navnet »Reformpartiet.« Det var særlig Høgsbro og Peschke Kødte, der arbejdede for en saadan Sam-

men Slutning, medens Bergianernes Fører J. C. Christensen i Begyndelsen var mindre villig, og han forbeholdt sig derfor at holde særskilte Møder i sin Gruppe. Det nye Parti, som jo skulde svare til sit Navn, uagtet det rummede Medlemmer, der haanligt overfor os havde talt om »Reformidioter«, opstillede et omfattende Program, blandt andet vedrørende Skatte- og Toldvæsen, Rets- og Skolevæsen, hemmelig Afstemning ved politiske Valg, Nedsættelse af Militæruddgifter, Oprettelse af Domstole til Afgørelse af Stridigheder mellem Arbejdere og Arbejdsgivere og endelig Udsigten til en Grundlovsforandring. Reformpartiet blev sammensat af højst forskellige Elementer, som indeholdt Spiren til at vanskeliggøre Sammenholdet. Det Spørgsmaal blev straks brændende, hvem der skulde være Fører. Redaktør Vilh. Lassen løste Sagen ved paa Møder i Nørrejylland at udraabe J. C. Christensen til denne Post. Saadan blev det, og han tog ikke fejl. Der skulde i disse vanskelige Tider en fast Haand til for at styre et saa sammensat Parti. Forholdene havde medført, at Socialdemokraterne nu var blevet saa stærke, at Afgørelsen af vigtige Spørgsmaal kunde komme til at ligge i deres Hænder. Foreløbig lukkede J. C. Christensen af for Tilgang af Medlemmer ved en Udtalelse om, at »Reformpartiet *ikke var et Hotel*, hvor enhver kunde tage ind«. I Overensstemmelse hermed maatte de Medlemmer af vort Parti, der fik Lyst til at forlade os, for Eks. Skolelærer Nielsen-Jexsen, Læge Rørdam m. fl. i behørig Tid staa i Karantæne.

I Foraaret 1896 foregik der forskellige Forandringer i Ministeriets Sammensætning. Indenrigsminister Ingerslev afgik ved Døden og afløstes af Departementschef H. E. Hørring; Krigsminister Thomsen afløstes af Oberst Schnack; Justitsminister Nellesmann erstattedes af Amtmand Rump, og Agrarerne fik deres Ønske op-

fyldt om et særligt Landbrugsministerium, der blev overtaget af Departementschef Knud Sehested, som i særlig Grad viste sig skikket hertil. De store Kommissioner, som det forhandlende Venstre havde faaet nedsat, afgav nu deres Betænkninger, og disse havde til Følge, at Ministeriet før Jul kunde fremlægge Forslag til vigtige Reforme af et saadant Indhold, at Reformpartiets Ordfører, J. C. Christensen, stod op og erklærede, at han ikke i sin Rigsdagstid havde set Regeringsforslag, som han havde været saa glad ved at omtale, ligesom han fandt Tidspunktet for deres Gennemførelse »ganske overordentlig heldig valgt«; ja, han tilføjede endog, at det vilde være en Ære for Tinget at gennemføre disse Landbo- og Skattelove og en Ære for Ministrene at have forelagt dem. Baade Bojsen og Neergaard bød selvfølgelig paa det forhandlende Venstres Vegne Lovforslagene Velkommen. Det var jo vor Gruppes Arbejde, som baade Regering og Opposition her samledes om. Fra Højres Side var det ikke blot Lars Dinesens Meningsfæller, der sluttede sig til Forslagene, men ogsaa Mænd som Godsejer J. Hage og Etatsraad N. Andersen, ja, selv Socialdemokraten Maler Jens Jensen, anbefalede Forslagene som »Skridt i den rigtige Retning«. Derimod stod Kjøbstadsrepræsentanterne Scharling, Hammerich og Bramsen m. fl. som Modstandere af disse Forslag. Man skulde nu tro, at Sagerne vilde have faaet en let Gang gennem Rigsdagen, men heri blev man skuffet, da det saavel af Finansminister Lüttichau som af Indenrigsminister Hørring blev fremhævet, at Forslagene maatte betragtes som Led i Regeringens samlede Skattereform, og at de ikke kunde gennemføres, uden at man samtidigt enedes om en Toldlov og en forøget Skat paa Brændevin, men denne sidste Post betragtedes i Reformpartiet som et Angreb paa »den fattige Mands Snaps«, og dette Slag-

ord blev en Trylleformel, der æggede til Modstand mod Sagens Gennemførelse.

Ministeriets væsentligste Forslag samlede dog Venstre-Partierne i Folketinget, men i Landstinget var Stemningen kølig. Først forsøgte Højre at skrinlægge Sagen ved en Dagsorden, men da Landbrugsministeren gjorde Vedtagelsen heraf til et Kabinetsspørgsmaal for sit Vedkommende, udgik den af Dagsordenen. Det blev mere og mere klart, at Estrup stod bagved og hidsede til Modstand imod Ministeriet. Folketinget burde derfor have sluttet sig om Reedtz-Thott, og man havde Grund til at vente, at Reformpartiet i Overensstemmelse med J. C. Christensens anerkendende Udtalelser vilde have indset Nødvendigheden heraf, men det viste sig snart, at der indenfor hans Parti fandtes adskillige urolige Hoveder, som mere interesserede sig for Konflikter end for sagligt Arbejde, og hvis Haab var fremfor alt at fælde Ministeriet. Henimod Foraaret 1897 var Kampen om Finanslovens Indhold Brændpunktet, og skønt Stridsspørgsmaalene ikke var store eller betydningsfulde, stadfæstede de Ordsproget, at »liden Tue kan vælte stort Læs«. Man naaede dog frem til Enighed mellem Folketingets Flertal og Ministeriet, men dette opirrede Landstinget til yderligere Modstand. Det Estrupske Højre hævdede, at Muligheden for provisoriske Finanslove ikke var udelukket, men under Finanslovens sidste Behandling tog Reedtz-Thott — endelig — bestemt Afstand fra en saadan Mulighed, idet han henviste til sine tidligere Udtalelser om, at Ministeriet stod paa Forligets Grund, og tilføjede: »Hvad kan Meningen med dette være andet, end at Regeringen anser det for sin Opgave at arbejde videre paa den Tilstand, som ved gensidig Imødekommen har muliggjort Genoptagelsen af Lovgivningsarbejdet under regelmæs-

sige Former, og at Regeringen maa betragte sin Mission som endt, dersom den Ulykke skulde overgaa Landet, at der atter indtræder en uløselig Finanslovkonflikt«.

Det var et interessant Øjeblik. Nu stod det klart for alle, at Ministeriet vilde staa paa Lovens Grund og kun kæmpe med parlamentariske, ikke med provisoriske Vaaben. Men under den uvillige Behandling, Finansloven fik i Landstinget, blev Reedtz-Thott modløs. Hans ærlige Erklæring i Folketinget blev betragtet som et Slag i Ansigtet paa Estrup, og dette maatte hævnes. Han oppebiede dog ikke Finanslovens Forkastelse, men fik Forhandlingen standset og indbød Højres Bestyrelse til et lukket Møde for at give den en fortrolig Meddelelse. Den gik ud paa, at han under Forudsætning af, at Landstinget forkastede Finansloven, havde en underhaands Aftale med Adler Alberti om straks at forelægge et nyt Forslag, der indeholdt nogle Indrømmelser til Landstingets Krav. Dette Forslag vilde Alberti paatage sig at faa gennemført i Folketinget. Efter at der var opnaaet Overenskomst om Militærbevillingerne med Reformpartiet, som nu for første Gang gjorde Indrømmelser med Hensyn til forøgede Udgifter til Befæstningen, var det kun smaa Spørgsmaal, der laa imellem, f. Eks. 2000 Kr. til Fredsbureauet i Bern samt Forslag om Rentenedsættelser paa knapt 10,000 Kr. Men Reedtz-Thotts fortrolige Meddelelse forstærkede kun yderligere Estrup'ernes Lyst til at spænde Ben for hans Politik, og dermed havde han tabt Spillet. Jeg maa her indskyde den Bemærkning, at Alberti ikke havde sikret sig Reformpartiets Tilslutning, da han tilbød sin Hjælp. Nogen Tid efter talte jeg med ham om hans mislykkede Forligsmægling. Han sagde da, at han ved dette ene Fejltrin havde nedbrudt den Indflydelse, som han gennem flere Aar ved ihærdigt Arbejde havde erhvervet sig i Partiet. »Naa,« svarede jeg, »der

er vel nok en Vej frem, hvorved De kan vinde den tabte Stilling tilbage«. — »Hvilken Vej tænker De paa?« spurgte han. »Arm i Arm med J. C. Christensen,« lød mit Svar. »Ja, De kan tro, den Vej skal blive fulgt,« svarede han og gik. —

Før Reedtz-Thott indgav Ministeriets Afskedsbegæring, havde begge Tingene i Henhold til et af Forligets Hovedpunkter vedtaget en midlertidig Finanslov. Forliget bestod altsaa sin Prøve. Forøvrigt var det meget svært for Højre at faa dannet et nyt Ministerium. Der skete en Henvendelse til Estrup om at paatage sig Hvervet, men han foretrak at virke »bag Kulisserne«. Grev Frijs undslod sig ogsaa, og omsider kom Turen til Indenrigsminister Hørring, der — ihvorvel han var en dygtig Embedsmand — havde tilstrækkelig ringe politisk Erfaring til at sige Ja. Men det kneb med at faa Posterne fordelt, da det viste sig, at de Medlemmer af det forrige Ministerium, hvis Arbejde havde erhvervet sig Folketingets Tilslutning, nemlig Reedtz-Thott, Lüttichau og Sehested, ikke fulgte med over i den ny Regering. »Blæksprutten« ramte Situationen i Centrum, da den bragte et Billede af en Droskekusk, som fra Bukken paa Vognen vendte sig til Hørring og spurgte: »Tror Herren, det kan nytte mere i Dag?« De Estrupske Ministeremner var snart talt. Dog, efter 14 Dages Slid lykkedes det endelig Hørring at faa en Liste samlet, og den blev 23. Maj 1897 anerkendt af Kongen. Biskop Styhr fremtraadte som Kultusminister, C.F. Tuxen blev Krigsminister, Alfred Hage Landbrugsminister og Ravn overtog atter Marineministeriet.

Da den nye Regering præsenterede sig i Folketinget, holdt Frede Bojsen en smuk Mindetale for Reedtz-Thott. Han priste ham navnlig, fordi han havde værnet Grundloven og oprettet et Landbrugsministerium, hvor-

ved det politiske Tyngdepunkt blev flyttet noget mere fra Brostenene ud paa Landet: »Man skal gaa langt tilbage i Tiden,« sagde han, »jeg tror til Rottwitzs Dage, før man finder en Regering, til hvilken Landboerne har set hen med saa stor Forventning og saa stor Tilslutning som til det afgaaede Ministerium«.

Ganske andre Toner lød derimod fra den kjøbenhavnske radikale Fløj indenfor Reformpartiet. Her var man saare tilfreds med Ministeriets Fald, fordi det havde stillet sig venligt til det forhandlende Venstre; det var jo nemlig os, det gjaldt om at ramme. C. Hage gav Udtryk for Situationen, da han udslyngede: »Vi slog de Moderate ved Valget, vi slog dem i forrige Samling i Folketinget, og vi har nu slaaget dem i Ministeriet«. Indenfor det Estrupske Højre fandtes en Strømning, som nærmede sig den europæiske Radikalisme, og mod den protesterede Lars Dinesen i Spidsen for syv landbovenlige Højremænd, som beklagede Reedtz-Thotts Afgang. Man fik det Indtryk, at radikale Elementer havde medvirket til Ministeriets Fald, men at de af Frygt for Landvælgerne havde spillet deres Kort saaledes, at Landstinget ene fik Skylden derfor. Den, der havde politisk Indsigt, forstod nu mere end nogensinde, at der indenfor Reformpartiet fandtes to hinanden modsatte Strømninger; et Brud kunde allerede nu forudses, og det indtraf da ogsaa i 1905, da »det radikale Venstre« blev dannet.

Ministeriet Hørrings første og eneste Opgave i den tilbageværende Del af Rigsdagssamlingen blev at tilvejebringe en ordinær Finanslov, og Rigsdagen gav villigt sit Samtykke til at forlænge den under Reedtz-Thott vedtagne midlertidige Finanslov. Om Regeringens almindelige Politik erklærede Hørring, at han paany vilde optage Toldlovsforslaget samt Forslag til Lov om Formue- og Indkomstskat, og samtidig erklærede han, at

han vilde forelægge Forslag om forøget Brændevinsskat, men da han senere blev spurgt om sin Stilling til provisoriske Finanslove, erklærede han, at han ikke vilde lade sig binde ved en Haandfæstning til ikke under nogen-
 somhelst Omstændighed at benytte sig af saadanne. Han tog saaledes — aabenbart til Glæde for Estrup — Afstand fra den forrige Ministerchef. Intet Under, at J. C. Christensen udtalte, at saa længe der ikke fra Ministeriet forelaa en lignende Erklæring, som den Reedtz-Thott afgav, maatte Reformpartiet nære Utryghed. Frede Bojsen sagde, at Konsejlspræsidenten havde handlet baade rigtigere og klogere ved rent ud at vedkende sig Reedtz-Thotts Erklæring. Han sluttede med at tilsige Ministeriet sit Partis Støtte i samme Grad, som det vilde fortsætte den forrige Regerings Politik.

Ved at udelade alle Uoverensstemmelser lykkedes det Hørring at faa en regelmæssig Finanslov vedtaget, men i den følgende Samling gennemførtes kun faa og ret betydningsløse Love.

I 1898 afholdtes Valg baade til Folke- og Landsting, og disse medførte en Ændring i Partistillingen. Reformpartiet sejrede afgjort, idet Stemmetallet voksede fra 55 til 63, og da Partiet nu havde indgaaet en underhaands Aftale med Socialdemokraterne, fik disse Fordel af Alliancen, idet de vandt frem ogsaa udenfor Kjøbenhavn og erobrede Aalborg, Randers og Horsens. Højre led derimod det Nederlag at tabe ti Kredse, medens det forhandlende Venstre, som maatte kæmpe med Front til alle Sider, slap med Tabet af tre Mandater.

Konsejlspræsident Hørrings manglende politiske Uddannelse røbede sig nu. Han var ikke udrustet med de fornødne taktiske Evner til at styre Statsskibet mellem vanskelige politiske Skær. Da Rigsdagen traadte sammen, blev det rygtevis fortalt, at Ministeriet i Kraft af

en kongelig Resolution havde anvendt et Beløb paa over en halv Million Kroner til Styrkelse af Søbefæstningen og Anskaffelse af Brisantgranater. Det hed sig, at Ophavsmanden til dette Rygte var ingen ringere end gamle Minister Ravn, som bag paa en Sporvogn havde villet glæde en Partifælle ved at fortælle ham denne Nyhed. Rygtet var ikke helt grebet ud af Luften. Da Hørring forelagde Finanslovsforslaget, udtalte han: »I Forbindelse hermed skal jeg meddele, at Regeringen paa Grund af de da foreliggende ydre politiske Forhold under 4. Juli dette Aar har ment at burde stille et Beløb af ca. 500,000 Kr. til Raadighed paa forventet Tillægsbevilling til Afhjælpning af Mangler ved Kjøbenhavns Søbefæstning«. Oplysning om Beløbets Anvendelse m. v. vilde blive meddelt Finansudvalget, saasnart dette var nedsat. Meddelelsen gav straks J. C. Christensen Lejlighed til at betegne dette egenmægtige Skridt, der blev kaldt »Brisantprovisoriet«, som den »sorte Sky«, der tilslørede Ministeriets Stilling og lagde sig dødbringende omkring Rigsdagsarbejdet. Den burde fjernes, inden man gik videre, og derfor foreslog han at standse Behandlingen af Finansloven og straks nedsætte et Udvalg, der kunde skaffe Klarhed over det skete. Resultatet blev, at Udvalget efter kort Tids Forløb forelagde Folketinget en Beslutning, der tilkendegav, at man ikke kunde indrømme Nødvendigheden af det foretagne Skridt. Denne Beslutning vedtoges med 85 Stemmer mod 12. Hvis Hørring i Stedet for at udstede Provisoriet havde indkaldt Rigsdagen til Valgbrevenes Prøvelse, kunde den samtidigt i Stilhed have drøftet denne Sag, som nu blev Indledningen til en ny Konflikt. Følgen var, at Samlingen 1898 blev gold. Situationen tilspidsedes yderligere, da en Række Sager afvistes ved Dagsordner, der indeholdt Misbilligelser af forskellige Ministres Afgørelser.

Alt tydede paa, at det trak op til en ny Kamppolitik. Under Finanslovsbehandlingerne drog Reformpartiet særlig til Felts mod Militærbevillingerne, og det var her, at J. C. Christensen fremkom med den mærkelige Udtalelse, der ikke stemmede med afdøde C. Bergs Opfattelse, at Landets Forsvar ikke burde ordnes med det Formaal at værne om vor Neutralitet, men kun i det Øjemed »at konstatere et Retsbrud«, hvis nogen vilde krænke vor Neutralitet. Trods forskellige Skærmydsler enedes Regering og Rigsdag dog om at vedtage en ordinær Finanslov.

Uagtet den 5. Juni 1899 var Grundlovens 50 Aarsdag, fandt der ingen Jubilæumsfest Sted; dertil savnedes den fornødne Enighed, og desuden hvilede Fællesforfatningen af 1855, den privilegerede Valgrets Indførelse 1866 og de nu tilbagelagte Provisorieaar som en Slagskygge over Forfatningen. Kort før Rigsdagens Sammentræden var ikke mindre end to Ministre fratraadt, nemlig Indenrigsminister Bardenfleth og Justitsminister Rump; medens Hørring selv overtog Justitsministeriet, indtraadte Ludvig Bramsen som Indenrigsminister. Men inden Bardenfleth gled over til sit Stiftamtmandsembede i Vejle, deltog jeg i en vigtig Forhandling med ham. Den førte til det første kommunale Telefonselskabs Oprettelse. Efter at Loven om Telefondrift var udkommet, skete der flere Steder i Landet en Sammenslutning af Selskaber. Der rejste sig ogsaa en stærk Bevægelse paa Fyn for at oprette et Selskab for kommunal Drift, omfattende hele Øen. En saadan var hidtil ikke indført i nogen Landsdel; man kendte kun Statsdrift og Privatdrift. Som Medlem af Odense Amtsraad kom jeg i Forbindelse med flere Interesserede, navnlig med Konsul Hey fra Odense, og ved et Møde enedes man om at nedsætte et Udvalg paa fem Medlem-

mer med den Opgave at søge Indenrigsministeriets Samtykke til Gennemførelsen af Planen. Som Medlem af Udvalget fik jeg Lejlighed til at deltage i Forhandlingen med Bardenfleth, der straks optraadte afvisende. Han var paa den Tid Folketingsmand for Odense og havde, efter hvad der blev fortalt, stillet Boghandler Milo, som var Formand for det største Telefonselskab paa Fyn, i Udsigt at faa sin Kontrakt fornyet for de kommende 20 Aar. I hvert Fald udtalte Ministeren sig principielt mod at gaa over til Kommunaldrift, da han fandt, at det laa udenfor de Opgaver, som Kommunen var sat til at løse. Mellem Udvalgets Ordfører, Grev Ahlefeldt til Egeskov, og Ministeren udspandt der sig en heftig Diskussion, der førte til, at Greven slog i Bordet og advarede ham imod at modsætte sig et Ønske, hvorom der var Enighed mellem samtlige Amts- og Byraad paa hele Fyn. Tilsidst stillede han Ministeren i Udsigt, at hans Optræden vilde medføre et stort Frafald blandt Regeringens Tilhængere i det fynske Højre ved næste Valg, hvis han fastholdt sin Modstand. Denne kraftige Salut gjorde øjensynlig Indtryk paa Bardenfleth; thi nu svarede han, at hvis der efter en Afstemning i *hvert eneste* By- og Amtsraad var Flertal for Planen, vilde han ned sætte en Kommission til at taksere Værdien af de bestaaende fynske Telefonselskaber, og hvis Kommunerne derefter fastholdt deres Ønske, vilde han give den forlangte Koncession. Da dette Tilsagn blev bekendt, forsøgte Styrelsen af det Miloske Telefonselskab at faa blot ét Byraad til at stemme imod. Opmærksomheden blev navnlig henvendt paa Nyborg Byraad, i hvilket der sad to Mænd, som ogsaa var Medlemmer af den Miloske Bestyrelse. Disse to Mænd nedlagde deres Hverv for tilsyneladende upartisk at kunne stemme imod Sagen, men desuagtet blev den vedtaget med én Stemmes Overtal. Som vi

vidste, blev der Flertal i alle de andre Byer og i Amtsraadene, altsaa maatte Ministeren til at nedsætte en Taksationskomité med kongelig Kommissarius, Kammerherre Tobiesen som Formand. Den kom til det Resultat, at det gamle Selskab skulde have en Million Kroner i Afstaaelse, medens man havde ventet at slippe med ca. 700,000 Kr. Tilfældet vilde, at jeg den Aften, da Sagen blev afgjort, kom til at rejse sammen med Tobiesen paa Færgen over Storebælt, og uden vistnok at ane, at jeg var Medlem af Kommunernes Udvalg, fortalte han paa sin flotte Maade, som jeg kendte fra hans Minister-tid, at nu havde han s'gu været med til at sætte Punktum for Fynboernes Tilbøjelighed til at drive Telefoner: »Hvad Satan skal Kommunerne ogsaa blande sig i det for?« Jeg tænkte mit ved at høre en saadan Udtalelse af den af Ministeriet udsendte Taksator. Da Sagen nogen Tid efter forelaa til Afgørelse i et Møde af Delegerede fra de fynske Kommuner, viste der sig Betænkelighed ved at skulle udrede et saa stort Beløb. Da jeg mærkede, at den Ængstelse kunde ødelægge Sagen, tog jeg til Orde og mindede om, at vi stod med Myndighed til om saa skulde være at sætte hele Fyn i Pant for Millionen, da Udvalget var enigt om at ordne Pengeforholdene saaledes, at man stiftede et Laan for at dække Udgiften. Garantien vilde derfor blive fordelt efter faste Regler saaledes, at hver Kommune altid vidste, hvor stort et Beløb den var Garant for. Selskabet skulde ikke udstede Aktier og ikke yde Kommunerne noget aarligt Udbytte, men lade Driften betale Rente og Afdrag. Til Bestyrelse for det nystiftede Selskab skulde der vælges Delegerede i Forhold til Garantisummens Størrelse, og disse valgte derefter Bestyrelse med det for Øje at lade By og Land saa vidt muligt være ligeligt repræsenteret. Under den fortsatte Forhandling mindede jeg om de

mange smukke Udtalelser, der lød ved festlige Lejlighe-
der om et godt Forhold mellem By og Land. Her stod
vi nu i en Situation, hvor man skulde gøre Ord til
Handling. Resultatet blev, at Sagen gik i Orden. Kon-
sul Hey ydede den sin værdifulde Støtte og blev Forret-
ningsudvalgets Formand. Jeg valgtes til Revisor og blev
en Del Aar senere Medlem af Bestyrelsen. Efter de
første 20 Aars Forløb er Selskabets Koncession fornyet
for andre 20 Aar, ligesom det er udvidet til at omfatte
Langeland, Ærø og Taasinge.

Efter dette Sidespring vender jeg tilbage til den po-
litiske Situation. Ude i Landet var der stærk Stemning
for snarlig Gennemførelse af de Reedtz-Thottske Skatte-
love, men det viste sig, at der var Uenighed i Re-
formpartiet om Forhøjelsen af Brændevinsskatten,
hvilken Merindtægt skulde tjene til Dækning af
Nedgangen i Tolden paa Livsfornødenheder. Efter-
haanden blev det klart, at »Fattigmandsnapsen«
var stærk nok til at vælte hele Lovkomplekset. Det
kunde ikke gennemføres uden at spalte baade Højre
og Reformpartiet, og da man paa begge Sider hellere
saa Sammenholdet bevaret end Lovens Vedtagelse,
blev Resultatet negativt. Dog søgte man at dæk-
ke over det ved at nedsætte en Kommission, som
skulde beskæftige sig med en retfærdig Omordning af
Skatteforholdene og navnlig have Opmærksomheden hen-
vendt paa Indførelsen af en Indkomst- og Formueskat
til Staten. Ingen havde ivrigere end Grosserer Kædt
agiteret for den højere Brændevinsskat, og da det lidet
opmuntrende Resultat forelaa, betragtede han sin Rigs-
dagsmission som endt. Folketinget mistede i ham en af
sine dygtigste Talsmænd for Frihandelen og en af sine
mest uegennyttige Personligheder.

Ved Samlingens Slutning indsaa Konsejlspræsident

Hørring, at ogsaa han var kørt fast, og jeg ved, at det nu var Kong Christians Hensigt at lade Venstre træde til. Men Estrup mente, at Højre stadig var klar til at danne en ny Regering. Ganske vist anede det forhandlende Højre, som jeg senere skal meddele, intet derom. Den 27. April 1900 dannedes saa det tredie Højreministerium efter Forliget, og det fik et endnu mere Estrupsk Præg end det forrige. Godsejer Hannibal Sehested sattes i Spidsen, og de øvrige Ministre blev Professor Scharling Finansminister, Professor Goos Justitsminister, Direktør L. Bramsen Indenrigsminister, Provst Bjerre Kultusminister, Godsejer Juul-Rysensten Trafikminister, Oberst Schnack Krigsminister, Kommandør Middelboe Marineminister og Hofjægermester Frijs Landbrugsminister. Som en Haandsrækning til de Frikonservative blev denne Post først tilbudt Godsejer Rotbøll, men da han spurgte, hvilke Magtmidler, Hannibal Sehested raadede over, vidste denne kun at henvise til provisoriske Love. »Saa skal De have Tak,« svarede Rotbøll, »i den Leg deltager jeg ikke«.

Den nye Konsejlspræsident havde, uagtet sit Sæde i Landstinget, aldrig spillet nogensomhelst politisk Rolle og maatte derfor betragtes som en slet og ret Topfigur. Han og de øvrige Ministre viste snart deres Taknemmelighed mod Estrup ved at faa ham udnævnt til kongevalgt Landstingsmand. Flere af dem var dygtige Fagmænd, men Danmark havde ikke siden Grundlovens Dage haft et Ministerium, hvis Medlemmer besad ringere politisk Indsigt end dette. Ogsaa af den Grund sørgede de for at have Estrup i Nærheden som Raadgiver.

Nogle Maaneder efter Regeringens Udnævnelse afholdtes i Odense en stor Landmandsforsamling, der overværedes af Kronprinsregenten, da Kongen opholdt sig i

Wiesbaden; flere af de ny Ministre, deriblandt Konsejlspræsidenten, var ogsaa til Stede. Ved denne Lejlighed holdt Kronprinsen en Tale, som vakte Opsigt paa Grund af dens politiske Karakter. Han fremhævede, at Ministrenes Navne var kendte baade i Ind- og Udland og udtalte Ønsket om, at man nu fra alle Sider vilde samles i enigt Arbejde om dette Ministerium for at skabe den Fred, der var en Betingelse for Samfundets heldige Udvikling.

Efter Festmaaltidet gik Kronprinsen rundt og hilste paa mange af de Tilstedeværende, og da han kom til mig, spurgte han straks, hvad jeg mente om den politiske Situation? Jeg svarede, at hvor stærkt jeg end delte Kronprinsens Ønske om et frugtbringende Samarbejde, havde jeg ingen Tillid til, at dette Ministerium evnede at tilvejebringe et saadant. Han saa bebrejdende paa mig og spurgte, om jeg da vilde dømme dette Ministerium, før jeg kendte dets Handlinger? Jeg svarede, at dersom det var syv nye Mænd, som jeg aldrig før havde hørt eller set, vilde min Dom være forhastet, men Ministrene var jo gamle Bekendte, om hvis politiske Fremtid man ikke kunde være i Tvivl. Jeg var klar over, hvilken Aand der egentlig prægede Regeringen, og da jeg saa Kronprinsens Overraskelse ved disse Ord, tilføjede jeg min Forundring over, at han ikke var blevet underrettet om, hvad der i disse Dage var sket. Landstingets Højre var nemlig sprængt under Forhandlingerne i den nedsatte Skattelovskommission og vilde herefter staa delt i to Grupper. Kronprinsen blev øjensynlig forbavset over denne Oplysning, men da han mærkede, at de Omkringstaaende fulgte Samtalen med Opmærksomhed, afbrød han, idet han venligt bad mig hilse min Hustru, der paa Grund af Sygdom var forhindret i at være til Stede.

Derefter gik jeg hen til Reedtz-Thott og bebrejdede ham, at han eller hans Meningsfæller ikke havde oplyst Kronprinsen om den politiske Begivenhed. Baronens svarede, at han ikke havde villet optræde som selvbestaltet Raadgiver da han ikke var blevet spurgt ved det nye Ministeriums Dannelse.

Nogen Tid efter min Hjemkomst til Kjøbenhavn, kaldte Kronprinsen mig til sig og indledede en Samtale. Under denne udtalte han sin Beklagelse over, at hverken Greverne Frijs, Ahlefeldt eller Baron Reedtz-Thott, der daglig gik ind og ud hos ham, havde nævnt ét Ord om Sprængningen indenfor Landstingets Højre. Jeg fortalte ham saa Reedtz-Thotts Svar paa min Bebrejdelse. Kronprinsen blev forundret over at høre dette, da han vidste, at Kongen havde været til Sinds at lade Venstre træde til. Men forinden havde han henvendt sig til Landstingets Højre og spurgt, om Partiet endnu mente, at det var i Stand til at danne Ministerium, hvortil der blev svaret Ja. Det var altsaa klart, at kun den ene Side af Højre, den Estrupske, havde svaret, medens den moderate Fløj, der var stemt for et Systemskifte, var holdt udenfor. Kronprinsen beklagede, at nogle Blade havde udbredt det Rygte, at Ministeriet havde bedt ham om at sige nogle venlige Ord til dets Anbefaling. Det var fuldstændig grebet ud af Luften. »Min Tale om Ministeriet Sehested,« sagde han, »var alene dikteret af Følelsen af, at jeg den Dag repræsenterede min Far og derfor gerne vilde sige nogle Ord, som jeg vidste vilde glæde ham«.

Ministeriet Sehesteds Regeringstid blev selvfølgelig kun af kort Varighed. Da Rigsdagen traadte sammen, begyndte man med at forelægge en Række Skattelovsforslag af et ganske andet Indhold, end de af Ministeriet Reedtz-Thott fremsatte, uagtet Kommissionen havde af-

givet sin Betænkning over de af den udarbejdede Skatte-reformer. Konsejlspræsidenten kom tilmed hurtig i Konflikt med Grev Frijs, hvorved det daarlige Sammenhold i Højre blev aabenbaret for alle. Sehested havde nemlig henvendt sig til Grev Frijs for at komme til Klarhed over, hvorledes han og hans Meningsfæller vilde stille sig overfor det nye Ministerium, og han havde da faaet det Indtryk, at han kunde regne med de Herrers Støtte. Da Forhandlingerne i Landstinget viste et modsat Resultat, henviste Sehested til denne Samtale, men Frijs erklærede, at han som Betingelse for sin Støtte udtrykkelig havde krævet, at Ministeriet skulde føre sin Politik saaledes, at Skattelovene kunde gennemføres. Rigtigheden heraf benægtede Sehested, hvorpaa Frijs tog Anledning til i en skarp Tone at svare: »Dette er et Dementi, paa hvilket jeg ikke vil svare paa dette Sted«. Denne Replik lod formode, at Ordvekslingen vilde faa skæbnesvangre Følger. Dagen efter afgav Sehested en skriftlig Erklæring, hvori han gav Frijs Medhold i sin Paastand, idet han erkendte, at skønt det var undgaaet hans Opmærksomhed, »maatte det vel forholde sig saaledes«. Endvidere fandt Konsejlspræsidenten sig foranlediget til at meddele, at hvis han ved hin Samtale havde forstaaet Frijs rigtig, vilde han overhovedet ikke have dannet Ministerium. Hermed var Bruddet ulægeligt indenfor Højre. Grev Frijs dannede i Forening med syv andre en selvstændig konservativ Gruppe under Navn: »Det frikonservative Parti«, og herover opstod et sandt Raseri indenfor Estrups Højre. Vreden fik blandt andet Udslag paa Partiets Delegeretmøde, der afholdtes kort efter. Her fremstillede Schovelin Mogens Frijs som en Modsætning til gamle Grev Frijs, hvis Valgsprog havde været: »Jeg og mit Hus vil altid tjene Kongen«. Men det viste sig, at Citaternes Parlamentariker havde

citeret forkert. I »Berlingske Tidende« svarede Grev Frijs, at hans Faders Ord lød: »Jeg vil med mit Hus og alt, hvad jeg ejer, tjene gamle Danmark, mit elskede, sønderrevne Fædreland«.

Saaledes som Forholdene udviklede sig, havde det forhandlende Venstre, der nu af Reformpartiet blev kaldt »de Moderate«, faaet en vanskelig Stilling, men naar der var Udsigt til, at Reformpartiet vilde gennemføre praktiske Reforme, faldt det ikke os »Moderate« ind at lægge det Hindringer i Vejen. Men saalænge Partiet svingede mellem Konflikt og Reforme, levede man i Uvished om, hvad dets egentlige, bærende Politik var. Vi blev ved alle Lejligheder hundset og mistænkeliggjort, og idelig beskyldtes vi for, at vort Formaal var en Sprængning af Reformpartiet, medens Virkeligheden var den, at vi støttede loyalt, hvor Forhandlingspolitiken blev videreført. Der var intet, der krænkede Partiet mere, end naar der blev sagt, at det egentlig fortsatte »de Moderates Politik«. Et lille Eksempel herpaa skal jeg anføre. Under en Pavsse i Folketinget søgte Medlemmerne ned i det saakaldte »Snapsting« for at nyde en Forfriskning. Da jeg kom derind, var alle Pladser optaget med Undtagelse af et lille Bord, hvorved der kun sad J. C. Christensen og Jens Busk, der som bekendt var Katolik. Jeg tog en Stol og satte mig hos dem, idet jeg gjorde Undskyldning for, at jeg ved min Nærværelse mulig forstyrrede deres Samtale. Det lod til, at jeg ikke generede, og de bad mig — tilsyneladende venligt — tage Plads. Det varede imidlertid ikke mange Minutter, inden Idyllen forsvandt. Jens Busk sagde nemlig til J. C.: »Naar vi nu faar Valg igen, ryger Resten af de Moderate«. J. C. svarede blot: »Tror du det?« »Ja,« svarede Jens Busk, »det tror A' men det gør jo heller ikke noget, for de siger jo stadig, at vi fortsætter deres Po-

litik«. Nu blev det min Tur. Jeg spurgte: »Har du ikke lagt Mærke til, Jens Busk, at en Mand kan falde, medens Sagen, han kæmpede for, sejrer?« Jens Busk tilstod, at det havde han aldrig set, hvortil jeg bemærkede, at det kom af, at han ikke var hjemme i Historien. Jeg gjorde ham da opmærksom paa, at vi jo engang her i Landet havde en Konge, som blev kaldt Knud den Hellige. Han satte sig for at lægge Tiende paa den danske Jord til Fordel for Kirken, men Bønderne rejste sig herimod og dræbte ham i Odense. »Han faldt, Jens, men Tienden fik vi, og den har vi endnu«. Endvidere mindede jeg ham om, at i Norge levede der engang en Konge, som hed Olaf den Hellige. Denne Mand tog sig for at kristne sit Folk; *han* faldt ogsaa for *sin* Sag, men Kristendommen gik sin Sejsgang efter hans Død. Her afbrød J. C. mig og sagde: »Dér ramte Du Jens lige i Centrum, for det er jo to af hans Helgener.« Fornærmeth rejste Busk sig og forlod os med de Ord: »Klaus Berntsen vil altid stikle til min Religion«. Da J. C. spurgte mig, hvad han mente med sin Hentydning, fortalte jeg ham, at han sigtede til et Ordskitte, vi engang havde haft under Tiendelovsbehandlingen. Han beskyldte mig da for at jeg var »ør« i Hovedet, hvortil jeg havde svaret, at jeg hverken var »ør« eller »katolsk«. Det Ord betragtede han som en »Stikpille«, fordi han var gaaet over til Katolicismen, medens det i Virkeligheden er et fynsk Mundheld om én, der ikke er helt klar i Hovedet. Skønt J. C. og Jens Busk stod sammen i Reformpartiet, var Baandet mellem dem ret skørt, fordi Jens Busks Hjerter altid slog varmt for den yderste radikale Fløj, og dertil kom, at han »snakkede« mere end godt var. Dette Forhold traadte frem ved flere Lejligheder, men særlig den Dag, da Jens Busk holdt 25 Aars Jubilæum som Medlem af Finansudvalget, i hvilken Anledning han ind-

bød samtlige Medlemmer til en »bedre Middag«, hvor J. C. som Udvalgets Formand holdt Festtalen og indledede denne med en Fortælling om, hvorledes det var gaaet til, at Busk var blevet en saa veltalende Mand. Hans Moder havde nemlig den Dag, Jens blev født, bedt Jordemoderen om at skære ham godt for Tungebaandet, da det var hendes højeste Ønske at faa en veltalende Søn. Jordemoderen var straks villig; men hun skar for dybt.

Det var haabløst for Ministeriet at føre en aktiv Politik. Dets Skattelove, der som sagt adskilte sig fra de Reedtz-Thottske, mødte afgjort Modstand i begge Ting; foruden de Frikonservative stemte nu ogsaa Højremænd som Jacob Scavenius og Lars Dinesen imod. Under en forvirret Situation opløstes Folketinget, og nye Valg afholdtes 3die April 1901. De medførte et knusende Nederlag for Højre, idet Reformpartiet vandt tolv og Socialisterne to nye Kredse, medens Højre kun beholdt ti. Det forhandlende Venstre kom ind med 16 Mand, men maatte savne sin gamle Fører, Frede Bojsen, der havde trukket sig tilbage. Han følte sig ikke alene syg, men var tillige kommet til den Overbevisning, at hans Person var en Hindring for et Samarbejde mellem hans Gruppe og Reformpartiet, der stadig siden Forliget havde angrebet ham med den største Hensynsløshed. Herefter blev N. Neergaard det forhandlende Venstres selvskevne Fører. Allerede ved sin Indtrædelse i Folketinget 1887 var han særlig udrustet til en fremragende Stilling i det parlamentariske Liv. Han var baade cand. mag. i Historie og statsvidenskabelig Kandidat og havde dertil ved Studierejser i Udlandet tilegnet sig udstrakt Kendskab til politiske Forhold og Systemer. Den liberale Gladstone var navnlig hans Forbillede. Blandt de Egenskaber, N. Neergaard havde fælles med Bojsen, var solid

Veltalenhed, hensynsfuld og uselvisk Optræden, men ogsaa en vis Mangel paa aggressiv Udfoldelse af sine Evner i den offentlige Debat.

Det var med Sorg, jeg tog Afsked med Frede Bojsen. Jeg havde staaet Last og Brast med ham lige fra min Indtræden i Rigsdagen 1873. Vort Venskab havde staaet sin Prøve og vil blive bevaret, til Døden skiller os. Han var en af de mest sympatiske Politikere, jeg har kendt. Aldrig søgte han sin egen Ære; Sagen var for ham det alt overvejende. Det var ikke hans Livsmaal at blive Minister, og det er muligt, at det hængte sammen med noget vejt i hans Karakter, men dette tilbageholdende, roligt dømmende og sagligt prøvende, som var hans Væsens Kendemærke, gjorde ham netop saa tiltalende. Man kan da sige, at hans Styrke som Menneske var hans Svaghed som Politiker. Selvfølgelig burde han have haft Ledelsen efter Forliget i 1894; det havde været den naturlige Udvikling. Men den slog Højre i Stykker til Skade for Partiet selv og til Gavn for dets yderliggaaende Modstandere.

III. SYSTEMSKIFTET.

DA Kong Christian den Niende i Juli 1901 vendte tilbage fra sin aarlige Rejse til Wiesbaden og erfarede, hvorledes den politiske Situation havde medført en Spaltning i Regeringspartiet, besluttede han endelig at foretage det saa længe ventede *Systemskifte*. Konsejlspræsident Sehested maatte indgive sin Afskedsbegæring, og Kongen kaldte derefter Professor, Dr. jur. Deuntzer, til hvem han overgav Dannelsen af et Venstreministerium. Det var paafaldende, at Opfordringen skete til en i politisk Henseende ukendt Mand og ikke til Reformpartiets Fører, J. C. Christensen, men da Overgangen til de nye Tilstande skulde foregaa moderat, fortalte Rygtet, at det var Prinsesse Marie, der henledte Kongens Opmærksomhed paa den lærde Jurist, der var velset i Hofkredse — navnlig for sin Evne til at fortælle morsomme Historier; men fra anden Side lød det, at det var Kronprinsen, der gjorde Udslaget. Som Regent under Kongens Fraværelse i ca. tre Maaneder havde han ofte forhandlet med Udenrigsministeriets højtansete Direktør P. Vedel, der varmt havde tilraadet et Systemskifte og henledet Kronprinsens Opmærksomhed paa Professor Deuntzer.

Den 24. Juli 1901 dannede Deuntzer sin Regering. Selv overtog han Pladsen som Udenrigsminister, medens

det øvrige Ministerium blev sammensat under skyldigt Hensyn til den Tredeling, der fandtes indenfor Reformpartiet. Kultusminister J. C. Christensen og Indenrigsminister Enevold Sørensen var Repræsentanter for »Bergianerne«, Finansminister C. Hage og Trafikminister V. Hørup var et Udtryk for Partiets »europæiske« Fløj, medens Justitsminister A. Alberti og Landbrugsminister Ole Hansen repræsenterede de femten, som i 1894 brød med os Moderate. Vi stod udenfor som Tilskuere ved de Takke- og Glædesfester, Begivenheden medførte. Ved en saadan, som det københavnske Demokrati afholdt, udviklede Deuntzer Ministeriets Program. Her vakte navnlig en Tale af Hørup berettiget Opmærksomhed, idet han fremkom med denne karakteristiske Udtalelse:

»Efter at Venstre har ført sin Krig igennem, vil det endnu stærkere vise sig, at det ikke var en ny Forfatning, Venstre vilde, men at den gamle skulde træde i Kraft. Alle Institutioner bliver, hvad de efter Forfatningen er: Kongemagt, Landsting, Folketing, Dommere, Embedsmyndigheder, kun at alle træder ud af Statskuppets Tusmørke i Forfatningens klare Dagslys. Herregud siger Højre, er det ikke andet? Og Herregud føjer mangt et radikalt Hjerte til, skal det være det hele? Men i 30 Aar var det vor største, ja vor eneste Sag. Den har fyldt et helt Slægtleds Liv, dog ikke et Aandedrag mere end den er værd«.

Ministeriet vilde altsaa leve paa det Program, vi havde skabt ved Forliget i 1894.

Efter Systemskiftet blev Folketingets Formand indbudt til at overvære en Sammenkomst ved Hoffet under et Besøg af Kongens fyrstelige Slægt fra Rusland, England og Grækenland. Ved denne Lejlighed udtalte Kejserinde Dagmar, at det nu maatte haabes, at det dan-

ske Folk vilde skønne paa, hvad hendes Fader ved dette Systemskifte havde gjort for det. Hun opfattede altsaa Kongens Handling som en Naade. Men Kong Georg indskød den Bemærkning, at et saadant Skridt burde være foretaget en halv Snes Aar tidligere. Han udtrykte dermed ogsaa sin Broder, Kronprinsens Opfattelse, som denne ved flere Lejligheder — ogsaa overfor mig privat — ikke havde lagt Skjul paa. Kong Edvard udtalte ogsaa sin Forundring over, at man i Danmark havde regeret imod Flertallet. Den gamle Konge sagde bebrejdende til Herman Trier, at Venstre havde brugt mange bitre Ord overfor de tidligere Ministre. Da Trier svarede, at i det politiske Liv betød dette ikke saa meget som i det private, bemærkede Kongen mildt, »at det dog ikke var kristeligt«, hvad Trier ved sin Tavshed hverken nægtede eller anerkendte.

For Socialdemokraterne var Systemskiftet et Skridt frem paa Vejen, medens Højre dømte det skarpt. Forbitrelsen over at være sat ud af Spillet kom særlig til Orde i det yderliggaaende Højreblad »Vort Land«.

Ved Rigsdagens Aabning den 5. Oktober 1901 mødte Kongen personligt, hvad der ikke var sket i en lang Aarrække. I Trontalen sagde han bl. a.: »Ved Kaldelsen af vort nye Ministerium har vi imødekommet Ønsket hos Folket om at betro Regeringens Ledelse til Mænd, der ogsaa har dets Tillid, og vi nærer den fulde Fortrøstning, at det vil forundes os at se et frugtbart Samarbejde mellem denne vor Regering og Rigsdagen. Det er vort Haab, at det derigennem vil lykkes at fremme det store Maal: Udadtil Bevaring af vort Lands Selvstændighed under venskabeligt Forhold til de fremmede Magter, indadtil Udvikling af den borgerlige og politiske Frihed, Løftelse af Folkets aandelige og økonomiske Liv«.

Folketinget vedtog derefter paa Forslag af Krabbe m. fl. en Adresse til Kongen, hvori det udtalte sin Glæde over Udnævnelsen af det nye Ministerium og sin Vilje til at støtte Regeringen i dens Bestræbelser for et frugtbringende Samarbejde.

Under Adressedebatten tog Harald Holm paa det forhandlende Venstres Vegne Ordet og tillod sig at minde om Forliget i 1894, fordi det efter vor Mening var Indledningen til det, der nu var naaet. Men denne formastelige Tanke afviste Reformpartiets Ordfører, Anders Nielsen. Det var bedst, mente han, om man herefter lod baade Forliget og Provisorierne ligge som hengemte Ting, der kun burde fremdrages, naar og hvor de kunde tjene som Skræk og Advarsel for Fremtiden. Adressen blev overbragt Kongen af Tingets Præsidium, H. Trier, Krabbe og A. Thomsen.

De militære Ministerier var overtaget af to dygtige Fagmænd, General Madsen og Admiral Jøhnke. Af de mange Lovforslag, som straks saa Dagens Lys, var der navnlig et, der vakte Opmærksomhed, nemlig det af Krigsministeren fremsatte Forslag til Lov om en Bevilgning paa 5 Mill. Kr. til Anskaffelse af nye Feltkanoner. De Hørupske Teorier i Retning af »Hvad kan det nytte?« skulde altsaa ikke overføres i Praksis. En Dag spurgte jeg General Madsen, hvordan Ministeriet var kommet til Enighed i dette Spørgsmaal med Hørup, der før havde sammenlignet Forsvarssagen med »en død Torsk«. Ministeren svarede, at Hørup aldeles ikke havde protesteret, selv da han mindede ham om den nævnte Udtalelse. Hørup havde blot sagt, at saa længe Højre havde Forsvarssagen i sin Haand, var den »en død Torsk«, men nu, da Venstre skulde løfte den, blev den levende. Da Sagen kom for i Tinget, kvalmede det for Socialdemokraterne, at de ikke blot skulde sluge en saadan Kamel, men tillige

stemme for en Medgift til Prinsesserne Louise og Ingeborg, et Forslag, der længe havde ligget urørt.

Ministeriet Deuntzer var vel et Udtryk for Parlamentarismens Sejr, men dets Regeringstid blev ikke en Dans paa Roser. Vanskelige Sager trængte paa og krævede en Løsning. Her skal jeg i første Række nævne Salget af de Vestindiske Øer. Denne Sag var først rejst under Ministeriet Frijs-Frijsenborg, men Modstanden var saa stærk, at den maatte henlægges, indtil den nu efter 30 Aars Forløb dukkede op paany. I Amerika var Tanken om at gennemføre Princippet »Amerika for Amerikanerne« blevet levende, og Opmærksomheden var derved henvendt paa Erhvervelsen af vore Øer. Efter at Roosevelt var blevet Præsident i September 1901, blev Forhandlingerne genoptaget, og man var kommet saa vidt, at den danske Gesandt i Washington var blevet enig med Regeringen derovre om en Betaling af 5 Millioner Dollars i Guldmønt. Det faldt altsaa i Deuntzers Lod at forelægge denne Overenskomst for Rigsdagen. Men Ministeriet opnaaede kun Folketingets, ikke Landstingets Tilslutning til Planens Gennemførelse. Det var den 95-aarige Kammerherre de Thygesons Nej, der gjorde Udslaget.

Et andet og endnu vanskeligere Spørgsmaal var Forsvarssagen. Den var under Estrups Ledelse blevet politisk forkvaklet og kunde derfor ikke ordnes i en Fart. Ministeriet foreslog Nedsættelse af en Kommission, der skulde udarbejde en samlet Plan, indeholdende Ordning af Hæren, Søværnet og Befæstningsvæsenet. Begge Rigsdagens Ting vedtog enstemmig Lov herom af 7. Marts 1902. Kommissionen talte 19 Medlemmer, ni blev valgt af Folketinget, ni af Landstinget og Herman Trier blev Formand; desuden valgte Ministeriet fire Sagkyndige, to fra Hæren og to fra Flaaden. Det forhandlende Ven-

stre fik kun to Medlemmer i Kommissionen, ét fra Landstinget og ét fra Folketinget, nemlig Jørgen Pedersen og jeg. Men de Sagkyndige, Ministeriet udpegede, var desværre indbyrdes uenige. Hær og Flaade trak hver til sin Side og vanskeliggjorde derved Samarbejdet i Kommissionen, der først naaede til at afgive sin Betænkning den 10. Juli 1908. Kløfterne var dybe. I Stedet for en samlet Indstilling kom der til at foreligge fire forskellige Forslag, ét fra Flertallet, der bestod af Reformpartiet og det forhandlende Venstres Medlemmer, og ét fra hvert af de andre Partier.

I Efteraaret 1902 afløstes Professor Matzen af den frikonservative Borgmester H. N. Hansen som Landstingets Formand, og han søgte i Forbindelse med Folketingets Formand H. Trier ved Hjælp af selskabelige Sammenkomster at tilvejebringe bedre Forstaaelse mellem Tingenes Medlemmer. Vejen viste sig dog ikke at være synderlig farbar.

I Samlingen 1902—03 gennemførtes en Række Love, deriblandt en om højere Almenskoler, hvis Formaal var at indføre en Art Enhedsskole med Mellem- og Realskole som Gennemgangsled fra Folkeskolen til de lærde Skoler. Men denne Enhedstanke, der vilde medføre, at Folkeskolen vilde blive betragtet som det nederste Trin paa Vejen til den akademiske Dannelse, mødte stærk Modstand hos det forhandlende Venstre, hvis Ordfører, Harald Holm, fraraadede den foreslaede Ordning. Hvis han havde undgaaet samtidigt at rette stærke personlige Udfald mod J. C. Christensen, vilde hans Kritik sikkert have øvet større Virkning, end Tilfældet blev. Loven vedtoges, men nu ser man, at i Princippet havde Holm Ret i sin Kritik.

Blandt andre vigtige Love, der gennemførtes, var Loven om Indkomst- og Formueskat til Staten samt Om-

bytning af Hartkornsskat med Ejendomsskyld; endvidere om Ændringer i og Tillæg til de gældende Regler for kommunal Beskatning og om Statstilskud til Kommunerne. Endelig kom Loven om Tvangsafløsning af Tjenden, hvis Gennemførelse vilde medføre en betydelig Udgift for Statskassen, men dette Offer betragtedes som en Retfærdighedshandling mod Bondestanden, paa hvilken Samfundsklasse næsten al Tiende hvilede. Den var oprindelig en Art Indkomstskat, som ved Tidernes Ugunst var flyttet over paa Bondejord, medens Herregaardene blev fritaget, og Kjøbstæderne kun udredte de saakaldte »Præstepenge«. Uagtet jeg paa det Tidspunkt ikke var velset af Ministeriet eller Reformpartiet, udpegede Landbrugsminister Ole Hansen mig dog til Tiendekommissær med Ret til at vælge, hvilken Tiendekreds jeg ønskede i Odense Amt. Jeg valgte da Lunde-Skam Herreder og fik den Glæde, at min Kreds blev blandt de første, der fik Tjenden afløst. Disse Love betegnede et virkningsfuldt Fremskridt i alle Beskatningsforhold. Hidtil var der ikke paalagt Skat til Staten af Formue og Indtægt, kun til Kommunerne var der indført Skat paa Formue og Lejlighed, dog ikke til Amtskommunerne, og derved var Skatterne paa Hartkornet i Forening med de indirekte Skatter ikke blot blevne for høje, men tillige uretfærdigt fordelt mellem Landets Borgere i By og paa Land. Det var imidlertid en dristig Overgang at lade samtlige Statsskatter paa fast Ejendom bortfalde fra 1. Juli 1904 og afløses af en Ejendomsskyld; det vilde have været mere praktisk, hvis man havde beholdt Hartkornsskatterne og ved en ny Matrikuling søgt at udjævne de store Uligheder, som i Tidens Løb var opstaaet derved, at store Strækninger af Landets Jord var blevet kultiveret, særlig i Jylland.

Ved Valgene til Landstinget 1902 fik Reformpartiet

atter Fremgang. Partistillingen ændredes saaledes, at der overfor Landstingets 28 Højremænd stod 21 af Venstrereformpartiet og 10 Frikonservative, hvortil sluttede sig tre af det forh. Venstre og én Socialdemokrat. Ministeriet kunde saaledes paaregne Flertal i begge Ting. Men efterhaanden som Reformpartiet gik frem ved Valgene, led vi »Moderate« Nederlag, og da vi i Realiteten i de fleste Sager kunde stemme sammen med Regeringen, besluttede vi efter Folketingsvalgene i 1903 ikke længer at opretholde et særligt Parti, men kun at danne en Valggruppe. Det var vanskelige Tider, særlig for Neergaard og mig, at komme igennem. I Udvalgene tog Reformfolkene altid Ledelsen, og til Ordfører i Tinget skulde man nok vogte sig for at vælge nogen af os. Derimod hændte det ofte, at d'Hrr. havde god Brug for vor Viden og vore Ændringsforslag, men naar disse kom til Behandling i Tinget, kunde ingen se, at det var fra os, de stammede. For at komme dette urimelige Forhold til Livs, foreslog jeg Neergaard, at vi ofte skulde tage Ordet i selve Salen for at hævde vor Indsigt og Mening, thi derved meddelte vi os jo til Vælgerne. Han gav mig Ret, og saaledes skete det, at vi, skønt ofte stemmende med Regeringspartiet, havde vor egen Tone, der ikke altid var Ministrene behagelig.

I Rigsdagssamlingen 1903—04 vedtoges Loven om Opførelsen af Kjøbenhavns Personbanegaard samt om Laan til Jordlodder for Landarbejdere. Genopførelsen af Christiansborg hørte ogsaa til Dagens Emner, men da Bevillingen hertil skulde behandles, kom Socialdemokraterne i Strid med sig selv. Det var jo et Slot, der skulde bygges, og den Tanke var just ikke egnet til at vække Begejstring hos en ægte Socialdemokrat, men paa den anden Side vilde Planen medføre megen Beskæftigelse til de kjøbenhavnske Arbejdere, altsaa var det uhyre van-

skeligt at stille sig afvisende overfor den. Dog, havde man dengang anet, at de ca. seks Millioner, som blev bevilget, vilde stige til henved det tredobbelte Beløb, var Forslaget faldet. Nu skyldtes det Socialdemokraten P. Knudsen, at hans Parti »gik til Biddet«, men han forlangte dog, at der foruden Hovedindgangen skulde være to Gennemkørsler til Fordel for Samfærdslen, som Slottet ikke maatte ligge i Vejen for. Efter Planen skulde Bygningen afgive Bolig for samtlige Statsmagter, Kongen, Rigsdagen, Højesteret. Slottet er nu, tyve Aar efter, taget i Besiddelse af disse Statsmyndigheder, men Kongen nøjedes dog med nogle Repræsentationsværelser. Rigsdagens Lokaler er smukke, men i høj Grad upraktiske. Akustikken i Folketingssalen er næsten umulig, og Rummet er allerede nu for lille.

Tilsyneladende saa alt lyst ud for Reformpartiet, men det sporede mere og mere, at Ministeriets tre Grupper kun med Vanskelighed holdt sammen. Allerede i Foraaet 1902 tog Døden V. Hørup, der ikke som Minister havde naaet at sætte sig noget Mærke udover nogle smaa administrative Foranstaltninger, som f. Eks. at faa Hjørneporten lukket op til Kongens Have, hvor nu hans Statue troner. Hvis han havde levet, vilde han uden Tvivl have forladt Ministeriet i 1905, da det radikale Parti blev dannet. Dør hørte han hjemme. Han havde sin Betydning som Oppositionsmand, Skribent og Redaktør, ikke som Magtens Indehaver. Hans Død betød ikke noget Tab for Ministeriet, maaske snarere en lille Beroligelse, hvortil det aabenbart trængte. Alberti fortalte senere, at han i Ministeriet Deuntzer havde oplevet 27 Kriser. Uroen holdtes i Længden ikke indenfor Ministeriets egne Døre, men sivede ud, og da jeg engang spurgte en Indviet om Grunden hertil, fik jeg til Svar, at det var Deuntzers bekendte Hund, som rendte »med Sludder«. Kon-

sejlspræsidenten havde nemlig en sort Puddel, der fulgte ham overalt, endogsaa i Ministermøderne.

Deuntzer eller »De-un-ser«, som Fynboerne kaldte ham, blev valgt til Folketingsmand i Høgsbros gamle Kreds, og mine fynske Landsmænd var svært betagne af hans Jævnhed og Ligeformhed. Paa sine Besøg i Gaardene gik han hjemmevant rundt og talte med Konerne baade i Køkken og Spisekammer, men udenfor de juridiske Sager stod Deuntzer ret uforstaaende overfor almindelige politiske Spørgsmaal. Det skimtede man allerede i den første Valghandling, hvori han deltog. Nogle Aar forud havde Rigsdagen vedtaget en ny Lov om Snekastning, der medførte, at Snekastningspligten i højere Grad end før blev lagt paa industrielle Virksomheder, medens den før laa paa Landbruget. Dette gav Anledning til, at en Bager i Ryslinge paa Valgdagen spurgte Deuntzer, om han ikke fandt det urigtigt, at Loven havde paalagt Bageren flere Snekastningsdage end en Gaardmand. Overfor dette Spørgsmaal stod Deuntzer blank, og han reddede sig ved blot at udtale: »Frem for alt, Sneen bør kastes«. Paa Tilbagerejsen til Kjøbenhavn kom vi i samme Kupé, og i Følelsen af at han var sluppet for let fra »Snekastningen«, spurgte han mig, hvorledes jeg vilde klare saadan et Spørgsmaal. Jeg kunde som mangeaarig Sogneraadformand og som Ordfører i Tinget for Snekastningsloven forsikre ham, at jeg ligefrem misundte ham et saadant Spørgsmaal, men tillige undrede mig over, at Spørgeren havde ladet sig nøje med det svævende Svar; forøvrigt gav jeg ham det Raad overfor Spørgsmaal af den Art at bekende sin manglende Indsigt, men gode Vilje til at ville sætte sig ind i Sagen.

Før Rigsdagssamlingens Slutning i Foraaret 1904 var der udbrudt Krig mellem Rusland og Japan foranlediget ved, at Rusland havde lagt Beslag paa Mantschuriet

og derved krydset Japanernes Plan om Overherredømmet i de Egne, og da Rusland ikke vilde trække sine Tropper tilbage trods givne Løfter herom, afbrød Japan den diplomatiske Forbindelse. England havde et Par Aar forud afsluttet en Traktat med Japan og derved foranlediget et spændt Forhold mellem sig og Rusland, altsaa kunde det anses for en ikke fjern Mulighed, at denne Krig mellem Østens Stormagter kunde faa Følger i Europa. Ministeriet henvendte sig i den Anledning til Finansudvalget om en Bevilling til forskellige Sikringsforanstaltninger, deriblandt Anlæg af en Skanse paa Salt- holmen for 600,000 Kroner, men da Krigsminister Madsen anvendte det dobbelte Beløb hertil, tog Socialisternes Ordfører, K. M. Klausen, Anledning til at rette et stærkt Angreb paa ham. Angrebet udviklede sig efterhaanden til at forøge Splittelsen indenfor Regeringspartiet, navnlig da det oplystes, at Krigsministeren havde indrettet 40 Kassematter i Fæstningen med 24 Køjepladser i hver uden Rigsdagens Samtykke. Endvidere havde han af Overskudet ved Driften af Usserød Klædefabrik, der sorterede under Krigsministeriet, anvendt et Beløb paa over 24,000 Kroner uden Bevilling til ny Uniformer. Disse Transaktioner kom naturligvis til Behandling i Folketinget, hvor navnlig Jens Busk rettede et nærgaaende Angreb paa Ministeren. Han udtalte bl. a., at Finansudvalget var »snydt og narret«, fordi General Madsen havde handlet egenmægtigt. Et Fertal af Udvalget udtalte senere en Beklagelse over Ministerens Adfærd og underrettede Konsejlspræsident Deuntzer om, at det havde bemyndiget Ordføreren til at gøre Rede for hele denne Sag, hvis Rigsdagen, naar Finanslovforslaget kom til anden Behandling, endnu fandt Madsen som Krigsminister. Denne Skrivelse foranledigede, at Generalen Juleaften selv indsendte Begæring om sin Afsked.

Han nævnte dog ikke et Ord hverken om Saltholmen eller Usserød, men gav kun som Grund sin Uenighed med Marineminister Jøhnke, mod hvem han rettede et heftigt Angreb, der gik ud paa, at Jøhnke skulde afskediges samtidig med ham. Deuntzer forsøgte at trække Sagen i Langdrag og prøvede paa under Haanden at faa Jøhnke til ogsaa at tage Afsked, hvad han ikke vilde. Saa gjorde J. C. Christensen, Alberti, Ole Hansen og Enevold Sørensen kort Proces og meldte sig fra ved Nytaarstid 1905. De følgende Forhandlinger førte til det Resultat, at hele Ministeriet indgav Afskedsbegæring, hvorefter Kongen overdrog J. C. Christensen at danne det nye Ministerium, der fik følgende Sammensætning: J. C. Christensen Konsejlspræsident samt Krigs- og Marineminister, Alberti Justitsminister, Ole Hansen Landbrugsminister, Raben-Levetzau Udenrigsminister, Vilh. Lassen Finansminister, Enevold Sørensen Kultusminister, Sigurd Berg Indenrigsminister og Svend Høgsbro Trafikminister. Sønnerne af Venstres gamle Veteraner opnaede nu den Stilling, som Fædrene havde fortjent.

IV.

J. C. CHRISTENSENS MINISTERIER.

FORUD for Ministeriets Dannelse havde J. C. Christensen udviklet sit Program for sine Partifæller og deri tilkendegivet, at man nu maatte gaa til en endelig Løsning af Forsvarsspørgsmaalet, uden at han dog turde stille væsentlige Nedsættelser i Udsigt. Han vilde foreslaa, at der paa Finansloven blev indført en Anmærkning, der gav Krigs- og Marineministeren Ret til at overføre til den ene Konto, hvad der sparedes ved den anden; endvidere ønskede han en Udvidelse af Forsøgsforplejningen i Hæren samt en Forhøjelse af Løjtnantsgagerne. Ved et Møde i Reformpartiet den 12. Januar krævede J. C. Christensen Tilslutning til sit Program og tilføjede, at hvis ikke et tilstrækkeligt Flertal vilde slutte sig til ham, maatte han afstaa fra at danne Ministerium. Dette Krav blev yderligere skærpet ved, at Anders Nielsen erklærede, at enhver, der ikke stemte Ja, vilde blive udelukket af Partiet. Resultatet af den derefter foretagne Afstemning blev, at 62 stemte Ja, medens 8 svarede »stemmer ikke«. Disse 8 var Alfred Christensen, Fogtmann, Krabbe, Kristiansen-Beder, Kristjan Pedersen, Pedersen-Annise samt Slengerik og Zahle. De vilde ikke følge Venstre i dets Stilling til Forsvarssagen.

Efter at Ministeriet var dannet, blev der rettet Spørgsmaal til »de Otte«, om de agtede at udtræde af Partiet, hvortil de svarede Nej. De krævede et Parti-

møde sammenkaldt og en lovlig Afstemning foretaget om følgende Punkt paa Dagsordenen: »Endelig Afgørelse af det ved Partimødet den 12. Januar fremkaldte Forhold«. Forholdet blev imidlertid ikke afgjort i dette Partimøde. Stillingen var i Virkeligheden den, at »de Otte« ikke frivilligt vilde udtræde, og at Flertallet ikke ønskede at foretage »Udsmidningen«. Saaledes opsattes Afgørelsen en Uge. Da afholdt Venstrepartiet et nyt Møde den 26. Januar, hvor Bestyrelsen foreslog at udelukke »de Otte« af Partiet tilligemed Læge Rørdam. Herman Trier erklærede, at da den Sprængning, der længe havde truet Partiet, nu blev en Kendsgerning, vilde han gaa med »de Otte«, hvis man af Partiet udelukkede den Del, der stod ham nærmest. Hertil sluttede sig Poul Christensen, Jensen-Onsted og Doose. Efter en kort Forhandling vedtoges Udelukkelsen med 49 Stemmer, hvorefter de 12 straks organiserede sig som Parti under Navnet »Folketingets Venstre« med Zahle som Formand. Samme Aften udstedte Reformpartiet et nyt Program, dog uden at omtale det springende Punkt om Umuligheden af at ned sætte Militærudgifterne, hvorefter to nye Udmeldelser fandt Sted, nemlig fra Jungersen og Anton Jensen.

Dagen efter mødte jeg tilfældigt Alfred Christensen i Rigsdagsbygningen, og idet vi passerede hinanden, sagde han til mig: »Nu er Hotellet aabent, der er ledige Pladser til de Moderate; Reformpartiet er sprængt, og et nyt Parti er dannet«. Jeg svarede blot: »Saa bliver vi maa ske noget værd og kommer i Kurs paa ny!« Denne korte Samtale blev refereret i »Politiken« med den Om skrivning, at jeg havde sagt, at de Moderate vilde blive »kostbare«. Jeg fandt det ikke Umagen værd at foretage nogen Rettelse af dette private Ordskifte, men mærkede dog, at det hos enkelte havde efterladt en Brod, som først sent blev fjernet.

Forholdet mellem Reformpartiet og det forh. Venstre blev foreløbig som hidtil, og der blev ikke fra nogen Side gjort Forsøg paa at bedre det. Navnet »Moderat« var næsten et Skældsord, og »Rebellerne«, som det ny Parti blev kaldt, vilde have faaet et stærkt Vaaben i Hænde mod Ministeriet, hvis det var lykkedes at aabne »Hotellet« for os.

Under Forhandlinger om militære Bevillinger erklærede J. C. Christensen, at han ikke havde nogen Tro til, at vi kunde opnaa væsentlige Beparelser i de militære Udgifter, før der skabtes en Overenskomst mellem Magterne: »Det er en Tro, jeg deler med mange trindt om i hele det civiliserede Samfund, en Tro, der ikke rokkes, fordi man har Lyst til at vise Mistillid til et Ministerium, der nylig er dannet«. Disse sidste Ord blev ofte varieret i Angrebene fra det nye radikale Parti mod J. C. Christensen. Fra alle Talerstole og gennem radikale Blade lød det: »*J. C. Christensen har tabt sin Tro*«. Denne »Trosforskel«, der sprængte Reformpartiet, lever endnu, og det vil den blive ved med, saalænge Sætningen »hvad kan det nytte« ogsaa lever. Hørup var død, men det Frøkorn, han ved disse Ord nedlagde, spirer stadig. Dog, da de Radikale havde Magten under Verdenskrigen, gjorde Ministeriet den Erfaring, at under fredelige Forhold kan Programmet hævdes, men kommer Faren, og man staar med Ansvar, kan der ikke regeres under det Mærke. Det Blad i Danmarks Historie, der kommer til at omfatte den militære Politik i 1914—18, vil indeholde en gavnlig Lære herom. Den radikale Overlærer Markus Hansen fandt et træffende Udtryk for sin Misfornøjelse med de Radikales militære Standpunkt under Verdenskrigen, da han sammenlignede det med en Afholdsmand, som kun vil være afholdende mellem Perialerne.

I Aaret 1905 indtraf den store Begivenhed, at Norge

blev et selvstændigt Kongerige. Efter at det norske Folk ved en Afstemning havde tilkendegivet, at det som Regeringsform foretrak Kongedømme for Republik, indledede den norske Regering Underhandling med vor Regering om, at Prins Carl maatte modtage Valget, og da hans Bedstefader, Kong Christian den Niende, gav sit Samtykke, blev Prinsen Norges Konge. I Tilknytning til Landets gamle Kongerække holdt han sit Indtog i Christiania under Navnet Kong Haakon den Syvende og tog til Valgsprog: »Alt for Norge«. Selv Republikanerne bøjede sig for denne Afgørelse. Det fremgaar af et Brev fra Bjørnstjerne Bjørnson til Udenrigsminister Løvland, hvori han skriver: »For os to gamle Republikanere er der saa intet andet at gøre, end hvad Garibaldi gjorde: Efter hele sit Liv at have tjent Republikken, valgte han at tjene Kongen«.

Aaret 1905 blev iøvrigt to betydningsfulde Spørgsmaal paa heldig Vis gjort til Genstand for Lovgivningsmagtens Overvejelse, nemlig Tuberkulosesagen og Fredssagen. Paa privat Initiativ var der gennem »Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse« udført et stort Arbejde for at komme den frygtelige Landeplage til Livs, og da Sagen kom til Forhandling i Rigsdagen, vedtoges en Lov, ifølge hvilken der bevilges store aarlige Understøttelser. Frugten af dette Arbejde har ført til det glædelige Resultat, at Danmark er det Land, hvor Dødelighedsprocenten af Tuberkulose-Patienter nu staar lavest i Europa. Som Formand for »De samvirkende Sogneraadsforeninger« er jeg Medlem af »Nationalforeningen«s Bestyrelse. Fredssagen vandt ogsaa et vigtigt Skridt frem. Siden Frederik Bajer i 1882 stiftede »Dansk Fredsforening«, havde Bevægelsen været levende, og senere udtalte Rigsdagen Tilslutning til dens Tanke, at Meningsforskelligheder mellem Landene, der

ikke kunde afgøres ad diplomatisk Vej, skulde undergives Voldgift ved Voldgiftsdomstolen i Haag. I Overensstemmelse hermed afsluttede Danmark i 1905 Traktat med Nederlandene. Lignende Traktater blev indgaaet med andre Stater, og en særlig Traktat afsluttedes senere med Prøjsen angaaende de slesvigske Optanter.

Den 29. Januar 1906 døde Kong Christian den Niende stille og blidt i en Alder af henved 88 Aar uden forudgaaende Sygdom. Samme Dag havde Kongen givet Audiens, blandt andet for den endnu ældre Fru Louise Phister, og tildelt Hæderstegn for lang og tro Tjeneste til Marinens Funktionærer. Ingen havde mærket særlige Tegn paa Træthed hos ham. Efter Audiensen lagde Kongen sig til Hvile, og dør sov han hen. Lykkelige Mand, der døde midt i Arbejdet efter at have afsluttet sin Dagsgerning.

Dagen efter udraabtes hans Søn, Frederik den Ottende, af Konsejlspræsident J. C. Christensen fra Amalienborgs Balkon. Den nye Konge udstedte en Proklamation til det danske Folk, hvori det udtaltes, at det var hans faste Beslutning urokkelig at holde Landets Forfatning og Love og at yde alle Ret og Retfærdighed. Naar Folket havde samme Tillid til ham som han til Folket, vilde Gud skænke dem sin Naade og Velsignelse. Han gjorde Frederik den Fjerdes Valgsprog til sit: »Herren være min Hjælper«.

I Folketinget udtalte Formanden, A. Thomsen, at Folket uden Hensyn til Stand og Samfundsopfattelse vilde ved Kong Christian den Niendes Baare anerkende hans Ridderlighed og Trofasthed, hans oprigtige Kærlighed til Fædrelandet. Til den nye Konge nærede Formanden det Haab, at han vilde handle i Forstaaelse med Folket og til dettes sande Fremgang. I Landstinget erklærede Formanden, H. N. Hansen, at naar Kong

Christian ved sit Livs Slutning stod som en Fyrste, i sjældnen Grad afholdt af Folket, og som en Monark, der var højt anset blandt Verdens Fyrster, saa skyldtes det hans pligttro Opfyldelse af sit kongelige Kald, hans milde Sind og hans redelige Tænkemaade. Til Sorgen over hans Bortgang vilde man knytte Haabet om, at hans Søn værdigt vilde vandre i hans Faders Fodspor.

Kongens Bisættelse fandt Sted i Roskilde Domkirke den 18. Februar. Blandt de fremmede Fyrster var bl. a. Kejser Wilhelm til Stede.

Som Følge af Valgperiodens Udløb blev der udskrevet Valg til Folketinget i Foraaret 1906. Resultatet blev, at Reformpartiet fik 56 Medlemmer, medens Socialdemokraterne nu steg til 24; Højre dalede til 11, medens det forhandlende Venstre og det radikale Parti hver fik 9 Mandater. Om Efteraaret afholdtes Landstingsvalg i 5 Kredse, og her valgtes Dr. Edvard Brandes — der i 1894 havde nedlagt sit Folketingsmandat — for første Gang samtidig med Piper, Bramsen og Harald Jensen. Partidelingen i Landstinget var nu saaledes, at Højre talte 27, Reformpartiet 20, de Frikonservative 10, medens det forhandlende Venstre og Socialdemokraterne hver fik 4 Mandater. I Sommerens Løb modtog Rigsdagen efter Indbydelse af Kongen Besøg af de islandske Altingsmedlemmer, 35 i Tallet. Det var første Gang, at et saadant Møde fandt Sted, og det blev festlige Dage med Udflugter rundt i Landet og Besøg hos Kongen paa Fredensborg Slot.

Ved Rigsdagens Aabning udtalte Kong Frederik Haabet om, at de nye Valg maatte have øget Rigsdagens Viljekraft og Mod til frugtbart Samarbejde om de Opgaver, hvis Løsning Folket ventede. Kongen meddelte, at han agtede at aflægge Besøg hos forskellige Monarker for yderligere at styrke Venskabsforholdet udadtil, og han

følte sig overbevist om, at Rigsdagen delte de Følelser, i Samklang med hvilke han havde anset det for naturligt og stemmende med sit Hjertes Trang, at hans første Besøg gjaldt Sverige og dets Konge. Det var jo et Aars Tid efter vore Broderlandes Adskillelse.

Som forudsagt i Trontalen fremsattes derefter en Række Lovforslag, hvoraf de 63 blev vedtaget. Blandt disse var Lov om Forlængelse af Nationalbankens Oktroj for et Tidsrum af 30 Aar. Desværre viste Finansloven et Underskud paa ca. 4 Millioner, og dette Beløb voksede Aar for Aar som Følge af det store Antal Love, der baade i denne og de følgende Samlinger blev vedtaget og forøgede saavel Statens som Kommunernes Udgifter, og det forslog kun lidt, at Regeringen fik en forøget Indtægt af Spiritus og Arveafgift tilsammen af $6\frac{1}{2}$ Mill. Kr. Jeg prøvede flere Gange i de Aar at slaa til Lyd for Sparsommelighed og fremhævede, hvor uheldig den Finanspolitik er, der gaar ud paa, at man i gode og fredelige Tider ikke blot bruger alle Indtægter, men stifter Gæld. Og jeg spurgte forgæves, hvad man vilde gøre, hvis en eller anden større Ulykke indtraf, men mine Advarsler var en Røst i Ørkenen. Ligeledes talte jeg imod Indførelsen af det metriske System. Saalænge dette System ikke var Skik i England, med hvilket vi havde den største Handelsforbindelse, hastede det ikke med at indføre det her; jeg paaviste de dermed forbundne betydelige Udgifter for Stat og Kommuner, samt den Forvirring, det vilde medføre i den daglige Omsætning Mand og Mand imellem.

Samme Aar fremsatte J. C. Christensen i Landstinget paany Forslag til Lov om en Ændring af Grundlovens Paragraf 32, hvorefter Tallet af Folketingsmænd skulde være mindst 124 og højst 132, men dette Forslag strandede atter, fordi Landstingets Højre fastholdt sit Krav

om Indførelse af Forholdstalsvalg, og de Frikonservative nægtede rent ud at medvirke ved en Grundlovsændring. Herved bidrog de til Landstingets egen Opløsning, uden at der fra Ministeriets Side var givet klar Besked om, hvorvidt de kongevalgte Medlemmer ogsaa skulde opløses.

Spørgsmaalet angaaende Forbindelsen mellem Danmark og Island blev stedse mere brændende. Under Kongens og Rigsdagens Besøg deroppe i Dagene fra 30. Juli til 10. August 1907 udstedtes en kongelig Resolution, hvorefter der blev nedsat en Kommission paa 20 Medlemmer, 7 fra Altinget og 13 fra Rigsdagen, hvis Opgave skulde være at gøre Udkast til en ny Ordning af Islands forfatningsmæssige Stilling i det samlede danske Rige. Denne Kommission med J. C. Christensen som Formand og Islands Minister Hannes Hafstein som Næstformand afgav sin Betænkning den 14. Maj 1908. Den indeholdt Forslag til en ny Fælleslov, der fastsatte det statslige Forhold mellem Danmark og Island. Ifølge den foreslaaede Ordning skulde Island være et frit, selvstændigt og uafhængigt Land forbundet med Danmark ved fælles Konge og en Del fælles Anliggender. Sammen med Danmark skulde Island danne en Statsforbindelse under Navnet »Det samlede danske Rige«. Kongens Titel skulde være: »Konge af Danmark og Island«, og endvidere skulde Udenrigspolitik, Finansvæsen, Orlogsflag, Fiskerirettigheder, Indfødsret, Møntvæsen, Højesteret og Handelsflaget, altsaa det danske Flag udadtil, være fælles, men dette sidste skulde ikke udelukke, at Islænderne tog sig et eget Hjemmeflag. Statsmagten skulde over de fælles Anliggender udøves af de danske Myndigheder, men forøvrigt skulde hver af Landene have fuld Raadighed over deres egne Sager. Endelig skulde Island udrede en bestemt Andel af Kongens Civilliste og Apana-

gerne for Kongehusets Medlemmer, Post- og Telegrafforbindelsen mellem Danmark og Island skulde ordnes af Regeringsmyndighederne i Forening, og Tvist om, hvorvidt et Anliggende var fælles eller ikke, skulde i sidste Instans afgøres af Højesteretsformanden. Denne Overenskomst kunde hæves efter 25 Aars Forløb, naar saadant blev forlangt af Rigsdagen eller Altinget, men hvad der end skete, kunde Fællesskabet om Konge, Udenrigsstyre og Forsvarsvæsen ikke opsiges. Alt tydede saaledes paa, at en i disse Hovedtræk aftalt Fællesordning vilde blive gennemført, men Skæbnen vilde, at mellem de 20 Fællesrepræsentanter var der ét Medlem af det islandske Alting, der tog Afstand herfra, og denne ene var Redaktør Skule Thoroddsen, en forhenværende Sysselmand, der fastholdt, at der kun skulde være ét Fællesskab mellem Danmark og Island, nemlig Kongen. Hvor utroligt det end synes, var denne ene Mand med sit særegne Synspunkt stærk nok til at vælte hele Overenskomsten.

I Rigsdagssamlingen 1907—08 gik Arbejdet altfor strygende. Der gennemførtes ikke mindre end 91 Love, hvorved Administrationen og ikke mindst de kommunale Raad blev segnefærdige under Arbejdet for disse Loves Gang ud i Livet. Iblandt dem fandtes den saakaldte Værgeraads- eller Børnelov, hvis Hensigt var en bedre Behandling af forbryderiske og forsømte Børn; endvidere om anerkendte Arbejdsløshedskasser, Ulykkesforsikring, Hjælpekasser, Alderdomsforsørgelsesloven forbedredes, idet Tidsfristen for ikke at have modtaget Fatighjælp blev nedsat ra 10 til 5 Aar, forinden Understøttelsen tildeltes. Ligeledes gennemførtes med vægtig Bistand fra N. Neergaards Side en ny Toldlov, som i vid Udstrækning medførte Nedsættelser i Tolden paa Livsfornødenheder. Det lykkedes endvidere J. C. Christensen

at tilvejebringe et bedre Forhold mellem Danmark og Tyskland. Det fik sit Udslag i, at Danmark under Medvirkning af Sønderjydernes energiske Fører, H. P. Hansen, fik gennemført en Traktat, der sikrede en retslig Stilling for de saakaldte »Optantbørn«, som efter Fredslutningen 1864 ikke havde Hjemstedsret hverken i Danmark eller i Tyskland. Denne Traktat blev ikke uden Grund stærkt kritiseret, idet den henviste til, at Grænsen mellem Danmark og Prøjsen var endelig fastsat ved Fredstraktaten af 30. Oktober 1864 og ved de Bestemmelser, som Kongen af Prøjsen og Kejseren af Østrig senere havde sluttet. Ikke mindre betænkeligt saa' det ud, at den danske Regering efter denne Traktat havde forpligtet sig til indenfor Rammerne af Landets Love at søge fjernet den i Befolkningen herskende Uvished angaaende det rette Undersaatsforhold, hvilket man frygtede vilde give den tyske Regering Paaskud til at blande sig i vore indre Anliggender saaledes, at enhver Ytring af Sympati fra Danmarks Side overfor Sønderjydernes Nationalfølelse kunde betegnes som værende i Strid med Traktatens Aand og Forudsætninger. Udenrigsministeren, Grev Raben-Levetzau, vilde berolige Folketinget med, at en saadan Forpligtelse var gensidig, saaledes at den prøjsiske Regering ogsaa havde forpligtet sig til lignende Forholdsregler; Ministeren oplyste, at Traktaten havde givet det positive Resultat, at henved 3000 Optantbørn allerede havde opnaaet prøjsisk Statsborgerret. I Landstinget behandlede Professor Matzen Sagen. Han betonedede det uheldige i, at Ministeriet i sin Meddelelse til Rigsdagen om Traktatens Afslutning havde erkendt, at Prøjsen var i lovlig Besiddelse af de sønderjyske Landsdele, thi herefter kunde man fra dansk Side ikke paastaa, at Artikel 5 i Pragfreden *endnu* hjemlede Danmark Ret til at forlange Folkeafstemning i

Nordslesvig. Matzen forlangte at faa Besked om, hvorvidt en saadan Erklæring var afgivet til den tyske Regering. Udenrigsministeren svarede, at Ordet »endnu« var uden reel Betydning, og at Estrup i sin Tid havde brugt en lignende Ytring i Anledning af Traktaten af 11. Oktober 1878, ved hvilken den prøjsiske og østrigske Regering enedes om at slette Paragraf 5 i Pragfreden. En fortsat Forhandling i 1908 om en Handelstraktat med Tyskland førte ikke til noget Resultat. Derimod lykkedes det Ministeriet at tilvejebringe en Overenskomst med Rigsdagen om at indføre lige Valgret og Valgbarhed for Kvinder og Mænd, der var fyldt 25 Aar, til Sogne- og Byraad, naar Vedkommende havde boet to Aar før Valget i Kommunen og for dette Tidsrum betalt Skat til denne. Ligeledes blev Valgretten til Amtsraadene forandret, og den privilegerede Valgret bortfaldt.

Den almindelige Valgret for Kvinder og Mænd var nogle Aar forud indført ved Valgene til Hjælpekasser og Menighedsraad, men Spørgsmaalet om en Udvidelse af kommunal Valgret var forblevet uløst. Efter at det fri-konservative Parti var dannet, gav dets Fører, Grev Frijs, senere Tilsagn om, at hvis et Folketingsvalg gav Venstre Medhold i denne Sag, der stod paa Partiets Program, vilde hans Parti ikke længer modsætte sig dens Gennemførelse. Derimod stod det gamle Højre stejlt paa sit forældede Standpunkt. Sagen maatte altsaa gennemgaa alle Stadier, indtil den endte i et Fællesudvalg. Man havde altid forudsat, at et Udvalgs Forhandling var hemmelig, men Socialisterne og de Radikale forandrede efterhaanden Opfattelsen heraf. De var nu naaet dertil at lade de vigtigste Forhandlinger straks finde Vej til Offentligheden gennem Partiernes Aviser. Da Formanden i Fællesudvalget om kommunal Valgret, Anders Nielsen, skarpt misbilligede dette Uvæsen, enedes man om at

nedsætte et snævrere Udvalg, hvis Medlemmer højt og helligt lovede ikke at røbe noget som helst om Forhandlingerne. Men faa Dage efter brød »Socialdemokraten« alligevel Løftet, denne Gang i Form af en Gengivelse af, hvad der havde staaet Dagen før i et sydsvensk Dagblad. Hvorledes en saadan Nyhed først var naaet over Sundet, kunde ingen fatte, end ikke Redaktør Borgbjerg, der var Medlem af Underudvalget. Trods alle Hindringer lykkedes det dog omsider at opnaa Flertal for en Indstilling, hvorefter almindelig kommunal Valgret for Mænd og Kvinder over 25 Aar blev lovfæstet, og Valgperioden forlænget fra 3 til 4 Aar. Under de mange Forhandlinger, som denne Sag gav Anledning til, oplevede jeg en Dag en lille Begivenhed, der maalte Afstanden mellem før og nu. Under en Pavsse, der indtraadte, spurgte gamle Estrup, om nogen havde begæret Ordet, og da Formanden svarede Nej, bad han om Tilladelse til med et Par Ord at udfylde Pavszen. Han udtalte da som sin uforgribelige Mening, at den eneste forstandige Valgretsordning saavel i Staten som i Kommunen var den, at de Personer, som udredede den største Skat, ogsaa burde have Hovedindflydelsen. Dog tilføjede han: »Jeg ved jo godt, at mine Ord er en Røst i Ørkenen«. Ja — unægtelig! Hans Magt var forbi. Resultatet blev som sagt, at den kommunale Valglov vedtoges i begge Ting og stadfæstedes som Lov den 20. April 1908. Hermed fuldendtes den kommunale Lovgivning, som man havde paabegyndt for 200 Aar siden.

Efter at Ministeriet J. C. Christensen havde faaet gennemført saa mange Mærkesager, stod det omsider overfor Gennemførelsen af en Forsvarsordning. Men denne Sag var blevet vanskeliggjort derved, at der i den nedsatte Kommission ikke var opnaaet Enighed om Hovedpunkterne. Rigsdagen ventede forgæves paa at mod-

tage Forslag fra Regeringen, og det viste sig snart, at Grunden ikke var Uenighed indenfor selve Ministeriet om Sagen. Vanskelighederne stammede navnlig fra, at der baade i Efteraaret 1907 og i Foraaret 1908 i begge Ting rettedes nærgaaende Angreb paa et af Ministeriets fremragende Medlemmer, Justitsminister Alberti, hvem man paa det stærkeste bebrejdede, at han sammenblandede sine Embedsforretninger med private Interesser, og at hans Administration ikke blot var præget af Vilkaarlighed, men af Magtskyge. Angrebene fik forøget Vægt derved, at Grev Frijs støttede dem i Forening med Edvard Brandes og L. Bramsen. Efter disse Angrebs Karakter og Kommentarerne i Pressen indsaar J. C. Christensen, at det vilde være en uholdbar Situation for hans Ministerium, at Rigsdagens Forhandlinger væsentlig blev en Strid om Justitsministerens private Sager. Han tog derfor Anledning til efter Rigsdagens Slutning, da Alberti en Dag beklagede sig over sit vaklende Helbred, at forestille ham, hvor ødelæggende det var for Ministeriets Handedygtighed og Venstres Stilling, at næsten alle Partier stod sammen i Anklager af en saa personlig og nærgaaende Art. Samtalen endte med, at J. C. Christensen henstillede til ham at udtræde af Ministeriet. Alberti indvilgede heri. Han fik et midlertidigt Laan af Statskassen paa $1\frac{1}{2}$ Mill. Kr. til den sjællandske Bondestands Sparekasse, hvis Formand han var, idet han som Grund angav, at der under de givne Forhold, naar han var udtraadt af Ministeriet, kunde være Fare for et Run. J. C. Christensen svarede ham da, at Sparekassen kunde laane paa sine Kreditforeningsobligationer i sin Reservefond, men dette vilde Alberti ikke under Paaskud af, at det blev en altfor dyr Maade at skaffe Penge paa, da Kursen stod lavt. Siden Vilh. Lassens Død havde J. C. Christensen nogle Maaneder fungeret som Finansmini-

ster, og i denne Egenskab var det, at han tilstod Alberti Laanet imod, at der blev stillet Obligationer som Depositum herfor. Sluttelig bad Alberti om, at Sagen maatte blive holdt hemmelig. Ogsaa det gik J. C. Christensen ind paa. Laanet blev udfærdiget, uden at Indenrigsminister Sigurd Berg eller nogen af de andre Ministre fik Meddelelse herom. For at forstaa dette maa man erindre, hvor nær Alberti *politisk* var knyttet til J. C. Christensen, som hidtil havde bevaret Tilliden til ham uden at kende hans finansielle Affærer.

Den 24. Juli 1908 fik Alberti sin Afsked med Pension og Titel af Gehejmekonferensraad. Datoen var mærkeligt nok Aarsdagen for Systemskiftet 1901. Samtidig med Alberti udtraadte Ole Hansen af Ministeriet, hvorefter han valgtes til Medlem af Nationalbankens Direktion, og J. C. Christensen dannede derefter sit andet Ministerium. Han optog N. Neergaard som Finansminister, Svend Høgsbro som Justitsminister, Jensen-Sønderup som Trafikminister og Anders Nielsen som Landbrugsminister. Hermed blev Forbindelsen mellem Reformpartiet og de »Moderate« endelig knyttet efter 14 Aars Adskillelse. De tidligere Forsøg paa Sammenslutning var hidtil mislykket, f. Eks. i 1903, da vi opløstes som Parti, men forblev samlet i en Valggruppe. Dengang vedtoges det at anmode Neergaard og mig om at forsøge, hvorvidt der i Ministeriet var nogen Tilbøjelighed til et Samarbejde. Vi delte denne Mission saaledes, at Neergaard talte med J. C. Christensen og jeg med Alberti. Da Gruppen nogen Tid efter holdt Møde, meddelte Neergaard, at J. C. Christensen ikke fandt Tidspunktet gunstigt for et nærmere Samarbejde, men han vilde dog tænke over Sagen og senere give et Svar. Dette udeblev imidlertid. Jeg gav derefter Meddelelse

om, at Alberti ikke havde den Opfattelse, at Tiden var moden til en nærmere Forbindelse mellem Partierne, men hvis vi alvorligt ønskede en Forstaaelse, fandt han, at der for os kun var én Vej at gaa: Vi skulde ved alle Forhandlinger og Afstemninger følge Ministeriet, og hvis der viste sig separatistiske Tilbøjeligheder indenfor Reformpartiet, maatte vi ikke lade os friste deraf til at støtte saadanne, men altid slutte Trop med J. C. Christensen. Dette lod vi os ikke byde. Ingen af os anede forøvrigt dengang, hvor mange Vanskeligheder Reformpartiet selv havde ved at holde sammen. Det var først efter Sprængningen af Partiet i 1905, at vi erfarede, at der indenfor Ministeriet Deuntzer, som tidligere meddelt, havde været ikke mindre end 27 Kriser.

Et andet Forsøg paa at ophæve Stridighederne mellem Reformpartiet og os fandt Sted en Dag i Sommeren 1907, idet J. C. Christensen kaldte mig ind i Ministerværelset og spurgte, om jeg ikke fandt, at Tidspunktet nu var inde til et Samarbejde. Hertil svarede jeg, at det kom an paa Vilkaarene. J. C. Christensen sagde saa, at han ikke havde ment, at vi skulde gaa i Parti sammen, men kun undlade at bekæmpe hinanden under Forhandlingerne og ved Afstemninger søge at komme til Enighed. Jeg spurgte saa, om det da ikke var Meningen, at vi skulde sættes i Kundskab om, hvilke Lovforslag Regeringen agtede at fremsætte, saa vi kunde faa Lejlighed til at tilkendegive vor Mening, forinden disse blev forelagt i Statsraadet? Men hertil svarede Konsejlspræsidenten, at det Ønske kunde han ikke opfylde; i saa Henseende vilde vi blive ligestillet med hans eget Parti, som heller ikke blev gjort bekendt med Forslagene, før de laa paa Tingets Bord. Det maatte udelukkende være Statsraadets Sag at tage Beslutning om Lovforslagenes Indhold.

Jeg fandt selvfølgelig ikke disse Vilkaar tilfredsstillende, og Forhandlingen blev derfor resultatløs; men da Neergaard, som sagt, ved Forholdenes Udvikling Aaret efter optoges i Ministeriet, blev Sammenslutningen en naturlig Følge heraf.

Som af et Lyn fra klar Himmel afbrødes imidlertid den Idyl, der kulminerede i J. C. Christensens Rejse med Kongefamilien gennem Jylland, og den politiske Situation forandredes med ét Slag. Den 8. September 1908 meldte Alberti sig selv til Politiet for Bedrageri og Falsk overfor den sjællandske Bondestands Sparekasse og den Smørekøbsforretning, han stod i Spidsen for.

Det irregulære Laan, som J. C. Christensen havde ydet ham, gjorde alligevel paa en vis Maade sin Nytte, thi det førte Forbrydelserne frem i Lyset. Da Neergaard ved sin Tiltrædelse i Juli som Finansminister paa J. C. Christensens Foranledning af Statsgældsdirektør Andersen var blevet underrettet om Laanets Eksistens, sendte han straks Direktøren til Alberti og forlangte, at det skulde være tilbagebetalt, inden Rigsdagen traadte sammen. Alberti tog Kravet med tilsyneladende Overlegenhed og svarede, at det var umuligt under de øjeblikkelige stramme Pengeforhold; »han vilde vist tværtimod blive nødt til at forlange yderligere Assistance«. Efter at have faaet denne Besked henvendte Neergaard sig til J. C. Christensen og anmodede ham om snarest at formaa Alberti til at tilbagebetale det irregulære Laan. Konsejlspræsidenten gik ind herpaa, og efter denne Samtale følte Alberti Jorden brænde. Yderligere skrev Folketingsmand Ove Rode nogle Redaktionsartikler i »Politiken« af nærgaaende Art, hvori han forsigtig berørte, at Revisorerne i Sparekassen havde set en Erklæring fra Privatbankens Direktion, som gik ud paa, at Banken laa

inde med for ni Millioner af Sparekassens Værdipapirer, men denne Erklæring kendte Bankens Ledelse intet til. Det viste sig da ogsaa senere, at den var falsk.

Jeg havde selv i de sidste Aar haft en tiltagende utryg Fornemmelse overfor Alberti. Siden han i 1894 forlod det moderate Venstre, havde jeg ikke staaet paa nogen fortrolig Fod med ham; hans lukkede Væsen tiltalte mig ikke; men jeg indrømmede, at han ejede en klar Forstand, juridisk Indsigt og stor Arbejdsevne. Saaledes som Forholdene havde udviklet sig, syntes jeg, at hans politiske Fald var en klog Handling af J. C. Christensen. Derved slap vi ogsaa for den Skandale, at det var Landets Justitsminister, som meldte sig til Politiet. Min Utryghed gav sig bl. a. det Udslag, at jeg som Kontorchef i »Østifternes Brandforsikring« hævede saa mange Penge, som det var mig muligt, af Brandkassens Midler, der stod i Bondestandens Sparekasse. Jeg ræsonnerede saaledes, at *hvis* det var galt fat med Alberti, maatte Forbrydelsernes Aasted være Sparekassen og ikke, som mange troede, hans Administration af Statens Midler. Min Forsigtighed førte til, at jeg redede over 100,000 Kr. af Brandforsikringens Penge, inden Sparekassens Virksomhed blev standset. Jeg var netop gaaet derhen for at hæve endnu et Beløb, da Ordet »Lukket« stoppede min Hensigt. Ingen vidste Besked eller vilde sige noget. Det var en Time efter Katastrofen. Jeg anede det værste.

Omtrent paa det Klokkeslet, da Alberti meldte sig, ventedes Kejserinde Dagmars Ankomst, og i den Anledning var Kongefamilien og Ministeriet forsamlede paa Toldboden for at modtage hende. Kong Georg af Grækenland var ogsaa til Stede. Just som Modtagelsen skulde foregaa, indfandt Justitsminister Høgsbro sig, forsinket og urolig. Politiet havde lige meddelt ham

Katastrofen. Han gik straks hen til Konsejspræsidenten og fortalte stille den store Ulykke. J. C. Christensen har senere sagt mig, at det sortnede for hans Øjne. Meddelelsen løb fra Minister til Minister — et opbevaret Fotografi, taget fuldkommen tilfældigt, viser den dybe Modsætning, der var mellem deres virkelige Sindstilstand og den Glæde, de maatte udtrykke over Kejserindens Besøg. J. C. Christensen havde dog Aandsnærverelse nok til ikke at forstyrre Gensynsglæden for Kongefamilien. Et Øjeblik før Kejserinden kom, gik han hen til Kong Georg, der fra sit urolige Land var vant til Overraskelser, og meddelte ham Katastrofen, idet han bad ham, saa snart han fandt Tidspunktet belejligt, at give Kong Frederik Underretning om den. J. C. Christensen tilføjede, at Konsekvensen af det skete maatte blive Ministeriets Afgang. Han vilde derfor søge Kongen den næste Dag for at indgive dets Afskedsbegæring. Denne Handling fraraadede Kong Georg ham bestemt med den Motivering, at den store Verden derved vilde faa det Indtryk, at hele Ministeriet ansaa sig som Medskyldige.

Dagen efter var J. C. Christensen hos Kongen, og det besluttedes, at Rigsdagen skulde indkaldes til Møde den 28. September, otte Dage før den i Grundloven fastsatte Frist. I denne Mellemtid svirrede Rygter af forskellig Art, og der blev vidt Spillerum for al Slags Mistæneliggørelse. J. C. Christensen havde nylig været uheldig med Udnævnelsen af en kongevalgt Landstingsmand. De to først udnævnte maatte trække sig tilbage, hvorfor Ministeriet kort før Rigsdagens Sammentræden for tredje Gang maatte gøre Indstilling. Udnævnelsen drejede sig nu om forhenværende Folketingsmand Gaardejer Sørensen-Egaa pr. Hjortshøj. Det var et

sørgeligt Vidnedsbyrd om, hvor højt Fanatismen mod J. C. Christensen paa det Tidspunkt var naaet, at Oppositionen sendte to Reportere fra Hovedstaden til Egaa ved Aarhus for hos Egnens Befolkning at udspionere, om der ikke var et eller andet forkert at melde om den nyvalgtes Vandel, som kunde være egnet til ogsaa at gøre ham umulig. Den Dag, Rigsdagen traadte sammen i September, 1908, kom Socialdemokraten K. M. Klausen og jeg til at staa ved Siden af hinanden. Da Aabningshøjtideligheden var forbi, hilste han paa mig og spurgte med en slet skjult Skadefryd i Stemmen, om jeg havde hørt, at der ogsaa var noget i Vejen med den tredje Kongevalgte. Det havde jeg ikke. K. M. Klausen fortalte da, at der havde været nogle Journalister ovre i Aarhus-Eggen, hvor de havde hørt det Rygte, at Sørensen-Egaa engang for Aar tilbage havde leveret forfalsket Mælk til Stedets Andelsmejeri og i den Anledning maattet betale en Bøde paa 1500 Kr. mod at faa Sagen dysset ned. Hertil svarede jeg: »Nej Klausen, den Historie er for tyk! I vore Dage kunde en saadan Hændelse ikke forblive skjult, tilmed da det er en Sag, der berører alle Andelshavere«. Men da jeg af denne Skrøne kunde mærke, at der var Modtagelighed for sensationelle Rygter, kunde jeg ikke nægte mig Fornøjelsen at sige, at jeg havde frygtet for noget endnu værre. Sørensen-Egaa boede jo i Nærheden af Hjortshøj, hvor det forfærdelige Mord paa en ung Pige aldrig var blevet opklaret Videre kom jeg dog ikke, før Klausen vendte sig og gik bort tilsyneladende helt udeltagende i denne min Frygt.

Ved Rigsdagens Aabning valgtes A. Thomsen atter til Formand, medens jeg blev første Viceformand. Straks efter Valget kom C. Th. Zahle til mig og spurgte, om jeg ikke skulde være Minister, men nøjes med at være

Viceformand, hvortil jeg svarede, at om Sammensætningen af et nyt Ministerium var der ikke truffet nogen Aftale.

Formanden meddelte denne Skrivelse fra Konsejlspræsidenten:

»Jeg maa herved anmode Formanden om at meddele, at jeg den 12te d. M. har indgivet til Hans Majestæt Kongen en Ansøgning om Demission for mine herværende Kolleger og mig, og at Allerhøjstsamme har tilkendegivet os, at det er hans Bestemmelse, at vi vedblive at fungere indtil videre«.

Den første Oktober fremsattes et af samtlige Medlemmer af Venstre vedtaget Forslag til Beslutning. Det lød saaledes:

»Idet Folketinget udtrykker sin Sorg over den Ulykke, som P. A. Albertis Forbrydelser have bragt, beslutter Tinget at udtale sin Villighed til at medvirke til at mildne Ulykkens Følger og sin Vilje til under Ledelse af et Ministerium, der støtter sig til Flertallet i Tinget, at arbejde paa de Opgaver, hvis heldige Løsning Folket venter paa«.

Forhandlingen om dette Forslag varede fra første til femte Oktober. Den indleddedes paa en værdig Maade af Thomas Larsen, der gav Udtryk for den Sorg og Harme, som Ulykken havde fremkaldt. Hans Ord vakte ikke Lidskab i Sindene hos Oppositionen, men det behøvedes heller ikke; den var til Stede i rigt Maal og fik Udtryk i en Række ondsindede Udtalelser. Det gjaldt om at udnytte Situationen politisk og gøre det umuligt for Reformpartiet at fortsætte Førerskabet. Fra Socialisternes Side talte K. M. Klausen. Han søgte at reducere de af Regeringspartiet gennemførte Reformers som værende uden Betydning for Demokratiet. Forliget om Toldloven, Retsreformen og Vagloven kendetegnede efter hans Mening kun Højres Vilje, Højres Ønsker og Højres Tanker. Klausen paastod endvidere, at Regeringen ikke længere havde fast Tag i den danske Vælgerbefolkning,

hvorfor den nu søgte at alliere sig med ny Forbundsfæller, og her pegede han paa de Moderate, hvis ledende Mand — N. Neergaard — var optaget i det sidst dannede Ministerium. Senere havde man givet denne Sammenslutning en yderligere Glans ved at opløfte det ærede Medlem fra Assens — Klaus Berntsen — til en af de højeste Værdighedsstillinger, som Tinget raadede over, Pladsen som første Viceformand. K. M. Klausen mindede endvidere om, at Regeringspartiet tidligere havde gjort sig til af, at det holdt Justits indenfor sine egne Døre, og at Partiet ikke var at ligne med et Hotel, hvor enhver kunde tage ind. Nu gjaldt dette altsaa ikke længere, Dørene stod nu vidt aabne. Reformpartiets Hus mindede ham om Noahs Ark, hvor de rene og urene Dyr samledes; her var de urene de fleste. Paa Højres Vegne talte H. L. Møller og N. Andersen, men i mere maadeholdne Udtryk. Lars Dinesen fandt det rigtigst at se mere paa Fremtiden end paa Fortiden. Det gjaldt om at faa en ny Regering, som kunde arbejde med Rigsdagen. Paa de Radikales Vegne havde H. Trier Ordet. Ingen af Oppositionens Ordførere talte dog med større Lidenskab end Redaktør Borgbjerg, som i et flere Timer langt Foredrag holdt Dommedag ikke blot over Alberti, men over det Parti, der saa længe havde støttet ham. Konsejlspræsident J. C. Christensen tog gentagne Gange Ordet og oplyste bl. a., at Justitsminister Høgsbro den 29. September 1908 havde sendt Dommeren i Kjøbenhavns Kriminal- og Politirets 7de Kriminalkammer en Skrivelse med Begæring om en indgaaende Undersøgelse af *hele* Albertis Embedsførelse. Alt vilde blive lagt frem.

Under Forhandlingen holdt jeg som Ordfører for de Moderate en Tale, hvori jeg bl. a. sagde:

»... Det, der er sket, er sket, og det staar ikke til at ændre; det sorte Blad, der er kommet ind i vor politiske Histo-

rie, kan ingen tage ud; det bliver staaende. Men Folketinget maa jo ikke glemme i denne alvorlige Situation, at det, som det kommer an paa, er, at vi saa hurtig som muligt kan komme i Ro og komme til at arbejde for de Sager, som Befolkningen kræver løste; og derfor ønsker jeg for mit Vedkommende ikke at udæske til nogen lang Debat. Jeg kunde ønske, og jeg vilde anse det som den værdigste Maade for dette Ting at optræde paa under de nuværende Forhold, om man, naar de forskellige Ordførere have talt, kunde gaa til Afstemning og afvente det Tidspunkt, som jeg ikke haaber maa være fjernt, da vi staar overfor et nyt Ministerium, der kan fremsætte sit Program for det Arbejde, der foreligger, og som vi blive kaldede til at tage Del i. Man forandrer jo ikke sin Forfatning, og man forandrer ikke Gangen i sit Arbejde, fordi man bliver afbrudt og forstyrret af en Forbryder, der fremstaar saaledes, som vi jo desværre nu have været Vidne til. Jeg har engang fristet den Skæbne, at en Tyv brød ind om Natten i min Lejlighed og huserede i den Grad, at jeg, da jeg næste Morgen traadte ind min Stue, knap kunde kende min Bolig igen. Men efter den første Forskrækkelse stod det mig klart, at det første, der var at gøre, var at sætte min Husstand i Arbejde for at udslutte i videst muligt Omfang Sporene af Forbrydelsen og at indrette vor Lejlighed saaledes, at vi med Tryghed og Glæde atter kunde bo i den. Jeg mener, at en lignende Følelse maa besjæle os allesammen. Det, som det gælder om, er ikke at falde som Ravne over denne Skandale og udnytte den i Partipolitikens Tjeneste, men at vi som gode danske Mænd sætte Ryg mod Ryg og komme hinanden saa nær i Møde i dette Øjeblik, at vi kunne hæve Landets Anseelse udadtil og skabe Tryghed og Sikkerhed indadtil...

Det forekommer mig, at det Forslag til Beslutning, som Flertallet har stillet, er kort og klart; det siger ikke for meget og ikke for lidt. Det indeholder akkurat det, der i Øjeblikket skal siges. Vi udtrykte vor Sorg over den Ulykke, som har ramt vort Folk og Land; vi erklærer vor Beredvillighed til at mildne Følgerne af de Ulykker, der have ramt Befolkningen. Jeg anbefaler derfor det Forslag, som Flertallet har stillet.

... Til det ærede Medlem for Kjøbenhavns Amts 2den Valgkreds (K. M. Klausen), der ønskede at ribbe op i gamle Stridigheder mellem Landbrugsminister Anders Nielsen og mig, vil jeg sige, at det interesserer mig ikke i Øjeblikket at

komme ind paa disse Spørgsmaal. Men — naar det ærede Medlem ironisk med den Bibelkundskab, han nu engang er i Besiddelse af, sammenligner det nuværende Ministeriums Flertal med Noahs Ark og dermed maaske har haft til Hensigt at sige noget meget nedsættende om de Medlemmer, som nu i denne alvorlige Stund ville søge at komme hinanden imøde for at bringe Orden i Tingene, — vil jeg svare det ærede Medlem, at han ikke maa glemme, at den Besætning, der fandtes i Noahs Ark, dog blev den, der skabte en ny Tid.«

Endnu holdtes der en Række Taler af Zahle, Ellinger, Chr. Reventlow m. fl. Piper bebrejdede Deuntzer, at han havde optaget Alberti i sit Ministerium, skønt han for Aar siden som hans Manuduktør havde hørt ham sige, at han ikke kendte nogen anden Moral end Straffeloven. Deuntzer svarede, at han havde hørt saa mange unge Mennesker sige Bravader, unge Fyre, som i en moden Alder »var blevet Samfundsstøtter«. I en Replik til mig udtalte K. M. Klausen, at han ikke havde brugt Billedet om Besætningen i Noahs Ark for at udtale sig nedsættende om Partiet og allermindst om det ærede Medlem fra Assens. Om ham vilde han haabe — for at blive i det nævnte Billedsprog — at han maatte blive den Due, der sendtes ud og kom hjem med det friske Olieblad som Vidnesbyrd om, at nu var Syndfloodens Dage omme. Jeg takkede for Komplimenten, idet jeg tilføjede Ønsket om, at Klausen ikke maatte blive som en af de Ravne, der ogsaa blev sendt ud fra Noahs Ark, men som aldrig vendte tilbage, fordi de befandt sig for vel paa Aadslerne.

Omsider sluttede den lange, til Tider pinlige Debat. Efter at tre Ændringsforslag, der stilledes af Højre, Socialdemokrater og Radikale, var forkastet, vedtoges Flertalsindstillingen med 65 Stemmer; 38 stemte ikke

og 9 var fraværende. Saa tog Rigsdagen en Uges Ferie, indtil et nyt Ministerium blev dannet.

Straks efter Albertikatastrofen var der blandt Reformpartiets ledende Medlemmer nogen Stemning for, at det blev Indenrigsminister Sigurd Berg, som kom til at danne den ny Regering. Det var sikkert under Indtrykket heraf, at han, forinden Rigsdagen traadte sammen, rejste til Kolding for ved et stort politisk Møde at holde en Tale, hvori han drog haardt frem mod Oppositionen, der vilde benytte den skete Ulykke til at kaste Smuds paa Reformpartiet. Berg handlede her som den unge Mand, han var. Han opnaaede kun at ægge sine Modstandere til lidenskabelig Kamp. De faldt nu over ham med stærke Bebrejdelser, fordi han som Indenrigsminister, under hvem Tilsynet med Sparekasserne screterede, ikke havde ført et effektivt Tilsyn med den sjællandske Bondestands Pengeinstitut.

V.

N. NEERGAARDS FØRSTE MINISTERIUM.

UNDER disse kaotiske Forhold rejste der sig en stærk Stemning for at faa det forh. Venstres Veteraner frem til Magten. Selv »Politiken« mente, at N. Neergaard nu var den rette Mand. Der var for os en stor politisk Oprejsning heri.

Da Rigsdagen atter traadte sammen den 13. Oktober, var Niels Neergaard udnævnt til Konsejlspræsident og Forsvarsminister. De øvrige Portefeuller fordeltes saaledes: Gesandt i Wien, Grev Ahlefeldt-Laurvigen Udenrigsminister, Stiftamtmand Charles Brun Finansminister, Kreditforeningsdirektør Klaus Berntsen Indenrigsminister. Fra Ministeriet J. C. Christensen overgik Enevold Sørensen som Kultusminister, Svend Høgsbro som Justitsminister, Anders Nielsen som Landbrugsminister, Jensen-Sønderup som Trafikminister, og endelig indgik Østrigs Generalkonsul, Skibsreder Johan Hansen som Chef for det af Neergaard oprettede Handelsministerium. Efter at have været Medlem af Rigsdagen i mere end en Menneskealder var jeg saaledes i mit 65' Aar for første Gang optaget i en Regering. Jeg var glad ved min Post; Indenrigsministeriets Sager har altid staaet mit Hjerte nær. I 24 Aar havde jeg jo været Sogneraadsformand og i 17 Aar Medlem af Odense Amtsraad.

Den 18. Oktober fremtraadte Ministeriet for Folke-

tinget under Finanslovens første Behandling. I faa Ord skitserede Neergaard sit Program: Han vilde følge de samme politiske Grundlinier og støtte sig til det samme Flertal, som de tidligere Venstreministerier. Samtidig udtalte han Haabet om, at Regeringen hos de andre politiske Retninger vilde møde den samme Forhandlingsvillighed, som havde sat det forrige Ministerium i Stand til at gennemføre betydningsfulde Reforme. Under Stormagternes mulige Sammenstød vilde Danmark ikke være at finde paa nogen af de stridende Parters Side, men indskrænke sig til strengt at opfylde sine folkeretlige Forpligtelser mod alle. Derimod vilde Ministeriet bidrage til at fremme de saa lykkeligt begyndte internationale Bestræbelser for i Nationernes indbyrdes Forhold at afløse Lovløshed og Vilkaarlighed med almenanerkendte folkeretslige Regler.

For virksomt at hævde vor Neutralitet og for i Ufredstider at skaffe vor Stilling respekteret, var det nødvendigt at omordne Landets Forsvarsvæsen paa en saadan Maade, at der skabtes et virkeligt Neutralitetsværn af en Styrke, som svarede til, hvad der fandtes i europæiske Stater af lignende Størrelse. Derfor agtede Regeringen snarest at fremsætte Forslag byggede paa Forsvarskommissionens Betænkning, og den haabede, at Forhandlingen i en ikke fjern Fremtid vilde føre til et Resultat, men inden endelig Afgørelse blev truffet, vilde Befolkningen dog gennem et Folketingsvalg faa Lejlighed til at give sin Vilje til Kende. Efter den bitre Strid, som i mere end en Menneskealder var ført om denne Sags Ordning, var det nu nødvendigt, at der fra alle Sider vistes Resignation. Ministeriet vilde gaa i Spidsen, og det vilde sætte sin Eksistens ind paa Opgavens Løsning.

Endvidere udtalte Konsejlspræsidenten, at det var

Regeringens Agt i Henhold til den nys vedtagne Beslutning at overveje, hvad der kunde gøres for at mildne Alberti Affærens økonomiske Følger. Ministeriet ønskede en grundig og af alle personlige Hensyn u hæmmet Undersøgelse af samtlige de Forhold, i hvilke Alberti antoges at have gjort sig skyldig i Embedsmisbrug, og det var dens Hensigt ad administrativ Vej at hæmme Forbindelsen mellem betydende offentlige Stillinger og private Erhverv.

Efter denne Tale tog P. Th. Nielsen Ordet for paa Venstres Vegne at byde det nye Ministerium velkommen og tilslige det Flertallets Støtte.

Fra socialdemokratisk Side hilste K. M. Klausen ogsaa Ministeriet Velkommen, men paa sin egen Maade, idet han udtalte, at han ikke nærrede store Forventninger om noget inderligt Samarbejde mellem Socialisterne og Ministeriet, men han erkendte dog, at det var under en Situation, der nærmede sig Kaos, at denne Regering var traadt til. Det talte ganske vist tre Medlemmer, som var i Politik helt ukendte Navne, og derfor vilde han spørge Neergaard, om han havde forvisset sig om, at det var Mænd, hvis politiske Anskuelse var i Overensstemmelse med Flertallets i denne Sal? Neergaard svarede: »Ja«. Dernæst sagde Klausen, at det, der straks faldt i Øjnene, var, at dette Ministerium betegnede en Sejr for de Mænd og den Politik, som sluttede Forliget i 1894, og som siden den Tid kun havde kendt Tilbagegang og Nederlag fra Valg til Valg. De havde maattet døje Haan og Spot som intet andet Parti i dette Land. »For dem, siger jeg, er det en uhyre Sejr og Oprejsning, de har faaet her. Det er disse Mænd, der nu giver det ny Ministerium Navn, Farve og Indhold . . . I mange Aar har Reformpartiet tilegnet sig deres Politik; det er derfor kun simpel Retfærdighed, at de Mænd, der virkelig

er Ejere og Indehavere af denne Politik, nu kommer til Magten«.

Paa Højres Vegne bød N. Andersen Ministeriet Velkommen og ønskede det Held til at fyldestgøre det Hverv, der var bleven det overdraget, og han erkendte, at sjældent havde der ventet en dansk Regering en saa vanskelig Opgave som den at skulle genoprette vort Lands og Folks Anseelse. Uagtet den ny Regering ikke helt havde faaet den S sammensætning, som Højre ønskede, vilde Partiet dog støtte den.

Fra radikal Side udtalte C. Th. Zahle, at Ministeriet havde sit parlamentariske Grundlag i Orden. N. Neergaards højtdannede Personlighed vilde overfor Oppositionspartierne være en Borgen for, at man ikke i Fremtiden fra Ministrenes Side vilde blive mødt med den hovmodige Afvisning, som desværre i lange Tider var anvendt overfor, hvad der fremkom fra Oppositionens Side. Ligesom K. M. Klausen erkendte han, at det var »et Udslag af politisk Retfærdighed«, at de Moderate nu var kommet til Magten, men han beklagede, at Neergaard ikke vedblivende var Finansminister, da der under vore vanskelige finansielle Forhold for Tiden krævedes til denne Post en Mand, der baade havde stor politisk Erfaring og solide finansielle Kundskaber. Iøvrigt vilde de Rakidales Forhold til Regeringen afhænge af, hvilken Politik den vilde føre.

Saaledes talte det forhandlende Venstres tidligere, bitre Modstandere — maaske dog mere for at ramme J. C. Christensen end for at hædre os.

Som Indenrigsminister blev jeg straks stillet overfor en meget vanskelig Opgave: Genrejsningen af Den sjællandske Bondestands Sparekasse, som Retten havde lukket den Dag, Alberti meldte sig til Politiet. Denne Institution havde haft stor Betydning for Bønderne. Den hvi-

lede paa et udstrakt Tillidsforhold mellem Bestyrelsen, Kontordagsbestyrerne og Befolkningen, og Ulykken, der her havde ramt den, følte ikke blot som et økonomisk Tab, men som en Sorg over, at dette mangeaarige Tillidsforhold var brudt. Det stod mig klart, at dersom denne Sparekasse, der sammenfiltret med Albertis Smøreksporforretning, kom under almindelig Skifteretsbehandling, vilde der blive Stof til mange Processer, og jeg stillede derfor Forslag i Rigsdagen om et Moratorium vedrørende Sparekassens Lukning, indtil der blev Tid til at undersøge dens Status nærmere. Dette Moratorium vedtoges nogle Gange, indtil Status var tilvejebragt ved Bankdirektør Hassing-Jørgensen og Kgl. Fuldmægtig C. O. Bache. Denne betydningsfulde Opgave løste disse Mænd med stor Dygtighed. De paaviste, at der vilde blive et Tab paa ca. 15 Millioner Kr., medens Alberti i Retten havde skønnet, at Tabet kun vilde andrage ca. 10 Mill. Kr.

Med den Erfaring, som jeg i sin Tid havde indvundet under »Fyns Folkebanks« Konkursbo, fremsatte jeg Forslag i Rigsdagen om, at der blev udnævnt en Kommission til Afvikling af hele denne Sag. Da dette Forslag stødte paa Modstand i Landstinget, maatte det gennemgaa alle Stadier i de to Ting, indtil det landede i et Fællesudvalg paa 30 Medlemmer. Her lykkedes det mig omsider at tilvejebringe Enighed. Forslaget vedtoges og erholdt kongelig Stadfæstelse som Lov af 8. Maj 1909. Den gik ud paa, at Sparekassens Virksomhed ikke kom i Gang, før den i Loven foreskrevne Ordning var tilvejebragt. Sparekassen deltes i to Afdelinger under Forudsætning af, at dens Tillidsmænd paa en Generalforsamling havde godkendt Ordningen med de dertil knyttede Bestemmelser. Til den ene af Afdelingerne, som betegnedes »Den sjællandske Bondestands

Sparekasse«, skulde overføres 60 Procent af Sparekassens Indskudsbeløb, ligesom der samtidig skulde overføres et tilsvarende Beløb af Sparekassens Aktiver, og da navnlig af dens Panteobligationer med Renter. Til denne Afdeling ydede Statskassen et 3 pCt.s Laan paa 5 Mill. Kr., der skulde tilbagebetales inden 5 Aars Forløb. Betingelsen for Genaabningen var Tilvejebringelsen af en Garantifond paa mindst 2 Mill.

Til Sparekassens anden Afdeling, der betegnedes som »Den sjællandske Bondestands Sparekasses Likvidations-Afdeling«, skulde henføres de Aktiver, der ikke var overgaaet til første Afdeling. Saa snart Sparekassen var villig til at afgøre sit Mellemværende med Smøreksporforeningen saaledes, at denne betalte 1 Mill. Kr. til Sparekassen, vilde Staten give Afkald paa det af J. C. Christensen ydede Laan paa 1½ Mill. Kr. med paaløbende Renter samt paa den Statskassen tilkommende Dividende af Finansministeriets Indlaan paa ½ Mill. Kr. Denne Afdeling skulde styres af tre kgl. udnævnte Kommissarier. Hertil indstillede jeg Højesteretssagfører Ludvig Arntzen (Formand), Landstingsmand, Konsul Hey og Folketingsmand Rasmus Andersen, som alle paatog sig Hvervet vederlagsfrit. D'Hrr. udførte Arbejdet med stor Indsigt og Dygtighed, skønt de mødte flere Vanskeligheder. Medens mange af de skadelidte Bønder optraadte roligt og værdigt, krympede andre sig ved at skulle udrede de 2000 Kr., som de hver især var Garanter for. Men efter at én af disse, Mejeriforpagter J. K. Nielsen, havde ladet Forpligtelsen prøve ved Under-, Over- og Højesteret med det Resultat, at han ikke alene skulde betale Beløbet, men ogsaa Sagens Omkostninger, opgav de øvrige Garanter fornuftigvis Modstanden og udredede over halvanden Million Kr.; dog maatte ca. 200,000 Kr. godskrives som uindløselige Fordringer paa Grund af Ga-

ranternes daarlige økonomiske Stilling. Sparekassens Forhold til den af Alberti i 1888 startede Smøreksporforening voldte ogsaa betydelige Vanskeligheder, men der opnaaedes alligevel omsider et Forlig paa det Vilkaar, at samtlige i Smøreksporforeningen interesserede 52 Mejerier, der alle hæftede med solidarisk Forpligtelse, betalte 550,000 Kr. til Sparekassen og opgav ethvert Krav i Albertis Konkursbo. Det var ikke let at naa til denne Enighed. To Mejerier foretrak Proces, men tabte gennem alle Instanser. Endelig løstes Spørgsmaalet om »Privatbanken«s mulige Medansvarlighed for Katastrofen paa bedste Maade. Der blev fremsat Ønske om at sagsøge Banken for at faa den til at yde Erstatning for dens Salg af de Kreditforeningsobligationer, som tilhørte Sparekassen, men da disse, med bindende Virkning for denne, var transporterede til Ihænderhaveren, og Alberti med Billigelse af Sparekassens Bestyrelse havde haft den faktiske Raadighed over Obligationerne, var Sagen meget tvivlsom. Kommissariatet — dog med Undtagelse af Rasmus Andersen — mente, at der intet var at vinde, men at det var meget klogere af Hensyn til Sparekassens fremtidige Virksomhed at modtage »Privatbanken«s Tilbud om et Laan paa tre Millioner Kroner til en aarlig Rente af 2 pCt. om Aaret i ti Aar. Saaledes blev det. Inden Boet var sluttet, døde Højesterets-sagfører Arntzen, og Folketingsmand, Overretssagfører Alfred Christensen indtraadte derefter i hans Plads. Ved den endelige Opgørelse fik Indskyderne en Dividende paa ca. 74½ pCt. — langt mere, end man ved Katastrofens Begyndelse havde ventet.

Da Sparekassens Bestaaen var sikret, var det mig en Glæde, at Bestyrelsen bad mig overtage Direktørposten. Jeg var paa det Tidspunkt ikke længer Indenrigsminister og havde god Brug for Lønnen som Erstatning for den Kreditforeningsdirektørstilling, jeg havde forladt.

Men jeg afslog alligevel Tilbudet med Tak, fordi jeg ikke for nogen Pris vilde have, at det skulde se ud, som om jeg havde hjulpet Sparekassen paa Fode for at skaffe mig selv en Retrætepost. Med Glæde ser jeg nu, at det atter er lykkedes »Den sjællandske Bondestands Sparekasse« at arbejde sig frem til en solid og anset Institution som i den gamle, den rigtige Albertis Dage.

Det faldt forøvrigt ogsaa i min Lod som Indenrigsminister at være med til at redde »Haandværkerbanken« i Kjøbenhavn fra Fallit. Dette Foretagende var stiftet og blev ledet af Haandværkere, som næsten alle stod i Gæld til Banken, oftest uden anden Sikkerhed end gensidig Kaution. Da Landet kort forud, særlig Kjøbenhavn, havde lidt under »Grundejer«- og »Detailhandlerbanken«s Fallit samt den sjællandske Bondestands Sparekasses Sammenbrud, var jeg klar over, at det vilde yderligere svække Tilliden, hvis en tredje Bank nu gik samme Vej. Det lykkedes omsider at formaa Lederne af »Landmands«-, »Handels«-, »Privat«-, samt »Laane-og Diskontobanken« til hver at indskyde et Beløb som Garanti for Muligheden af »Haandværkerbanken«s fortsatte Virksomhed, men paa det Vilkaar, at Bankens Bestyrelse fratraadte og en ny kom til. Dette skete. Vilkaaret følte selvfølgelig haardt og blev stærkt bebrejdet mig af den afgaaende Bestyrelse, men det var mig en Trøst, at dens Formand, Oldermænd Bruun, paa Generalforsamlingen udtalte, at vel havde Ministeren handlet haardt imod dem, men han vilde ærligt tilstaa, at de desværre havde paataget sig et Hverv, som de ikke havde haft tilstrækkeligt Kendskab til.

Jeg havde ogsaa i mit Indenrigsministeraar den Glæde at sætte Dr. Knud Rasmussen i Stand til at udføre sin første Thuleekspedition. Jeg lod den Grønlandske Handels Skib »Godthaab« foretage en Besejling af

Kap York, hvor der blev anlagt en Missionsstation. Da jeg Aaret efter blev Konsejlspræsident, udvidedes denne til ogsaa at omfatte en Handelsplads, og derved hindrede vi Muligheden for, at en anden Nation tog Kap York i Besiddelse, hvad Knud Rasmussen havde befrygtet.

Det første Ministerium Neergaard fik desværre kun en kort Levetid. Grunden hertil var Spørgsmaalet om en Nyordning af vort Forsvar. Denne Sag havde jo været Genstand for Overvejelse i den Kommission, som blev nedsat under Ministeriet Deuntzer, uden at der blev opnaaet Enighed. En væsentlig Grund hertil var den uheldige S sammensætning af den militære Repræsentation, der var tilforordnet Kommissionen af Ministrene Jøhnke og Madsen. Den store Uenighed, som fandtes mellem Hær og Flaade, var en næsten uoverstigelig Hindring for Opnaaelse af et Forlig. Det er min Overbevisning, at dersom Repræsentanterne for de to Værn var enedes om en Fællesindstilling, havde dette bidraget i overordentlig Grad til en heldig Løsning af denne saa omstridte Sag. Forsvarskommissionen afgav sin Betænkning den 10. Juli 1908, og man havde ventet, at J. C. Christensen som Forsvarsminister havde stillet Forslag samme Efteraar, men paa Grund af Albertikatastrofen hengik der 7 Maaned.

Den 1. Febr. 1909 forelagde Neergaard sin store Forsvarsplan med en Indledningstale, der med Rette paa Grund af sin nationale Karakter vakte almindelig Opsigt baade i og udenfor Rigsdagen. Hovedforslagene gik ud paa nye Befæstningsanlæg, de saakaldte »fremskudte Forter« og en Omordning af Hær- og Søværn. Udgifterne til disse Foranstaltninger vilde andrage ca. 31½ Mill. Kroner.

Han ansaa disse Anlæg for nødvendige, blandt andet for at vor Forsvarsordning overfor Udlandet kunde

fremtræde som et til alle Sider betryggende Neutralitetsværn. Endvidere hævdede han, at Forholdene i Europa var saa spændte, at de indeholdt en Krigsfare. Han udtrykte sin Beklagelse over, at Forsvarskommissionen ikke var naaet til en enstemmig Indstilling, men det forekom ham, at der dog var en væsentlig Overensstemmelse i Grundsynspunkterne, og dette indeholdt et Haab om, at man trods de forskellige Meninger kunde tilvejebringe Flertal for en endelig Løsning i begge Rigsdagens Ting. Men for Opfyldelsen af dette Ønske viste der sig straks Vanskeligheder, som var en Følge af, at Neergaard ikke forud havde opnaaet Enighed med J. C. Christensen. Derfor indtog Landbrugsminister Anders Nielsen en Særstilling i denne Sag og fandt sig foranlediget til at indgive sin Afskedsbegæring, men paa Kongens Ønske gik han dog ind paa at fortsætte og sad som »fungerende« Minister i 6 Maaneder, hvilket i og for sig var et Udtryk for hans Loyalitet overfor Neergaard. Da Forsvarslovene kom til Forhandling i Udvalget, sprængtes Reformpartiet, idet elleve Medlemmer med Jensen-Sønderup og Enevold Sørensen i Spidsen traadte ud og dannede en selvstændig »Ellevemandsgruppe«. Udvalgets Forhandling endte med, at et Mindretal bestaaende af Reformpartiets Medlemmer stillede Forslag om, at »de fremskudte Forter« skulde udgaa, og da baade de Radikale og Socialdemokraterne sluttede sig hertil ved Afstemningen i Tinget, blev Resultatet, at dette Forslag vedtoges med 69 Stemmer imod 35. Neergaards Plan var dermed faldet, hvorefter Folketinget opløstes, og nye Valg afholdtes den 25. Maj 1909.

Efter en livlig Valgbævægelse blev Resultatet et Nederlag for Ministeriet, idet Planen om de »fremskudte Forter« kun fik 43 Mandater for sig, men 71 imod. Reformpartiet talte efter Valget 27 Medlemmer, Radikale

20, Socialdemokraterne alene 24, og de to Venstregrupper hver 11, medens Højre fik 21 Stemmer. Nu stod Folketinget altsaa delt i fem Mindretal, og Udsigterne for en Ordning af Landets Forsvar var herefter kun smaa. Men Neergaard fandt det dog formaalstjenligst at optage ny Forhandlinger. Forinden drøftede han atter Sagen med J. C. Christensen. Madsen-Mygdal senior har fortalt, at kort før Rigsdagens Sammentræden havde han sagt til J. C. Christensen, at nu var Forsvarssagen bedst tjent med at hvile nogle Aar, men hertil havde J. C. Christensen svaret: »Faar vi ikke denne Sag gennemført nu, gaar jeg ud af dansk Politik!«

Den 12. Juni fremsatte Neergaard alle sine militære Forslag væsentlig i samme Skikkelse som før. De blev nu Genstand for en ny Førstebehandling, der varede en hel Uge, hvorefter de henvistes til et Udvalg, som afgav Betænkning den 16. Juli. Men ved anden Behandling faldt Forslagene atter og denne Gang med 63 Stemmer mod 41. Da Neergaard herefter var klar over, at en Forstaaelse med J. C. Christensen om de »fremskudte Forter« ikke var mulig, indgav han Ministeriets Afskedsbegæring. Han ønskede ikke yderligere at uddybe Kløften mellem Venstregrupperne. Det er en Selvfølge, at Sagens Standsning og Partiets Sprængning nu havde skabt en Situation, der vanskeliggjorde Dannelsen af et nyt Venstreministerium.

VI.

HOLSTEIN-LEDREBORGS OG C. TH. ZAHLES MINISTERIER.

NAVNLIG for Kongen, der vedblivende ønskede at være en konstitutionel Monark, var Situationen højst ubehagelig. Det var Frederik den Ottendes Ønske, at Venstre ogsaa fremtidig skulde være det førende Parti, og derfor henvendte han sig straks til Venstres Veteran, Grev Holstein-Ledreborg, som efter et fleraarigt Ophold i Udlandet var kommet tilbage og havde overtaget sit Fædrenegods. Uden forud at have talt med Partiets ledende Mænd afslog Grev Holstein straks Kongens Henvendelse. Han troede sig ikke i Stand til at magte Situationen, idet han paaberaabte sig, at hans lange Fraværelse fra Danmark havde gjort ham fremmed for de hjemlige politiske Forhold. Kongen sendte saa Bud efter Grev Mogens Frijs, som var den Højrepolitiker, der stod Venstre nærmest og derfor maatte anses for at have de bedste Betingelser for at kunne optræde som Mægler mellem Partierne. Grev Frijs gav ikke ubetinget Afslag, men henvendte sig straks til de to Elleve-mands-Grupper for at erfare, om han derfra kunde opnaa Støtte og Medvirkning ved Dannelsen af et Ministerium. Han stillede forskellige Betingelser, f. Eks. skulde Kjøbenhavns Landbefæstning nedlægges 16 Aar efter, at en ny Forsvarsordning var traadt i Kraft, og der skulde nedsættes en sagkyndig Kommission til at bestemme,

hvor stor en Sum, der maatte anses for nødvendig til Fæstningens Vedligeholdelse og Bemanding i det nævnte Tidsrum. Forhandlingerne førte imidlertid ikke til noget Resultat, da begge Ellevemands-Grupperne fastholdt Kravet om, at en Venstremand kom i Spidsen for det nye Ministerium. Herefter opgav Grev Frijs at gøre yderligere Forsøg paa at træde til.

Pludselig dukkede forhenværende Admiral i den siamesiske Flaade Andreas du Plessis de Richelieu frem som Ministerchefsemne. Han var aabenbart en ærgerrig og handledygtig Natur, omend hans Uddannelse her i Danmark kun bestod i, at han havde gennemgaaet Søværnets Reserveløjtnantsskole. Senere gik han i siamesisk Tjeneste, hvor han avancerede til Generaladjutant hos Kong Chulalongkorn og Marineminister, hvilken Stilling han beklædte, da Prins Valdemar som Chef for Krydserkorvetten »Valkyrien« besøgte Siams Hovedstad. Ingen Politiker vidste, hvorledes denne Mand, som var ukendt i dansk Politik, kom i Forgrunden, tilmed under en saa vanskelig politisk Situation. Rygtet mente, at han blev baaret frem af Stemninger i Hofkredse. Parlamentariske Forudsætninger havde han ikke.

Da det rygtedes, at Holstein-Ledreborg havde været kaldt til Kongen, og at han havde afslaaet Opfordringen til at danne Ministerium, blev Ønsket om at faa Greven til at forandre sin Beslutning drøftet i de to Ellevemands-Grupper og med Reformpartiet. Der viste sig Enstemmighed for at faa ham tilkaldt, og Formændene for de to Ellevemands-Grupper, Jensen-Toustrup og N. P. Lindø, besluttede da at tage til Ledreborg for at formaa Greven til at følge med til en Forhandling med det afgaaende Ministerium og J. C. Christensen. Men forinden Afrejsen søgte de to Politikere, der begge var Medlemmer af Forsvarsudvalget, en

Forhandling med tre af Højres Medlemmer af samme Udvalg, Lars Dinesen, Hammerich og Parkov, for at meddele dem, hvad der var i Gære. De rettede en indtrængende Henstilling til dem om i deres Parti at fremskaffe Tilslutning til Dannelsen af et Ministerium Holstein. Der blev nu ført en meget bevæget Forhandling indenfor Højres Gruppe. Trods megen Modstand bl. a. fra Oberst N. P. Jensens Side, endte det dog med, at man med 15 Medlemmer mod 5 vedtog følgende Beslutning:

»Paa given Anledning udtaler Folketingets Højregruppe, at den under de nuværende Forhold maa anse det for tilraadeligt, at Grev Holstein-Ledreborg søger dannet et Ministerium med Forsvarssagens Gennemførelse som Maal«.

Ved personlig Henvendelse paa Ledreborg lykkedes det saa Jensen-Toustrup og Lindø at bevæge Grev Holstein til at tage med ind til Kjøbenhavn.

Dagen efter gik jeg om Formiddagen ned i Folketinget og mødte tilfældigt paa Trappen op til Udvalgsværelserne den designerede Konsejlspræsident. Jeg studerede ved at se ham der alene, men benyttede straks Lejligheden til at takke ham, fordi han havde fulgt sine gamle Meningsfællers Opfordring. Men Holstein svarede mig, at han havde gaaet rundt i Rigsdagsbygningen en halv Time uden at træffe en eneste Venstremand, og havde han ikke mødt mig, vilde han være taget hjem. Jeg sagde da til ham, at om jeg saa skulde binde ham, fik han ikke Lov til at rejse. Nu vilde jeg følge ham ind i Finansudvalgets Ordførerværelse, hvor jeg vidste, at J. C. Christensen var til Stede. Af hans Mund vilde han da erfare, at Forsvarssagen nu kunde løses, hvis Holstein vilde være Konsejlspræsident. Da Greven derefter hørte, at Venstregrupperne var blevet enige om at

opgive de »fremskudte Forter« med Undtagelse af de to Fløjforter, Taarbæk Fortet og Mosedebatteriet, samt at Kjøbenhavns Landbefæstning skulde opretholdes til Aaret 1922, medens en Udvidelse af Flaaden og Hæren og Forøgelse af Lønningerne skulde finde Sted, stillede han i Udsigt, at han, hvis Kongen paany anmodede ham derom, vilde være villig til at stille sig i Spidsen for et Ministerium under Forudsætning af, at J. C. Christensen vilde paatage sig at være Forsvarsminister. Dette lovede Christensen paa det Vilkaar, at han straks efter, at Sagen var gennemført, maatte trække sig tilbage. Dette indrømmedes ham.

Den 11. August Kl. 2½ var Grev Frijs, Neergaard og jeg kaldt til Kongen for at drøfte Situationen. Mødet overværedes af Kronprins Christian og tillige af Admiral Richelieu. Først gav Grev Frijs Oplysning om Indholdet af de af ham fra de forskellige Partier modtagne Skrivelser, hvorefter han erklærede, at da Forudsætningen for, at han paatog sig Dannelsen af Ministeriet, var bristet, navnlig paa Grund af, at de to Ellevemands-Grupper havde nægtet deres Medvirkning, maatte han betragte det ham overdragne Hverv som mislykket. Da Kongen derefter spurgte ham, om han vilde være villig til at indtræde som Udenrigsminister i et Ministerium Richelieu, svarede Greven, at det vilde han ikke, da han maatte misbillige Dannelsen af et saadant Ministerium. Den Opfattelse delte hans Parti med ham. Han vilde betragte et saadant Ministerium som politisk umulig, da det straks vilde faa alle Partier imod sig. Derimod mente han, at Forsvarssagen havde bedre Udsigt til at gennemføres, naar en Venstremand kom i Spidsen for Regeringen. Henvendt til Konsejlspræsident Neergaard beklagede Kongen, at Venstre havde vraget Grev

Frijs, som han ansaa for en at Landets bedste Mænd, hvortil Greven straks bemærkede, at mellem Politikere var en saadan Vragen ikke saarende. Neergaard svarede Kongen, at naar de to Ellevemands-Grupper havde tilskrevet Grev Frijs, som sket var, da betingedes det ingenlunde af Partihensyn, eller fordi man havde nogen personlig Uvilje mod at se Greven som Konsejlspræsident — tværtimod var der ikke nogen Mand paa Rigsdagen, som nød større Højagtelse end netop Grev Frijs. Svaret skyldtes udelukkende Hensynet til, hvad der bedst baadede Forsvarssagens Gennemførelse. Ved Tidernes Ugunst var navnlig Spørgsmaalet om Kjøbenhavns Befæstning blevet et Stridsspørgsmaal, og lige saa sikkert, som det var, at intet Ministerium af Højre eller Frikonservative havde kunnet vinde saa megen Stemning indenfor den venstresindede Landbefolkning for at bringe betydelige Ofre for Forsvaret, som det trods alt var lykkedes det nu afgaaede Ministerium at vinde, ligesaa sikkert var det, at kun et Venstreministerium vilde kunne gennemføre en Ordning, der sikrede et virkeligt Fremskridt for Forsvaret. Endvidere sagde Neergaard, at ogsaa han meget maatte fraraade Kongen at sætte en Mand uden politisk Erfaring i Spidsen for Regeringen. Efter den dertil givne Anledning udtalte Neergaard, at Grunden til, at Forsvarssagen ikke var ført frem til tredje Behandling i Folketinget var den, at J. C. Christensens Gruppe paa Forhaand havde afvist det af ham stillede Mæglingsforslag. Under disse Forhold vilde yderligere Forhandling og Afstemning kun have haft den Virkning at uddybe Kløften mellem Venstregrupperne. Neergaard var nu overbevist om, at en Venstremand, der ikke, som han, havde deltaget aktivt i den førte Kamp, havde bedre Udsigter til at føre en

Overenskomst igennem, og derfor var han rede til at vige Pladsen. Dette gjorde han ikke for at lade Kongen i Stikken, men for at opfylde sin Pligt mod Kongen og Landet. For ham personlig saavel som for hans Parti vilde det maaske have set mere imponerende ud at føre Lovenes Behandling til Ende, men Hensynet til Forsvarssagen gik frem for alt.

Kongen udtalte, at Konsejlspræsident Neergaard havde vist stor Nidkærhed ikke blot den Dag, da han efter Albertis Fald overtog Ministeriet, men ogsaa ved den Maade, hvorpaa han havde forelagt Forsvarssagen. Kongen var sikker paa, at Arbejdet havde knyttet dem nærmere sammen ogsaa for Fremtiden. Neergaard takkede og sagde, at det netop var ud fra en Hengivenhedsfølelse, at han fraraadede Kongen at gøre det Skridt, som Hans Majestæt stod i Begreb med at udføre med Hensyn til Valget af Admiral Richelieu.

Grev Frijs fandt her Anledning til at bemærke, at han ikke kunde forlade sit Parti, der ganske delte hans Syn paa Situationen, for at følge sin Konge paa en Vej, som han ansaa for lige skæbnesvanger for Kongehuset som for Landet. »Jeg har aldrig«, tilføjede han, »paanødt nogen mit Raad, men naar jeg spørges, svarer jeg, som min Forstand dikterer mig, og som min Samvittighed byder mig. Saaledes forstaar jeg en virkelig god Undersaats Pligt; saaledes har jeg handlet, og saaledes vil jeg fremtidig handle«. Kongen henvendte sig derefter til mig, og idet han foreholdt mig Situationens Alvor, sagde han, at da hverken Grev Frijs eller Neergaard følte sig i Stand til at føre Forsvarssagen videre, vilde Danmarks Konge nu spørge mig, om jeg som fædrelandskærlig Venstremand vilde støtte ham ved at modtage hans Tilbud om at danne et Ministerium.

Kongen ønskede med det samme at faa et bestemt Ja eller Nej. Jeg maatte svare Nej, idet jeg gjorde opmærksom paa, at jeg som Medlem af Ministeriet Neergaard og i Forstaaelse med ham om Forsvarsplanen ikke kunde vente, at J. C. Christensen og hans Gruppe vilde yde mig større Imødekommen end den, der var vist Neergaard. Men jeg vilde henvise til, at der var Mulighed for, at Grev Holstein, der ikke som jeg havde taget Del i Kampen mellem Reformpartiet og de Moderate, langt bedre end jeg kunde opnaa en Forstaaelse baade med J. C. Christensen og de to Ellevemands-Grupper. Derfor vilde jeg saa indtrængende, som jeg formaaede, henstille til Kongen at overdrage Hvervet som Konsejlspræsident til Grev Holstein. Hertil svarede Kongen, at han maatte anse en saadan Henvendelse som frugtesløs efter den Samtale, han forleden havde ført med Greven. Kongen vendte sig derefter til Admiral Richelieu og spurgte, om han trods alt, hvad der her var sagt, endnu stod ved sit Ord og fremdeles var villig til at danne Ministerium. Admiralen svarede: »Javel, Deres Majestæt, naar som helst Deres Majestæt befaler«.

Hermed var Audiensen forbi. Hverken Grev Frijs, Neergaard eller jeg nærede Tvivl om, at vi nu stod overfor et Ministerium Richelieu. Mange forvirrede Rygter svirrede i Byen.

Dog, Admiralen fortalte mig senere, at da han blev ene med Kongen, havde de drøftet de politiske Udsigter, og denne Samtale endte med, at de indsaa, at Vejen til Ledreborg var den eneste farbare. Næste Dag skete der en væsentlig Forandring i Situationen, idet Kronprinsen efter Kongens Ønske tog til Grev Holstein for at anmode ham om paany at komme til Amalienborg, hvad Greven lovede.

Da det rygtedes, at Grev Holstein var tilsagt til Au-

diens Klokken 2 den 12te August, henvendte Lindø og Jensen-Toustrup sig til Højremanden, Oberstlt. Parkov og bad ham hurtigst muligt foranledige, at Grev Holstein, før han gik til Kongen, blev sat i Kundskab om den af Flertallet i Højregruppen vedtagne Beslutning om at støtte et Ministerium Holstein. De erklærede, at det var en absoltut Betingelse for Ministeriets Dannelse, at dette Tilsagn om Støtte fra Højre blev givet. Paa denne Foranledning gik Parkov til sine to nærmeste Meningsfæller, Dinesen og Hammerich, og bad dem gaa med ham til Holstein. De ansaa det for unødvendigt og anmodede Parkov paa deres og egne Vegne at meddele Holstein Beslutningens Ordlyd. Ledsaget af Lindø og Jensen-Toustrup mødte Parkov hos Holstein i Folketingets Ministerværelse, hvor Venstres ledende Mænd opholdt sig, og oplæste Indholdet af Højres Beslutning. Men til Parkovs store Forbauselse erklærede Greven, at han ikke havde ønsket et saadant Tilsagn. Han var Venstremand og vilde kun danne et Ministerium af Venstre, hvortil Parkov forbauset over Afvisningen svarede, at naar Holstein ikke vilde modtage Skrivelsen, vilde han give den til de to Mænd, som havde foranlediget den. Dette skete, hvorefter Parkov straks gav Dinesen og Hammerich Referat af det passerede. Alle tre blev enige om, at en Meddelelse til Højre om denne Episode kunde medføre, at Partiet tog sin Beslutning tilbage, hvorved enhver Mulighed for en Løsning af Forsvarssagen for lange Tider maatte anses for strandet. Den pinlige Affære maatte derfor ikke gøres til Genstand for offentlig Omtale. Men denne Beslutning, som alene blev taget af Hensyn til Forsvarsordningens Gennemførelse, affødte siden de bevægede Forhandlinger i Folketinget, der bevirkede Ministeriet Holsteins Fald, og som jeg senere skal skildre.

Resultatet af Holsteins Møde med Kongen blev, at

han indvilgede i at danne Ministeriet, der efter Forhandling paa Hotel »Phønix« med ledende Mænd fra de tre Venstregrupper fik denne S sammensætning: Holstein-Ledreborg Konsejlspræsident, Ahlefeldt-Laurvig Udenrigsminister, Neergaard Finansminister, J. C. Christensen Forsvarsminister, Enevold Sørensen Kultusminister, Svend Høgsbro Justitsminister, Anders Nielsen Landbrugsminister, Johan Hansen Handelsminister, Thomas Larsen Trafikminister og Klaus Berntsen Indenrigsminister. Dette Ministerium modtog kongelig Udnævnelse den 16. August 1909.

Dagen forinden tredje Behandling af Forsvarslovene fandt Sted i Landstinget, mødte efter Anmodning fra Grev Frijs de nævnte tre Medlemmer af Højres Valgruppe til Forhandling med Medlemmer af den øvrige konservative Gruppe. Ved Mødets Begyndelse meddelte Grev Frijs, at der var truffet Aftale med Venstregrupperne om Forsvarslovsforslagenes Indhold. De tre Medlemmer af Folketingets Højre, som havde Sæde i Udvalget, maatte derfor stemme *for* Lovforslagenes Vedtagelse i den eventuelt af Landstinget vedtagne Skikkelse, thi uden det var Muligheden for Dannelsen af en Majoritet til Vedtagelse af Forslagene i Landstinget udelukket. Særlig for Parkov, der var Artilleriofficer og gunstig stemt for Bevarelsen af Kjøbenhavns Befæstning, holdt det haardt at stemme for Nedlæggelsen. For at kunne give sin Tilslutning maatte han i hvert Fald have en Erklæring fra Hærens øverste Myndigheder og særlig fra den kommanderende General. En Udtalelse herom lovede Grev Frijs at foranledige, og den 13. September 1909 afgav Chefen for første Generalkommando J. M. Gørtz og Chefen for Generalstaben A. L. Hansen dette Svar paa Ministeriets Spørgsmaal om, hvorvidt den foreslaede Ændring af vort Forsvarsvæsen frembød

»saa store militære Fordele, at den, uanset dens øjensynlige Mangler, burde foretrækkes for det bestaaende Forsvarsvæsen«.

»I Betragtning af, at den nugældende Forsvarsordning er saa ufyldstgørende, at det maa anses for uforvarligt at forblive staaende ved den, og da den Ordning, der vil fremgaa af Lovforslagene, i væsentlige Henseender yder Forsvaret bedre Betingelser, maa vi udtale, at sidstnævnte Ordning bør foretrækkes for det bestaaende«. Efter denne Erklæring meddelte Parkow, Dinesen og Hammerich, at de vilde stemme for de af Regeringen forelagte Lovforslag, da de ikke kunde paatage sig Ansvaret for at være medvirkende Aarsag til, at Sagen strandede.

Da Folketinget fortsatte tredje Behandling af Forsvarslovene, forelaa der et af J. C. Christensen stillet Ændringsforslag, hvorefter Kjøbenhavns Landbefæstning skulde nedlægges senest 31. Marts 1922. Højre stillede hertil Forslag til en ny Paragraf, der forpligtede Regeringen til senest 1920—21 at forelægge Lovforslag om, hvorledes en Sikring af Kjøbenhavns Landside skulde ordnes, naar Nedlæggelsen havde fundet Sted. Under disse Forhandlinger, der fulgtes med stor Skepsis af det gamle Højre, indtraf den mærkelige Begivenhed, at Frøken Mary Westenholtz pludselig traadte ind i Salen. Hun gik hurtig hen til Formandspladsen, tog Klokken og ringede, saa det gjaldede, hvorefter hun holdt en kort Tale mod Ministeriet og Venstre og bebrejdede os Mangel paa Fædrelandskærlighed. Det maa indrømmes, at Frøkenen ved denne uparlamentariske Overrumpling havde et vist Held med sig. Ingen anede hendes Nærværelse, før Klokken lød med stærkere Klang end sædvanlig, og vi saa' en kvindelig Taler staaende imellem os og hørte hendes Røst som en Dommedags Basun over

vore Hoveder. Et uvant Syn! Det var jo længe før, den nye Grundlov havde hjemlet Kvinderne Ret og Adgang til den lovgivende Forsamling. Intet Under, at alle et Øjeblik lyttede til dette ejendommelige Mellemspil. Det lød næsten parodisk, da Tingets Formand, Anders Thomsen, efter Frøkenens Tale med sin sagtmodige Røst forkyndte: »Hun har taget min Klokke! Hun har taget min Klokke!« Først da gik det op for Folketingets Embedsmænd og Bude, at de burde tage Affære, og de ledte da Frøken Westenholtz ud i frisk Luft, hvilket hun ogsaa trængte mest til. En mere alvorlig Demonstration fandt Sted i samme Periode, da en Skare fanatiske Højremænd med Oberst N. P. Jensen i Spidsen lavede et saakaldt »Folketog« og sænkede Fanerne, medens Demonstranterne passerede Rigsdagsbygningen, idet de udstødte Protester mod J. C. Christensen.

I Landstinget blev Forsvarslovene henvist til et Udvalg paa 15 Medlemmer, og Redaktør Jørgen Pedersen valgtes til Formand og Ordfører. Fra Højre og de Radikale stilledes forskellige Ændringsforslag, som alle blev stemt ned. Den 28. September 1909 vedtog Folketinget endelig Lovene i Landstingets Affattelse med 59 Stemmer mod 48, og den 30. s. M. fik de kongelig Stadfæstelse. Derefter sluttedes den ekstraordinære Rigsdagssamling.

Faa Dage senere aabnedes den ordinære Samling, som straks vedtog at udskyde sine Møder til den 20. Oktober. J. C. Christensen var, som forud bestemt, udraadt af Ministeriet, og Holstein-Ledreborg havde overtaget hans Portefeuille. Under Finanslovens første Behandling, som P. Th. Nielsen i sin Egenskab af Ordfører for Venstre indledede med nogle velvillige Ord om Ministeriet, udøste det socialistiske og det radikale Parti gennem deres respektive Ordførere K. M. Klausen og

Zahle al den Harme og Bitterhed, der var samlet inden for deres Rækker over Militærlovenes Vedtagelse. Og Resterne af det Estrupske Højre bistod dem troligen, men rigtignok ud fra en helt forskellig Opfattelse, idet de lod deres Vrede faa Luft i Misfornøjelse over, at der var bevilget altfor faa Midler til Forsvaret. K. M. Klausen hævdede derimod som sin Opfattelse, at der overhovedet ikke var Anledning til at have noget Forsvar, da Socialisterne nu var blevet et saa mægtigt Parti, særlig i Tyskland, at det ved at strejke og nedlægge Vaabnene kunde hindre Udbruddet af en Krig. Det nyttede ikke, at J. C. Christensen forsikrede ham, at naar en Krig udbrød, vilde Socialisterne ogsaa i Tyskland under Kommando følge Fanerne til Krigsskuepladsen. Verdenskrigen, som vi nu har oplevet, gav ham Ret heri. Fra radikal Side havde P. Munch allerede nogle Aar forud i sit Tidsskrift »Det nye Aarhundrede« hævdet den Anskuelse, at Kulturen i vore Dage havde en saadan Magt over Folkene, at ingen Regering vilde driste sig til at erklære Krig, men skulde det alligevel ske, var det hans Mening, at i n t e t Værn var det b e d s t e Værn for Danmark. Han gav denne Paastand Udtryk i disse Ord:

»Hvis vi i Overensstemmelse med vor naturlige Pligt som neutral Stat ikke stræber at spærre hverken Øresund eller Storebælt, enten med Skibe, Miner eller Fæstningsværker, da taler al Sandsynlighed for, at der ingen Kamp vil blive i vore Farvande eller paa vort Omraade«. Men da den samme P. Munch som Forsvarsminister senere blev ansvarlig for Sikringen af Danmarks Neutralitet, lod han under den frygtelige Krig, som Kulturen ingeni lunde hindrede, ikke blot én, men hele to Minespærringer nedlægge tværs over Storebælt. Ak ja, hvad siger ikke Holberg: »Et er et Søkort at forstaa, et andet Skib at føre«. Der var dog intet Medlem, som ved

denne Forhandling overgik C. Th. Zahle i giftige Udtalelser. Man høre blot hans Indledning: »Der sidder ovre paa Ministerpladserne nogle Personer, nogle Mini- stre, men om der egentlig sidder et Ministerium, ved jeg ikke. Thi til et Ministerium hører der mere end 9 Mennesker, der have Ret til at bære Ministeruniform og til at komme tilstede her i Tinget og deltage i Forhand- lingerne«.

Saaledes var Begyndelsen af Finanslovens Behand- ling, men inden den første Dag var til Ende, fandt der ved Mødets Slutning et uventet skarpt Sammenstød Sted mellem Konsejlspræsidenten og Højremanden, Kaptajn Madsen-Halsted, som skosede Grev Holstein ved at minde om, at han ved Ministeriets Dannelse havde søgt Støtte hos Højre. Denne Paastand stemplede Konsejls- præsidenten som usandfærdig. Han huskede nok, at der uden hans Foranledning mødte et af Højres militære Medlemmer, men han havde afvist ham. Her indskød Oberst N. P. Jensen, at det ikke var ham, hvortil Grev Holstein affejende svarede: »Nej, det vilde jeg ikke have regnet for noget«. Under et fortsat hvast Ordskifte fastholdt Madsen-Halsted sin Paastand, og Neergaard kom da hen og bad mig, fordi jeg fra gammel Tid kendte Greven bedst, om at foreslaa ham, at vi sluttede Mødet nu, da Klokken var fire, thi hvis Forhandlingen trak længere ud, kunde den faa politiske Følger. Jeg gjorde, hvad Neergaard sagde, men Grev Holstein var nu blevet heftig og svarede: »Nej, nu skal Højre s'gu have ren Besked«. Som sagt saa gjort. Sandheden var imidlertid den, at de Stridende begge havde Ret, hver paa sin Maade. Madsen-Halsted vidste, at Parkov ved Ministe- riets Dannelse havde henvendt sig til Grev Holstein og tilsagt ham Støtte fra Højre, men han var uvidende om, at det skete uden Foranledning fra Grevens Side, og han

vidste heller ikke, at Henvendelsen var blevet afvist, thi Parkov havde jo af Hensyn til Forsvarssagen fortiet dette for sit Parti. Sammenstødet medførte, at Højre Dagen efter stillede dette Forslag om et Mistillidsvotum:

»Idet Folketinget udtaler sin Mistillid til Konsejlspræsident Grev Holstein-Ledreborg som Leder af et Ministerium, gaar Tinget over til Dagsordenen«.

Nu fik Oppositionspartierne Blod paa Tanden og stillede lignende Forslag. Disse Dagsordener gav Anledning til en lang og hidsig Debat, men ved Afstemningen blev Højres Dagsorden forkastet med 44 Stemmer mod 15, Socialisternes med 66 mod 40, medens de Radikales Forslag vedtoges med 49 Stemmer mod 44. Da Formanden havde meddelt dette Resultat, udtalte Grev Holstein-Ledreborg: »Det er en Selvfølge efter denne Afstemning, at Ministeriet agter at indgive sin Demission«. Hermed var Regeringen Holstein-Ledreborgs Dage talte, og da Fru Marie Lassen kort Tid efter gjorde en Afskedsmiddag for Greven, svarede han til den Tak, der blev bragt ham, fordi han overtog Magten i et vanskeligt Øjeblik, »at hans Venner ikke skulde takke ham, fordi han var kommet, men snarere fordi han gik, thi der var Mænd nok indenfor Venstre, der bedre end han kunde staa i Spidsen for Landets Regering«.

Da Grev Holstein den 25. Oktober indgav sin Afskedsbegæring, tilraadede han Kongen, hvad der var fuldt korrekt, at anmode C. Th. Zahle om at danne det nye Ministerium, men det syntes Kongen ikke rigtig om, da Zahle kun havde et Mindretal paa 20 Mand bag sig i Folketinget. Dagen efter blev jeg kaldt til Kongen, der foreslog mig Hvervet, fordi Venstre tilsammen talte 49 Medlemmer og derved som det største Mindretal havde bedre Udsigt end de Radikale til at kunne være det førende Parti. Idet jeg takkede Kongen, fordi han

atter viste mig Tillid, gjorde jeg opmærksom paa, at vel talte Venstre i Folketinget tilsammen 49 Medlemmer, men disse stod for Øjeblikket delt i tre Grupper uden egentlig at være ét Parti, og af disse Grupper tilhørte jeg en af de mindste. Da jeg fandt, at det var parlamentarisk rigtigt, at den Gruppe, hvis Dagsorden samlede det største Flertal om sig, ogsaa maatte tage Ansvaret, frabad jeg mig Hvervet og anbefalede Kongen at lade Zahle danne den nye Regering. Dette Tilbud var mere, end Zahle kunde staa for, og før tre Dage var omme, stor Ministeriet fikst og færdigt. Det bestod af: Overretssagfører Zahle Konsejlspræsident og Justitsminister, Kgl. Kontorchef Erik Scavenius Udenrigsminister, Herredsfoged Krabbe Forsvarsminister, Provst M. B. C. Nielsen Kultusminister, Generalkonsul Weimann Handelsminister, Gaardejer Jensen-Onsted Trafikminister, Dr. phil. Edvard Brandes Finansminister, Dr. phil. P. Munch Indenrigsminister og Husejer Poul Christensen Landbrugsminister. Socialdemokraterne tilsagde straks Ministeriet Zahle ubetinget Støtte. Fra den Stund var de to Partier som siamesiske Tvillinger.

Efter den Modstand, som det radikale Venstre havde rejst mod de vedtagne Forsvarslove, havde man ventet, at dets Ministerium vilde søge at omstyrte den trufne Ordning. Men Ministeriet Zahle valgte først det forsigtige Standpunkt at administrere de saa forhadte Love. Dr. Edv. Brandes slog dette fast, da han udtalte de berømte Ord: »Lov er Lov, og Lov skal holdes«. Senere fremkom Forsvarsminister Krabbe med den ikke mindre bemærkelsesværdige Sætning: »Forsvaret skal plejes og udvikles,« og i god Samklang hermed lod han foretage store Indkøb i Udlandet til militære Foranstaltninger. Men Zahle var dog den mest pompøse i sine Udtalelser. Da han holdt sin Programtale den 3. November 1909,

sagde han: »Vælgerne er den øverste politiske Domstol«. Hans Ministerium var derfor til enhver Tid rede til at indanke sin Sag for dette Forum. Han nedlagde Indsigelse imod den Paastand, at Ministeriet ikke var parlamentarisk, da det var en Kendsgerning, at det med Socialisternes Støtte havde Tilslutning fra 44 Medlemmer. Vel var det dannet udelukkende af det radikale Venstre, men det havde sin Grund i Nødvendigheden af, at der skabtes et »ensartet og handlekraftigt Ministerium«. Regeringens første Opgave var at optræde saaledes, at Vælgerne kunde genvinde Troen paa, at der endnu var Politikere i dette Land, der stod som Mænd bag deres Ord. Efterhaanden tog Ordene helt Magten fra Zahle: »Der er mange, der siger: De Mænd tror vi! Men det er ogsaa det sidste Hold af Politikere, vi skænker vor Tillid. Svingter ogsaa disse Mænd deres Fortid, tror vi ingen mere. Hvis vi svingter, vil der ikke blive grædt Blod i Danmark, men mange gode Mænd — mange af de bedste — vil se deres Tro paa vor Nations Levedygtighed knækket for stedse«. Flottere Selvpræsentation er hverken hørt før eller senere i Rigsdagens Historie. Hos sin Kollega, den gamle Skuespilforfatter, Dr. Brandes, burde Zahle have lært, at man allerede i første Akt forbereder sin smukke Sortie i sidste.

Uagtet de Radikale havde betegnet Forsvarsordningen som »landsskadelig«, vilde de som sagt ikke straks appellere til Vælgerne for at faa den omstødt. Trafikminister Jensen-Onsted »traadte dog snart i Spinaten« ved at fremsætte krænkende Udtalelser om Hærens Officerer og maatte for denne Letsindighed bøde med sit Liv som Minister. Hans Post overtoges af Handelsminister Weimann, som altsaa nu sad inde med to Portefeuiller, skønt han savnede politisk Erfaring. Regeringen opgav at styre radikalt, men viste sit Sindelag ved ufarlige »Re-

former«: Man aflagde den Uniform, som havde været i Brug siden Frihedens Morgen, og som endog Hørup havde baaret, og frasagde sig al Deltagelse i Uddeling af Ordner. Ingen af Ministrene vilde pynte deres sorte Kjoler — dog med Undtagelse af Udenrigsministeren, der beholdt de Kors, han havde, og siden modtog flere fra Udlandet.

Det lykkedes Zahle, hvad de Radikale tidligere havde ønsket, at faa rejst en Rigsretsanklage mod J. C. Christensen og Sigurd Berg for deres Embedsførelse under Alberti-Perioden. Kravet blev støttet af Socialisterne, men den nuværende Forsvarsminister Laust Rasmussen var ærlig nok til at skrive i sit Blad: »Hvis Venstre efter Systemskiftet havde holdt sin Sti ren og vandret ad Demokratiets Veje med skarp Front mod Højre, saa var Socialdemokraterne aldrig gaaet med til at stævne et Par af Venstres ledende Mænd for den partipolitiske Domstol, selv om man mente, at de havde forset sig«. Med andre Ord: Hvis vi havde gaaet Socialisternes Ærinde, var der ingen Rigsretsanklage blevet rejst. Men nu skulde der foretages en »Udrensning«, som det hed, ret som om man gik ud fra, at der havde været en Korrupsion, der dækkede en Forbryderbande, som det nu gjaldt om at drage frem i Lyset. Naturligvis blev det godtgort under Rigsretsaktionen, at Alberti var ene om sine Bedragerier. Oppositionen opnaaede kun at faa Sigurd Berg idømt en Bøde paa 1000 Kr., fordi hans Kontrol havde været mangelfuld.

Under disse Forhold var det nødvendigt, at de tre Venstregrupper kom i nærmere Forbindelse med hinanden. Det blev derfor besluttet, at hver af de tre Afdelinger skulde vælge nogle Medlemmer, der kom til at danne »en Delegation« til Overvejelse af Fællesforanstaltninger og samlet Optræden overfor Ministeriet. Den

talte 9 Medlemmer, hvoraf de 5 valgtes af Reformpartiet, medens de to andre Grupper valgte hver 2 Medlemmer. Formand blev Anders Nielsen, og de øvrige Repræsentanter var J. C. Christensen, Sigurd Berg, Rasmus Andersen, Ingvard Jensen, Neeergaard, Klaus Berntsen, Jensen-Sønderup og Lindø.

Der hengik imidlertid kun et halvt Aar, før Ministeriet forandrede sin Taktik, og den sandsynligste Anledning hertil var Forbindelsen med Socialisterne, der krævede en stærkere Optræden. Nu blev der Tale om at indskrænke Udgifterne til Forsvarslovene og om straks at nedlægge Kjøbenhavns Befæstning til Lands og til Vands. Under Finanslovens tredje Behandling udtalte Edvard Brandes, at Forsvarslovene var gennemført trods de Radikales Protest, og før de fik Sæde i Regeringen, men Ministeriet havde ikke bundet sig til fremdeles at administrere efter dem. Da Landet ikke kunde bære de dermed forbundne Udgifter, maatte man ændre disse Love. Christopher Krabbe, der ved første Behandling af Finansloven vilde »pleje og udvikle« Forsvaret, udtalte endnu ved anden Behandling, at Ministeriet maatte være forpligtet til at paabegynde Lovenes Gennemførelse, men ved tredje Behandling sagde den samme Forsvarsminister, at Nedlæggelsen af Kjøbenhavns Befæstning og Nedsættelse af de militære Udgifter var det Program, som ethvert Barn i Landet vidste, at det radikale Parti og dets Forsvarsminister fastholdt.

Foruden at ville forandre Forsvaret ønskede Regeringen ogsaa baade at omordne Valgkredsene og at ændre Grundloven, men uden at afvente Resultatet af Forhandlingerne om disse vigtige Sager, indgav Zahle Begæring til Kongen om Folketingets Opløsning. Han fik dog ikke straks sit Ønske opfyldt. Kongen følte nemlig store Betænkeligheder ved at underskrive et Dekret,

der gik ud paa at opfordre Vælgerne til at omstyrte de Forsvarslove, som med saa stort Besvær nylig var vedtaget. Han lod mig kalde og spurgte nu for tredje Gang, om jeg vilde træde i Spidsen for en Regering, thi i saa Fald vilde Kongen afskedige Ministeriet Zahle i Stedet for at opløse Folketinget. Jeg fraraadede dette og bad Kongen imødekomme Zahles Ønske, thi hvad der stod i Opløsningsdekretet, bar Ministeriets Chef jo Ansvar for, og at hindre en Opløsning vilde kun gøre Skade, idet Vælgerne let vilde blive overtalt til at tro, at Venstre var bange for at stilles Ansigt til Ansigt med dem. Kongen spurgte derefter, om jeg troede, at vi vilde sejre ved et nyt Valg? Jeg svarede, at derom nærede jeg det bedste Haab, idet de tre Venstregrupper nu vilde gaa enige til Kampen, og, naar Valgslaget var endt, samles i ét Parti. Samtalen endte med, at Kongen bestemte sig til at opløse Folketinget. Valget blev udskrevet til den 20. Maj 1910, just paa 37 Aars Dagen for mit første Valg i Bogense. Kampen var heftig, men Resultatet gik Zahles Ministerium imod. Venstre vandt Halvdelen af Pladserne i Folketinget og viste dermed, at det saakaldte »sidste Hold af Mænd« alligevel ikke blev det sidste, Folket vilde tro. Vore forskellige Grupper traadte nu sammen til én og valgte Anders Nielsen til Formand, medens baade J. C. Christensen og jeg fik Sæde i Bestyrelsen. Det radikale Parti svandt ind til 17, Højre endog til 13 Medlemmer, og da disse 13 tilmed var indbyrdes uenige, dannede de to Grupper, hvoraf den ene paa 6 Medlemmer tog Navnet »det moderate Højre«, medens den anden stod som Arvtager af det gamle Højre, hvis alderstegne Fører, Godsejer Estrup, jo stadig var Medlem af Landstinget.

Da Valget foregik, var Frederik den Ottende rejst til England i Anledning af Kong Edwards Bisættelse.

Straks efter hans Hjemkomst indgav Zahle Ministeriets Afskedsbegæring, og derefter kaldte Kongen atter mig til sig. Jeg havde aldrig set ham saa glad som denne Dag, da han lykønskede mig til Valgets Udfald og opfordrede mig til at danne den nye Regering. Han tilføjede, at det altsaa nu var fjerde Gang, han rettede dette Ønske til mig; hidtil havde jeg undskyldt mig, men nu haabede han, at jeg ikke havde nogen gyldig Grund til at vige udenom. Idet jeg takkede for den Tillid, jeg paany var Genstand for, anmodede jeg saa varmt, som jeg formaaede, om Kongen vilde overdrage Ministeriets Dan-nelse til Neergaard, dels fordi han sad inde med mange Kvalifikationer, som jeg manglede, og dels fordi jeg mente, at der skete Neergaard aabenbar Uret, da hans Ministerium faldt paa Opgaven om Forsvarssagens Løsning. Kongen svarede, at han satte stor Pris paa Neergaard, men da vi nu stod overfor en ny Situation med et nylig samlet Parti, som Kongen haabede længe vilde være i Stand til at lede Udviklingen, ansaa han det for heldigst, at ogsaa en ny Mand kom i Spidsen. Jeg bad ham endnu en Gang om at overdrage Hvervet til Neergaard, da jeg frygtede for at forløfte mig paa Opgaven; jeg risikerede da ikke blot at skade og skuffe det Parti, hvortil jeg skulde støtte mig, men tillige at ødelægge min politiske Fremtid. Nu havde jeg to Gange haft den Ære at være Indenrigsminister og mente at være sluppet nogenlunde vel derfra. »Ja«, sagde Kongen, idet han gjorde en Bevægelse med sin højre Haand, som om han strøg noget af det venstre Ærme, »der har jo ikke været saa meget som et Fnug at udsætte paa Deres Virksomhed. Ogsaa af den Grund ønsker jeg, at De skal i Spidsen for den nye Regering«. Jeg gentog atter min Tak og lovede, at jeg ikke længer skulde vægre mig ved

at efterkomme Kongens Ønske, men jeg kunde ikke gøre Forsøg paa at danne Ministerium, før Rigsretssagen mod J. C. Christensen og Sigurd Berg var sluttet. Kongen saa' forundret paa mig og spurgte: »Hvorfor dog det? Der kan jo hengaa et Par Maaneder, inden dette sker«. Nu mindede jeg Kongen om, at Venstre havde staaet delt i tre Grupper, og at J. C. Christensen havde været Fører for den største af disse. Han og jeg havde ofte skiftet drøje Hug. Skulde nu Sammenslutningen blive varig, maatte de enkelte Medlemmer optræde loyalt overfor hinanden. »Sæt nu, Deres Majestæt, at Forholdet var omvendt, at det var mig, der havde været Fører for en af Venstregrupperne og nu stod anklaget for Rigsretten, medens J. C. Christensen paa Kongens Anmodning dannede et Ministerium uden at afvente, om jeg efter Rigsrettens Afgørelse kunde blive Medlem af dette, da vilde jeg føle det som en Mangel paa Hensynsfuldhed. Jeg er tilbøjelig til at tro, at J. C. Christensen vil nære en lignende Følelse overfor mig, hvis jeg nu danner et Ministerium uden at afvente, om han kan faa Sæde deri«. Hvorvidt han ønskede dette, anede jeg ikke, men Tilbudet agtede jeg at gøre ham, hvis han, hvad jeg haabede, frikendtes af Rigsretten. Kongen spurgte saa, om det da var min Mening, at han skulde anmode Ministeriet Zahle om at fortsætte endnu et Par Maaneder? Jeg svarede »Ja«, idet jeg henstillede, at Kongen forinden raadspurgte andre Politikere, for Eksempel Grev Frijs og mit Partis Formand, Anders Nielsen. Kongen svarede, at det vilde han gøre, og tilføjede, at da han fornylig i England tog Afsked med Kejser Wilhelm, havde han sagt til ham, at i dette Øjeblik betragtede han sig som den lykkeligste Monark i Europa, da han nu kunde rejse hjem og faa dannet en parlamentarisk Regering. Han

skulde da ikke tage disse Ord i sig igen? Jeg svarede:
»Jo, men blot foreløbig«.

Næste Dag bad Kongen Zahle om at fortsætte, indtil Rigsretten var afsluttet, og dette Ønske efterkom han. Ude i Landet undrede man sig over, at der hengik saa lang Tid, inden et nyt Ministerium blev dannet. Man kendte jo ikke Grunden.

VII.

MIT MINISTERIUM.

EFTER at Rigsrettens Afgørelse var faldet den 17. Juni 1910, og J. C. Christensen ikke fundet strafskyldig, kaldte Kongen mig paany til sig og gentog sin Opfordring. Jeg bad om Betænkningstid i to Dage, da jeg maatte forhandle med Partiet. Kongen gav sit Samtykke, men tilføjede, at før jeg forlod ham, maatte jeg i hvert Fald erklære mig villig til at overtage Forsvarsministeriet. Jeg svarede, at det stred mod Kongens Godhed imod mig at sætte mig paa en saadan Uriaspost. Jeg havde altid interesseret mig mest for kommunale Forhold, samt Skole- og Kirkespørgsmaal; altsaa overtog jeg helst Indenrigs- eller Kultusministeriet. Men Kongen svarede, at hans Ønske var betinget af, at han i den Tid, der var gaaet siden Valget, havde talt med adskillige af Hærens Generaler og spurgt dem, om de kunde nævne en Officer, der nød en saa almindelig Tillid, at man gerne saa' ham som Forsvarsminister. Kongen vilde i saa Fald søge at faa ham udnævnt. Men Generalerne havde ikke blot svaret, at en saadan kunde de ikke nævne, men tillige udtalt Ønsket om, at der ogsaa fremtidig maatte blive udnævnt en civil Forsvarsminister, og da Kongen yderligere spurgte, om de da kunde opgive et passende Emne, havde de alle henledt Opmærksomheden paa mig. Jeg svarede, at dette var mig en Glæde at høre,

men jeg vidste, at der mellem Officererne næredes forskellige Ønsker, som jeg ikke vilde være i Stand til at imødekomme, og naar dette gik op for dem, frygtede jeg, at der ikke vilde hengaa tre Maaneder, før Generalerne vilde tænke — ja, maaske sige — at de havde ventet noget andet af mig. Da jeg havde udtalt dette, gav Kongen mig Haanden og sagde: »Ja, det er muligt, at De har Ret deri. Men jeg lover Dem med Haand og Mund, at jeg skal staa Dem trofast bi og væрге Dem, saavidt det staaer til mig, mod ethvert Angreb fra Generalernes Side«. Efter dette Løfte, som Kongen senere fik Lejlighed til at indfri, lovede jeg at overtage Forsvarsministeriet, saafremt den nye Konsejlspræsident vilde overdrage mig Hvervet. »Det vil han sikkert«, sagde Kongen og hævdede Audiensen, som fandt Sted paa Amalienborg.

Jeg gik til mit Hjem tynget af det store Ansvar, som nu hvilede paa mig. Det hele var kommet lidt sent, syntes jeg. Jeg var fyldt 66 Aar, og selv om jeg var rask, vidste jeg, at Statsministerposten kræver en Mand i hans allerbedste Kraft. Om mit Partis Stilling anede jeg intet, men ud paa Aftenen fik jeg Tilsigelse fra Formanden om at møde næste Formiddag i et vigtigt Anliggende, som gjorde det nødvendigt, at alle Medlemmer kom til Stede. Jeg mødte tidligt, men ingen vidste, hvad der skulde forhandles. Da Formanden aabnede Mødet, meddelte han, at Kabinetssekretæren havde henvendt sig til ham og sagt, at Kongen ønskede at erfare, om Venstre vilde udpege en Mand, som Partiet helst saa som Chef for det nye Ministerium, da Kongen i saa Fald vilde imødekomme Partiets Ønske. Straks tog Pinstrup Ordet og nævnte J. C. Christensen, men denne svarede, at det kunde der ikke være Tale om af to Grunde: For det første var hans Helbred saa nedbrudt,

at han rent fysisk savnede Kræfter til at paatage sig Hvervet, og for det andet vilde Valget være uklogt baade af ham og Partiet, da han for Tiden var et Tvi-stens Æble. Hvis alle Vælgerne saa' paa ham, som de gjorde i Vestjylland, kunde det maaske gaa an, men det var jo ikke Tilfældet, hverken i Østjylland eller paa Øerne; derfor maatte vi udpege en anden. Saa rejste P. Th. Nielsen sig og sagde, at naar J. C. Christensen ikke vilde, var der efter hans Mening kun to, hvorom der kunde være Tale, nemlig Neergaard og Klaus Berntsen. Markvorsen, Mors, tilføjede, at man næppe kunde undgaa at nævne Partiets Formand, Anders Nielsen, hvortil denne straks bemærkede, at han ikke vilde være Konsejlspræsident. Efter en lille Pause bad J. C. Christensen om Ordet og udtalte, at vi alle maatte paaskønne Kongens Hensynsfuldhed overfor Partiet, men vi maatte ikke se bort fra, at det var et ikke ufarligt Præcedens, der her vilde skabes baade for Kongen og Partiet, hvis vi nu enedes om at udpege *en enkelt Mand*. Det var Kongens grundlovmæssige Ret at udnævne Ministeriet, og den burde ikke indskrænkes til at stille ham overfor Valget af én Mand. Ogsaa indenfor selve Partiet var det altid vanskeligt at hæve sig over personlige Forhold, derfor vilde han anse det for lidet tiltalende, hvis vi nu valgte mellem Neergaard og Klaus Berntsen. Han vilde derfor give et Raad, som holdt os klar overfor begge Vanskeligheder: Han vilde foreslaa Partiet at svare Kongen, at vi ikke ønskede at udpege et enkelt Medlem som Førsteminister, da vi ikke havde *én*, men *tre* Mænd, som vi vilde bede Kongen vælge imellem, og disse tre var, som allerede nævnt, Neergaard, Klaus Berntsen og Anders Nielsen. Den af disse tre, Kongen valgte, lovede saa Partiet at staa sammen om. Dette

Raad hilstes med Bifald. Alle gav det sin Tilslutning, hvorefter det ligeledes paa Forslag af J. C. Christensen enstemmigt vedtoges, at Partiet overlod de nævnte tre Mænd at udpege Ministeriets øvrige Medlemmer uden nærmere Forhandling med os. Derefter satte J. C. Christensen sig ved Siden af mig og sagde: »Jeg ønsker Dig til Lykke, for nu bliver Du Konsejlspræsident«. Da jeg spurgte ham, hvoraf han sluttede det, svarede han, at han vidste, Kongen helst vilde have mig, og hans Valg var nu frit. Jeg spurgte da J. C. Christensen, om han i saa Fald vilde være loyal imod mig, og det lovede han. Kort Tid efter hørte jeg, at Kongen Dagen forud havde sendt Kabinetssekretæren til J. C. Christensen for at erfare, om han og den Del af Venstre, som han hidtil havde været Fører for, vilde være uvillige stemt overfor Valget af mig. Hertil havde J. C. Christensen svaret, at der hverken fra hans eller Medlemmernes Side vilde blive rejst nogen Indvending mod mit Valg.

Efter at Kongen officielt havde overdraget mig Hvervet at danne Ministeriet, samledes Neergaard og jeg med Anders Nielsen i hans Hjem i Frederiksgade Nr. 8, hvor vi enedes om denne Ministerliste: Konsejlspræsident og Forsvarsminister: Klaus Berntsen; Udenrigsminister: Ahlefeldt-Laurvig; Finansminister: N. Neergaard; Landbrugsminister: Anders Nielsen; Indenrigsminister: Jensen-Sønderup; Justitsminister: Fritz Bülow; Trafikminister: Thomas Larsen; Handelsminister: Oskar B. Muus og Minister for Island: Bjørn Jonsson. Som Kultusminister indstilledes jeg ad interim, fordi jeg ikke havde faaet endeligt Svar fra Højskoleforstander Jacob Appel, der først skulde indhente Skolebestyrelsens Samtykke til midlertidigt at udtræde af Ledelsen. Den 5. Juli 1910 godkendte Kongen min

Ministerliste paa Fredensborg Slot, og før jeg forlod ham, sagde han, at han havde en Overraskelse, som han vilde berede Ministeriet Zahle ved dets Afsked. Skønt de Radikale vilde afskaffe baade Titler og Ordner, havde Forsvarsminister Krabbe to Gange anmodet om at blive udnævnt til Kammerherre. Kongen vilde først nødig opfylde Ønsket af Pietet overfor sin Fader, der aldrig glemte en Artikel, som Krabbe skrev straks efter hans Tiltrædelse som Konge i 1863, men fornylig havde Krabbe gentaget sin Anmodning med den Begrundelse, at han gerne ønskede for Fremtiden at blive sat i Stand til at hilse paa sin Konge ved Aarsskiftet og paa Majestæten Fødselsdag, »men naar jeg i Morgen er afgaaet som Minister, saa kan jeg desværre ikke komme til Stede ved slige Lejligheder«, havde han sagt. Kongen sluttede sin Meddelelse med smilende at spørge: »Har De noget at indvende derimod?« Jeg svarede: »Nej, aldeles ikke, Deres Majestæt vil jo hermed ikke blot glæde Hr. Krabbe, men ogsaa den nye Konsejlspræsident«. Ved Afskedsaudiensen skete saa Begivenheden, som blev en stor Overraskelse for »det sidste Hold af Mænd«.

Med Krabbe havde jeg truffet Aftale om at møde i Marineministeriet to Dage efter min Udnævnelse for at overtage de militære Ministerier, og jeg blev dér Vidne til en Lovtale, han holdt over Marineministeriets højeste Embedsmænd, som alle var til Stede. Da han sluttede, udtalte jeg min Glæde over at erfare, hvilket kollegialt Forhold, der havde været mellem min Forgænger og Embedsmændene og bad dem overføre noget af det til mig. Jeg følte nemlig, at jeg kunde nøjes med en Brøkdæl og dog være tilfreds. Derefter bad jeg Krabbe om at forestille mig for Krigsministeriets Embedsmænd, men det nægtede han; han ringede paa Adjudanten, Kaptajn Ramm, til hvem han overdrog Hvervet. Jeg spurgte

MINISTERIET KLAUS BERNTSEN 5. JULI 1910—12. JUNI 1913

Krabbe, om jeg maatte lykønske ham med Kammerherretitlen, hvortil han kort svarede: »Ja Tak!« Paa Gangen mellem Krigs- og Marineministeriets Lokaler spurgte jeg Adjudanten om Grunden til, at Krabbe ikke vilde ledsage mig videre. Han gav mig den Oplysning, at i de tre sidste Maaneder havde Ministeren ikke villet se eller tale hverken med Direktør Jørgensen, som han selv havde antaget, eller med Departementscheferne i Krigsministeriet; Adjudanten havde i det lange Tidsrum været Bud mellem dem. Anledningen hertil var den, at Krabbe havde bebrejdet Kontorchef Pagh-Hansen, at han før Folketingsvalget havde erklæret sig villig til at være Stiller for en Højrekandidat, hvilket Krabbe fandt taktløst, og under den Strid, som deraf var opstaaet, havde de krigsministerielle Embedsmænd taget Parti for Kontorchefen, men derover var Krabbe blevet saa for-tørnet, at han havde afbrudt al personlig Forhandling med dem. Da Adjudanten besørgede min Præsentation, lagde Embedsmændene ikke Skjul paa, at de glædede sig ved Ministerskiftet. Nogen Tid efter blev jeg gennem Aviserne gjort opmærksom paa, at Striden mellem Krabbe og hans Undergivne havde været Genstand for Omtale under Valghandlingen i Kalundborg, idet en Vælger havde spurgt Krabbe, hvordan den ejendommelige Strid vilde ende. Som Svar herpaa havde Krabbe sagt, at der ugentlig udkom et Blad, der kaldtes »Statstidende«, hvori der fandtes en Rubrik om Afskedigelser og Udnævnelser. Ved at følge denne vilde Spørgeren i den nærmeste Tid faa de ønskede Oplysninger. Den Dag anede Krabbe ikke, at hans eget Navn skulde blive det første, som kom i Rubrikken.

Samme Dag var jeg efter Indbydelse til Stede ved Venstres aarlige Delegeretmøde i Kjøbenhavn. Ministerlisten var da allerede kendt, men da de Delegerede fra

Aalborg Amt saa, at Jensen-Sønderup, som Reformpartiet ved det sidste Folketingsvalg havde fortrængt fra Nørre Sundbykredsen, fordi han havde sluttet sig til Ellevemandsgruppen, var udnævnt til Indenrigsminister, blev de saa fornærmede, at de truede med at rejse hjem straks, og kun ved J. C. Christensens og Fru Marie Lassens Bistand blev de holdt tilbage. Ved dette Møde bød Formanden for Venstres Organisation, Niels Martin Jensen, Ministeriet Velkommen, hvorefter jeg straks tog Ordet og udviklede mit Program, som var i Overensstemmelse med Venstres Program af 25. September 1909. Samtidigt meddelte jeg vor Arbejdsplan, der i store Træk gik ud paa, at vi i det første Aar af Valgperioden vilde lægge Hovedvægten paa at føre Forsvarslovene af 1909 ud i Livet; næste Aar vilde vi ved nye Indtægtslove søge at skaffe Balance mellem Statens Indtægter og Udgifter, og i det tredje og sidste Aar vilde Ministeriet rejse Kravet om en Grundlovsændring. Jeg sluttede mit Foredrag med at rette en indtrængende Opfordring til Sammenhold indenfor Venstre, som desværre altfor længe havde ligget i indbyrdes Kiv til Fordel for vore Modstandere. Fremtiden krævede nu, at vi holdt Trit og Retning indenfor vore Rækker, og jeg tilføjede som Forklaring paa, at jeg brugte denne militære Vending, at jeg for faa Timer siden havde overtaget Forsvarsministeriet efter min Forgænger — »Kammerherre Christopher Krabbe«. Da jeg nævnte Titlen, der faldt som en Bombe, opstod der øredøvende Jubel i den store Forsamling.

Som Forsvarsminister modtog jeg en af de følgende Dage Hærens Generaler, hvis Ordfører, Generalløjtnant Giørtz, bød mig hjertelig Velkommen. I det jeg takkede, udtalte jeg, at der forelaa to Opgaver, som skulde løses; den ene var givet, og den anden havde jeg selv valgt.

Det var min simple Pligt at realisere Forsvarslovene af 1909, hvortil Vælgerne ved Valget den 20. Maj 1910 havde givet Tilslutning, og hvortil Lovgivningsmagten havde bevilget et Maksimumsbeløb paa $31\frac{1}{2}$ Million Kr. Jeg bad derfor de militære Myndigheder om at yde mig loyal Støtte til at opnaa det bedst mulige Værn indenfor den givne finansielle Ramme. Den anden Opgave, til hvis Løsning vilde udkræves alle Befalingsmænds velvillige Bistand, var den, at tilvejebringe en god Tone i Hæren. Jeg fremhævede som mit Ønske, at det blev forbudt at bande og føre raa Tale overfor Mandskabet. Generalerne lovede mig deres Medvirkning. Det kneb imidlertid med at faa Reformen gennemført; saaledes kaldte min velmenende Kollega i Folketinget, Kaptajn Madsen-Halsted, der var Kompagnichef i Nyborg, en Dag alle sine underordnede Befalingsmænd til sig og forbød dem at bande overfor Mandskabet, idet han dog tilføjede: »Skal der bandes her i Kompagniet, saa skal jeg F . . . gale mig nok selv besørge det«. Kort Tid efter fik jeg Lejlighed til at erfare, hvor svært det kan være at aflægge slige daarlige Vaner. Pastor Koch i Odense, nuværende Præst ved Diakonissestiftelsen i Kjøbenhavn, skrev under Overskriften »Tonen i Hæren« nogle opsigtsvækkende Artikler i »Fyns Tidende«, der indeholdt slemme Beskyldninger mod Officererne for Mangel paa god Tone. Da jeg formodede, at Præsten maatte have sine Erfaringer fra Odense Garnison, bad jeg Kultusminister Appel gennem Biskop Balslev afæske Pastor Koch en Erklæring om, hvad og hvem han havde sigtet til. Jeg fik den Oplysning, at bl. a. en Premierløjtnant i Odense havde optraadt paa en ærekrænkende Maade overfor sit Mandskab. Paa dette Grundlag forlangte jeg ved Byens Kommandant, General Arendrup, optaget Forhør over vedkommende Officer for at faa hans Ad-

færd dokumenteret. Men da Forhørsudskriften passerede de forskellige Myndigheder, som hver for sig tjenstlig bemærkede »fremsendes«, havde Generalmajor Arendrup for egen Regning tilføjet sin varmeste anbefaling for Premierløjtnanten og bemærket, at dersom Ministeren vilde afskedige denne Officer, fordi han bandede, maatte jeg afskedige de ni Tiendedele af Landets Embedsmænd og ham med. Jeg anmodede nu Oberst Ulrich, der havde afløst Kaptajn Jørgensen som Direktør for Krigsministeriet, om at formulere et skarpt Svar til Generalmajoren, ikke blot for hans ukaldede Bemærkninger, men især for hans haanlige Omtale af »ni Tiendedele af Landets Embedsmænd«. Jeg havde ikke anmodet ham om Raad, men blot om en tjenstlig Oplysning. Sagen fik iøvrigt et Efterspil foranlediget ved, at Pastor Olfert Ricard, efter at han havde erfaret, at Pastor Koch var blevet afkrævet Beviser for sin Sigtelse mod Hærens Befalingsmænd, havde tilsendt sin Kaldsfælle til Støtte for hans Angreb et Brev, indeholdende Beskyldninger mod en Officer ved Kystartilleriet. Denne skulde i beruset Tilstand være blevet baaret fra Baaden op i Fortchefens Bolig. Brevet fulgte med Pastor Kochs Oplysninger om Tonen i Hæren. Jeg maatte selvfølgelig gøre det til Genstand for en nærmere Behandling, da det jo var min Pligt at lade et saa graverende Forhold undersøge retsligt. Der manglede imidlertid Bevis for Sigtelsens Rigtighed, og Kaptajnen blev derfor frikendt. Som et Kuriosum vil jeg her fortælle, at Pastor Storm ved Citadelskirken til Gunst for Kaptajnen afgav en Erklæring om det ufattelige i Sigtelsen, da Kaptajnen flere Gange havde været Gæst i hans Hjem og dér ikke nydt andet end et Glas Vand. Pastor Ricards Sagfører, senere Landsdommer Ricard, som er en vittig Mand, affærdigede denne Erklæring med en Bemærkning om, at den kun kunde opfattes som en »Storm i et Glas Vand«.

En anden Virksomhed, hvortil jeg anmodede Generallerne om at yde mig Bistand, var paabegyndt gennem Foreningen »Dannevirke«, som blev stiftet af J. C. Christensen, medens han var Forsvarsminister, men hvis Ledelse han bad mig overtage, da jeg 1908 var blevet Indenrigsminister. Foreningens Formaal er, at den efter Samraad med de militære Foresatte søger at bidrage til det indkaldte Mandskabs aandelige og legemlige Udvikling, at fremme dets Kendskab og Kærlighed til Land og Folk og at beskæftige det paa en god og nyttig Maade i Fritiden. Dette Formaal søges opnaaet ved Foredrag, Idræt, Undervisning, Sang, Husflid, Kursus paa »Teknologisk Institut« for Haandværkere og Foredrag for Landbrugere ved »Den kgl. Landbohøjskole« m. m. »Dannevirke« har aldrig faaet Statsbidrag, men er opretholdt dels ved Hjælp fra Foreningens Medlemmer i alle Landsdele og dels ved Bidrag, der indsamles paa Sessionerne blandt det værnepligtige Mandskab. Foreningens Midler bliver anvendt til Oprettelse af Soldaterhjem, hvoraf der nu findes ét i hver Lejr og Garnisonsby, og disse Hjem forsynes med Bøger, Blade, Tidsskrifter og Skrivematerialier. I særlige Tilfælde ydes der Understøttelse for fattige Værnepligtige. Nuværende Oberstløjtnant Helge Bruhn, der har deltaget i Ledelsen af »Dannevirke« lige fra dens Stiftelse til Dato, først som Sekretær og senere som Næstformand, har i det lange Tidsrum udført et stort og fortjenstfuldt Arbejde, og det skyldes i særlig Grad hans utrættelige Virksomhed, at »Dannevirke«, der oprindelig mødtes med ikke ringe Uvilje, nu overalt finder Anerkendelse baade i og udenfor Hæren.

Medens jeg omtaler de pædagogiske Bestræbelser indenfor Hæren, vil jeg nævne, at Forsvarsminister Munch under Verdenskrigen, da flere Aargange af ældre Soldater var indkaldt til Sikringsstyrken, stiftede en

Forening under Navnet »Forsvarsministerens Udvalg for Soldaternes Underholdning under Sikringsstyrken«. Efter hans Anmodning overtog jeg Ledelsen, og Virksomheden blev fortsat ogsaa efter Sikringsstyrkens Hjemsendelse. Denne Forening modtager en aarlig Statsunderstøttelse af 20,000 Kr. og har ved Siden af »Dannevirke« under Medvirkning af sin energiske Sekretær, Kontorchef Lauesgaard, udført en betydelig Virksomhed ved at skaffe Foredragsholdere og Underholdning af forskellig Art for det menige Mandskab. Nu i Aaret 1925 er der indlagt Radio med Højtaler i alle Garnisonsbyer og Lejre, hvor der er Indkvartering, og jeg indviede personlig denne Form for Taler til danske Soldater med et Foredrag fra Ryvangens Central den 9. Januar 1925 i mit 81' Aar.

Det faldt altsaa i min Lod at realisere Forsvarslovene af 1909, og til dette Arbejde fik jeg udmærket Bistand af Ministeriets Direktør, Oberst Ulrich. Et nødvendigt Led var Gennemførelsen af en Nyordning af Garnisonerne, særlig foranlediget ved, at der skulde indkvarteres større Afdelinger paa Sjælland end hidtil, men om denne Garnisonsordning var der ikke truffet nogen Bestemmelse i Hærloven. J. C. Christensen havde kun foretaget det første Skridt til at realisere disse Forhold, idet han nedsatte en Kommission til at forberede de nødvendige Overenskomster med de Byer, der antoges bedst egnede til at modtage Garnisoner, men samme Dag fratraadte han som Minister. Kommissionens Formand var Oberst Thortsen, og han fremsatte kort efter et Forhandlingsgrundlag for Overenskomster med Byerne. Det gik ud paa, at de paagældende Købstæder skulde tilvejebringe Kaserne, Sygehuse og øvrige Bygninger, anlægge Øvelsespladser m. m. samt vedligeholde det alt sammen og betale de paa Ejendommene paahvilende

Skatter, imod at Staten betalte en aarlig Leje. Dette Forhandlingsgrundlag modtog Ministeriet Zahle, og Forsvarsminister Krabbe bemyndigede derefter Kommissionen til at fortsætte Forhandlingerne med 6 Byraad paa Sjælland. Først i Juni 1910 var Kommissionen færdig med sine Beregninger og sendte disse til Forsvarsminister Krabbe, der imidlertid lod Kontrakterne underskrive af de paagældende Byraad uden selv at forsyne dem med sin Underskrift. Han lod saaledes Sagen staa uafgjort til det nye Ministerium var dannet. Da jeg havde haft Tid til at sætte mig ind i disse Sager, stod det mig klart, at Overenskomsterne vilde medføre altfor store aarlige Udgifter for Staten, og i Juleugen gjorde »Politiken« mig en meget stor Tjeneste, uden dog at have tilsigtet noget saadant, ved at paastaa, at Kommunerne, der skulde opføre disse Kaserneetablissemeter m. m., vilde paaføre sig en Udgift paa ca. 8½ Mill. Kr., som Staten skulde forrente og afdrage. Jeg foranledigede nu, at Indenrigsminister Jensen-Sønderup, under hvem Garnisonsforholdene sorterede, fremsatte Forslag om Grundværdistigningsskat for de 6 Garnisonsbyer paa Sjælland. Herover blev vedkommende Byraad opskræmte og afholdt ved Delegerede et Møde i Roskilde den 17. Februar 1911, hvor de vedtog en Resolution, der indeholdt en Protest mod Indenrigsministerens Forslag. Resolutionen overbragtes Jensen-Sønderup og mig ved en Deputation, bestaaende af 6 Borgmestre. Heldigvis havde denne valgt Borgmester Hansen i Holbæk til Ordfører. Han indledede sin Tale med, at Borgmestrene vel var sig bevidst, at de var Statsembedsmænd, og det kunde derfor maaske se underligt ud, at de mødte med Protest mod Ministrene, men de var tillige Byraadsformænd, og i denne Egenskab maatte de have Ret til paa Byraadenes Vegne at protestere. Hvis Ministeriet ikke tog Hensyn

hertil, maatte de kræve Overenskomsten ophævet. Efter denne Indledning holdt Borgmesteren et vidtstværende Foredrag om alle de Besværligheder, der vilde følge med at have Garnison. Jeg svarede hertil, at saadanne Betragtninger burde være fremdraget for Kommissionen, før Overenskomsten var tiltraadt. Dernæst udtalte jeg min Paaskønnelse af, at det var Borgmestrene klart, at de stod i en Dobbeltstilling som Statsembedsmænd og som Kommunalnænder, men jeg vilde trøste dem med, at jeg skulde yde dem min Bistand til at faa ophævet den Lovbestemmelse, der gjorde dem til selvskevne Formænd for Byraadene. Endvidere udtalte jeg, at de som juridiske Embedsmænd maatte vide, at de ikke kunde bryde de Kontrakter, som de med velberaad Hu havde underskrevet, men da Kontrakterne ikke havde faaet Krabbes Underskrift, og det var mig klart, at de vilde blive altfor kostbare for Statskassen, vilde jeg give Borgmestrene det Løfte, at de allerede næste Dag skulde modtage Skrivelse fra Ministeriet om, at Kontrakterne var hævet, hvorefter Ministeriet vilde gaa til Rigsdagen for at søge Bistand til en bedre Ordning.

Faa Dage efter forelagde jeg Forslag i Folketinget om en Bevilling paa $2\frac{1}{2}$ Million Kr. en Gang for alle til Oprettelse af ny Garnisoner paa Sjælland. Købstæderne kappedes nu om at faa Garnison, særlig efter at Slagelse, nærmest paa Redaktør Hans Jensens Initiativ, traadte til med Tilbud om at faa tildelt to Batailloner. Det lykkedes endog at gennemføre den hele Ordning for 2 Millioner. Ved fortrinlig Bistand af det radikale Byraadsmedlem, Købmand Anders Larsen, fik Holbæk ogsaa Garnison, trods Modstand fra hans Meningsfællers og socialistisk Side.

Men Ordningen affødte et nyt Stridsspørgsmaal. Fra de militære Myndigheders Side var det krævet, at Fre-

KONG FREDERIK VIII I SAMTALE MED KLAUS BERNTSEN
(I BAGGRUNDEN SES KRONPRINS CHRISTIAN)

dericia, Nyborg og Helsingør skulde ophøre med at have Garnison. Motivet hertil var, at de ifølge deres Beliggenhed var særlig udsat for fjendtlig Overrumpling. En Deputation fra Fredericia henvendte sig imidlertid til Kong Frederik med indtrængende Bøn om, at Byen, der ejede saa mange historiske Minder fra Krigene, maatte beholde sin Garnison. Kongen stillede sig velvillig til Sagen, men henviste Deputationen til Forsvarsministeren. I et derefter afholdt Statsraad vedtoges enstemmigt et af mig stillet Forslag om, at Fredericia fremtidig kun blev Øvelsesplads hvert Aar for en Rekrutbataillon, medens Ordningen hidindtil havde været den, at Byen var Garnison for tre Batailloner, hvis Depoter fandtes dér. Mit Forslag gik derfor ud paa at flytte Depoterne til Viborg. Denne Ordning vakte stor Harme hos nogle af Generalerne, og da der om Efteraaret 1911 afholdtes Manøvrer Nord for Jellinge, modtog jeg kort før Øvelsernes Slutning en Skrivelse fra Brigadechefen, General-løjtnant Leschly, hvori han begærede sin Afsked begrundet paa Utilfredshed med, at Fredericia Garnison ikke var blevet nedlagt. Da jeg gav Kongen Meddelelse herom, spurgte han, om Generalen ikke vidste, at han faldt for Aldersgrænsen om ca. 4 Uger, og da jeg svarede Jo, spurgte Kongen, om det da var en Demonstration mod Ministeren? Jeg fortalte da, hvad Generalen motiverede sin Afskedsbegæring med. Kongen blev meget opbragt og spurgte, om jeg ønskede Generalen afskediget uden Pension? Jeg svarede Nej, men selvfølgelig maatte jeg bede om, at hans Afskedsbegæring blev bevilget med det samme. Kongen svarede Ja hertil, men tilføjede, at da Manøvrerne i Jylland sluttede om fire Dage, var det bedst, at Generalen forblev i sin Funktion saa længe. Derefter sagde Kongen, at han endnu samme Aften vilde rejse til Jylland for at overvære Manøvrernes Afslut-

ning, og han vilde sætte Pris paa, at jeg ledsagede ham. Næste Morgen ankom vi med »Dannebrog« til Vejle, hvor der holdt en Bil parat til Kongen, som bad mig køre med ud »for at hilse paa Generalerne«. Efter Manøvrernes Slutning indbød Kongen til Middag paa Skibet, og her udtalte han først sin Glæde over Øvelserne og henvendte en Tak til den kommanderende General, Hs. Exc. Mauritz Leschly, for hans lange og fortjenstfulde Virksomhed med Ønsket om, at Generalen efter sin snarlige Fratræden maatte faa en lykkelig Livsaften. Faa Øjeblikke efter rejste Kongen sig atter og bad Forsamlingen drikke en Skaal for Forsvarsministeren, idet han udtalte, at denne Mand, som han kendte gennem en Menneskealder, havde hans fulde Tillid. Han sluttede med en direkte Henvendelse: »Jeg takker Dem, Hr. Berntsen, fordi De paa min indtrængende Anmodning har overtaget det brydsomme og til Tider utaknemmelige Hverv at være Forsvarsminister, men jeg ved, at De elsker Deres Konge og Deres Fædreland og vil gøre det bedste, De formaar for de to Værn, hvis Ledelse er betroet Dem. Derfor beder jeg Gud om, at jeg længe maa have den Glæde at se Dem som min trofaste Raadgiver«. Jeg maatte beundre Kongens Takt og Evne til at dele Sol og Vind lige, og jeg følte naturligvis en dyb Taknemmelighed, fordi han her greb Anledningen til saa aabent at tilkendegive den Trofasthed, som han lovede mig, da han overdrog mig Forsvarsministeriet. Kort efter bevilgede Kongen Generalløjtnant Leschlys Afskedsbegæring, men Demonstrationen var ikke endt dermed. Jeg fik en Formodning om, at de Generaler, der havde været samlet under Manøvren hos Godsejer Westenholtz til Matstrup, havde ægget hinanden op imod mig, og denne Formodning fik jeg bestyrket, da jeg Dagen efter min Hjemkomst modtog en Skrivelse fra den daværende Chef for

Generalstaben, Generalmajor Anders L. Hansen, hvor han i lignende Udtryk, som General Leschly havde brugt, beklagede sig over den trufne Ordning i Fredericia og begærede sin Afsked mod at faa overdraget Chefsposten for en af de tre Divisioner, som ifølge Hærloven skulde oprettes. Jeg bad Direktøren give Ordre til Generalmajoren om at møde i Ministeriet næste Dag. Dette skete, og dør lod jeg ham vide, at jeg betragtede Afskedsbegæringen som en Demonstration mod mig og tilkendegav ham, at han nu stod overfor Valget enten at blive paa sin Post eller at faa sin Afsked. Generalmajor Hansen undskyldte sig med, at Ministeriet havde afæsket ham en Erklæring angaaende Garnisonsspørgsmaalet, men jeg havde desuagtet ikke taget Hensyn til den. Det forekom ham derfor, at han ikke længer kunde beklæde Posten som Raadgiver, men det havde iøvrigt ikke været hans Mening at demonstrere mod mig. Dertil svarede jeg, at som Minister fandt jeg mig foranlediget til at afæske Erklæringer af de i Sagen interesserede Myndigheder, men det betød jo ikke, at jeg var forpligtet til at følge Raadene, og i det foreliggende Tilfælde var Afgørelsen ikke truffet i Krigsministeriet, men enstemmigt af Statsraadet. Derefter gav jeg Generalmajoren Meddelelse om, at de tre Divisions-Generalsposter var tildelt andre. Hermed skiltes vi, og Generalmajor Hansen valgte klogelig at blive paa sin Post. Faa Dage efter fik jeg tilsendt et Eksemplar af »Aarhus Stiftstidende«, der indeholdt et Interview med Generalmajor Albert Arendrup, Chefen for den jydskke Brigade, angaaende hans Stilling til Fredericiasagen. Her kørte han op med det grove Skyts imod mig i Anledning af den trufne Ordning. Jeg bad Direktøren sende Bladet til Genralmajoren for at erfare, om han vedkendte sig sine Udtalelser. Der kom omgaaende Svar, som ikke blot bekræftede Rigtigheden

af Interviewet, men var ledsaget af nogle Tilføjelser i saa stærke Udtryk, at jeg straks fandt mig foranlediget til at fremstille Sagen for Kongen og indstille Generalmajor Arendrup til Afsked. Kongen var ganske enig med mig og udtalte sin Forbavselse over, at en højtstaaende Officer kunde gøre sig skyldig i et saa groft Brud paa Disciplinen. Han tilføjede: »Hvad vilde Generalen dog sige, om en af hans Underordnede tillod sig en lignende Adfærd overfor en af ham truffet Beslutning? Og hvad vil Udlandet tænke ved at erfare en saadan Mangel paa Disciplin i den danske Hær blandt dens højeste Spidser? Her maa fra Regeringens Side indtages en fast Holdning og bestemt Optræden«.

Da jeg samme Dag mødte i Rigsdagen, tog K. M. Klausen Anledning til at rette en Forespørgsel til mig om, hvorledes det forholdt sig med »Generalstrejken«. Jeg svarede ham, at den var hævet derved, at Generalløjtnant Leschly efter Ønske havde faaet sin Afsked, og at Generalmajor Hansen havde erklæret sig villig til at fortsætte som Chef for Generalstaben, og at endelig Generalmajor Arendrup var indstillet til Afsked. Kongen fortalte mig senere, at da han under Generalmajorens Afskedsaudiens havde beklaget Sammenstødet med mig, svarede denne: »Deres Majestæt, jeg er en Mand, som siger min Mening uden Personsanseelse«. »Ja«, svarede Kongen, idet han sluttede Audiensen, »og tager Konsekvenserne«.

Ministeriet Berntsen mødte lige fra sin Begyndelse stærk Modstand baade fra socialistisk og radikal Side. Begge Retninger optraadte som »siamesiske Tvillinger« og søgte ved enhver Lejlighed at forvolde os Vanskeligheder særlig i alle militære Spørgsmaal. Ved Lovenes Vedtagelse i 1909 havde Ministeriet Holstein afskaffet Militærmusikken af Sparsommelighedshensyn, men dette

Skridt mødte berettiget Modstand baade i Hæren og i store Dele af Befolkningen. Jeg sympatiserede med denne Modstand, og det lykkedes mig at faa gennemført en Lov, hvorefter Musikken, omend i formindsket Maalestok, atter blev indført og for Gardens Vedkommende endda i sin fulde Udstrækning. Derimod maatte Musikernes Antal ved Fodfolksregimenterne indskrænkes, dog paa de Vilkaar, at Bataillonerne kunde supplere Korpsene med værnepligtige Musikere, men denne Ordning blev desværre illusorisk paa Grund af Indskriden fra de civile Musikers Organisation, der paa socialistisk Vis nedlagde Forbud. I Forbindelse hermed skal jeg dog ikke undlade at nævne, at den socialdemokratiske Folketingsmand A. C. Meyer, som er en begejstret Tilhænger af Musik, ogsaa i Hæren, optraadte som min trofaste Forbundsfælle, skønt det ikke var hans Kolleger behageligt.

Oppositionen gjorde ogsaa Forsøg paa at fremstille Handelsminister O. B. Muus og Justitsminister F. Bülow som Højremænd. Dette var uberettiget. Minister Muus havde jeg kendt fra den Tid, jeg som 25-aarig var Valgkandidat i Kerteminde. Jeg spurgte da min ordførende Stiller, om der ikke fandtes nogen Venstremænd indenfor Byens Handelsstand, hvortil han svarede mig, at der var én, men han var saa ung, at han endnu ikke havde Valgret. Denne ene var Oskar B. Muus, Medlem af det store Kornfirma Elias B. Muus. Indenfor den københavnske Handelsstand kom han senere til at indtage en fremskudt Stilling, blev Medlem af Grosserersocietetet og var Medstifter af Købmandsskolen. Grosserer Muus' hæderlige Vandel forenet med en elskværdig Personlighed skaffede ham Anseelse i vide Kredse. Han var en Ven og Beundrer af Tietgen og delte dennes frihandelsvenlige Principper. Justitsminister Bülow havde al-

drig deltaget aktivt i Politik, men ganske vist staaet som Medlem af Højres Vælgerforening. Først ved sit Defensorat for J. C. Christensen og Sigurd Berg kom han under Rigsretssagen i Forbindelse med Politikere og sluttede sig derefter til Venstre. Jeg valgte ham først til Medlem af Ministeriet, efter at Regensprovst, Professor, Dr. Lassen af Helbredshensyn havde afslaaet mit Tilbud.

De finansielle Spørgsmaal blev iøvrigt den Tap, hvorom Forhandlingerne i de to første Aar af Valgperioden drejede sig. Det var ganske naturligt, fordi der ikke var Balance mellem Statens Indtægter og Udgifter. Oppositionen bebrejdede Ministeriet, at det ikke straks havde forelagt en Finansplan. Finansminister Neergaard gjorde opmærksom paa, at der var hengaaet saa kort Tid, siden Skattereformen af 1908 blev vedtaget, at man endnu ikke kunde overse Virkningerne af dem. Endvidere burde man afvente, hvilke Resultater den under 4. December 1909 nedsatte Finanslovkommission maatte komme til. Neergaard laa aldrig paa den lade Side, men udførte et saa stort og omfattende Arbejde, at han allerede den 7. Februar 1911 kunde forelægge Folketinget en Række Indtægtslove til Løsning af den vanskelige Balance-Opgave, saaledes at Venstres principielle Standpunkter paa Skattelovgivningens Omraade dog blev opretholdt. Finansministeren maatte regne med nye Indtægter til et Beløb af ca. 12 Millioner Kr. Alle var klare over, at Staten skulde have Orden i sine Finanser, ligesom der maatte tilvejebringes et fast Statslaan til Ombytning af den løbende Vekselgæld. Men de Partier, der havde raabt højest om Balance, modsatte sig nu med lige saa stor Styrke de foreslaede Reformer. Det yderste Højre i Landstinget, der i det foregaaende Aar havde nægtet at stemme for Finansloven paa Grund af, at Un-

derskudet var 37 Millioner Kr., nægtede at gaa med til den foreslaaede Forøgelse af Formue- og Indtægtsskatten. Omsider lykkedes det dog Neergaard at overvinde Landstingets Modstand. Fra radikal og socialistisk Side rejste man særlig en Kamp mod den saakaldte »Forlystelsesskat«, idet man mente, at den stred mod kulturel Udvikling. Edvard Brandes betegnede Skatten som Neergaards »grimmeste Barn«, men »Skæbnen er en underlig Trolld, den leger med Folk saa mangefold«, siger et gammelt Ord, og da Skæbnen vilde, at Dr. Brandes senere blev Neergaards Efterfølger, skete det mærkelige, at han ikke alene beholdt dette stygge Barn, men plejede det saa godt, at det blev ham til stor Støtte i hans finansielle Trængsler. Jeg kunde have ønsket, at vi — efter senere islandsk Mønster — havde henlagt nogle Procent af Forlystelsesskatten til Rejsningen af en Tale-scene ved det kgl. Teater. Det vilde maaske have formildet Synet paa Skatten og snart bragt en Løsning af et af Rigsdagens ældste Problemer.

Ministeriets Udenrigspolitik, der var anlagt paa Neutralitetsprincippet, blev fra enkelte Hold baade i den tyske og den danske Presse Genstand for Misforstaaelse og Mistæneliggørelse. Særlig ondsindet var »Schlesw. Grenzpost«, som redigeredes af den fanatiske Danskholder Hr. Strackerjahn, der tillod sig at kritisere Regeringen, fordi Finansminister Neergaard havde talt ved et Møde paa Skamlingsbanken og jeg ved en Grundlovsfest i Skibelund Krat, hvor Tusinder af danske Nordslesvigere havde været til Stede. Hans Frækhed gik endog saa vidt, at han anklagede mig for at være unneutral, fordi jeg en Aften paa »Dannevirke«s Vegne havde overværet en Underholdning paa Fortet »Trekroner«, hvor en ung kjøbenhavnsk Skuespiller fortalte Daudets lille, kønne Historie »Den sidste Time i Fransk«. I modsat Retning

gik Kritikken her i Danmark, hvor Ministeriet blev beskyldt for at være tyskvenligt. Dette gav endog Anledning til, at Højremanden Dr. H. L. Møller i Folketinget stillede en Forespørgsel til Udenrigsminister, Grev Ahlefeldt-Laurvig angaaende tre »Tildragelser«, som han kaldte dem, der havde virket foruroligende paa Folkestemningen. Han nævnte den Erklæring, der i August 1911 var udsendt af Regeringen paa Grund af dens Forhold til en Artikel i »Preussische Jahrbücher« vedrørende Danmarks Forhold til Tyskland i det nordslesvigiske Spørgsmaal, dernæst omtalte han Ministerens Indstilling angaaende en Dekoration til Artikkels Forfatter, den radikale Generaldirektør Marcus Rubin, og endelig opholdt han sig ved Regeringens »skæbnsvangre« Beslutning om at lade Garnisonen forblive i Fredericia. Hertil svarede Udenrigsministeren, at disse Begivenheder ikke stod i nogensomhelst Forbindelse med Regeringens Udenrigspolitik, hvorefter Folketinget enstemmigt paa Forslag af J. C. Christensen vedtog en Dagsorden, der gav Tilslutning til den af Udenrigsministeren afgivne Erklæring.

Regeringens Position i Landstinget blev styrket ved, at Folketingets Formand, Anders Thomsen, ved Vakance udnævntes til kongevalgt Landstingsmand, hvorefter J. C. Christensen indtog hans Formandssæde, og efter at Redaktør Pagh var afgaaet ved Døden, valgtes Venstremanden, Bankdirektør Mikkelsen af Assens i hans Sted. Ved Suppleringsvalget i Aarskredsen, som Anders Thomsen længe havde repræsenteret, valgtes Gaardejer Lillelund, og ved et andet Suppleringsvalg lykkedes det Indenrigsminister Jensen-Sønderup at bevare Verningekredsen, trods ihærdig Modstand fra radikal Side. Da Generalauditør H. C. Steffensen, der var kongevalgt Landstingsmand, afgik ved Døden d. 4. Oktbr.

1912, foreslog Kongen mig at formaa Frede Bojsen til atter at træde ind i aktiv Politik. Kongen tilkendegav ved dette Ønske, at han ikke havde glemte sin Sympati for Forliget i 1894. Da jeg mente, at Bojsen ikke vilde opgive sit Otium, spurgte Kongen mig, om jeg havde noget imod, at han skrev til ham for personlig at tilkendegive sit Ønske. Dette gav jeg med Glæde min Tilslutning, uagtet jeg maatte gaa ud fra, at Bojsens Tilbage træden var urokkelig. Da hans Svar til Kongen stadfæstede min Opfattelse, indstillede Ministeriet hans ældre Broder, fhv. Seminarieforsender Peter Bojsen af Gedved, der i 1866 som Medlem af Folketinget havde kæmpet for Bevarelsen af Junigrundloven og senere en Aarrække staaet som Formand for »Grundlovsværneforeningen«, hvorved han havde vist sin Trofasthed som Venstremand. Trods sine 74 Aar modtog han Valget og var ved sin Død i 1922 Landstingets værdige Aldersformand.

I Begyndelsen af Aaret 1912 indtraf de første Tegn paa den Sygdom, der i Løbet af faa Maaneder lagde Kong Frederik den Ottende i Graven. Det første Varsel viste sig den 6. Februar 1912. Indenrigsminister Jensen-Sønderup havde ved et Fald paa Gaden paadraget sig en Hofteskade, som medførte et længere Sygeleje paa Professor Jens Schous Klinik ved Martinsvej paa Frederiksberg. Kongen kørte den Dag ud til Klinikken for at se til sin syge Minister. Han lod Vognen køre hjem og underholdt sig en Timestid med Jensen-Sønderup uden at røbe den mindste Svagelighed, men paa Spadse-returen tilbage til Amalienborg overfaldtes han af Aandenød og for ikke at besvime, maatte han paa Kongens Nytorv læne sig op til en Mur, men fik dog tilkaldt en Bil. »Kør mig til Palæet«, sagde Kongen, men Chaufføren, der ikke kendte ham, misforstod Ordren og kørte

ham til Koncertpalæet. Dér genkendtes Kongen af en Tjener, som saa', hvor syg han var og gav Chaufføren Besked om at køre til Residenspalæet. Ved Ankomsten hertil var Kongen saa syg, at Lægen, Professor Bloch, frygtede hans Død. Sygelejet varede i flere Uger, uden at der indtraadte synderlig Bedring. Kongen udtalte nogle Gange Ønsket om at tale med mig, men Lægen tillod det kun paa det Vilkaar, at Samtalen blev kort. Da jeg omsider tilkaldtes, modtog Prinsesse Ingeborg mig med Anmodning om ikke at blive længere end højst fem Minutter hos Faderen. Kongen var endnu sengeliggende, og jeg blev bedrøvet ved at se, hvor syg og afkræftet han var. Men under vor korte Samtale erfarede jeg, med hvilken levende Interesse han fulgte Landets og Samfundets Anliggender. I denne Periode var det ham ikke muligt at afholde Statsraad, hvorfor vigtige Afgørelser og Skrivelser, der krævede Kongens Underskrift, maatte vente; men for ikke at forurolige Landet og i Haab om Kongens snarlige Bedring, undlod Ministeriet at benytte sig af Bestemmelserne i Grundlovens § 16, der siger: »Er Kongen i enkelte Tilfælde forhindret fra at afholde Statsraad, kan han lade Sagerne forhandle i et Ministerraad«. Ingen uden Professorerne Bloch og Gram, Kongefamilien og jeg vidste, hvor syg Kong Frederik egentlig var. Efter Forløbet af ca. seks Uger bad han mig sende til Underskrift de vigtigste Regeringssager, men de blev længe liggende, da Kongen kun taalte at gennemgaa og underskrive tre—fire Sager daglig. Først i Slutningen af Marts kom han saa vidt til Kræfter, at der kunde afholdes Statsraad den 1. April. Ved Slutningen af dette sagde Kongen til mig, at han fortrød, at han ikke havde ladet Ministeriet tilsige til Taffel, da han den Dag følte sig saa vel. Han

glædede sig i høj Grad til sin forestaaende Rekreatjonsrejse til Nizza sammen med Dronningen og de to Døtre, Prinsesserne Thyra og Dagmar samt Prins Gustav. Kongen udtalte Haabet om, at han efter et Ophold dér skulde vende helt rask tilbage. Ved Afrejsen den 11. April var jeg til Stede paa Banegaarden og lagde med Bekymring Mærke til, hvor Kongen var ældet; dog faldt det mig ikke ind, at det var sidste Gang, jeg saa' og talte med Hans Majestæt. Den sidste Hilsen, jeg modtog fra Kongen, var dateret Nizza 9. Maj 1912. Brevet lød saaledes:

»Gennem Telegrafan haaber jeg, at De allerede har modtaget min foreløbige Tak for Deres venlige Brev, som glædede mig meget; men jeg griber dog Pennen for endnu skriftlig, forinden vor Hjemkomst, at gentage denne Tak. Af Bladene og gennem Rigsdagsreferaterne har jeg allerede set, at de tvende Lovforslag, som De omtaler for mig, endelig vare vedtagne af begge Ting. Til dette heldige Resultat bringer jeg Dem og Ministeriet min bedste Lykønskning, idet jeg særlig, hvad angaar Menighedsraadsloven, udtaler det Haab, at den maatte blive til Held og Velsignelse for vor gamle, danske Folkekirke!

Hvad angaar Skattelovene haaber jeg for disse, at Udfaldet ogsaa maa blive godt. Det skulde da være, at den efter min Formening meget uheldige Artikkel af Jørgen Pedersen i »Fyns Tidende«, ved hvilken han ligefrem truer Landstinget med Opløsning, saafremt det gør Brug af dets konstitutionelle Ret at gøre Forandringer i Folketingets Redaktion, skulde virke forstyrrende paa den endelige Afgørelse. I ethvert Tilfælde kan denne uheldige Artikkel kun skabe ondt Blod og forøge de Vanskeligheder, som Finansministeren allerede har nok af at skulle overvinde.

Med stor Deltagelse følger jeg Grev Ahlefeldts Sygdom og ønsker ham af Hjertet en god Bedring.

Idet jeg nu slutter, beder jeg Dem at hilse de øvrige Herrer Ministre, og udtaler Ønsket om endnu længe at have den Lykke at se Dem ved min Side som min trofaste Raadgiver, forbliver jeg

Deres hengivne

Frederik R.«

Opholdet i Sydfrankrig havde en gavnlig Indflydelse paa Kongens Helbred. Hjemrejsen foretoges over Hamburg, hvor han den sidste Dag i sit Liv befandt sig vel og gik en Tur med sine Døtre i Hagenbecks zoologiske Have. Om Aftenen den 14. Maj ved Taflet paa Hotel »Hamburger Hof« glædede Kongen sig ved Tanken om, at han nærmede sig Hjemmet og foreslog, at man skulde gaa tidligt til Ro for næste Dag at kunne være friske og glade ved Ankomsten til Kjøbenhavn. Kongen gik dog, som han plejede, en lille Aftentur før Sengetid. Men undervejs fik han et forstærket Anfald af sin Sygdom, der straks medførte Døden.

Det første Budskab om denne Begivenhed indløb til Hofmarskallatet i Kjøbenhavn den 15. Maj om Morgen tidlig. Grev Brockenhuus-Schack, den senere Teaterchef, der som Hofmarskal havde ledsaget sin Herre paa denne hans sidste Rejse, sendte dette Telegram:

»Hans Majestæt Kong Frederik af Danmark er i Nat pludselig død af et Hjerteslag«.

Kort efter indløb et nyt Telegram:

»Kongen befandt sig i Gaarsdagens Løb særdeles vel og udtalte sin Glæde over, at han var frisk og rask kunde vende tilbage til Kjøbenhavn. I Aftes Kl. 10 foretog Kongen, som han hver Aften plejede at gøre det, en

kort Spadseretur uden Ledsagelse. Ikke ret langt fra »Hamburger Hof«, hvor Kongen boede sammen med Dronningen, blev Kongen overfaldet af et Ildebefindende, blev hurtig bevidstløs og blev baaret til en Bil, men Døden indtraf, inden Kongen blev anbragt i Bilen, og da man ikke kendte ham, blev han ført til et af Hamburgs Hospitaler. Da Kongen ikke vendte tilbage, foretog Kongens Følge og Hotellets Direktør straks alle fornødne Skridt. Endnu i Løbet af Natten blev Kongens Lig ført til Hotellet«.

Den 15. Maj Kl. lidt over syv om Morgenen blev jeg kaldt til Telefonen af Kabinetssekretær, Kammerherre Krieger, der meddelte mig den sørgelige Nyhed. Jeg boede dengang paa Villa »Kongshøj« i Skodsborg, der ligger just dør, hvor Frederik den Syvende havde sit fra Billeder bekendte Sommertelt.

Meddelelsen virkede som et Lyn fra en klar Himmel; kun to Dage forud havde jeg modtaget det sidste Brev fra Kongen, hvoraf jeg maatte slutte, at Helbredet var vendt tilbage, og at jeg snart skulde gense ham. Jeg ringede straks til Sorgenfri og fik Kong Christian i Tale; han bad mig foranledige, at Ministeriet mødte til Statsraad samme Formiddag, men først Kl. 11. Det nye Kongepar vilde nemlig forinden gaa til Alters i Lyngby Kirke.

Timerne inden Statsraadet den Formiddag hører til de vemodigste og alvorligste i mit lange politiske Liv. Kongens Død betød ogsaa et personligt Tab for mig. Den Hengivenhed og Tillid, jeg nærrede til Kong Frederik, var underbygget af venskabelig Forstaaelse gennem en Menneskealder. Med Sorg i Hjertet gik jeg i Gang med Udarbejdelsen af de forskellige Opraab, som skulde forelægges i Statsraadet. Mit Arbejde var overvældende, thi foruden mine øvrige Poster maatte jeg ogsaa i tre

Maaneder varetage Udenrigsministeriet under Grev Ahlefeldts Sygdom. Kl. 11 mødte Kong Christian dybt bevæget — Øjeblikkets Alvor greb os alle. Paa Ministeriets Vegne udtalte jeg vor inderligste Deltagelse i den store Sorg, der saa pludseligt havde ramt ikke blot Kongehuset, men Folket, og jeg tilføjede Ønsket om, at den nye Konge maatte faa Held og Lykke til at varetage sin Gerning i sin Faders Aand. Derefter stillede jeg Ministeriets Portefeuille til Kongens Raadighed, idet jeg sagde, at Ministeriet var udnævnt af hans Fader, og at den nye Konge stod frit i Valget af sine Raadgivere. Hertil svarede Kong Christian:

»Jeg ved vel, at jeg staar frit i dette Forhold, men overfor Dem, Konsejlspræsident, kunde det ikke falde mig ind at skifte Ministerium, da jeg ved, at Deres Forhold til min Fader ikke blot var et Tillidsforhold, men gennem mange Aar var blevet et Venskabsforhold, og nu beder jeg Dem at overføre dette Venskab til hans Søn«.

Paa denne smukke Motivering lovede jeg at fortsætte, men med Ønsket om at jeg maatte faa Lov til at udtale min Mening aabent og frit i ethvert Regeringsanliggende, saaledes som jeg havde været vant til under Kong Frederik. Hertil svarede Kongen et tillidsvækkende Ja, men tilføjede, at skulde der komme en Kurre paa Traaden, maatte ingen af os straks tage Hatten og gaa, hvortil jeg bemærkede, at i saa Fald blev det kun mig, hvem denne Udvej var givet.

Under Statsraadet glædede jeg mig over den menneskelige og forstaaende Maade, paa hvilken Kongen stillede sig til forskellige Afgørelser. Kirkebønnen maatte ændres, idet Enkedronningen og den nye Kronprins nu skulde indflettes i denne, men Kongen saa' helst, at den 13-aarige Prins Frederik endnu en Stund vedblev at være Barn uden at faa Indtryk af Forandringen. Jeg

gjorde da opmærksom paa, at fra i Dag var Prinsen ikke blot Kongens Søn, men Landets Kronprins og som Følge deraf maatte hans Navn nævnes i Kirkebønnen. Paa mit Spørgsmaal om, hvorlænge der skulde paabydes Landsorg, svarede Kongen: »Saa kort Tid som muligt. De, der sørger over Fader, gør det uden Paabud«. Den officielle Sorg blev derfor efter Kongens Ønske indskrænket til det mindst mulige, nemlig til den nye Konges Tiltrædelsesdag, Dagen, da Kong Frederiks Kiste kom hertil, og Bisættelsesdagen.

Om Eftermiddagen Kl. 3 udraabte jeg efter gammel Skik den nye Konge fra Balkonen paa Christian den Syvendes Palæ. Tre Gange lød Raabet: »Kong Frederik den Ottende er død, leve Kong Christian den Tiende!« Pladsen var sort af Mennesker, som svarede med et nifoldigt Hurra. Samtidigt gik Kongeflaget til Vejrs paa den ligeoverfor liggende Residensbygning, der ikke havde været Kongebolig siden Christian den Ottendes Dage. Fra Forterne tordnede Kanonerne.

Dybt bevæget traadte Kong Christian frem paa Balkonen. Med klar og tydelig Røst, der kunde høres over hele Pladsen, holdt han denne Tale:

»Et tungt Budskab har ramt alle Danske. Kongen, min højtelskede Fader, der selv ventede at komme sund og rask tilbage, er pludselig død. En dyb Sorg har ramt min højtelskede Moder og alle os, hans Nærmeste, ligesom enhver Dansk. Et tungt Ansvar er nu lagt paa mine Skuldre, men jeg haaber, den samme Tillid, der blev vist min højtelskede Fader, ogsaa vil blive vist mig.

Danmarks Lykke, Frihed og Selvstændighed skal være mit Maal, og alle danske Mænd, der vil det samme, give hinanden Haanden derpaa!

Gud skærme og velsigne vort gamle Fædreland.

Danmark leve!«

Kongens Ord hilstes med stærke Hurraraab. Fra Forsamlingen lød et rungende: »Kongen leve!«, og da Hurraraabene forstummede, istemte den store Forsamling, mellem 40 og 50,000 Mennesker: »Der er et yndigt Land«. Majestæten traadte igen frem paa Balkonen med Dronningen og sine to Sønner, og de stærke Leveraagled efterhaanden over i »Kong Christian«, som efterfulgtes af andre nationale Sange, hvorefter Kongen atter viste sig og modtog en minutlang Hyldest. Den hjertelige Stemning, som var blandet med Vemod over den gamle Konges Død, gjorde et mægtigt Indtryk paa os alle. Ingen kunde være i Tvivl om, at Følelsesudbrudet var ægte. Til Slut tog Kongen sin Dronning ved Haanden og lagde Armen om Kronprinsen. Jubelen tog til paany. Det var nogle gribende Øjeblikke, som ingen, der oplevede dem, kan glemme.

I Folketinget udtalte Formanden, J. C. Christensen, bl. a.:

»... Kong Fredrik den Ottende har kun regeret i faa Aar, og i flere Henseender have disse været vanskelige. Stærke politiske Brydninger og Partikampe prægede Tiden. Kong Frederik vilde imidlertid ikke alene være Konge for et Parti, men for det hele Folk, og den Vilje udtrykte han baade i Ord og Gerning.

Alle Partier her i Salen kunne vidne derom. Vi have alle set, hvorledes det var en Glæde for Kongen at samle alle Partier om sig og færdes imellem dem, fordi de alle hørte til det Folk, som han elskede, og som det var hans Livs Stolthed at staa i Spidsen for. Der er mange blandt os, som vare med hin skønne Sommerdag paa Fredensborg, da Kongeparret havde samlet den danske Rigsdag og det islandske Alting hos sig. Kongen sagde da gentagne Gange, at denne Dag var den skønneste i hans Liv, fordi han stod midt iblandt sine Folk, og vi følte, at disse Ord kom fra hans Hjerte. Han elskede de to Folk, hvis Konge han var, og det var hans Hjertes Trang at medvirke til, at Samlingens Aand maatte faa Magt hos dem begge...«

KLAUS BERNTSEN UDRAABER KONG CHRISTIAN X FRA AMALIENBORG 15. MAJ 1912

Samme Dag udstedtes det aabne Brev, hvori Tronbestigelsen kundgjordes:

»Vi Christian den Tiende af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers o. s. v.

Gøre vitterligt: Vor højtelskede Fader Kong Frederik den Ottende er i Gaar ved en pludselig Død kaldt hjem til sine Fædre, og have Vi derefter i Overensstemmelse med Tronfølge-loven bestegyet Tronen.

Idet Vi saaledes overtager det høje og ansvarsfulde Kald, hvortil den almægtige Gud har udset Os, er det Vor faste Beslutning urokkeligt at holde Vort Riges Forfatning og Love og at yde Ret og Retfærdighed til hele Vort Folk.

Naar Folket vil slutte sig til Os med samme Tillid og Kærlighed, som det i saa rigt Maal skænkede den afdøde Konge, da tør vi haabe paa, at Guds Naade og Velsignelse vil følge Os i Vor Gerning.

Det er Vor Vilje, at alle offentlige Forretninger skulle have deres ustandselige Gang, og at de af Vor højtelskede Fader udnævnte Embedsmænd skulle vedblive i deres Bestillinger under den af dem aflagte Ed.

Givet paa Amalienborg den 15. Maj 1912.

Under Vor Kongelige Haand og Segl.

Christian R.

Klaus Berntsen.

I Landstinget udtalte Formanden, Professor Goos, bl. a.:

»... Ikkun noget over 6 Aar varede Kong Frederiks Regeringstid. Dog var hans Regeringstid lang nok til, at hans Undersaatter i hele den danske Stat lærte at skatte hans dybe Kærlighed til Fædrelandet, hans Pligttroskab mod sit Kongekald, hans Vennesælhed mod høje og lave. Vort Fædreland har i Kong Frederiks Regeringstid ikke været uden Rystelser, men sikkert dog, tør vi tro, været i Fremgang og Vækst. Et vide vi, at alle Tegn, der vidnede herom, voldte Kongen den største Glæde og fyldte ham med Taknemmelighed mod den

Gud, som leder Folkenes Skæbne. Ved Lejlighed gav han sine Følelser Udtryk i Ord, som længe vil mindes.

Vi vil bevare vor afdøde Konges Minde i ærbødig Taknemmelighed. Vi udtaler Ønsket om, at Gud vil styrke Enkedronningen og det kongelige Hus i den Prøvelse, der nu er beskikket dem. Vi udtaler Haabet om, at Gud fremdeles i sin Naade vil skærme vort Fædreland under hans Søn og Efterfølger.

Fred være med Kongens Minde«.

Formanden anmodede derefter Landstinget om at samles med Folketingets Medlemmer samme Dag Kl. 4 i Folketingssalen for at modtage Meddelelse om Tronskiftet. Her paahørte Medlemmerne staaende det kongelige Budskab, som jeg oplæste:

»Vi Christian den Tiende, af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg,

Sende Rigsdagen Vor Kongelige Hilsen!

Danske Mænd!

Den almægtige Gud har i Gaar kaldet Vor højtelskede Fader Kong Frederik den Ottende til sig. Den afdøde Konges Regeringstid blev kun kort, men gennem et langt Liv havde han ved utrætteligt Arbejde forberedt sig til sin ansvarsfulde Kongegerning, den, han, besjælet af den varmeste Kærlighed til Land og Folk, røgtede med utrættelig Pligtfølelse og med dyb Forstaaelse af det konstitutionelle Livs Krav.

Idet Vi nu overensstemmende med Tronfølgeordenen have overtaget det høje ansvarsfulde Kald at styre Vort Folk overensstemmende med Rigets Forfatning og Love, hvorom Vi allerede have afgivet edelig Forsikring, bede Vi til Gud, at han vil forunde Os den samme Velsignelse, som han skænkede Vor højtelskede Fader, og at Vi maa forstaa at vinde Folkets Kærlighed i ligesaa rigt Maal som han.

Vi gaa til Vort ansvarsfulde Værk med Fortrøstning til Gud og med den Tillid til Vort Folks Repræsentation, at den

altid vil mødes med Os i et alvorligt Arbejde for Fædrelandets Velfærd og Ære.

Dermed Gud befalet!

Givet paa Amalienborg den 15de Maj 1912.

Under Vor Kongelige Haand.

Christian R.

— Klaus Berntsen«.

Efter Oplæsningen udbragte Landstingets Formand et af et nifoldigt Hurra ledsaget »Leve Kong Christian den Tiende«.

Kong Frederik var grundigere forberedt til sin Gerning end de fleste Tronfølgere. Som ung studerede han ved Universitetet i Oxford, og under sit Ophold dér — saavel som ved Samlivet med sin Svoger, den senere Kong Edward — var han blevet fortrolig med engelsk Parlamentarisme og paavirket af de i England herskende liberale Idéer. Med virkelig Interesse havde han fulgt vor politiske Udvikling, og der var næppe nogen Politiker af Betydning, som forblev ham ukendt. Hans Trang til at komme i nærmere, altid mæglende Forbindelse med Rigsdagens Medlemmer gav sig et karakteristisk Udslag, da han indbød mig til at deltage i et »Vælgermøde«, hvis Lige ikke tidligere havde fundet Sted. Han henledte nemlig min Opmærksomhed paa, at alle Rigsdagsmænd jo samledes med deres Vælgere, men de tolv kongevalgte Medlemmer i Landstinget havde hidtil ikke været til Møde med deres Vælger, og derfor vilde han til en Forandring indbyde »sine Rigsdagsmænd« til et Vælgermøde i Form af en Middag paa Slottet. Men ligesaa lidt som nogen Folketingskandidat kunde komme paa Valg uden i det mindste at have én Stiller, der vilde sige god for ham, saaledes kunde Kongen heller ikke udnævne en Mand til Medlem af Landstinget, uden at Vedkommende var indstillet af Konsejlspræsidenten, og der-

for ønskede han, at jeg skulde deltage i hans »Vælgermøde« som Repræsentant for Stillerne. Det blev et meget fornøjeligt Møde.

Han havde en fuldendt Forstaaelse af det konstitutionelle Kongedømmes Idé og Vilkaar og stræbte i alle Afgørelser at handle parlamentarisk. Samvittighedsfuldt og pligttro opfyldte han en Konges mangfoldige repræsentative Hverv paa en altid taktfuld Maade. Foruden sin vaagne politiske Sans var han i Besiddelse af en glimrende Hukommelse. Hans Evne til at genkende Mennesker, han maaske kun havde set én Gang før, var rentud forbløffende. Naar f. Eks. Veteranerne ved officielle Lejligheder mødte frem for at hilse paa Kongen, var han i Stand til at nævne dem enten ved Navn eller Soldaternummer. Det blev en Oplevelse for de Gamle at være kendt af Kongen.

Intet var Frederik den Ottende kærere end at staa i et godt Forhold til Folket. For en overfladisk Betragtning kunde det se ud, som om han jagede efter Popularitet, men det var i Virkeligheden hans varme Hjerte og Retfærdighedssans, som bød ham at hjælpe og mægle. Hans højeste Maal var at samle Nationen til en Enhed. De Ulykker, der indtraf i den første Del af hans Regeringstid, og som havde Splid til Følge, smertede ham derfor dybt.

Man kunde af Hjertet have ønsket ham nogle flere lykkelige Regeringsaar efter hans altfor lange Forberedelse som Kronprins. Thi det kan jo ikke nægtes, at hans Gerning blev for kort til, at det gik op for *hede* Folket, hvilken udmærket Konge han var. Men hans kortvarige Periode forringer ikke hans menneskelige Egenskaber for Historiens Domstol.

Vore Fædre gav Kong Erik, den første danske Monark, som døde udenfor Landets Grænser, Tilnavnet

Ejegod. Jeg ved vel, at dette Ord ikke har Klang i moderne Sprogbrug, og at de Egenskaber, det dækker, ikke er Tidens, men alligevel passer det paa Kong Frederik. Han var en god Mand, der helst tænkte paa andre og gerne glædede dem med det, han ejede. Der var noget karakteristisk i, at hans sidste Hilsen til sit Land skulde blive en Gave til Børnehjælpsdagen.

Da »Dannebrog« vendte tilbage, modtoges Enkedronningen med inderlig Deltagelse. Det var stemningsfulde Øjeblikke at se de mange Tusind Mennesker, som mødte frem for stilfærdigt at tilkendegive Medfølelse i hendes dybe Sorg. Bisættelsen i Roskilde Domkirke den 24. Maj 1912 var stilfuld og pompøs, og den blev begunstiget af det herligste Foraarsvejr. Med Undtagelse af to-tre var alle Europas Fyrstehuse repræsenteret, og Kongerne Georg, Gustaf, Haakon samt Kronprins Wilhelm havde givet personligt Møde.

Provst Fenger holdt en hjertelig Tale og forrettede Jordpaakastelsen. Kisten blev derefter bragt ind i Frederik den V.s Kapel, medens Studentersangforeningen istemte Brorsons prægtige Salme »Den store hvide Flok vi se«. Dybt bevæget knælede Kongefamilien en Stund ved den Afdødes Kiste. Tæt ved stod Kong Christian den IX.s Sarkofag, og paa den fandtes der kun Resterne af en florumvundet bladløs Kvist, ved hvilken der var knyttet en Seddel med disse Ord:

»En ringe Blomst i Sørgeflor,
en lille fattig Efeuranke,
men den er groet i slesvigsk Jord
og Blomsterne paa Dybbøl Banke«.

Efter Bisættelsen stod denne smukke Hilsen fra Enkedronningen i Bladene:

»I min dybe Sorg over det uerstattelige Tab, som saa uventet har ramt Mig, da Vorherre hjemkaldte Min saa højt-

elskede Ægtefælle, Hans Majestæt Kong Frederik VIII, har Jeg modtaget utallige Beviser paa hjertelig Deltagelse fra alle Egne i Danmark og paa Island, fra Færøerne og fra vore fjerne Kolonier i Vestindien samt fra Landsmænd, bosatte i Udlandet.

Det vil være Mig uoverkommeligt at rette en personlig Tak til hver især af disse mange, som ved deres kærlige Deltagelse har gjort Mit Hjerte godt.

Jeg beder det danske Folk, som Han elskede af Sit hele Hjerte, om at bevare Hans Minde i trofast Erindring, og om at lade den Kærlighed, som skænkedes Ham, overføres paa Vor Søn, Eders nuværende Konge.

Slutte I fast Kreds om Ham, vil der med Guds Hjælp oprinde lyse Tider for vort elskede Fædreland.

Amalienborg, den 24. Maj 1912.

Louise«.

Dagen efter Kongens Bisættelse var Rigsdagens Medlemmer efter Kong Christians Ønske samlet paa Amalienborg. Ved denne Lejlighed sagde Kongen:

»Naar jeg har bedt de Herrer i Dag om at komme herop, var det, fordi jeg følte Trang til overfor Dem, som Folkets Repræsentanter at udtale en dybtfølt Tak for den Deltagelse de Herrer have lagt for Dagen overfor mig og Dronningen i vor tunge Sorg.

Jeg beder de Herrer, af hvilke mange personlig have kendt den afdøde Konge, i Kærlighed at værne om Mindet af min højtelskede Fader. Jeg staar overfor Dem som hans Søn og beder Dem vise mig den samme Tillid, som De viste ham. Jeg har viet mit Liv til Arbejde for Fædrelandets Vel, og jeg paakalder hertil Deres gode Bistand og beder Dem om sammen med mig at udtale et: Gud bevare Danmark!«

Folketingets Formand, J. C. Christensen, gav Kongen dette Svar:

»Med Deres Majestæts Tilladelse.

Efter Aftale med min Kollega, Landstingets Formand, har jeg den Ære paa Rigsdagens Vegne at bringe Deres Majestæt

en Tak, fordi De har villet se Rigsdagen først af alle efter Kong Frederik den Ottendes Bisættelse og dernæst for de smukke og hjertelige Ord, Deres Majestæt nu nylig har udtalt til os.

Deres Majestæt har sendt Rigsdagen et kongeligt Budskab, hvori udtaltes Haabet om, at Rigsdagen vilde arbejde sammen med Kongen for Fædrelandets Velfærd og Ære. Det har været Rigsdagen kært at modtage dette Budskab, thi Fædrelandets Velfærd og Ære er det høje Maal, som altid staaer Rigsdagen for Øje, og naar Konge og Folk i Fællesskab arbejde mod dette Maal, da vil Gud lægge sin Velsignelse til.

Rigsdagen ønsker Deres Majestæt en lang og lykkelig Regeringstid med Velsignelse og sand Fremgang for Fædrelandet.

Kong Georg af Grækenland blev nogen Tid efter Bisættelsen i Kjøbenhavn, og jeg havde ofte Lejlighed til at tale med ham, idet han søgte mig baade i mit Hjem og i Ministeriet. Han var et ejendommeligt, begavet Menneske, der aldrig havde mistet sit danske Sømandspræg, trods de mange Aars Ophold i Udlandet. Den Raskhed, der var over hans Væsen, var parret med stort politisk Snille — ellers havde han aldrig kunnet klare Skærene i næsten 50 Aar som ikke indfødt Hersker over et meget uroligt Folk. Tænk blot paa alle de Omvæltninger, der er sket i Grækenland siden hans Død for blot tolv Aar siden! De hjertevarme og kloge Ord, som Frederik den Syvende i et af sine lyse Øjeblikke sagde til ham ved Afskeden 1863 paa Christiansborg, gjorde et stærkt Indtryk paa mig i mine unge Dage. Han havde fulgt de Raad, Kongen dengang gav ham, om at holde Landets Forfatning og søge sin Styrke i Folkets Kærlighed.

Nu sad han paa mit Kontor, saa jævn og ligetil som en dansk Søofficer. Tabet af Broderen, som var hans bedste Ven, var et haardt Slag for ham. Han beklagede,

at de fleste af hans jævnaldrende i Danmark nu var døde, hvorved han mere og mere kom til at føle sig som en Fremmed. Men i Sorgen var det ham en Glæde at vide, at jeg havde været knyttet med Venskabsbaand til hans Broder, og da vi havde saa mange fælles Bekendte, opfriskede vi Minderne om dem. Hans Sprog var flydende, men han brugte ofte Ord, som nu sjældent høres — en naturlig Følge af hans lange Fravær. Kærligheden til sit Modersmaal havde han indpodet sine Børn. Prins Georg havde jo næsten faaet en dansk Opdragelse, og jeg husker, at Kongen en Dag præsenterede mig for sin yngste Søn, Prins Kristoforos, idet han sagde: »Nu skal De høre, Hr. Berntsen, min Søn taler næsten ligesaa godt Dansk som De«. Denne Trang til at bevare det oprindelige Maal var saa meget mere beundringsværdig, da Dronning Olga var russisk Storfyrstinde, og Kongen saaledes kun sjældent havde Lejlighed til at tale Dansk i Hjemmet.

Nogle Dage senere mødte jeg Kong Georg i Bredgade, hvor han boede. Han standsede mig og udtalte sin Glæde over et Referat af et Foredrag, jeg havde holdt ved et Skolemøde i Aalborg 3. Pinsedag 1912. Paa den elskværdigste Maade opfordrede han mig til at lade det oversætte til Brug for Verdensbladene, idet han mente, at mine Synspunkter om Oplysning og Opdragelse ogsaa vilde interessere Læsere udenfor Danmarks Grænser. Ved en senere Lejlighed spurgte jeg ham, om han troede, man kunde stole paa Kejser Wilhelms gentagne Forsikringer om kun at ville Fred. Jeg gik nemlig ud fra, at Kong Georg havde førstehaands Kendskab til Kejserens Mening om de europæiske Forhold, da de Tyskes Kejser jo ikke sjældent opholdt sig paa Korfu. Kongen svarede, at Kejseren flere Gange havde sagt ham, at han ikke *ønskede* Krig. Den mægtige Hær, hans

Bedstefader havde dannet, og som han selv havde suppleret med en stærk Flaade, betød kun, at hvis nogen Magt *paanødte* Tyskland Krig, skulde Verden faa at se, at han havde »Instrumenterne« i Orden.

Kong Georg havde gennemlevet strenge Tider med sit Folk, f. Eks. Krigen mod Tyrkerne 1897, mod hvilken han ivrigt havde advaret, da han ikke troede paa Sejr for de græske Vaaben. Han havde ogsaa maattet se sin Søn, Kronprins Konstantin, drage i Landflygtighed som Offer for en Militærrevolte, skønt Kongen vidste, hvad Fremtiden fuldt ud bekræftede, at han var en udmærket Hærfører. Men ved selv at raade ham til midlertidigt at tage Ophold i Tyskland, havde han undgaaet Blodsudgydelse. »Mit Folk er ildfuldt«, sagde han, »næsten alle Grækere har mere Temperament og Kraft end Forstand, Stemningen svinger let, og saaledes overvandt vi ogsaa denne haarde Prøve«. I de sidste Aar var der imidlertid kommet Ro i Landet, takket være Politikeren Venizelos, hvem Kongen betegnede som den dygtigste Konsejlspræsident, han havde haft. Ved sin Intelligens og overlegne Førerevne havde han bragt Orden i de indre Forhold, f. Eks. havde han opløst Militærligaen og givet Officererne Paabud om kun at hellige sig deres militære Pligter. Kong Georg glædede sig over, at Venizelos' Majoritet i Rigsdagen var sikker. »Tidligere syntes jeg ikke om ham«, sagde han; »han var ikke min Søn, Prins Georg, god, da han styrede Kreta, men nu ser jeg, at han er den rette Regeringschef«. Den største Vanskelighed i Tiden omkring 1912 var Spørgsmaalet om Kretas fulde Samhørighed med Grækenland, thi det var ikke muligt at opnaa Stormagternes Billigelse, uagtet Kong Georg med al sin Energi arbejdede derfor. »Jeg har«, sagde han, »gjort mere for mit Land end nogen anden Mand. Jeg har talt med alle

betydende Fyrster, Ministre og Politikere i de store europæiske Lande, men forgæves. Desværre har jeg efterhaanden gjort den Erfaring, at Stormagterne ikke interesserer sig for de smaa Stater. Vi, der hører til de sidste, kan risikere, at man efter en europæisk Krig bruger os som Byttepenge ved Fredsslutningen«.

Da Kong Georg et Par Dage før sin Afrejse tog Afsked med mig i Udenrigsministeriet, betroede han mig, at han ved sin Hjemkomst vilde staa overfor en stor Begivenhed. De fire Balkanstater, Grækenland, Bulgarien, Serbien og Montenegro, var nu enige om at erklære Tyrkiet Krig. Da jeg udtalte min Forundring over, at Kongen under disse Forhold havde kunnet opholde sig her saa længe, svarede han, at det var af taktiske Grunde, han var blevet her, thi saa længe han var borte fra sit Land, troede Tyrkerne ikke paa Rygterne om en forestaaende Krig. Men i hele det sidste Aar havde der i Stilhed været arbejdet paa et fælles Togt. Kronprinserne fra de fire Balkanstater havde med Landenes Generalstabschefer besøgt hinanden for at udarbejde en fuldstændig Angrebsplan, og denne Gang var han overbevist om, at Tyrkiet stod for Fald. »Men«, føjede han alvorligt til, »naar Sejren er vundet, maa Sejrherrerne slaas indbyrdes om Byttets Deling, thi Bulgarerne vil aldrig ad Forhandlingens Vej blive enige med Grækerne og Serberne om en Deling af de erobrede Landsdele, som begge Parter har lige stor Interesse i at komme i Besiddelse af«. Til Slut sagde Kong Georg nogle hjertelige Ord til mig og spurgte, om han ved sin Hjemkomst maatte faa Lov til at sende mig Storkorset af den græske Frelserens Orden.

Krigen paa Balkan optog snart Verden, og der var dem, der frygtede, at den skulde blive Begyndelsen til den store Krig, vi fik to Aar senere. Kong Georg fulgte

med sin Hær, hvis øverste Fører var Kronprins Konstantin, og i det Kapløb, der fandt Sted mellem de græske og bulgarske Hære om at komme først til Saloniki, sejrede Grækerne. Et stort nationalt Haab gik hermed i Opfyldelse. Sin Glæde herover udtrykte Kong Georg kort efter i et Brev til Kong Christian. Han sluttede med de Ord: »Her er jeg, og her bliver jeg, indtil de bærer mig død herfra«. Kort Tid efter kom det sørgelige Budskab, at Kongen paa en Spadseretur den 18. Marts 1913 var blevet myrdet paa aaben Gade i Saloniki, idet en forrykt Person bagfra i faa Skridts Afstand havde affyret en Revolverkugle mod ham. Skuddet havde øjeblikkeligt Døden til Følge. Kongen var af sine Nærmeste gentagne Gange blevet advaret mod at gaa saa frygtløs i denne fremmede Bys Gader, men de fik altid det Svar, at ingen kunde værge sit Liv, naar dets sidste Time var inde.

Mindet om de to Kongebrødre, der begge pludselig og kort efter hinanden fandt en brat Død, vil følge mig til min Grav.

VIII

MINISTERIETS FALD. DEN NYE GRUNDLOV.

MAN skulde ikke tro det muligt, at Besættelsen af et forholdsvis beskedent Embede som Haveinspektoratet vilde være egnet til at fremkalde politiske Betragtninger, navnlig da den foretrukne Ansøger, Havebrugskandidat Clemen Jensen, var fuldt kvalificeret gennem sin Eksamen og sin praktiske Uddannelse i Ind- og Udland. Ikke desto mindre vakte Udnævnelsen en voldsom Opposition i de Radikales og Højres Presse, medens »Social-Demokr.« forholdt sig tavs. I Folketinget angreb Ove Rode Embedsbesættelsen, men nogle Aar senere, da han var blevet Indenrigsminister, og de Radikale havde udnævnt en *Sagfører* til Generaldirektør for Statsbanerne, mindede Professor Ellinger ved et Møde om de Radikales skarpe Protest mod den fagligt uddannede Haveinspektør. Det skal siges til Ove Rodes Ære, at han indrømmede, at den hele Opposition var forfejlet — nu havde han nemlig som Haveinspektørens Overordnede Lejlighed til at bedømme Clemen Jensens Arbejde. Jeg nævner denne Affære, fordi den typisk betegner, hvor vanskeligt det var for vore Modstandere at finde virkelige Angrebepunkter i Ministeriets administrative Handlinger.

Efter at Rigsdagen var hjemsendt i 1912, og vi havde tilendebragt vore Vælgermøder, indkaldte jeg til et Ministermøde for at lægge en Plan for den kommende

Rigsdagssamling. Ministeriet havde nu fuldbyrdet to af sine Opgaver: Ordningen af Forsvarssagen og den finansielle Balance; tilbage stod vort tredje Program-punkt, Grundlovssagen.

Jeg henstillede overfor mine Kolleger, at vi prøvede paa at enes om en *samlet* Grundlovsreform. I de foregaaende to Rigsdagssamlinger havde man forgæves søgt at faa Landstinget med til en Grundlovsændring, der alene drejede sig om Folketingets S sammensætning i Overensstemmelse med, hvad J. C. Christensen ønskede gennemført under Betegnelsen »De to Tempi«, men det stod mig klart, at Følgerne af en udvidet Valgret alene til Folketinget yderligere vilde uddybe Kløften mellem de to Ting. Jeg havde den Opfattelse, at Kravet om almindelig Valgret var brændende overalt i Europa og ogsaa vilde blive det hos os, efter at vi havde indført den ved Amts-, By- og Sogneraadvalg samt ved Hjælpekasse- og Menighedsradsvalg. Det var derfor efter min Mening rettest nu, medens det var politisk Magsvejr, at faa dette store Spørgsmaal løst paa én Gang. Jeg ansaa det for naturligt at bevare Tokammer-systemet, men under den Form, at Folketingets Medlemmer valgtes i Enmandskredse som hidtil; dog, for at bevare Forskellen mellem Tingene, der begge skulde fremgaa af almindelig Valgret, henstillede jeg, at Landstinget valgtes af de kommunale Raad ved Forholdstalsvalg. Da dette vandt Bifald hos mine Kolleger, foreslog jeg, at Ministeriet nedsatte et Udvalg til at udarbejde Forslag til en Grundlovsændring, der begrænsedes til at omfatte Indførelsen af almindelig Valgret for Mænd og Kvinder til begge Ting, afskaffede alle Privilegier og nedsatte Valgrets alderen til 25 Aar. Endvidere skulde vi foreslaa Ændringer i Grundloven, dels til Betyggelse mod provisoriske Loves Bestaaen, dels om

Vedtagelse af Finans- og Tillægsbevillingslove i Tilfælde, hvor der ikke ad normal Vej var tilvejebragt Enighed mellem Tingene. Udvalget kom til at bestaa af N. Neergaard, Anders Nielsen, F. Bülow, Jensen-Sønderup og jeg som Formand. Efter nogle Maaneders ihærdigt Arbejde fremlagde Udvalget i Ministeriet det Lovforslag, som enstemmigt blev tiltraadt og kom til at danne Grundlaget for den Grundlov, der endelig blev vedtaget og fik Kongens Underskrift 5. Juni 1915. Vi var klare over, at Forslaget vilde møde Vanskeligheder; jeg husker, at Trafikminister Thomas Larsen udtalte, at dets Indhold nok vilde opslide et Par Ministerier, inden det blev gennemført. Men Modstanden vilde antagelig udelukkende komme fra Højre.

Kort forinden Ministeriets Arbejde med Forslaget var tilendebragt, modtog jeg gentagne Indbydelser fra Grevinde Mogens Frijs til at aflægge et Besøg paa Frijsenborg i Slutningen af August 1912. Jeg modtog omsider Invitationen, som tilsyneladende havde en privat Karakter, men Besøget gav ikke uden Grund Anledning til allehaande Gisninger om hemmelige politiske Underhandlinger og efterfulgtes af en Polemik i Bladene for til sidst at havne paa Nørrebros Teater i en Revue, hvor Frederik Jensen gengav Besøget meget morsomt ved at sammenligne mig med en Bonde, som blev lokket i en Fælde af Herremænd. De fik dog intet ud af deres Intrige, thi Bonden reddede sig ved Tavshed. Men havde jeg anet, at der egentlig skjulte sig den Hensigt bag Invitationen at faa mig til ikke at røre ved Landstingets Privilegier, havde jeg selvfølgelig afslaaet Indbydelsen.

Jeg havde endnu ikke drøftet Grundlovsforandringen med Kongen, men under en Rejse til Bornholm blev der en naturlig Anledning dertil. Den socialdemokratiske og radikale Opposition havde Aar efter Aar stillet

Forslag om Nedlæggelse af Bornholms Væbning, men Venstre og Højre ønskede ikke at fratage Befolkningen de nedarvede Rettigheder, som den havde erhvervet ved sin Hengivenhed for Danmark. For imidlertid at prøve, hvad Væbningen duede til, besluttede Krigsministeriet at foretage nogle militære Øvelser, som endte paa en for Bornholms Væbning hæderlig Maade.

Kong Christian interesserede sig meget for denne Øvelse og sejlede tillige med Dronningen, Viceadmiral Koefod-Hansen, General Berthelsen og mig den 18. September 1912 ombord paa »Dannebrog« til Rønne for Dagen efter at følge Slagets Gang. Rejsen blev af politisk Interesse, fordi jeg paa Sejlturen fik Lejlighed til en længere Samtale med Kongen om Grundlovsændringen. Jeg fremsatte min Opfattelse af det urimelige i at løse den betydningsfulde Sag i »to Tempi«, og det heldige i nu, medens der var fredelige Forhold, at benytte Tiden til en *samlet* Reform. Jeg kan ikke noksom være Kongen taknemmelig for den Beredvillighed, hvormed han gav sit Samtykke til, at Ministeriet fremsatte et Lovforslag herom i Statsraadet. Jeg tog dette som et godt Varsel for Sagens heldige Løsning og styrkedes i Haabet om, at en ny Grundlov kunde gennemføres med en lignende Forstaaelse mellem Konge og Folk som i de mindeværdige Aar 1848—49, da Grundloven af 5te Juni blev til. Jeg følte mig forvisset om, at Danmarks nye Konge ved denne Sags Løsning vilde indskrive sit Navn i Landets Historie som en af dets mest frisindede Regenter. Og hvis der kom Ufred, vilde Loven netop ved sine dybtgaaende Bestemmelser virke som et Bolværk mod oprørske Tendenser.

I Begyndelsen af Oktober 1912 aabnedes Rigsdagen af Kongen med en Trontale, som blandt andet indeholdt følgende Passus:

»Der vil i den forestaaende Samling blive stillet Rigsdagen en Række betydningsfulde Lovgivningsopgaver. Den vigtigste af disse er ubestridelig den Forfatningsforandring, om hvilken min Regering i de nærmeste Dage agter at forelægge Forslag for Rigsdagen, hvorved det navnlig tilsigtes at gøre saavel Folketinget som Landstinget til et, hvert paa sin Side, mere fuldgyldigt Udtryk for Befolkningen, end det nu kan siges at være Tilfældet«.

Men da jeg gjorde mit Parti bekendt med Forslagets Indhold, opdagede jeg til min Beklagelse, at det mødte Modstand, især hos J. C. Christensen, der havde haabet, at Ministeriet vilde have fortsat hans Arbejde for »de to Tempi«, d. v. s. have løst Sagen paa en meget langsommere Maade. Det viste sig dog, at Partiets store Flertal gav Forslaget sin Tilslutning, og den 23. Oktober 1912, Dagen efter at Finanslovens 1. Behandling var tilendebragt, fremsatte jeg i Folketinget som eneste Sag paa Dagsordenen: *Forslag til Forandringer i Grundloven.*

Ved Forelæggelsen holdt jeg denne Tale:

»Det er i Dag 64 Aar siden, den grundlovgivende Rigsforsamling tog Sæde her i Kjøbenhavn for at udarbejde en Grundlov for det danske Folk, og jeg vil ønske, naar jeg i Dag har den Ære at fremsætte Forslag om Forandring i den bestaaende Grundlov, at det da maa være Indledningen til, at vi paa en værdig Maade fejrer denne Dag.

Det Lovforslag, som jeg paa Regeringens Vegne her skal have den Ære at fremsætte for det høje Ting, tilsigter ikke en almindelig Grundlovsrevision, thi uagtet det maa erkendes, at der er flere Bestemmelser i Grundloven end dem, Lovforslaget berører, der kunde være Anledning til at ændre, er Regeringen dog ved sine Overvejelser heraf kommet til det Resultat, at en almindelig Revision af Forfatningen let vilde fremkalde en Række Stridsspørgsmaal, som det ikke i og for sig er nødvendigt at fremkalde, Spørgsmaal, der vilde trække Forhandlingerne i Langdrag og derved hidrage til at udskyde eller dog vanskelig-

gøre Gennemførelsen af de Ændringer, der maa anses for de mest paakrævede, og som det derfor nærmest gælder om at faa gennemført.

Lovforslaget indskrænker sig derfor udelukkende til at omfatte Ændringer i de Grundlovsparagraffer, der er af særlig politisk Indhold, og her skal jeg da i første Række nævne de Paragraffer, der vedrører Folketingets og Landstingets Sammensætning.

Hvad Folketingets Sammensætning angaar, indeholder Forslaget paa enkelte Undtagelser nær de samme Bestemmelser, som indeholdes i det i forrige Rigsdagssamling her i Tinget vedtagne Forslag. Som Undtagelser herfra vil jeg nævne, at der i Forslaget i Fjor som Ændring i Grundlovens § 30 var indført en Bestemmelse om, at de paagældende Vælgere skulde have Ophold i Valgkredsen »paa den Tid, Valget foregaar«. Dette kan let give Anledning til Misforstaaelse angaaende de paagældende Personers Ret til at afgive Stemme, thi paa den Tid et Valg foregaar, kan enkelte af de paa Valglisten opførte være flyttet til en anden Valgkreds, medens andre paa samme Tidspunkt kan være tilflyttet Valgkredsen uden at være blevet optaget paa en Valgliste, der jo gælder for et Aar ad Gangen, og da Betingelserne for at udøve Valgret er ensbetydende med Betingelserne for at kunne optages paa en Valgliste, har man udeladt Ordene: »paa den Tid, Valget foregaar«.

Med Hensyn til Affattelsen af Grundlovens § 32 henviser Forslaget til Afgørelse ved Valgloven, hvor stort Folketingsmedlemmernes Antal skal være, kun at det i Grundloven fastslaas, at Tallet ikke maa overstige 132. Hvor langt man eventuelt kan komme derunder, kan der forhandles om. Med Hensyn til Valgmaaden gaar Forslaget ud paa at bevare Valg i Enkeltmandskredse, og for at markere Ønsket herom har man genoptaget den Passus, som i Fjor var udeladt om: »at hver Valgkreds vælger een blandt dem, der har stillet sig til Valg«.

Fra anden Side har man hidtil stillet Krav om Forholdstal ved Valg af samtlige Folketingsmedlemmer. Dette Krav har Regeringen ikke set sig i Stand til at imødekomme, da man anser Valg i Enkeltmandskredse for at være langt mere hensynsfuldt imod Befolkningen. Denne Valgmaade har ikke blot sin historiske Ret fra 1849 til nu, men tillige sin politiske Ret. Den sikrer Befolkningens nære Forhold til og Forbindelse med

de valgte Folketingsmedlemmer, som ingen anden Valgmaade er i Stand til, og vi ønsker ikke at overskære Baandet mellem Befolkningen og Folketingsmændene. Hvorvidt man vil være i Stand til at kombinere Valg i Enkeltmandskredse med Forholdstalsvalg, skal jeg lade staa hen. Derom kan der forhandles. Ved Forholdstalsvalgmaaden vil man sikre Partiernes Repræsentation i Folketinget efter deres Størrelse, og man paa-
staar, at det er et Retfærdighedskrav. Nu vel, men der er andre Krav, der kan stilles til en Folkerepræsentation. Vælgerne og Landet bør ogsaa have den Ret, som tilkommer dem. Her i Folketinget er vi ikke blot en Repræsentation for det hele Land, men for de enkelte Landsdele hver for sig og indenfor disse tillige for de enkelte Egenes Særinteresser, og Vælgerne har berettiget Krav paa ikke at miste deres fri Bestemmelsesret ved Valget af deres Talsmænd paa Tingene ved at tvinges ind under et alt for stærkt Partibaand med deraf følgende Partiinteresser.

Lovforslaget indeholder i øvrigt de i de foregaaende Aar her i Tinget vedtagne Bestemmelser om Kvinders Ligestilletthed med Mænd i Henseende til politisk Valgret og Valgbarhed. Kvinderne har her til Lands uden større forudgaaende Kamp erholdt kommunal Valgret, og alle kommunalt interesserede Mennesker erkender, at det har været af Betydning for de kommunale Raad, at Kvinder har faaet Sæde i disse. Naar man nu skrider til en Forfatningsforandring, er det kun et simpelt Retfærdighedskrav, der sker Fyldest, naar man benytter den givne Ljelijhed til at give Kvinden samme politiske Myndighed som Manden. Og jeg gaar ud fra, at naar en ny Grundlov er vedtaget, da er Kvindens Valgret her i Landet en fuldbyrdet Kendsgerning.

Endvidere foreslaas det at nedsætte Valgretsaldern fra 30 til 25 Aar, da intet Land i Europa har en saa høj Aldersgrænse som her.

Det nye i dette Forslag og det, som særlig fanger Interesse, er de foreslaaede Forandringer i Landstingets Sammensætning. Regeringen fastholder, at Tokammersystemet bør opretholdes, da det er af stor Vigtighed for en frugtbringende Lovgivning, at Sagerne belyses saa alsidigt som muligt, før et Lovforslag ophøjes til Lov. Landstinget bør derfor ikke være et

Ekko af Folketinget, og Valgmaaden til Landstinget maa som Følge heraf være forskellig fra Valgmaaden til Folketinget.

Dette Lovforslag gaar ud paa at fjerne al privilegeret Valgret til Landstinget, ligesom Udnævnelse af kongevalgte Medlemmer bortfalder. Som Følge heraf maa der søges tilvejebragt et helt nyt Grundlag for at skabe det kommende Landsting. Angaaende Spørgsmaalet om, hvem der da skal vælge Landstinget, har der efter Regeringens Skøn kun været to Alternativer at vælge mellem: Enten at fastsætte en Aldersgrænse ved 40 eller 35 Aars Alderen for dem, der skal have Stemmeret ved Valg til Landstinget, eller at følge den i Juni-Grundlovens § 44 anviste Vej, hvorefter Landstingets Medlemmer efter en ny Kommunallovs Vedtagelse skal kunne vælges af de kommunale Raad. Regeringen er ved sine Overvejelser heraf kommet til det Resultat, at dette sidste Alternativ langt er at foretrække for det første, og Lovforslaget bestemmer derfor at de sogne- og bykommunale Raad skal vælge Landstinget. Medlemmerne af de nævnte kommunale Raad beklæder deres Stilling i Kraft af deres Medborgeres Tillid og er som Regel ældre og erfarne Mænd og Kvinder. Naar hertil kommer, at de senere Aars Lovgivning baade paa de økonomiske, humane og sociale Omraader i stedse stigende Grad har paakaldt de kommunale Raads Bistand baade til Lovenes praktiske Udførelse og til Forvaltning af betydelige offentlige Midler, hidrørende saavel fra Staten som Kommunerne, kan Regeringen ikke tænke sig nogen Samfundsinstitutionens-Repræsentation, som man med større Tryghed turde betro et saa stort og omfattende Tillidshverv som det at vælge Landstingets Medlemmer.

Den nye Ordning af Landstingsvalgene foreslaas iværksat saaledes: Bornholm og Færøerne vælger, som hidtil, hver et Medlem af Landstinget. I øvrigt indeles Landet i 3 store Landstingskredse: Kjøbenhavn samt Frederiksberg og Gentofte Kommuner udgør 1ste Landstingskreds. Den øvrige Del af Landet Øst for Lille Bælt med Undtagelse af Bornholm udgør 2den Kreds, medens de jyske Amter tilsammen udgør 3die Kreds.

Det Antal Landstingsmedlemmer, som tilfalder 1ste Kreds, vælges af en Valgforsamling, som bestaar af samtlige Borgerrepræsentanter i Kjøbenhavn og saa mange Medlemmer af de

kommunale Raad for Frederiksberg og Gentofte Kommuner, som i Forholdet til Indbyggerantallet i Kjøbenhavn og i de nævnte Kommuner kan tilfalde hver af dem. Det Antal Valgmænd, som hvert af Kommunalraadene har at vælge, fastsættes af Regeringen forud for hvert Valg.

I de andre 2 Landstingskredse og paa Bornholm vælges Landstingets Medlemmer paa følgende Maade: I Landkommunerne vælger hvert Sogneraad i Kommuner, der tæller 400 Indbyggere og derunder, efter Forholdstalsvalg 2 af sine Medlemmer og i større Kommuner endvidere et Medlem for hvert yderligere paabegyndt Antal af 400 Indbyggere i Sognekommunen. De saaledes af Sogneraadene ud af deres Midte valgte Medlemmer, som jeg vil betegne med Navnet Sendemænd, træder derefter sammen amtsraadskredsvis og vælger blandt sig en Valgmand for hvert paabegyndt Antal af 1,200 Indbyggere indenfor den paagældende Amtsradsreds. Da de sognekommunale Raad indenfor hver Amtsradsreds har mange fælles Interesser paa det kommunale Omraade og ofte plejer Samraad indenfor de stedlige Sogneraadsforeninger, har man anset det for hensigtsmæssigt, at Sendemændene træder sammen amtsraadskredsvis og vælger det for Amtsradsredsen bestemte Antal Valgmænd.

Hvad Byraadene angaar, tør neppe nogen paastaa, at Købstæderne indenfor en Amtsradsreds i samme Grad har fælles Interesser hverken indbyrdes eller med Sogneraadene, og det foreslaas derfor, at hvert Byraad i Forhold til Købstadens Indbyggertal direkte efter Forholdstalsvalg vælger mellem sine Medlemmer det for hver enkelt Købstad fastsatte Antal Valgmænd. De saaledes af Sogne- og Byraad valgte Valgmænd træder derefter sammen og vælger i Forening, ligeledes efter Forholdstalsvalg, det for Landstingskredsen bestemte Antal Landstingsmedlemmer.

Da Valgene af Sendemænd og Valgmænd skal foretages af og blandt Kommunalbestyrelsernes egne Medlemmer, kan det Tilfælde indtræde, at der tilfalder et kommunalt Raad flere Valgmænd eller Sendemænd, end Raadet tæller Medlemmer. Dette Forhold maa da udlignes enten derved, at vedkommende Raads Medlemstal forøges, eller derved at der tildeles de vedkommende Kommunalbestyrelser det Antal Stemmer, som efter de fastsatte Regler vil tilfalde dem.

Det Antal Landstingsmedlemmer, der vil tilfalde hver af de 3 Landstingskredse, fastslaaes ikke i Grundloven, men fastsættes i Valgloven efter Forholdet mellem Tallet af Folketingskredse i samtlige 3 Landstingskredse og hver enkelt af dem. Tallet af Landstingets Medlemmer bliver som nu 66, men foruden disse vælges et lignende Antal Stedfortrædere. En Stedfortræder tager kun Sæde i Landstinget, naar en Landstingsmand ophører at være Medlem af dette. Ved at indføre Valg af Stedfortrædere undgaar man Udfyldningsvalg, som ofte foraarsager Forandringer i den oprindelig forholdsmæssige Repræsentation, ligesom man undgaar de med et saadant Valg forbundne store Udgifter saavel som den Ulejlighed, der derved bliver paalagt Kommunalbestyrelserne.

Af de 66 Landstingsmedlemmer med tilhørende Stedfortrædere vælges som allerede nævnt 1 Medlem paa Bornholm og 1 paa Færøerne, medens 52 vælges af Kommunalraadene i de 3 Landstingskredse. Hvis Regeringens Grundlag for Fordelingen godkendes, vil 1ste Kreds faa 10, 2den Kreds 19 og 3die Kreds 23 Landstingsmedlemmer.

Landstingsvalgene gælder for 8 Aar, og efter hvert Landstingsvalg træder de af Kommuneraadene valgte 54 Medlemmer sammen og vælger ved Forholdstalsvalg 12 Medlemmer. Ved denne Bestemmelse aabnes der Adgang for de valgte Medlemmer til at supplere sig med Personer, som man særlig ønsker at have til Medlemmer af Tinget, og ved denne Bestemmelse haaber man yderligere at sikre Tinget al ønskelig Sagkundskab. De paagældende 12 Medlemmer behøver ikke tidligere at have haft Sæde i Rigsdagen.

Jeg har hermed gjort Rede for de væsentligste Bestemmelser med Hensyn til Folketingets og Landstingets Sættelse og skal derefter gaa over til at nævne enkelte andre Bestemmelser i Forslaget.

Da de senere Aars parlamentariske Forhandlinger har vist, at den enkelte Rigsdagssamling ikke danner et afsluttet Hele — Forhandlingen om større og vigtigere Sager udstrækkes som Regel til 2 eller flere Samlinger saavel i hvert enkelt som i begge Ting —, har man anset det for praktisk at udvide Valgperioden for Folketinget fra 3 til 4 Aar. Det første af de nuværende 3 Aar i Valgperioden gaar for en Del med til at ordne Partiforholdene efter Valget. De mange nye Medlemmer —

omtrent $\frac{1}{4}$ af samtlige Medlemmer — kræver Tid til at sætte sig ind i Forholdene og Sagerne. Det 2det Aar er et Arbejdsaar, men i det 3die Aar af en Valgperiode optages Partierne i høj Grad af at tilrettelægge Sagerne til de forestaaende Valg. 4 Aar maa derfor anses for at være en mere passende Valgperiode, og den udgør jo Halvdelen af Valgperioden for Landstinget.

Under 80ernes og 90ernes politiske Kampe blev Bestemmelserne i Grundlovens § 25 fortolket og benyttet paa en haarrejsende Maade. For at kunne udstede provisoriske Love sendte Regeringen Rigsdagen hjem. Naar Rigsdagen kom sammen paa ny, forelagde man Provisorierne i Landstinget, og dér blev de henvist til et Udvalg, der sad og rugede over disse Love hele Samlingen ud for at holde dem i Live. For at forebygge en sliq Fremgangsmaade i Fremtiden foreslaar man en Tilføjelse til Grundlovens § 25, der fastslaar, at en provisorisk Lov bortfalder, naar den først sammentrædende Rigsdag, for hvilken den straks skal forelægges, ikke bekræfter den. Den normale Fremgangsmaade for al Lovgivning er jo den, at Rigsdagen vedtager, og Kongen stadfæster Lovene, men i særdeles paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige Love, men disse maa da for at have varig Gyldighed bekræftes af Rigsdagen. Af den grundlovgivende Rigsdags Forhandlinger vil det ses, at dette ogsaa var Grundlovsfædrenes Opfattelse. Endelig gaar Lovforslaget ud paa at bestemme, at saafremt der efter et Fællesudvalgs Indstillinger ikke opnaas samstemmende Vedtagelser i begge Ting om Finanslov og Tillægsbevillingslov, træder Folketing og Landsting sammen som en forenet Rigsdag, der træffer den endelige Afgørelse. Formaalet hermed er at sikre, at der altid for hvert Aar vedtages en Finanslov eller Tillægsbevillingslov.

Ja, dette er det væsentligste Indhold af Regeringens Grundlovsforslag. Naar man ikke har medtaget Forslag om en forandret Sammensætning af Rigsretten, har dette sin Grund i, at Landstinget kommer til at hvile paa et helt andet Grundlag end hidtil, og en Ændring i dette Forhold derfor maa anses for overflødig.

Som Forslaget er affattet, bliver det altsaa de sogne- og bykommunale Raad, der som saadanne skal foretage

Valg af Landstingsmedlemmer, og det maa derfor fastslaaes i Grundloven, at Valgene til disse Raad skal ske ved Forholdstalsvalg, samt at Vælgerne til de nævnte Raad ikke blot maa opfylde Betingelserne for Valgret til Folketinget, men tillige med Hensyn til Ophold i Kommunen og Udredelse af Skat til denne maa fyldestgøre de herom til enhver Tid gældende Lovbestemmelser.

Det vil være i det høje Tings Erindring, at Venstre hidtil har indtaget det Standpunkt, at en forandret Affattelse af Grundloven helst burde foretages i 2 Afsnit, saaledes at man først gennemførte de nye Bestemmelser om Folketingets Sammensætning, hvorved man fastslog Folketingskredsens Antal samt udvidede Valgretten til at omfatte Kvinder og Mænd, der er fyldt 25 Aar, og som iøvrigt opfylder Betingelserne for Valgret og Valgbarhed. Naar vi alle er blevet enige om at forlade denne Vej og er slaaet ind paa samtidig at foreslaa Regler ogsaa for Landstingets Sammensætning, da er det, fordi den første Fremgangsmaade har vist sig uigennemførlig, og der fra alle Partiers Side, ogsaa fra Højre, har hævet sig Røster om at faa denne Sag løst paa en Gang.

Det er nu flere Aar siden, at en tidligere Konseilspræsident, Tingets nuværende højtærede Formand, lovede at gaa til en Ændring af Grundlovens § 32 for at komme bort fra den store Ulighed, der nu er mellem Folketingskredsens Indbyggerantal, naar alle Partier vilde love, at de ikke samtidig vilde rejse Krav om nogen anden Grundlovsændring. Ordførerne for alle Partier her i Tinget gav Løfte herom, men Landstinget var ikke lydher for den Sag, og i de nu siden da forløbne 6 til 7 Aar er Kravene voksede, først om Kvindernes Valgret, dernæst om Nedsættelse af Valgretsaldere, indtil der nu i Dag fra Regeringens Side fremsættes Forslag tillige om en forandret Sammensætning af Landstinget.

Man har paa Forhaand søgt at skræmme Bønderne her i Landet ved at foreholde dem det farlige i at lade de nugældende Penge- og Hartkornsprivilegier falde. Hvem er det da, der sidder inde med disse Privilegier? Er det Bønderne, der er i Besiddelse af dem? Nej, ingenlunde. Det er paa Landet de største Ejendomsbesiddere, der hver for sig har lige saa stor politisk Indfyldelse som samtlige Vælgere i en Sognekommune — og lidt til, da de ogsaa har Stemmeret ved Valg

af Kommunernes Valgmænd —, og saa de højeste Skatteydere i Byerne. Tror nu noget Menneske for fuldt Alvor, at de i Forhold til samtlige Indbyggere i Danmark forholdsvis faa større Hartkornsejere og større Skatteydere i Købstæderne, hvor gode og brave Medborgere de hver for sig end kan være, virkelig gaar og er besjælede af Iver for at værne Bøndernes Interesser? Jeg tror det ikke. Det er Bønderne, der selv — ved deres Oplysning, Dygtighed og Energi — maa se at værne og varetage deres egne Interesser.

Der siges saa ofte, at man skal være varsom med Hensyn til at foretage Ændringer i et Folks Forfatning, som danner Grundlaget for den hele Samfundsordning, og der kan være meget i den Tale. Det danske Folk har imidlertid ikke holdt sig nævnte Grundsætning efterrettelig, thi Grundloven af 5. Juni 1849 fik kun en kort Levealder. Efter kun faa Aars Forløb indførte man Fællesforfatningen, hvorved der skabtes et Rigsraad og en Rigsdag; saa kom Forfatningen af 18. November 1863 og efter Krigen i 1864 den nugældende Forfatning af 28. Juli 1866, hvorunder vi nu har levet i 46 Aar. For mig har det altid staaet som en blodig Uret, der vederfares det danske Folk, da man, i Stedet for at gaa tilbage til Grundloven af 5. Juni 1849, efter at Hertugdømmerne, for hvis Forbindelse med Danmark man havde indført Fællesforfatningen, var gaaet tabt, som Følge af det store Nederlag ved Krigen 1864, nænede at tildele vort Folk et nyt Nederlag i 1866. Det lykkedes den Gang, fordi Folket stod modløst og til Dels haabløst efter den ulykkelige Krig, at faa den privilegerede Valgret indført ved Valgene til Landstinget.

I over en Menneskealder, fra 1870 til Udgangen af det 19de Aarhundrede, gav Spørgsmaalet om Forstaaelsen af denne Forfatning Anledning til bitre og til Tider voldsomme Kampe i vort Folk. Det Parti, der den Gang havde Magten og vilde beholde den, dækkede sig i Læ af Landstinget og søgte ved Hjælp af dette Ting at sætte Folketinget Stolen for Døren ved i flere Aar at regere ved provisoriske Love. Nu, da vi er vendt tilbage til lovordnede Tilstande, og da Forsvarsspørgsmaalet er bragt til en Afslutning, ligesom der er tilvejebragt Balance mellem Statens Udgifter og Indtægter, maa vi gaa til en Løsning af Forfatningsspørgsmaalet, et saadant Spørgsmaal løses bedre i Magsvejr end i Kamptider, og saavel Ministeriet

som det Venstre, der støtter det, er efter moden Overvejelse enedes om, at Grundlovssagen nu bør ordnes paa én Gang. Paa Sommerens Møder har jeg og flere Ministre udtalt, at en samlet Forfatningsordning, naar vi gaar til en saadan, bør tilvejebringes i Juni-Grundlovens Aand. Man har spurgt os, hvad vi forstod derved.

Her er Svaret i det Forslag, jeg herved har den Ære at fremsætte. Regeringens Forslag er et Forslag, der fjerner al privilegeret Valgret til Landstinget, der ombytter de 12 kongevalgte med 12 Medlemmer, som de af Kommuneraadene valgte Landstingsmedlemmer selv vælger, og det gaar videre end Grundloven af 5. Juni 1849, idet det aabner Valgret for Kvinder og nedsætter Valgretsaldere til det 25de Aar.

Med Ønsket om, at Rigsdagens Medlemmer ved Behandlingen af denne for vort Folk saa store og betydningsfulde Sag mere maa føle sig som Nationens Repræsentanter end som Partigængere, og i Haabet om, at en saadan Grundlovsændring maa blive til Velsignelse for vort Folk og Land, anbefaler jeg Forslaget til det høje Tings Velvilje.

Grundlovsforslaget blev nu den Tap, hvorom den politiske Diskussion drejede sig. Det blev bebrejdet Ministeriet, at vi ikke forud for Forslagets Fremkomst havde indledet en Forhandling med de andre Partier. Ordførerne for de Radikale og Socialisterne kunde med Rette udtale, at de ikke havde nogen Del deri, og de anerkendte det da heller ikke helt som Udtryk for deres Idealer. Højre talte kun 13 Medlemmer i Folketinget, der endog stod delt i to Grupper, hver med sin Ordfører, Ellinger og Wenzel-Nergaard. Begge Afdelinger angreb Forslaget paa det heftigste. For Venstre anbefalede Ordføreren M. N. Slesbager det med sædvanlig Dygtighed, men tog lidt køligt paa Bestemmelsen om, at Landstinget skulde vælges af de kommunale Raad. Han foretrak, at ogsaa dette Ting blev valgt af de almindelige Vælgere, men med en højere Aldersgrænse; dog:

forudsaa han Muligheden af, at man indsatte en Paragraf saalydende: »Naar en ny Kommunallov er givet, kunne Landstingsvalgene ved Lov gaa over til de større kommunale Raad«. Jeg udtalte, at Ministeriet var villigt til Forhandling om Enkeltheder. Efter tre Dages Debat henvistes Sagen til et Udvalg paa 15 Medlemmer, som afgav Betænkning allerede den 6te December. Det fremgik heraf, at der var opnaaet Enighed mellem Venstre, Socialdemokrater og Radikale, medens Højres eneste Repræsentant i Udvalget, Etatsraad Hammerich, tog Særstandpunkt. Alle Forslagets Hovedpunkter havde faaet Flertallets Tilslutning. Den 12. December 1912 vedtog Folketinget Grundlovsforslaget med 95 Stemmer mod 12. Det oversendtes til Landstinget, hvor Sagen kom til første Behandling den 20. December.

Efter at jeg dør havde indledet Forhandlingen med et kort Tilbageblik over Grundlovssagens Gang, gav jeg en Fremstilling af de Forandringer, som Lovforslaget tilsigtede i Forfatningen, hvorefter jeg anbefalede Sagen til en saglig Forhandling, da den jo ikke gjaldt et enkelt Parti, men hele Folket og de kommende Slægter. Jeg udtalte min Glæde over, at Grundlovsforslaget havde opnaaet en saa stor Tilslutning i Folketinget, og jeg ønskede for Sagens Skyld, at det ogsaa maatte vinde Flertal i Landstinget. Mit Foredrag sluttede jeg med at sige: »Kan Enighed ikke opnaaes med dette høje Ting, ja saa er Vejene ikke derved lukkede. Denne betydningsfulde Sag er nu sat paa Dagsordenen, og den gaar ikke ud igen, før den er kommet til en endelig Løsning, som nu kræves af større og større Dele i vort Folk. Men den fredelige Forhandlingsvej ønsker Ministeriet at betræde, saa længe der er Udsigt til, at en saadan er fremkommelig, thi den er jo ønskeligst for alle Parter«.

Paa Højres Vegne aabnede Piper straks et Angreb,

hvorimod Enevold Sørensen som Ordfører for Venstre sluttede sig varmt til Forslagets Principper og anbefalede — ligesom Edvard Brandes paa de Radikales og Harald Jensen paa Socialdemokraternes Vegne — Sagen til Gennemførelse. Ingen af Modstanderne talte med saa stor Heftighed mod Forslaget som Grev Frijs, der i dets Fremkomst saa et Brud mod den moderate Politik, jeg hidtil havde ført, og som havde bragt mange gode Resultater. Han mente, at jeg paa mine gamle Dage havde fundet min »Damaskusvej« og nu havde set, at hele min tidligere Politik var af det onde, og at der sande Frelse laa et helt andet Sted. Han spaaede mig, at Muligheden var inde for, at den Fane, jeg her havde hejst, vilde glide ud af mine Hænder og føres videre af andre, men hvis det skete, vilde Kampen faa en anden Form og blive mere bitter og voldsommere. Men skulde der være Krig, vilde han dog foretrække en Krig med fuld Musik.

Selvfølgelig mødte Estrup ogsaa paa Kamppladsen. Da han mere end noget andet levende Menneske havde Ansvaret for, at den privilegerede Valgret blev knæsat ved Grundlovsforandringen 1866, var det selvsagt, at han maatte melde sig som en afgjort Modstander af en Tankegang, der gik ud paa ogsaa at lade Landstinget fremgaa af den lige og almindelige Valgret. Den 87-aarige Olding lagde ikke Skjul paa sit Ønske om, at Landstinget simpelthen burde nægte Overgangen til 2. Behandling, men han stillede dog ikke Forslag herom.

I mit Svar dvælede jeg særlig ved det Angreb, som Grev Frijs havde rettet mod Forslaget i Almindelighed og mod min Politik i Særdeleshed. Grevens Paastand om, at jeg var kommet i Modsætning til mig selv, afviste jeg med at henvise til min Fortid, baade som Menneske og som Politiker: »Til mine smukkeste Barndoms-

minder — jeg er nemlig født under Enevoldsmagten — hører Mindet om den Glæde, der blev den Dag, da Grundloven af 5te Juni 1849 var en Kendsgerning, ikke blot i mit Hjem, men i hele min Hjemstavn. Allerede 1864 var jeg i selvstændig Stilling, og min politiske Vækkelse fik jeg 1865 under Grundlovskampen, thi da forekom det mig, som det forekommer mig den Dag i Dag, at det var en Uret, der skete mod Folket. Jeg sluttede mig derfor i Begyndelsen af 70-erne til »Det forenede Venstre« og stillede mig som Rigsdagskandidat i 1872 paa dette Partis Program, der begyndte med de Ord: »Grundloven er Folkets moralske Ret, og vor Udvikling bør føres i denne Grundlovs Aand«. Dette Princip har jeg aldrig tabt af Syne. Jeg har respekteret den bestaaende Forfatning og erkendt, at vi ikke har Grundloven af 1849, men Grundloven af 1866, og Konsekvenserne deraf har jeg været med til at tage i de Afgørelser, hvortil jeg har bidraget med min lille Andel i det lange Tidsrum, jeg har haft den Ære at være Medlem af Rigsdagen. Men jeg har anset det for at være en Lykke for det danske Folk, hvis man kom tilbage til de Principper, som laa til Grund for Grundloven af 5te Juni 1849. Og derfor vil jeg anse det for en smuk Slutning paa min politiske Virksomhed, hvis det maatte undes mig at yde min Medvirkning til, at det danske Folk atter fik sin politiske Myndighed. Det ærede Medlem maa undskyldes, at jeg har fundet mig foranlediget til dette lille Tilbageblik paa min politiske Virksomhed, men det er foranlediget af det ærede Medlem selv, som mente, at jeg stod paa en »Damaskusvej« og var bange for, at jeg havde faaet den Opfattelse, at det, jeg havde foretaget mig i min politiske Fortid, var noget, jeg nu fortrød. Nej, jeg staar ikke saaledes. Jeg finder god Konsekvens i hele min politiske Stilling og Udvik-

ling fra den første Dag, jeg har deltaget i Politik og indtil dette Øjeblik. Jeg mener nu som hidtil, at den lykkeligste Samfundsordning er den, hvorunder alle Samfundsklasser og politiske Partier stilles under lige Vilkaar for Loven. Det er under saadanne Forhold, man faar den sundeste og sandeste politiske Udvikling, og de Herrer maa endelig ikke tro, at man ved at sætte kunstige Skranker vil kunne dæmme op imod de Strømninger, der lever i Befolkningen«. Sluttelig henvendte jeg nogle Bemærkninger til Estrup, hvis Foredrag havde været et Trompetstød fra gamle Dage.

Debatten endte med, at Lovforslagets Overgang til anden Behandling blev vedtaget uden Afstemning; det henvistes til et Udvalg paa 15 Medlemmer, der nedsattes den 15. Januar 1913 og afgav Betænkning den 29. Marts s. A., — uden at man havde opnaaet Enighed. Højre med Tilslutning af Godsejer Rottbøll, der repræsenterede Det frikonservative Parti, kritiserede stærkt Forslaget og stillede Krav om en Række Ændringer, hvis Indhold ikke gik ud paa at afskaffe Privilegierne, men tværtimod paa at indføre nogle ny, der var endnu mere urimelige end de bestaaende og saaledes uantagelige. Betænkningen sluttede dog med en Udtalelse om, at man ikke vilde afskære Muligheden for en Behandling i et Fællesudvalg.

Denne Slutningsbemærkning gav Grund til at antage, at Estrups Ønske om helt at afbryde Forhandlingen ikke havde fundet Tilslutning, men da Sagen kom til anden Behandling faa Dage efter, modtog jeg den 3die April om Morgen en skriftlig Meddelelse fra Grev Frijs, som gik ud paa, at han agtede at stille et Forslag til en Dagsorden, der endte med disse Ord:

»Tinget anser det for nødvendigt, at denne Sag udergives en mere alsidig Drøftelse, end der hidtil er ble-

vet den til Del, førend der med Nytte kan forhandles videre mellem Tingene om den. Tinget beslutter derfor at gaa over til næste Sag paa Dagsordenen, idet det henstiller til Regeringen eventuelt at søge Spørgsmaalet overvejet i en ved Lov nedsat Kommission, bestaaende dels af Medlemmer af Rigsdagen, dels af Mænd udenfor Rigsdagen med politisk og juridisk Indsigt«.

Dermed var Sagen bragt ind i et nyt Stadium, og ingen kunde forudse Resultatet af Afstemningen. Da Mødet begyndte, var alle Tingets Medlemmer til Stede med Undtagelse af Venstremanden, Professor Falbe-Hansen, der loyalt havde meddelt mig, at han ikke kunde følge Ministeriet i denne Sag og derfor tilbød at nedlægge sit Mandat som kongevalgt Medlem. Dette fraraadede jeg ham, idet jeg bemærkede, at jeg ikke vilde lægge Baand paa hans Overbevisning.

Grev Frijs motiverede sin Dagsorden ret spagfærdigt. Han gjorde opmærksom paa, at hans Forslag ikke var stillet i en aggressiv Hensigt. Han tvivlede ikke om, at Ministeriet i god Tro havde fremsat Forslaget i Tillid til, at Tiden var inde til en saadan Grundlovsændring. Men efter det Indtryk, han havde faaet ved Samtale med forskellige Mennesker, der havde overværet Venstres Møder, turde han sige, at der i den brede Del af Befolkningen ikke var nogen synderlig Stemning for det foreliggende Lovforslag. Om de af Højre stillede Ændringer udtalte han, at han hverken vilde angribe eller forsvare dem. I det hele lød Grevens Ord som en politisk Afskedstale over den Politik, der var ført af hans lille frikonservative Gruppe. Jeg har aldrig benægtet, at han i flere vanskelige Situationer havde ydet Venstre og dets forskellige Regeringer mangan god Haandsrækning; men her stod vi overfor en Kløft, hvor det gjaldt

Indførelse af almindelig Valgret til Landstinget. Her var Grænseskellet mellem Venstre og Højre.

Efter at Grev Frijs havde stillet sin Dagsorden, indskrænkedes Forhandlingen til dette ene Spørgsmaal. Jeg gjorde opmærksom paa, at Højre i Slutningen af Aaret 1912 havde udsendt en Art politisk Julehilsen til det danske Folk, og i den meddelt, at Partiet var villigt til at forlade de Privilegier paa Penge og Hartkorn, der var hjemlede i den nugældende Grundlov. Men nu saa' jeg til min Overraskelse, at Højre foreslog en Række nye Privilegier, som var værre end de gamle, og naar Partiet erklærede, at Regeringsforslaget ikke egnede sig til Forhandlingsgrundlag, maatte jeg erklære det samme overfor Højres Forslag. Jeg udtalte endvidere: »Grev Frijs opfordrede indtrængende Højre til at stemme for hans Dagsorden. Jeg ved jo ikke, om Højre vil følge det ærede Medlem, men hvis Højre gør det, desavouerer det sig selv og sin Indstilling. Thi det Forslag, som her foreligger til en motiveret Dagsorden, er jo en Desavouering af det Standpunkt, som Højre har indtaget i det om denne Sag nedsatte Udvalg. Dets Betænkning er affattet med den Motivering, at Højre ikke har villet afskære Muligheden for en Behandling i et Fællesudvalg«. Hvis Højre derfor stemte for Dagsordenen, maatte jeg jo spørge om, hvad der var hændt siden Betænkningens Afgivelse? Eller var Dagsordenen et Udtryk for Tvivl om, at Højre kunde holde sammen i Fællesudvalget? Jeg nægtede bestemt at henvise Sagen til en Kommission. Ministeriets Forslag var ikke et Ultimatum, men et Forhandlingsgrundlag, og jeg maatte anse det for en Falliterklæring, hvis Højre ikke turde betro Sagens videre Drøftelse til et Fællesudvalg, dens rette Forum. Vedtoges Dagsordenen, var Sagen foreløbig standset,

og jeg vilde da anse det for naturligst at appellere den først til Folketingets Vælgere, for hvem den ikke før havde foreligget, saa meget mere som Valgperioden udløb den 20. Maj. Efter at Piper og Rottbøll havde anbefalet at stemme for Dagsordenen, medens Enevold Sørensen, Dr. Brandes og Harald Jensen advarede derimod, og efter at jeg havde nedlagt Indsigelse imod den fra Højre fremsatte Paastand om, at jeg ikke havde tilbørlig Tilslutning fra mit eget Parti, gik vi til Afstemning. Den gav til Resultat, at Dagsordenen vedtoges med 33 Stemmer mod 31. Grev Frijs havde saaledes med to Stemmers Flertal foreløbig kvalt Grundlovs-sagen, der i Folketinget havde vundet en enestaaende Tilslutning. —

Der rejste sig samtidig en ny Forsvarsbevægelse, som gik ud paa at dække det saakaldte »Hul i Nordfronten«, men hvis egentlige Hensigt var at komme Grundlovsfor-slaget til Livs. I Begyndelsen var Lederne derfor skjulte for Offentligheden, men »Socialdemokraten« fik Nys om Sagen og fremkom i Decbr. 1912 med den Meddelelse, at en Indsamling til Fremme af vort Forsvars-væsen var i fuld Gang. Da Højres Aviser ingen Notits tog heraf, rettede Bladet en Forespørgsel til Redaktør Witzansky ved »København«, om han turde benægte Rigtigheden af den fremkomne Meddelelse. Det kunde han ikke, og da jeg samtidig fik Vished for, at Hofjægermester Sehestedt-Juel til Ravnholt rejste omkring paa Fyn for at formaa Folk til at tegne Bidrag, forstod jeg, hvorhen Vinden bar. Jeg spurgte straks Kongen, om der var sket nogen Henvendelse til ham, men det var der ikke. Da jeg forlod Majestæten, meddelte Kabinetssekretæren mig, at Generalmajor C. H. Arendrup og Hofjægermester Sehestedt-Juel kort forinden havde anmodet ham om en Audiens hos Kongen. Som et Resultat af

denne kunde Kongen faa Dage efter lade mig vide, at han af de Herrers Haand havde modtaget dette politiske Aktstykke:

»Allernaadigste Konge
Deres Majestæt!

I Anledning af den spændte politiske Situation i Europa rustes der i de fleste Lande, men i Danmark, som er et af de for Neutralitetskrænkelser mest udsatte i Nordeuropa, rustes der endnu ikke.

Danmark har ladet sig nøje med at udstede en Neutralitetserklæring, og det ser ud til, at den danske Regering mener, at dette er tilstrækkeligt, og at der ingen særlige militære Forholdsregler behøves.

Da det imidlertid er en af Sagkundskaben ofte udtalt Kendsgerning, at saadanne Forholdsregler netop behøves, og at Neutralitetserklæringen ingen Betydning faar, hvis de udeblive, hersker der en ikke ringe Ængstelse iblandt mange fædrelandssindede Mænd og Kvinder, som ikke kunne forstaa, hvorfor man ikke træffer Forsvarsforanstaltninger. Denne Ængstelse har tilsidst givet sig Udslag paa den Maade, at der i Forsvarøjemed er opstaaet frivillige Indsamlinger i stor Udstrækning, saaledes i Kvindernes Forsvarsforening, iblandt Godsejere, Købmænd, Industridrivende m. fl. Det er temmelig betydelige Midler, der allerede er samlet sammen i forskellige Øjemed, saaledes til Pigtraad, Ammunition, Rekylgæværer, Maskingeværer, Aëroplaner, Lysmateriel, Minemateriel og Befæstningsanlæg ialt vel c. 500,000 Kr.

Da Neutralitetskrænkelser kunne finde Sted paa forskellige Steder og under forskellige Former, er det umuligt for et Land med saa begrænsede Midler som Danmark at være forberedt paa at forhindre dem overalt, men skal Danmark have nogen som helst Nytte af sin Neutralitetserklæring, maa dets Regering dog kunne opfylde en Betingelse, den nemlig ikke godvillig at opgive sin Neutralitet og ikke udsætte sig for blot en Mistanke om uden Nødvendighed at have fundet sig i en Neutralitetskrænkelse.

Hertil udkræves, at Regeringens Beslutningsfrihed er sikret mod Vold, d. v. s. dens Sæde, Kjøbenhavn, maa derfor være sat i saadan Forsvarsstand, at den med Vaaben kan afvise et

Klaus Berntsen: Erindringer III.

kortvarigt voldsomt Angreb af enhver Slags, saa at der er Udsigt til, at Hjælp kan komme til Stede fra en anden krigsførende Magt, Modstander af Angriberen.

For at kunne sætte Kjøbenhavn i Forsvarsstand behøves en Supplering af de for Haanden værende Midler af forskellig Slags, som det forhaabentlig vil lykkes at skaffe ved den allerede stedfindende Indsamling, til hvilken der senere vil slutte sig en offentlig Nationalindsamling.

Den særlige Indsamling, vi repræsenterer, er sat i Gang med det Formaal at tilvejebringe Befæstningsanlæg paa Nordfronten af Landbefæstningen (Dyrehaven). Naar den tegnede Sum har naaet $\frac{1}{2}$ Million Kr., er det Hensigten at overgive den til Sagkundskaben, d. v. s. den kommanderende General og Generalstaben, til Befæstningsanlæg paa Nordfronten efter Sagkundskabens Skøn, dog saaledes, at Anlægene skal være i brugbar Stand til Foraaret 1913. Den største Del af Bidragene er tegnede med det Forbehold, at de falder bort, hvis de ikke rettidigt kan anvendes paa ovennævnte Maade.

Medens der ved de Befæstninger, som i det Hele taget kan anlægges her, saa længe Lovhjemmel mangler, kun kan blive Tale om Feltbefæstninger, vil der dog for det nævnte Beløb kunne tilvejebringes meget betydelige Anlæg, som senere, naar den øjeblikkelige Krigsfare er overstaaet, og efter at Lovhjemmel er erhvervet, kunne omdannes til permanente Værker.

Det er overdraget os at henvende os til Deres Majestæt som den øverste Autoritet i Landet med allerunderdanigst Bøn om, at Deres Majestæt vil paalægge Deres Regering efter Samraad med de militære Sagkyndige snarest muligt at sætte de fornødne Arbejder i Gang, saaledes at Kjøbenhavn kan være sat i Forsvarsstand inden Foraaret.

Da Indsamlingen nu er naaet saa vidt, at man kan forudse dens snarlige Afslutning — til Dato er der tegnet c. 425,000 Kr. — og den halve Million altsaa snart vil kunne stilles til Raa-dighed, bede vi Deres Majestæt bestemme, paa hvilken Maade, De ønsker, at dette skal ske.

Kjøbenhavn, den 30. December 1912.

Allerunderdanigst

C. H. Arendrup. Sehestedt-Juel.«

Efter Aftale med mig sendte Kongen den 2. Januar 1913 dette Svar til Hofjægermester Sehestedt-Juel:

»Idet jeg i Anledning af Deres og General Arendrups Henvendelse til mig den 30. forrige Maaned udtaler min varmeste Tak for den offervillige Fædrelandskærlighed, der er lagt for Dagen ved den stedfundne Indsamling, maa jeg, da Indsamlingen er foretaget i det Øjemed at tilvejebringe en Række Feltbefæstningsanlæg paa Statens Grund i Dyrehaven, hvortil Rigsdagens Billigelse vil udkræves, henwise Dem til om den Sag at forhandle med Forsvarsministeren.

Christian R.◀

Man skulde tro, at Ophavsmændene til Henvendelsen ikke vidste, at Enevoldsmagten var afskaffet, og at det provisoriske Fæstningsbyggeri tilhørte Historien. Trods Kongens Opfordring mødte hverken Generalmajor Arendrup eller Hofjægermester Sehestedt-Juel hos mig til Forhandling om Spørgsmaalet.

Derimod anmeldtes i Midten af Januar en Deputation bestaaende af Direktør Larsen (Titan), Kammerherre Juel til Meilgaard og Grosserer Aage Løwener af Kjøbenhavn. Den tilbød at overdrage Forsvarsministeren en halv Million Kr. til Befæstnings-Anlæg paa Nordfrontens forreste Linie *saa hurtig som muligt og efter den kommanderende Generals og Generalstabens Anvisning*. Jeg spurgte Deputationen, om det var den samme halve Million, som kort forud var tilbudt Kongen af Arendrup og Sehestedt-Juel, men de Herrer paastod ikke at kende noget hertil. Ingen uden de tilstedeværende havde Fuldmagt til at handle.

Jeg erklærede mig villig til at modtage den tilbudte Sum, men kun paa det Vilkaar, at Beløbet blev stillet til Ministeriets fri Raadighed. I saa Fald vilde jeg efter Forhandling med den ansvarlige Sagkundskab anvende

Pengene til Styrkelse af Forsvaret, f. Eks. til Anskaffelse af en Undervandsbaad og til forskelligt Materiel. Men dette turde Komitéen ikke gaa ind paa, thi Pengene var samlet alene til Feltbefæstningsanlæg. Da saadanne ikke kan anlægges uden Rigsdagens Samtykke, kunde jeg selvfølgelig ikke af uansvarlige Raadgivere lade mig foreskrive, hvilke Foranstaltninger, der skulde udføres. Altsaa beholdt Komitéen sin halve Million, som det forøvrigt senere blev forbeholdt min Efterfølger, Antimilitaristen, Dr. P. Munch, at modtage og anvende efter bedste Skøn. Livet er fuldt af Ironi.

Jeg lod Komitéen vide, at en Deputation af Kvinder med Fru Charlotte Norrie som Ordfører forud havde været hos mig og tilbudt mig, før den overhovedet paabegyndte nogen Indsamling, at samle Bidrag til Fordel for Hæren. Damerne havde fulgt mit Raad og var nu i Gang med at tilvejebringe Forbindspakker til Soldaterne. Jeg tilraadede derfor at følge Kvindernes smukke Eksempel. Komitéen fulgte mit Raad, og efter senere mundtlig Forhandling modtog jeg til fri Raadighed Resultatet af en ny Indsamling, nemlig 600.000 Kr., for hvilket Beløb jeg anskaffede forskelligt Materiel. Yderligere blev der overladt mig 750,000 Kr. til Indkøb af en Undervandsbaad.

Men fordi jeg nægtede at modtage den først tilbudte halve Million til Feltbefæstningsanlæg, opstod der i Højre et sandt Raseri. Partiets Aviser overdængede mig med Skældsord og Beskyldninger for »Tyskerkurs«. Man stemplede min Optræden som »snæversynet Partipolitik overfor fædrelandssindet Offervillighed« eller som »forbryderisk Dumhed overfor ansvarlig Sagkundskab«. Ja, enkelte Præster benyttede endog Prædikestolen til at udslynge Bandstraaler imod mig.

Efterhaanden formede Angrebene sig til en Trossæt-

ning, der lød saaledes: »Forsvarsministeren har nægtet at modtage Penge til et Fort, som kunde lukke Hullet i Landbefæstningens Nordfront«. »Hullet i Nordfronten« blev et Slagord; rørende Foredrag og Avisartikler gik Landet over om »dette Hul«, der skulde fyldes »med vore Sønners Lig«.

Men det pudsigste var, at der intet egentligt »Hul« eksisterede. Det hele var aabenbart en Skrøne, som blev udspreedt for at vække Uvilje mod den Minister, der havde fremsat Forslag til en ny Grundlov. Mythen blev brugt til at fremkalde den smukkeste Følelse i et Folk, Fædrelandskærligheden, men misbrugt til at mistæneliggøre Regeringens Chef og Forsvarsminister.

I Rigsdagen blev denne Sag ikke omtalt før under tredie Behandling af Finansloven i Landstinget, hvor den blev Genstand for en Forespørgsel. Kort før Mødet kom Finansudvalgets Ordfører, Ludvig Bramsen, til mig og hviskede, at han skulde interpellere mig om Indsamlingen til Fordel for Kjøbenhavns Befæstning. Han bad mig give et velvilligt Svar, da der saa ikke vilde komme mere ud af den Affære. Bramsen motiverede ret spagfærdigt Forespørgslen. Jeg takkede ham, fordi han havde givet mig en kærkommen Lejlighed til at komme ind paa en Sag, der i visse Kredse havde sat Sindene i stærk Bevægelse. Min Redegørelse syntes imidlertid at virke ret ubehageligt, særlig for Grosserer Holger Petersen, der vedgik, at han var Medlem af den hemmelige Komité. Af hans Tale fremgik det, at Komitéens Ledere havde forsynet ham med en længere Redegørelse set fra deres Synspunkt. Holger Petersen var en patriotisk Mand, der havde været med i Krigen 1864, hvor han blev saaret i den uheldige Fægtning, som fandt Sted ved Lundby. Han søgte nu at drage en Parallel mellem Chefen, Oberst Bech, der ikke vilde følge de Raad og

Advarsler, man gav ham før Træfningen, og mig, der afviste fædrelandskærlige Folk, som kom og tilbød mig Penge til Udbedring af Forsvaret. Der var dog intet, der irriterede mine Modstandere mere end min Udtalelse om, at »Hullet i Nordfronten« kun var et Slagord. Det glædede mig derfor, at Landstingets eneste militære Medlem, Oberstløjtnant Rambusch, erkendte, at noget egentlig »Hul« i Nordfronten var der ikke, men denne Fæstningslinie var svagere bygget end Vestfrontens. For denne Udtalelse fik han Dagen efter i »Berlingske Tidende« en alvorlig Tilrettevisning. Men Rambusch forsvarede sin Udtalelse med, at man gjorde klogt i ved enhver Lejlighed at følge Sandheden.

Ludvig Bramsen sluttede Forhandlingen med at sige, at der i denne Sag nok var begaaet formelle Fejl, men det gjaldt dog om at se paa Sagens Realitet, som var vort Lands Forsvar. Hertil bemærkede jeg, at Sagens Tilrettelæggelse i høj Grad indeholdt ikke blot en formel, men ogsaa en reel Fejltagelse. Man kunde nemlig ikke gaa ud fra den Forudsætning, at Fæstningsanlæg var en privat Affære mellem nogle Generaler og Dele af den civile Befolkning. Som konstitutionel Minister maatte jeg hævde, at militære Anlæg udelukkende er Ministeriets og Lovgivningsmagtens Sag.

Landstingets Optræden i Grundlovsspørgsmaalet vilde under ordinære Forhold straks have medført en Oplosning, men da Folketingets Valgperiode udløb en lille Maaned efter Rigsdagens Hjemsendelse den 26. April, fandt Ministeriet det som sagt naturligt at afvente, hvorledes Folketingets Vælgere vilde stille sig til denne store Sag, hvorom de ikke før var blevet spurgt. Valget fandt Sted den 20. Maj 1913, Treaarsdagen efter forrige Valg og 40 Aarsdagen for min første Indtræden i Rigsdagen. Udfaldet blev en stor Sejr for selve Grundlovs-

sagen, men et Nederlag for Venstre. Mandaterne fordeltes saaledes, at vi kun opnaaede 44 mod 56 før Valget; Højre, der havde truet med at opstille Kandidater i alle Valgkredse og gik til Kampen med den Parole: »Nu hellere en socialistisk-radikal Regering end Venstre«, gik ned fra 13 til 7 Medlemmer, medens de Radikale steg fra 21 til 31 Mandater og Socialdemokraterne fra 24 til 32. De to sidstnævnte Partier, der var gaaet Haand i Haand baade før og under Valget, vandt saaledes Flertal i Folketinget med 63 Mandater. Der var altsaa 107 Stemmer for Grundloven og kun 7 imod. Blandt de Højremænd, der faldt, var Lars Dinesen. Efter 49 Aars uafbrudt Rigsdagsvirksomhed maatte hans Skæbne menneskeligt vække Deltagelse, men politisk var den velfortjent. Det sagde jeg til ham, da han gav mig og Grundlovssagen Skylden for sit Fald. Han havde oprindeligt været Venstremand og stemt mod Grundlovens Indskrænkning i 1866. Han var 1870 Medstifter af »Det forenede Venstre« og underskrev dets Program, men siden svigtede han sin Fortid og blev Højremænd. Ingen spillede som han under Dække i begge Partier et helt Liv igennem. Hans Ansigtstudtryk blev efterhaanden præget deraf. Men da han i 1913 stod overfor Grundlovsændringen, forlangte hans Vælgere, at han skulde bekende Kulør. Var han bleven sin Ungdomspolitik tro, kunde han have sagt Ja til Grundloven, og i saa Fald var han neppe blevet paa Valen.

Nu ligger det nær at spørge, hvordan det kunde gaa til, at Grundlovssagen vandt en saa mægtig Sejr, medens Venstre, hvis Regering havde fremsat Forslaget, desuagtet kunde lide et stort Nederlag. En af Grundene hertil var Højres ihærdige Arbejde for at hindre Venstre-mænds Valg og desuden den Uenighed, som af et Mindretal var fremkaldt i Venstre angaaende vigtige Ændringer i Grundlovsforslaget. Det er min Overbevisning, at

Grev Frijs ikke havde stillet sin for Sagen farlige Dagsorden i Landstinget (jvfr. pag. 222 f.), hvis han ikke nøje havde været bekendt med Splittelsens Omfang. Selvfølgelig udnyttede de Radikale og Socialisterne i rigt Maal Situationen. De vilde nok støtte Grundlovssagen, men Venstres Medlemmer gik de med Edvard Brandes' Citat fra Drachmann »paa Landevejen ud og slog ihjel«. Paa Møderne hed det, at Klaus Berntsen og hans Ministre var paalidelige nok, men det gjaldt om at vælge trofaste Tilhængere af selve Grundlovssagen. Man sagde til Vælgerne, at nu gjaldt det Kampen mod Landstinget, hvis Opløsning maatte ske til Bunds saaledes, at de Kongevalgte ogsaa forsvandt. Her var just det svage Punkt, paastod man, hvor en Del af Venstre ikke turde tage Ansvar.

Efter Valgets Udfald indgav jeg paa min 69-aarige Fødselsdag 12. Juni 1913 Ministeriets Afskedsbegæring, men lovede Kongen at fortsætte, indtil en ny Regering var dannet. Næppe var dette sket, før det mærkelige hændte, at det Flertal, der paa Valgdagen havde foranlediget Ministeriets Fald, indtrængende bad mig om at forblive ved Magten. Paa de Radikales Vegne skrev C. Th. Zahle til mig, at hans Parti fandt det naturligt, at jeg »fortsatte til Grundlovssagens Gennemførelse«. Men dette kunde jeg ikke inklade mig paa, thi Følgen vilde være blevet en øjeblikkelig Sprængning af Venstre, og hvorledes skulde jeg vel have kunnet regere med et Flertal, der — bortset fra Grundlovssagen — var mine Modstandere? Nej, her havde jeg kun at følge den politiske Linie, som jeg angav før Valget, da jeg erklærede, at hvis Resultatet medførte en større Nedgang i Venstres Medlemstal, vilde Ministeriets Afgang blive Følgen. Da vi havde tabt 12 Mandater, var hele Regeringen og Partiet enige om at lade de Sejrende træde til.

Kongen aflagde mig i mit Hjem en meget elskvær-

dig Afskedsvisit og forærede mig sit Portræt. Straks var mit Fald naturligtvis en Skuffelse for mig. Mine tre Chefsaar havde i det store og hele været en fredelig Tid, i hvilken nyttige Love var gennemført, og Balance opnaaet paa Statens Budget. Den store Sag, jeg havde rejst, vilde det maaske ogsaa have været retfærdigt, at jeg løste. Men Aaret efter, da Verden ude omkring stod i Flamme, var jeg alligevel glad over, at Ansvaret var taget fra mine gamle Skuldre.

Jeg kan ikke slutte Omtalen af mit Ministerium uden med Tak til hver enkelt af dets Medlemmer for den Iver, de viste i Arbejdet og for den Trofasthed, de skænkede mig personlig. Samarbejdet mellem Ministrene indbyrdes var uden Mislyd i nogen Maade, — og det er jo ikke altid Tilfældet.

Det var dengang indenfor Socialdemokraterne ikke anset for attraaværdigt at blive Ministre, førend Partiet raadede over Flertallet i Folketinget. Derimod havde de Radikale jo tidligere vist, at de ikke følte sig generet af den Slags Petitesser, og da de havde sikret sig ubetinget Tilslutning fra Socialisterne, dannede C. Th. Zahle sit andet Ministerium den 21. Juni 1913 med følgende Sættelse: Zahle, Konsejlspræsident og Justitsminister, Erik Scavenius Udenrigsminister, Brandes Finansminister, Rode Indenrigsminister, Keiser-Nielsen Kultusminister, P. Munch Forsvarsminister, Hassing-Jørgensen Trafikminister. Senere indtraadte C. Hage som Handelsminister og Pastor Poulsen som Kirkeminister. Det vakte en ikke ringe Opsigt, at de Radikale, der stadig gav sig Udseende af at være særlige Repræsentanter for Husmændene, denne Gang ombyttede Husmanden Poul Christensen med Gaardmanden Kristen Pedersen som Landbrugsminister.

Det blev nu Zahles Opgave at føre Grundlovssagen vi-

dere. Jeg hørte ikke til dem, der ventede, at han politisk vilde knække Halsen paa den Sag, thi dertil havde den altfor dybe Rødder i Befolkningen.

Jeg blev i de følgende Aar valgt til Ordfører, og arbejdede loyalt for Sagens Gennemførelse baade i Udvalget og i Partimøder, støttet af de Medlemmer, der havde haft Sæde i mit Ministerium. Desværre blev forhenværende Landbrugsminister Anders Nielsen syg efter Valgkampen og afgik ved Døden den 13. Juni 1914. Han oplevede altsaa ikke at se den nye Grundlov gennemført, men faa Uger før sin Død kaldte han alle Venstre-Medlemmer af Udvalget til sig, og jeg glemmer aldrig, at den dødsmerkede Mand rejste sig og holdt en gribende Tale til sine Venner og Meningsfæller om Sammenhold og Trofasthed overfor den store Sag, som Venstre havde rejst.

Zahle havde, forinden han blev Konsejlspræsident, markeret sin Forhandlingsvenlighed ved en Udtalelse om, at der maatte gøres store Indrømmelser overfor Højre, og Skæbnen kom ham til Hjælp, idet Estrup 24. Decbr. 1913 afgik ved Døden, hvorved Højres Stemmetal yderligere forringedes i Landstinget. Desuagtet stod Partiet lige stejlt, da Sagen atter optoges til Forhandling; Højre havde intet lært af Valgets Udfald — tværtimod. Da Grundlovsforslaget paany var vedtaget i Folketinget, denne Gang med 102 Stemmer mod 6, og skulde til første Behandling i Landstinget, tog Højre og de Fri-konservative den mere ungdommelige end velovervejede Beslutning, at forlade Salen kort før Afstemningen, for derved at gøre Tinget beslutningsudygtigt. Udvandringen fandt Sted den 9. Juni 1914. Tre Dage efter traf jeg paa Kjøbenhavns Banegaard Ministrene Zahle og Rode, og da de erfarede, at jeg skulde til Odense for at deltage i et Festmaaltid, hvortil jeg var indbudt i An-

ledning af min 70 Aars Fødselsdag, lykønskede de to Ministre mig. Jeg tog Anledning heraf til at spørge, om jeg som den ældre maatte give dem et Raad? De svarede Ja. Jeg foreslog dem nu, da de stod overfor en Opløsning af Landstinget, at lade Spørgsmaalet om, hvorvidt de Kongevalgte kunde opløses, gaa ud af Dagsordenen. Det var min Overbevisning, at de aldrig fik Kongens Samtykke dertil, da han mente, at det var stridende mod Grundloven, som sagde, at deres Valg var livsvarigt. I Stedet for at følge dette Raad foretog Ministeriet mod al Sædvane en Offentliggørelse af den i Statsraadet nogle Dage efter førte Forhandling herom, hvorved det bekræftedes, at Kongen nægtede sit Samtykke til at opløse de Kongevalgte. Dette skete heller ikke, men i de Radikales Presse og paa deres Møder gav de det Udseende af, at hele Landstinget var opløst. Resultatet af Valget blev ved Samvirken af alle Grundlovspartierne det heldige, at der sikredes et Flertal for Grundloven i Landstinget. Spørgsmaalet om de Kongevalgtes Opløselighed fik altsaa ingen praktisk Betydning.

Trods dette Valgs mere end tydelige Sprog fandt Højre paa at strejke, efter at Grundlovssagen var henvist til et Udvalg. Partiet nægtede simpelthen at give Møde i Udvalget. Det styrkede Højres Modstand, at J. C. Christensen udarbejdede et nyt Grundlovsforslag, som han forelagde sit Parti med Anmodning om at maatte fremsætte det for Rigsdagen, men da Partiet modsatte sig det, meddelte han, at saa vilde han offentliggøre det i sit Blad »Tiden«. Dette skete, skønt jeg advarede herimod, da det selvfølgelig kun vilde bringe nye Vanskeligheder. Saa kom Verdenskrigen i Begyndelsen af August 1914, men trods Trykket af den, opgav vi ikke Haabet om Grundlovssagens Fremme.

En Tid saa det dog ud til, at alle Muligheder for en Løsning var udelukket. Men en skønne Dag kom tre be- hjertede Mænd af Højre, de Herrer Ellinger, Poul Rasmusen og Abrahamsen, til Konsejlspræsidenten og tilbød en Forhandling under Haanden for at føre Grund- lovssagen igennem. Sammen med Ministrene Zahle, Ro- de og Brandes drøftede de Mulighederne for Opnaaelse af Enighed. Resultatet heraf blev, at Ministeriet gjorde Højre betydelige Indrømmelser. Saaledes blev Forslaget om, at Landstinget valgtes af Kommunerne ombyttet med en Alderscensus, hvorefter Landstinget skulde væl- ges af de samme Vælgere som Folketinget; dog skulde Aldersgrænsen 35 Aar sætte Skellet. Endvidere maatte Valgretsaldern til Folketinget ikke straks nedsættes til 25 Aar, men indføres efterhaanden med én Aargang Vælgere, Valg efter Valg. Folketingets Medlemstal sattes til 140 og Landstingets til 70. De 12 kongevalgte Med- lemmer ombyttedes med 18 Medlemmer, der skulde vælges ikke af Kongen, men af Landstinget selv, umiddelbart forinden nye Valg skulde finde Sted. Til Grundlovs- ændring krævedes — foruden Vedtagelse af en nyvalgt Rigsdag — at Flertallet af de deltagende Vælgere og mindst 45 Procent af samtlige Vælgere ved en Folkeaf- stemning afgav deres Stemme for den. Paa Grundlag heraf indkaldte Zahle den 24. Marts 1915 Medlemmerne af det Aaret forud nedsatte Fællesudvalg til et Møde og fremsatte i dette Ændringer til Grundlovsforslaget, og i samme Møde forelagde Rode Udkast til Ændringer i Ministeriets Valglovsforslag, saaledes som disse var aftalt med de tre Højremænd; Konsejlspræsidenten er- klærede, at hvis man fra alle Partiers Side vilde yde Tilslutning til at gennemføre Grundlovssagen, som den nu forelaa, kunde Regeringen yde sin Medvirkning der- til. Allerede samme Dag afholdtes der Møder i Par-

tierne, og alle erklærede sig villige til at optage Forhandling. Det nævnte Fællesudvalg blev hurtigt sat i Arbejde med at udforme Ændringsforslagene. Der nedattes saa et snævrere Udvalg paa 21 Medlemmer til Sagens Videreførelse. Hertil valgtes Folketingsmændene Fr. Andersen, Andreasen, Klaus Berntsen, Borgbjerg, J. C. Christensen, Poul Christensen, Ellinger, Hammerich, Eduard Larsen, Neergaard, Poulsen, Slebsager og Jensen-Sønderup samt Landstingsmændene Goos, Harald Jensen, Jørgen Pedersen, Piper, Poul Rasmusen, Rottbøll, Enevold Sørensen og Trier. Formand blev Jørgen Pedersen. Dette Udvalg, som fik Navnet »Grundlovsudvalget«, blev senere foreviget af Maleren Herman Vedel. Billedet blev ophængt i den nye Rigsdagsbygning paa Christiansborg.

Efter at vi havde udarbejdet alle de Enkeltheder, hvorom der var opnaaet Enighed, stod vi endelig overfor den sidste Behandling af Grundlovssagen i begge Rigsdagens Ting. Den blev fuldbyrdet den 5te Juni 1915 og fik samme Dag kongelig Stadfæstelse saaledes, at den nye Grundlov kunde fejre sin Fødselsdag med Juni-grundloven af 1849. Som Ordfører valgtes Jørgen Pedersen i Landstinget og jeg i Folketinget. Det blev for os en uforglemmelig Højtidsdag. Vi var begge Elever af Kristen Kold, hvem Grundtvig havde kaldt »den folkelige Oplysnings Hovedmand i Danmark«.

Jørgen Pedersen sagde i Landstinget bl. a.:

»... Jeg kan med Glæde anbefale det høje Ting at stemme for Grundlovsforslaget i den Skikkelse, hvori det nu foreligger. Jeg gør det med Glæde, fordi jeg tror, at det vil blive en god Grundlov. Den vil opfylde en Fordring, som er den første Fordring til enhver Grundlov, at den giver tilstrækkelig Plads for Fremtidens Udvikling baade aandelig og materiel, og den vil tillige, tror jeg, paa Grund af det Ligelighedsgrundlag, hvorpaa

den er bygget, bidrage til, at denne Udvikling kommer ind i en sund og god Gænge. Dernæst kan jeg med Glæde anbefale at stemme for denne Grundlov, fordi jeg tror, at det vil være en Lykke for vort Land, at den tilvejebringes ved en Overenskomst mellem de forskellige Partier. Der er et gammelt Ord, der siger: Man skal smede, mens Jernet er varmt, og jeg erindrer, at min gamle politiske Fører, Frede Bojsen, en Gang har sagt, at vil man knytte sammen to Linier, der ikke løber parallelt, skal man benytte det Øjeblik, da de skærer hinanden, thi gør man ikke det, vil de derefter fjernes fra hinanden, og Afstanden vil efterhaanden blive større. Var vi ikke nu kommet til en Overenskomst om Grundlovsforslaget, vilde — derom kan der neppe være Tvivl —, saa snart Forholdene paa nogen Maade tillod det, Striden være blusset op med fornyet Kraft, og hvad Enden da vilde være blevet, derom er der for mit Vedkommende ingen Tvivl. Det vilde før eller senere efter hidsig og bitter Kamp have ført til, at den ene Del af Folket politisk vilde have sat Foden paa Nakken af den anden og ensidig foreskrevet den de Vilkaar, hvorunder Fremtidens politiske Arbejde skulde gøres. Den Bitterhed, der vilde være blevet Følgen deraf, og den Kløft, der derved vilde være skabt i Folket, vilde længe have haft ulykkebringende Virkninger. Jeg tror derfor, som sagt, at det er en Lykke, at man nu samlet gaar til denne Forandring, og jeg tror, det vil bidrage til, at Fremtidens politiske Arbejde vil faa en noget bedre Karakter, end det tidligere ofte har haft. Selvfølgelig vil der være forskellige Meninger om de ny Krav, der vil fremkomme, og politiske Kampe vil og bør ikke undgaas, men deres Form og Indhold kan og bør blive sundere og bedre, end Tilfældet har været i en lang Række af Aar...«

I Folketinget udtalte jeg:

»I Dag skal der ikke diskuteres om Grundlovssagen. Forhandlingens Tid er omme, og vi gaar til Afstemning. Men naar Folketinget i Dag for sidste Gang stemmer for det foreliggende Grundlovsforslag og dermed afslutter Rigsdagsforhandlingen om denne store og betydningsfulde Sag, slutter vi samtidig den Forfatningskamp, som har været staaende i vort Folk i

omtrent et halvt Aarhundrede, og vi fletter et nyt og indholdsrigt Blad ind i Danmarks politiske Historie, der vil minde til de seneste Slægter.

Da jeg den 23. Oktober 1912 paa den daværende Regerings og Venstres Vegne fremsatte det Grundlovsforslag, som siden den Dag har dannet Grundlaget for de Forhandlinger, der omsider har ført til det Resultat, som her foreligger, sluttede jeg mit Foredrag med Ønsket om, at Rigsdagens Medlemmer mere maatte føle sig som Nationens Repræsentanter end som Parti-gængere. Og det er mig en Glæde, at dette Ønske nu i fuldt Maal er gaaet i Opfyldelse. Nu foreligger her i Dag til endelig Afstemning et Grundlovsforslag, som har vundet Tilslutning fra Medlemmer af alle Partier ikke blot i Rigsdagen, men tillige i Folket, saaledes som det paa en saa smuk Maade, som vi aldrig før i Landet har været Vidne til, viste sig ved de sidst afholdte Valg.

Naar dette Grundlovsforslag i Dag er vedtaget her i Tinget og derefter faar Kongens Stadfæstelse, har det danske Folk faaet den frieste Forfatning, der findes i Europa, og saa er Juni-Grundloven Folkets ikke blot moralske, men ogsaa juridiske Ret. Vi bygger her Danmarks politiske Fremtid paa et bredt Grundlag. Det bliver ikke enkelte Samfundsklassers, men hele Folkets Sag at bære Fremtidens Udvikling. Derfor har vi givet Valgret ogsaa til Kvinderne. Der dannes herved en naturlig Bro mellem Hjemmene og Fædrelandet, saa Fremtidens Danmark mere end hidtil kommer til at hvile paa de tusind Hjem. Thi Bjørnson har Ret, naar han siger: »Det, der bærer os gennem Freden, er Hjemmets Pulsslag i Travlheden«.

Der er ytre Frygt for, at de konservative Interesser vil lide under en saa fri Forfatning, men de, der taler saaledes, mener, at Konservatismen fremmes ved Privilegier, og at Sær- og Forrettigheder er Bolværker for Konservatismen. Jeg mener det stik modsatte. I henved 50 Aar har vi haft privilegeret Valgret til Landstinget, men dette Valgretsprivilegium har langt mere været en Svækkelse end en Styrkelse af den sande Konservatisme, thi denne fremmes ikke ved kunstige Midler. Det er Naturgrunden i Folket, som det kommer an paa. Er den i sig selv i god Forstand konservativ, trives Konservatismen bedst under Frihed og under lige Vilkaar med andre Strøm-

ninger i Folket. For faa Aar siden var jeg Vidne til, at der førtes en lang Strid om, hvorvidt det gik an at nedbryde et Plankeværk om en af vore offentlige Parker. Mange frygtede for, at det vilde give Anledning til bestandige Klager over Beskadigelser og Ødelæggelser af Planter og Blomster. Plankeværket faldt imidlertid, og ingen Ulykker blev en Følge heraf. Befolkningen følte sig som Medejer og værnede som saadan om Planterne. Større Frihed, større Ansvar. Det er den Tillid, jeg nærer til det danske Folk, at det vil benytte den Frihed, der nu lægges i dets Haand, under Følelse af Ansvaret. Først da kommer den rette Alvor i det Arbejde, der skal udføres.

Det er sagt, at der blandt Landets Vælgere ikke er Begejstring for den nye Grundlov. De, der taler eller skriver saaledes, føler aabenbart selv ikke Begejstring. Men jeg forstaar ikke rigtig, hvad man her mener med Begejstring. Vi er jo Nordboere og derfor ikke saa overstrømmende i vor Maade at udtrykke os paa som Sydboere, hverken med Fagter eller i svulmende Ord. Den danske Begejstring ytrer sig ved Trofasthed og Udholdenhed gennem mange Aar i Kampen for en Sag, man har kær. Denne sunde Begejstring har vi, der i de mange Aar har kæmpet for lige og almindelig Valgret, følt saa stærkt som neppe overfor nogen anden Sag.

Sluttelig føler jeg Trang til fra denne Plads at bringe en varm og hjertelig Tak til alle, der har bidraget til denne store Sags Ordning. Først en Tak til Kongen, der kort Tid efter sin Regeringstiltrædelse beredvillig gav sit første Ministerium Samtykke til at fremsætte et saa frisindet Grundlovsforslag, og som senere har vist sig at være en fuldt ud konstitutionel Konge. Dernæst en Tak til Landets Vælgere, som i stedse stigende Tal trofast har ydet deres Medvirkning til denne Op-gaves endelige Afslutning.

Med disse Ord anbefaler jeg Tingets Medlemmer at stemme for det foreliggende Forslag til Danmarks Riges nye Grundlov.«

Det var Forudsætningen, at jeg som Folketingets Ordfører skulde tale paa samtlige Partiers Vegne, men Redaktør Borgbjerg var saa betaget af Glæde over det opnaaede Resultat, at han ikke kunde tie. Han tog Ordet efter mig og begyndte saaledes:

KLAUS BERNTSEN TALER VED GRUNDLOVENS ENDELIGE VEDTAGELSE DEN 5. JUNI 1915
I DEN GAMLE FOLKETINGSSAL I FREDERICIAGADE

»Der gives Øjeblikke i den enkeltes og i Folkets Liv, hvor Glæden er saa dyb, at man synes alle Ord, som vil udtrykke den, bliver saa fattige og graa, og hvor man i Grunden kun kan stamme den gamle Brorsonske Linie: »Hvad skal jeg sige, mine Ord vil ikke meget sige.« (En Stemme: »Hør!«) Ja, i denne Sammenhæng. Det Parti, hvis Ordfører jeg er i Dag, har imidlertid alligevel ønsket at give den nye Grundlov nogle gode og velmente Ord med, inden den skal træde ud i Livet.«

Efter denne Indledning holdt han en længere Tale, hvori han bemærkede, at jeg havde talt ikke blot paa mit Partis, men paa hele Rigsdagens og det danske Folks Vegne, og derfor vilde han benytte Lejligheden til at rette en Tak til mig for den historiske Bedrift, jeg og mit Ministerium i 1912 havde øvet ved at fremsætte det Grundlovsforslag, der i sine Hovedtræk vilde blive gældende Lov. Da Veltalenhedens Sluser nu var aabnet, faldt det naturligt, at Ordførerne Th. Poulsen og Hammerich henholdsvis for de Radikale og Højre ogsaa fandt Anledning til at anbefale Forslaget til Vedtagelse. Endelig skred man til Afstemning, som foretoges ved Navneopraab med det Resultat, at Grundloven blev vedtaget i Folktinget med 111 St. mod 1 (Estrupianeren, Redaktør Wulff.) Et Medlem (Gunnar Fog-Petersen) var fraværende paa Grund af Sygdom. Fra Tilhørerpladsen raabte Fru Jutta Bojsen-Møller, Dansk Kvindesamfunds Æresformand: »Grundloven leve«. Hurraraab rungede gennem Salen.

Udenfor Dagsordenen gav Formanden mig Ordet, og da jeg traadte op paa Talerstolen, rejste alle Tingets Medlemmer sig for at vise mig en Opmærksomhed. Jeg sagde bl. a.:

»... Medens de fleste europæiske Folk i den forfærdelige Kamp, der nu raser, er ved at oprive hverandre, enedes det lille danske Folk om i fredelig Forstaaelse at skaffe en ny For-

fatning. Derfor er denne Dag en Højtidsdag og en Glædesdag. Der er intet Parti, der gaar herfra med Bitterhed i Sindet og Lyst til at rejse en ny Forfatningskamp. Kampens Maal, en frisinde Grundlov i Juni-Grundlovens Aand, er naaet, og dette Maal er nu forvandlet til et Middel, og jeg haaber et godt, et fast og sikkert Middel til, at det danske Folk kan fremme en sund og god Udvikling i vort Fædreland.

Vi Mænd af alle Partier har godvilligt og frivilligt delt Magten i Fremtiden med de danske Kvinder. Vi byder dem et hjerteligt Velkommen til fælles Arbejde for Fædrelandets Fremtid. Kvinderne er nu ganske anderledes rustede til at træde ind i det offentlige Liv, end Mændene var, da de fik Valgret i 1849.

Vi staar nu lige for Loven alle, fattig og rig, læg og lærd, Kvinder og Mænd, og jeg vil udtale Ønsket om, at vi alle i Fællesskab maa bygge Fremtidens Danmark og føre en jævn og rolig Udvikling til Held og Lykke for Kongen, for Folket og Fædrelandet. Med dette Ønske opfordrer jeg mine Kolleger til at istemme et: Længe leve Danmarks Riges nye Grundlov!

Mødet hævdes Kl. 11, men samme Dag Kl. 2½ afholdtes i Folketingssalen et Fællesmøde af begge Tings Medlemmer under Ledelse af Folketingets Formand, hvor Konsejlspræsident Zahle, efter at Grundlovsforslaget i Mellemtiden havde modtaget Kongens Underskrift, overrakte Formanden den nye Grundlov, hvis Ikrafttræden paa Grund af den urolige Situation ude i Verden blev udskudt til Valgperiodens Udløb i 1918.

Derefter modtog den samlede Rigsdag en talrig Deputation af Kvinder, hvis Ordfører oplæste en Adresse, hvori der udtaltes Glæde over, at Kvinderne nu havde faaet politisk Borgerret. Folketingets Formand takkede og mindede om, at om Kvindernes Valgret, som var et af de allervigtigste Punkter i Grundloven, havde der været fuld Enighed i Rigsdagen. Ved Mødets Slutning oplæste Formanden dette Telegram:

»Norges Storting sender den danske Rigsdag sin Hilsen i Anledning af Dagen og udtaler sine Ønsker om, at den betydningsfulde Reform, som i Dag gennemføres, i rigt Maal vil opfylde de Forventninger, det danske Folk knytter til den til Held og Fremgang for Fædrelandet.

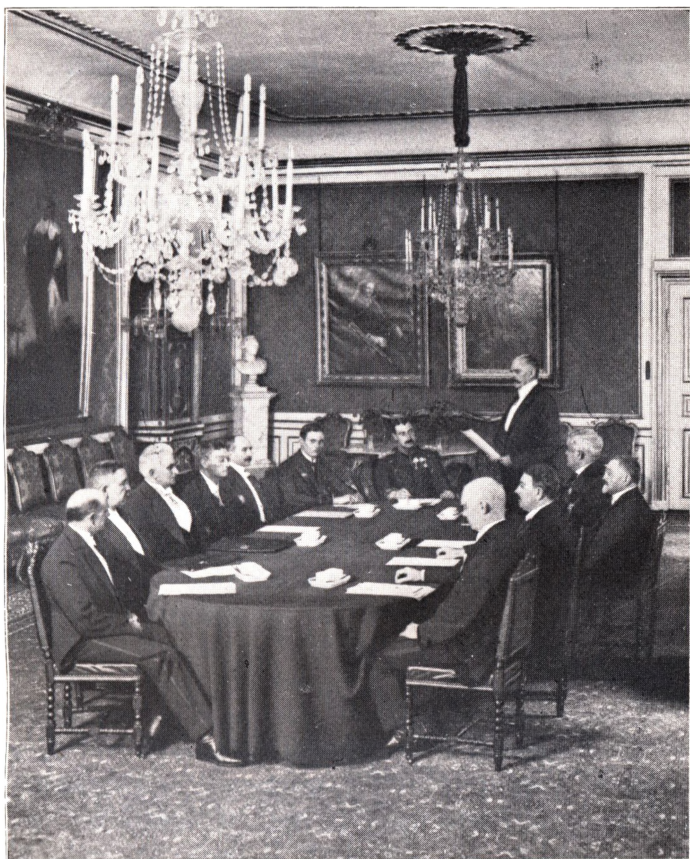
Aarslad. Løvland.
Stortingets Præsidenter.«

Jeg gik glad til mit Hjem, taknemmelig ved Tanken om, at jeg, der i min Ungdom blev Politiker under Kampen for at bevare den første Grundlov, nu paa mine gamle Dage skulde have den Oplevelse at blive kaldt »den nye Grundlovs Fader«. I min Erindring dvælede jeg ved Frihedsmændene fra 1848, af hvilke jeg senere havde mødt flere i Rigsdagen, baade dem, der sveg deres Ungdomstro, og dem, der holdt fast ved den. En lang Udvikling var nu tilendebragt. I mit Hjem i Malmøgade modtog jeg et venligt Besøg af Øjeblikkets Mænd, Ministrene Zahle, Brandes og Rode, som paa Regeringens Vegne overrakte mig en stor, smuk Sølvpokal med Indskriften: »Konsejlspræsident Klaus Berntsen forelagde 23. Oktober 1912 det Grundlovsforslag, hvoraf frengik Grundloven af 5. Juni 1915«. Med Pokalen fulgte 41 hvide og røde Roser, én for hvert af de Aar, jeg da havde været Medlem af Folketinget. Om Aftenen var Rigsdagen samlet paa Amalienborg, hvor Kongen udtrykte sin Glæde over, at Folkerepræsentationen nu, som i 1849, i fuld Forstaaelse med Regenten havde givet Danmark en Grundlov. Rundt om i Landet plantede man Grundlovsege og rejste Mindestene som Tegn paa Glæden over den nye Forfatning. I min Fødeby rejste mine Bysbørn en smuk Sten paa det Sted, hvor min Vugge havde staaet. Paa Stenen findes mit Billede i Relief og Indskriften: »Her fødtes Konsejlspræsident Klaus Berntsen

den 12. Juni 1844«. En smuk indhegnet og beplantet Plads omgiver Mindestenen, og foran den har Sognets Kvinder plantet en Eg. Ved Afsløringen af Mindestenen talte foruden Friskolelærer Peder Pedersen, Statsminister Zahle, Folketingsmand Neergaard og jeg.

Det skal siges til Højres Ære, at Partiet tog Konsekvensen af, at den almindelige Valgret nu var fuldt gennemført. Ved at stryge det gamle Navn og antage Betegnelsen »Det konservative Folkeparti« viste Lederne, at de ikke vilde vedgaa Arv og Gæld efter Estrup. Siden har Konservatismen haft sunde Kaar og gode Udviklingsmuligheder. Men destomere maatte det forundre, at det blev betroet en ivrig Tilhænger af Provisorie- og Privilegieaanden, nemlig fhv. Overlærer Brøndsted, at skrive Bogen om den gamle Fører, da hans 100-Aarsdag oprandt i 1925. Estrups kraftige Personlighed og hans modsætningsrige Periode burde have fundet en mere indsigtfuld og ligevægtig Historieskriver.

Her var det min oprindelige Hensigt at slutte min Livsskildring. Jeg vilde ikke opholde mig ved Erindringen om det syvaarige radikal-socialistiske Regimente, der endnu er i saa frisk Minde. Men jeg kan ikke lade være med i faa Ord at udtrykke min Glæde over den store Lykke, jeg oplevede ved at deltage i Genforeningen. Atter her fik jeg et Ungdomshaab opfyldt. Folketingsvalget 26. April 1920 stadfæstede det gamle Ord: »Lykken vender sig ofte om!« Resultatet gav Venstre som Rigsdagens talrigste Gruppe Pligt til paany at overtage Regeringen, og da N. Neergaard dannede sit andet Ministerium 5. Maj 1920, bad han mig indtræde som Forsvarsminister. I denne Egenskab deltog jeg i Statsraadet 9. Juli 1920, hvor Genforeningsloven Kl. 11 mod-

GENFORENINGSLOVEN VEDTAGES I STATSRAADET
DEN 9. JULI 1920

tog Kongens Underskrift. I samme Øjeblik ringede alle Landets Kirkeklokker den store Højtid ind, fra Forterne drønedes Kanonerne, medens Statsraadets Medlemmer rejste sig og efter Kongens Opfordring istemte »Gud bevare Danmark!«

Samme Dag rejste vi til Kolding for næste Dag at ledsage Majestæten over Grænsen. De tyske Pæle var borte, og i deres Sted var der rejst en prægtig Æresport. Under denne standsede Kongen sin hvide Hest, bøjede Hovedet og foldede sine Hænder et Øjeblik, hvorefter han dybt bevæget red videre, medens Tusinder af Mennesker jublede ham i Møde. Begejstringen forstærkedes, da Kongen tog en lille Pige, der fra sin Plejemors Arme rakte ham Blomster, op til sig paa Hesten og red videre for at tage det gamle danske Land i Besiddelse. Næste Dag drog Kongen fulgt af Ministeriet og Rigsdagen til det uforglemmelige Genforeningsnøde paa Dybbøl Banker, hvor en uoverskuelig Menneskemængde tiljublede ham. Her var det, at den sønderjydske Godsejer, Grev Schack, der altid havde været en trofast Støtte for Danskhedens Sag, holdt sin uforlignelige Tale, hvori han paa Sønderjydernes Vegne lovede Kongen, at de vilde blive hans tro Undersaatter, og her var det, at Statsminister Neergaard udtalte de minderværdige Ord til de danske Sønderjyder, der forblev Syd for den nye Grænse: »I skal ikke blive glemt«. Kongens Tale paa Dybbøl saavel som overalt, hvor han i de store Dage tog Ordet, var paa en Gang præget af kongelig Værdighed og dansk Hjertelighed. Det var synligt, at Alle bøjede sig mod ham i Tryghed og Hengivenhed.

Som Følge af Genforeningen blev det nødvendigt at foretage nogle Ændringer i Grundloven, som nu var traadt i Kraft, og efter at Vælgerne ved nye Valg havde godkendt disse, kom Danmarks Riges Grundlov til for

første Gang at omfatte de sønderjydske Landsdele. Da den nye Rigsdag derefter traadte sammen, faldt det i min Lod som Aldersformand at byde de sønderjydske Rigsdagsmænd Velkommen med disse Ord:

»Naar Folketinget efter de nye Valg i Dag begynder sine Møder, skal de første Ord, der lyder fra denne Plads, indeholde et varmt og hjerteligt Velmødt og Velkommen til de sønderjydske Folketingsmænd. Til denne Velkomsthilsen vil jeg knytte en dybtfølt Tak til vore sønderjydske Brødre og Søstre, for den usvigelige Trofasthed, som de under Fremmedherredømmet, i henved to Menneskealdre, har vist over for deres gamle Fædreland. Trods alt, hvad de har maattet døje herfor, kunde ingen Voldshandling kue deres Længsel efter Moderlandet eller Kærligheden til det danske Sprog; og vi har en særlig Grund til at mindes de sønderjydske Mødre, som i dette lange Tidsrum har værnet Hjemmene mod fremmed Paavirkning, og holdt Haabet om Genforening med deres gamle Fædreland varmt og levende.

For os Ældre, der har oplevet det danske Folks Sønderlemmelse i 1864, lyder det næsten som et Æventyr, at dette Haab virkelig er gaaet i Opfyldelse, at Grænsen ved Kongeaen for stedse er slettet, og at Sønderjyderne er kommet hjem. Denne Dag er og vil blive en uforglemmelig Mærkedag, ikke blot i Rigsdagens, men i det danske Folks Historie; thi, det er jo første Gang, at Sønderjyderne valgte Tillidsmænd, i Kraft af Danmarks Riges Grundlov, som nu er gældende Lov ogsaa for de sønderjydske Landsdele, har faaet Sæde i Rigsdagen, og Ret til at tage Del i Styrelsen af vort Fædrelands Anliggender. I Dag fuldbyrdes Genforeningen. Et trist Afsnit i Danmarks Historie er nu afsluttet og afløst af den glædelige Begivenhed, at vort gamle Land er blevet større. Uden at have deltaget i den blodige Verdenskrig, har det danske Folk, takket være de sejrende Magters Højsind, set sit store, nationale Haab opfyldt, saa vi kan sige med Digteren:

Alt, hvad Fædrene har kæmpet,
Mødrene har grædt,
Har den Herre stillet lempet,
Saa vi vandt vor Ret!

KLAUS BERNTSEN BYDER SOM FOLKETINGETS ALDERSFORMAND DE SØNDERJYDSKE
REPRÆSENTANTER VELKOMMEN DEN 5. OKTOBER 1920

Gud give da, at Glæden over den Lykke, der er timedes vort Folk, maa føles saa dybt, at vi under det Arbejde, der nu forestaar, i Samdrægtighed maa kappes om at yde hver sit Bidrag til at skabe, saa godt, som det menneskelig talt er muligt, gennem de vanskelige Tider, vort Folk gaar i Møde, den størst mulige Lykke, for det størst mulige Antal Mennesker i vort kære lille Fædreland. Et Leve for de sønderjydske Folketingsmænd!«

Tingets Medlemmer, som staaende havde hørt paa min Tale, besvarede den med et trefoldigt Hurra, hvorefter den sønderjydske Folketingsmand Gaardejer Refshauge takkede for den hjertelige Velkomsthilsen.

Efter Genforeningen skulde naturligvis ogsaa vor kommunale Lovgivning indføres i Sønderjylland. I min Egenskab af Formand for »De samvirkende Sogneraadforeninger« blev jeg anmodet om at holde Møde i de fire sønderjydske Amter for at sætte Befolkningens Repræsentanter ind i vor sognekommunale Ordning. Til Stede ved disse Møder var mine Kolleger i Forretningsudvalget Gerud Jensen og Rasmus Andersen samt vor Sekretær, Fuldmægtig Topsøe fra Indenrigsministeriet. Nede i det genvundne Land mødtes vi med Amtmænd og Sogneraadmedlemmer fra alle Kommuner, og jeg gennemgik her Principperne for vort Kommunalstyre, hvorefter de tilstedeværende fik Lejlighed til at rette Spørgsmaal. Det blev meget interessante Sammenkomster, og det glædede mig især at besvare de velformede og gennemtænkte Spørgsmaal, der fremkom. Efter mit Forslag blev Sogneraadene i hvert Amt organiseret som en særlig Amtsforening og derefter indmeldt i »De samvirkende Sogneraadforeninger«.

Desuden havde jeg den Glæde som Formand for »De danske Skytteforeninger« at rejse Sagen paany i Sønderjylland. Før 1864 var der Foreninger baade i Aaben-

raa og Sønderborg Amter, og jeg fandt det nu naturligt, at vi afholdt en Genforeningsfest i Mindebyen Fredericia, hvor Skytter og Gymnaster fra begge Sider af Kongeaaen atter kunde samles. Den fandt Sted i Sommeren 1921 og overværedes af ca. 10,000 Mennesker. Jeg havde været Medlem i 55 Aar, men aldrig oplevet en skønnere Sammenkomst. Og da Ordsproget siger, at man skal holde op, mens Legen er god, benyttede jeg Lejligheden til at trække mig tilbage som Overbestyrelsens Formand. Man viste mig senere den Opmærksomhed at udnævne mig til Æresmedlem af »De danske Skytte- og Gymnastikforeninger.«

Det maa blive andres Sag at skildre det andet Ministerium Neergaards Historie. Jeg deltog som sagt i Arbejdet som Forsvarsminister og havde den Glæde atter at møde de militære Direktører, jeg tidligere havde indstillet til Udnævnelse, nemlig Generalmajor Ulrich og Admiral Jøhnke. Det lykkedes mig, skønt jeg var syg, i Sommeren 1922 at gennemføre den Forsvarsordning, vi nu lever under. Det faldt ogsaa i min Lod at overrække Danmarks vordende Konge, Kronprins Frederik, Udnævnelsen til Løjtnant i Marinen. I Oktober s. A. udtraadte jeg af Ministeriet ved dets Rekonstruktion, men udnævnes otte Dage senere — indstillet af alle mine Kolleger — til Minister uden Portefeuille. Jeg delte saaledes Ansvaret, indtil Ministeriet efter Valget 11. April 1924 afløstes af Danmarks første socialdemokratiske Regering. Den 20. Maj 1923, da 50 Aarsdagen for mit første Valg i Bogense oprandt, blev jeg hyldet ved en Folkefest i denne min gamle Kreds, som jeg repræsenterede fra 1873—84. Jeg havde da haft Sæde i Rigsdagen i næsten 48 Aar.

1924 stillede jeg mig atter i Assens, skønt jeg var nær ved de 80 Aar. Under Valgkampagnen blev jeg syg

nogle Dage, men mine politiske Venner bar mig atter frem med et stort Flertal. Inde i Rigsdagen gjorde Venstre mig til første Viceformand, og i denne Egenskab har jeg nu ofte Lejlighed til at lede Forhandlingerne; Aldersformand har jeg allerede været i 10 Aar, og det faldt saaledes i min Lod at indvie Folketingssalen i det nye Christiansborg 28. Maj 1918. Jeg var da det eneste Medlem af Folketinget, som havde haft Sæde i det gamle Christiansborg endog i 11 Aar.

Paa Grundlovsdagen 1924 meddelte jeg mine Vælgere, at jeg, naar vi atter skulde til Valg, agtede at trække mig tilbage. Man har nu udpeget min eventuelle Efterfølger, Gaardejer Hans Jakob Sørensen, som allerede i nogle Aar har været Medlem af Tinget, og i hvem Assenskredsen vil faa en dygtig, paalidelig og saglig Repræsentant. Jeg vil ønske, at det maa lykkes H. J. Sørensen at vinde ligesaa trofaste Tilhængere, som jeg har kunnet glæde mig ved i de 39 Aar, jeg atter og atter er blevet genvalgt i denne Kreds. Assenskredsen har i de sidste 50 Aar kun været repræsenteret af 2 Folketingsmænd, nemlig: Jørgen Pedersen og mig.

Hvis jeg oplever 20. September 1925, har jeg været Medlem af Rigsdagen i 50 Aar, en Mærkedag, der ikke tidligere er indtruffet i Tingenes Historie.

Jeg tror, at jeg kan forlade Rigsdagen med Bevidstheden om at have erhvervet mig mange Venner blandt mine Meningsfæller og ingen personlige Fjender blandt mine Modstandere.

IX.

FRA MIT HJEMPLIV.

STORE Glæder og dybe Sorger oplevede jeg i mit Hjem. Med beundringsværdig Energi omplantede min unge Hustru Anny sig fra Hovedstadslivet til at blive fynsk Højskolekone. Det var især et Kursus i Lund for tolv danske Kvinder fra den grundtvigske Lejr under Ledelse af den udmærkede svenske Læge Professor S. Ribbing, der fik Betydning for hendes Udvikling. Hun elskede Musik — Professorinde Kromann havde undervist hende i Klaverspil — og dygtig var hun i Sprog. Særlig Interesse nærrede hun for Kunstsløjd og svensk Gymnastik. Hun fødte mig fem Børn, hvoraf vi fik Lov til at beholde de fire, to Drengene og to Piger. Men stærk var hun ikke, og hun havde selv en Fornemmelse af, at hun tidligt vilde blive kaldt bort fra mig. En af Grundene til, at jeg opgav min Højskolevirksomhed og flyttede til Kjøbenhavn, var den, at hun stadig maatte være under Specialisttilsyn, hvis det skulde lykkes at hæmme den livsfarlige Lidelse, den Basedowske Syge, hvoraf hun led. Skønt Professor, Dr. Knud Faber anvendte hele sin Indsigt, maatte hun ved Nytaarstid 1902 indlægges paa Frederiks Hospital, hvor hun stred den sidste haarde Strid. Efterhaanden blev hun saa svag, at jeg var det eneste Menneske, hun taalte at tale med. Naar jeg om

Aftenen trak hendes Ur og hængte det ved hendes Seng, bad hun mig sørge for, at en Medaillon ved Kæden forestillende en Engel, altid vendte ud, for at hun kunde se paa den i de mange søvnløse Timer. Paa Bordet ved Sengen havde jeg stillet et Fotografi af Børnene, og Vaagekonen fortalte mig, at Anny undertiden udbrod: »Hvor kan dog Vorherre nænne at tage mig fra dem!« En Morgen, da Temperaturen om Natten havde været særlig høj, sagde en af de unge Læger: »Naa, lille Frue, i Nat har De nok tittet ind i Himmerig«. Denne Kynisme gjorde hende yderligere urolig, men det var hendes Trøst, at Vorherre magede det saadan, at efterhaanden som de legemlige Kræfter tog af, svækkedes ogsaa Bevidstheden om, hvad der forestod. Hun, som af Naturen var sky for at give sine religiøse Følelser Udtryk, bad mig nu bede for hende, men helst med mine egne Ord, og da jeg sagde, at det havde jeg ofte svært ved, svarede hun med en Stemme præget af fredfyldt Inderlighed: »Aa, det har jeg saa let ved nu!« Da jeg den sidste Nat sad ved hendes Seng, vaagnede hun af sin Døs med et Skrig og spurgte, om hun nu skulde dø, for saa vilde hun have meget Lys, men da hun genkendte mig, bad hun mig sende Bud efter hendes Mor og Børnene, for nu følte hun, at det snart vilde være forbi. Hun tog min Haand, men da de kom, havde jeg mistet hende. Det var den 16. Marts 1902 i hendes Alders 38. Aar.

Med et stort Arbejde udenfor Hjemmet stod jeg nu ene med fire moderløse Børn mellem seks og sytten Aar. Jeg havde aldrig følt mig saa hjælpeløs, end ikke da min første Hustru døde. Den Assistance, jeg først fik, duele ikke. Men naar Nøden er størst, er Hjælpen nærmest, og da det saa' allermost mørkt ud for mig, kom Frede Bojsen og foreslog mig at betro Opdragelsen af mine

Børn til Frøken Gudrun Andersen, en Datter af min Ungdomsven, Forstander J. H. Andersen paa Rødkilde Højskole. Jeg kendte hende fra hendes Barndom og vidste, at hun kom fra et godt Hjem, hvis Gæst jeg ofte havde været. Heldigvis var hun villig til at overtage det ansvarsfulde Hverv, og naar jeg siden har opnaaet den Lykke, at mit Hjem er vedblevet at være et kært Sted for Børnene og mig, skyldes det næst Guds Velsignelse i væsentlig Grad Frøken Gudrun Andersen. Hun skal have Takken og Æren for, at mit Livs Aften er blevet saa lys og mild.

Henrik Pontoppidan sammenlignede engang mit Forhold til Literaturen med en Ko, der er trængt ind i en Blomsterhave. Dette lidet smigrende Billede var formentlig Svaret paa, at jeg ikke var villig til at sige Ja til alle de Forfattere, de Radikale vilde have ind paa Finansloven. Men Pontoppidan mindede ogsaa om, at Hævnen hører Himlen til, og at den havde straffet mig ved at give mig en Søn, der skriver »nette Vers«. Foruden at besidde denne Evne er min ældste Søn Aage ogsaa Læge og var i Verdenskrigens sidste Del Chef for den danske Ambulance i Paris. Han har nu (1925) glædet mig med at faa en Doktordisputats antaget ved Kjøbenhavns Universitet. Min næste Søn Oluf blev Dyrlæge og drog 21 Aar gl. ud i Verden, hvor han siden har klaret sig udmærket, ikke ved sine veterinære Kundskaber, men ved sit Sprogtalent og sin Energi til at sætte sig ind i finansielle Forhold. Før sit 30' Aar var han Underdirektør i den amerikansk-franske Bank »Banquers trust company« i Paris. Han er gift med en fransk Dame, som har født min hidtil eneste Sønnesøn. Min ældste Datter Anny er uddannet som Møbelsnedker og gift med Forfatter, Underarkivar i Udenrigsministeriet Kristian Bure.

Mit lykkelige Hjemliv afbrydes endnu i min høje Alder ofte af Foredragsrejser. Folk fra alle Partier vil overalt i Landet gerne høre mig fortælle ud fra mine mange Erfaringer og Oplevelser. De store Arbejderkredse i Hovedstaden, som tidligere var et lukket Land for mig, har nu i stigende Grad aabnet sig, og det er mig en stor Glæde her at finde Ørenlyd for andre Toner end dem, disse Kredse er vant til. Jeg modtager ofte smukke og rørende Vidnesbyrd herom.

Min 80 Aars Fødselsdag blev en storstilet Fest med Tusind Hilsener fra Nær og Fjern, Høj og Lav. Hjemmet forvandlede til en Blomsterhave, og midt i denne mit Livs Solnedgang var det mig en inderlig Glæde at se et nyt Hjem blive skabt, idet min yngste Datter Ingrid samme Dag blev viet til Professor i nordisk Literatur ved Universitetet i Oslo, Dr. Francis Bull. Mine Børn og nærmeste Venner samt min Svigersøns norske Slægtninge var samlet omkring mig til en Fest paa Skydebanen, til hvilken min Søn Aage havde skrevet en Sang, hvori han bl. a. sagde:

»Ordet er fattigt og snæret i Baand
 kan dog af Kærlighed gløde —
 den, der saar Mildhed i Menneskers Aand
 høster den rigeste Grøde —
 Far, nu gaar Smilets og Venskabets Haand
 Dig i Møde.

Far, der er Vintørens Sne i Dit Haar,
 Panden af Rynker er kløvet —
 Herren har skænket Dig naadige Kaar,
 hvem kan da være bedrøvet —
 dybt i Dit Hjerte en Foraarsfugl slaar
 under Løvet.

Gid den maa synge i kommende Aar,
følge Dig, hvor Du end stedes —
det er jo Fuglen fra Evigheds Vaar,
synger de Toner, som kvædes
dér, hvor vi alle i Saligheds Kaar
skulle glædes.«

I N D H O L D

	Side
I. Under Ministeriet Estrup. Ni Aars provisorisk Regimente	5
II. Efter Forliget	62
III. Systemskiftet	95
IV. I. C. Christensens Ministerier	107
V. N. Neergaards første Ministerium	131
VI. Holstein-Ledreborgs og C. Th. Zahles Ministerier	142
VII. Mit Ministerium	164
VIII. Ministeriets Fald. Den nye Grundlov	204
IX. Fra mit Hjemliv	250
